

Raffay Ernő

Román-magyar kapcsolatok a Károlyi-kormány
időszakában

Szeged, 1976-1981

T a r t a l o m j e g y z é k

ELŐSZÓ	1
------------------	---

I. Fejezet. AZ UTOLSÓ HÓNAP: OKTÓBER

1. Az Osztrák-Magyar Monarchia fölbomlása.....	6
2. Magyarország október első felében.....	9
3. A Román nemzeti párt tevékenysége.....	12
4. Az ausztriai románok.....	35
5. A Magyar Nemzeti Tanács és a forradalom.....	37
6. Románia a háboru végén. Az intervenció kez- dete.....	50
7. A román propaganda-tevékenység.....	55
JEGYZETEK.....	61

II. Fejezet. AZ ELSŐ HÓNAP: NOVEMBER

1. Az erdélyi parasztmozgalom.....	86
2. Román-magyar kapcsolatok az aradi tárgyalá- sokig.....	91
3. Az aradi tárgyalások.....	119
4. Aradtól Gyulafehérvárig. Az intervenció ki- teljesedése.....	142
5. A gyulafehérvári román nemzeti gyűlés.....	184
Az JEGYZETEK.....	198

III. Fejezet. A NÉPKÖZTÁRSASÁG VÁLSÁGA; ERDÉLY ELVESZITÉSE

1. A magyar külpolitika lehetőségei. A Keletmagyarországi Főkormánybiztosság.....	252
2. Az erdélyi helyzet a román megszállás ki- teljesedése időszakában.....	261

3. Munkás- és parasztmozgalmak december első felében.....	271
4. Kolozsvár és Kelet-Magyarország megszállása. Az erdélyi magyar államhatalom megsemmisülése.....	277
JEGYZETEK.....	300
Rövidítések jegyzéke.....	314
Felhasznált levéltári források	315
Felhasznált sajtóanyag.....	316
Felhasznált szakirodalom	
1. Román nyelvű.....	317
2. Angol nyelvű.....	319
3. Magyar nyelvű.....	320

Előszó

I.

A magyar történettudomány eddigi legnagyobb összefoglalásában, a Magyarország története 8. kötetében ezeket írja Siklós András, a magyarországi polgári demokratikus forradalmat tárgyaló fejezet szerzője: "A felszabadulást követően Magyarországon két tanulmány jelent meg Erdély 1918-1919. évi történetéből: Gulya Károly: Az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására irányuló törekvések 1918-1919-ben /Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica. IX. Szeged, 1961./ és Szász Zoltán: Az erdélyi román polgárság szerepéről 1918 őszén /Századok, 1972. 2./."¹

Romániában Erdély 1918-1919-beli történetéről könyvtárnyi szakirodalom született 1944 óta. Ezek zöme a hatvanas évek közepétől jelent meg, elsősorban az ugynevezett egyesülés 50. és 60. évfordulója alkalmából. Meg sem kíséreljük a román könyvek és tanulmányok fölsorolását, hiszen a puszta címjegyzék oldalakat tenne ki. A legfontosabb monográfiák közül - melyek pontosan tükrözik a román történettudomány álláspontját - megemlítjük a Ion Popescu-Puțuri és Augustin Deac által szerkesztett Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918. București 1968. 773 p. Ennek harmadik kiadása 1978-ban jelent meg. Miron Constantinescu és Stefan Pascu szerkesztette a Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie. București 1968. 515 p. Bibliotheca Historica Romaniae 5.

A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem kiadásában jelent meg Kolozsváron Ştefan Pascu: Marea adunare naţională de la Alba Iulia. Incununarea ideii a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român. = Cluj 1968. 510 p. 1969-ben Bukarestben jelent meg az egyesülés bibliográfiája: Contribuţii bibliografice privind Unirea Transilvaniei cu România.²

A román monográfiák, valamint a történeti- és egyéb folyóiratokban megjelent írások szemlélete sajátos keveréke a dogmatikus és sovinszta eszméknek. Eszerint a román nép legfontosabb célja a nemzeti egyesülés az elmúlt évezredekben; e küzdelmek a "barbár hódítók" ellen elsősorban nemzeti jellegűek voltak. E harcok beteljesülése 1918, amikor egyesültek a "román országok": Moldva, Havasalföld, Erdély, Bukovina, Besszarábia, Dobrudzsa. E szélsőséges nemzeti szemlélet mellett, mintegy "kötelező sallangként" jelenik meg a romániai tanulmányokban az osztályharc is, másodrendű tényezőként, mint a nemzeti küzdelem egyik formája.

Természetesen megvannak az okai annak is, hogy a magyar történettudomány miért nem foglalkozott és foglalkozik Erdély 1918-1919-es történetével, román katonai megszállásával.

A magyar történetírás az 1918-1919-es forradalmakat tárgyalva, több lényeges dologra nem tesz megfelelő hangsúlyt. Ezek közül most csak az egyik legfontosabbat emeljük ki. Ezekben az években nemcsak a szomszéd népek küzdöttek a nemzeti szabadságért, a független állami létért, hanem a magyar nép is. A helyzet nem egyszerűsíthető le arra, hogy a románok, szlovákok, csehek, horvátok megelé-

gelték az Osztrák-Magyar Monarchiát, fölkeltek ellene, s megsemmisítették azt, hanem ehhez, a történelmi valóságnak megfelelően az is hozzátartozik, hogy 1918-ra a magyar nép is megelégtelte a pusztán látszatfüggetlenséget adó dualizmust, s - folytatva az elmúlt kétszáz év forradalmait - hozzálátott a magyar, független, polgári demokratikus, majd munkásállamának létrehozásához. Nem véletlen, hogy Károlyi 1918. október 15-én a delegációban jelentette ki: "a magyar nép hangosan nyilvánítja akarátát, hogy teljesen szabad, önálló és független akar lenni."³

1918 őszén a monarchia széthullott; ennek okai többek között a hadsereg veresége, valamint az összes népének társadalmi és nemzeti forradalmi. 1918 novemberétől a román, a szerb, a cseh és a szlovák forradalom már nem a monarchia, hanem a magyar forradalom ellen lépett fel, az ellen a forradalom ellen, amely egyedül volt képes a továbbfejlődésre.

A magyar nép függetlenségi küzdelme nélkül nem érthető meg az 1918-1919-es közép-európai történelmi helyzet.

II.

A német és a francia nacionalizmus közötti történelmi különbségek többé-kevésbé megegyeznek a román és a magyar nacionalizmus különbségeivel.

A francia nacionalizmus időben előbb keletkezett, mint a német, mert a francia területek gazdasági, politikai, ideológiai fejlődése előbbre járt a németénél. A francia nacionalizmus virágzó szakaszában a francia hadseregek Európa más országaiba a polgári haladás eszméit vitték el; a francia forradalom és a napóleoni háborúk földrészünkön egyszer és

mindenkorra megsemmisítették a feudalizmus mindenhatóságát. Ezzel szemben a porosz nacionalizmus elsősorban a junkerek és a kispolgárok nacionalizmusa volt, amely Európának csak a porosz militarizmus világhatalmi törekvéseit "adta". Ez a némettel szomszédos népeknek kizárólag szenvedést okozott, nem beszélve az állandó területablásokról- és követelésekről.⁴

Megítélésünk szerint a magyar nacionalizmus a románnal történő összehasonlításában a fenti francia-német összevetésnek felel meg, természetesen közép-európai méreteken, valamint a közép-európai nacionalizmusok sajátosságaival bővitve.

A magyar liberális nacionalista ideológia 1848-1849-es pozitív szerepéről nem kell szólnunk. 1918-ban részben a negyvenkilences eszmét akarták megvalósítani. Ez - sok más tényező mellett - a román nacionalista célok és tevékenység miatt nem sikerülhetett. Nem beszélve 1919-ről, amikor a Tanácsköztársaságot éppen a román hóditók nemzeti "egyesülést" befejező hadserege verte le.

Nézetünk szerint a román nacionalizmus elsősorban annyiban hasonlít a poroszra, hogy nemzeti céljait más - a szomszéd népek - alapvető érdekei ellen, azok megsértésével kívánja érvényre juttatni. Ez a "porosz típusú" nacionalizmus érvényesült Közép- és Kelet-Európában 1918-1919-ben román vonatkozásban: ekkor ugyanis a társadalmi szempontból hallatlanul reakciós Román Királyság csapatai kivétel nélkül minden szomszédos ország és nép ellen léptek fel, megszállva minden, románok által is lakott területet.

Besszarábiában és Magyarországon társadalmi forradalmakat semmisítettek meg, visszavetve e területek fejlődését.

A román burzsoázia és bojárság ebben az időben a nemzeti kizárólagosság alapján állott. Az a történetírás, mely ezeket a történelmi eseményeket egyértelműen haladónak, valamint "a román nép évszázados álmai megvalósulásának" tartja, nem más, mint az egykori román burzsoázia mai, torz és reakciós szellemi kreatúrája. Így nem ismerheti fel saját népe, de szomszédai érdekeit sem.

I. Fejezet. AZ UTOLSÓ HÓNAP: OKTÓBER

Az Osztrák-Magyar Monarchia fölbomlása

1918 nyarára a központi hatalmak államai gazdaságilag kimerültek, a politikai életben a forradalom jelei mutatkoztak. A hadseregek nem voltak képesek eredményes támadásra; a nyári hónapokban nagy kudarckok érték Németországot és Ausztria-Magyarországot. Szeptember végéig azonban Németországban a "küzdelem a végsőig" szelleme uralkodott. Ezt csak a bolgár front szeptember közepén történt átszakadása változtatta meg. A balkáni front összeomlott, megnyílt az út a monarchia határai felé. Ez ösztönözte arra az osztrák-magyar karonatanácsot, hogy kedvezőtlen helyzetben tegyen békeajánlatot. A német vezetés ekkorra már elfogadta a fegyverszünet gondolatát, így október 4-én elküldték a központi hatalmak jegyzékét Wilsonhoz, s javasolták, hogy a tárgyalások az amerikai elnök 14 pontja alapján induljanak meg. A válasz csak hetek múlva érkezett meg. Közben a monarchia elnyomott népei, látva a birodalom meggyengülését, nagy politikai aktivitást fejtettek ki.

Az osztrák képviselőház cseh képviselői már 1917-ben fölvetették a csehszlovák állam létrehozását. 1918 nyarától nyíltan beszéltek erről, hiszen a csehszlovák államot június 29-én Franciaország, augusztus 9-én Anglia, szeptember 4-én pedig az Egyesült Államok is elismerte. A nyugati frontokon több cseh légió is harcolt a központi hatalmak ellen. Október elején Varsóban bejelentették a független Lengyel-

ország megalakítását. A Hussarek-kormány ugyan még szeptember végén felajánlotta a nemzetiségek vezetőinek a koalíciós kormány alakítását, de ezt visszautasították, majd Burián békejegyzéke után a monarchiát a népek ellenségének nevezték.

Gasperri olasz képviselő kijelentette: "az olaszok könnyűszívvel hagyják ott a monarchiát."⁵ Így éreztek a lengyelek is, akik október 15-én, a delegáció ülésén bejelentették, hogy az önálló Lengyelország polgárainak tekintik magukat.⁶ Négy nappal később a délszlávok nemzeti tanácsa zágrábi proklamációjában hitet tett a független délszláv állam létrehozása mellett.⁷ Eközben a frontokon megindultak a lázadások. A katonák, akik eddig mások érdekeiért harcoltak, most már saját céljaikat akarták megvalósítani. A helyzet így vált forradalmivá: ezek a katonák munkások és parasztok voltak, egyenruhában.

A fentiekből látjuk, hogy a monarchia osztrák felében a belpolitikai állapot katasztrófális volt. Ebben a helyzetben a császár a forradalmat és nem-osztrákok elszakadását egy október 16-án kiadott manifesztummal kívánta megakadályozni.

A "Hűséges osztrák népeimhez" kezdetű nyilatkozat⁸ kijelenti, hogy új, a népek önrendelkezési jogán felépülő birodalmat kell teremteni. Kimondja: "Auszttria, népeinek akaratához képest szövetséges állammá alakul át, amelyben minden néptörzs saját külön állami közösséget alkot letelepülési területén." Mindez Magyarországot nem érinti. Felhívja Auszttria népeit, hogy "nemzeti tanácsaik útján vegyenek részt a nagy munkában", s hogy ezek a nemzeti tanácsok, amelyeket minden nemzet reichsratbeli képviselőiből alkot, a

népek érdekeit egymással szemben és a kormánnyal való érintkezésben juttassák érvényre. Reméli a császár, hogy Ausztria "mint szabad népek szövetsége" kerül ki a háborúból. Ez az elképzelés a legtöbb volt, amit a birodalom vezetői megadhattak a nemzetiségeknek.⁹ Célját a kiáltvány nem érte el, sőt meggyorsította a bomlás folyamatát, mely ettől kezdve rohamossá vált. Fokozta ezt az október 21-én kiadott császári hadparancs, amely szerint a hadsereg csapatai nemzetek szerint váltak külön, amely a hadsereget "elemeire bontotta fel."¹⁰ A csapatok jórésze felbomlott, s amikor október 24-én megindult a nagy olasz offenzíva, százezrek estek hadifogságba. Más egységek - megtartva fegyvereik egy részét - egyszerűen elindultak haza.

Október utolsó harmada viharos gyorsasággal pergett le. 18-án megérkezett a válasz a 5-1 békejegyzékre. Ebben Wilson elfogadja a csehszlovák és jugoszláv terveket.¹¹ 28-án Prágában a Narodny Výbor magához ragadta a hatalmat, másnap Zágrábban a sabor kimondta a délszláv állam megalakulását, s megszüntette a kapcsolatokat Ausztria-Magyarországgal.¹² A monarchia megsemmisült.

Mi a helyzet Magyarországon ezekben a hetekben, ahol a politikai helyzet legalább olyan feszült, a nemzetiségek legalább olyan elégedetlenek, a társadalmi ellentétek talán még nagyobbak, mint a birodalom másik felében?

Magyarország október első felében

Október elejére a magyar politikusok belátták, hogy a háború elveszett. Kétségtelenné tette ezt a Balkán-front összeomlása. Történtek ugyan bizonyos csapatösszevonások a déli határok védelmére, de ezek nem lettek volna képesek föltartóztatni az antant támadását. Fenygető hírek jöttek Romániából is: ez az ország ismét készül a háborúra.¹³

A közös minisztertanács szeptember 24-27-én foglalkozott ezzel a kérdéssel, s aggódva állapította meg, hogy Románia még mindig nem ratifikálta a májusban megkötött békeszerződést.¹⁴

A külső fenyegetéshez járult a belpolitikai helyzet ziláltsága. A rendszert a polgári demokratikus, a baloldali és a nemzetiségi mozgalmak fenyegették. A demokratikus erők októberben találtak egymásra, s indítottak forradalomba torkolló támadást a régi rend ellen, Károlyi Mihály vezetésével.

A Jászi Oszkár vezette polgári radikális párt lapja, a Világ már október elején, közvetlenül a békejegyzék elküldése után összefoglalta a tennivalókat: "A népies pártok kötelessége megragadni az ország hajójának kormányát. Meg kell találni azt az alapot, amelyen a magyar demokrácia találkozik nem magyar ajkú polgártársaink demokratikus törekvéseivel."¹⁵

A demokratikus erők célja ettől kezdve: hatalomra kerülni, kivívni a demokráciát, megegyezni a nem magyarokkal, megvédeni Magyarország területi integritását. Károlyi október

9-én kijelentette: "A népek önrendelkezési jogának alapján állok, s olyan gyökeres reformokat sürgetek, amelyek mellett biztos vagyok, hogy egyetlen nemzetiség sem kíván elszakadni Magyarországról."¹⁶ Ekkor, a nemzetiségekkel való tárgyalásai előtt úgy véli, hogy meg lehet teremteni "azt az alapot, amely a nemzetiségek kulturális, gazdasági és egyéni fejlődésének biztosítása mellett a magyar nemzet egységét is teljes megnyugvásra biztosítani fogja."¹⁷ Összekapcsolta a társadalmi demokratizálódást a nemzetiségi kérdés megoldásával - utóbbit az előbbi fontos részének tekintette. Ezt több gesztussal is bizonyította: október 11-én kérte a királyt, engedjék szabadon a bebörtönzött nemzetiségieket.¹⁸ Ő és néhány híve a fentiekben vázolt célokért küzdött a delegáció és a parlament utolsó ülészakán.

A delegáció 15-én ülésezett. Károlyi felállt, s elmondta híres beszédét, amelyből gondolni lehetett, hogy a másnapra összehívott parlamentben hasonló hangnemben fog beszélni. Utolsó szavai a kormányhoz elszántságát mutatják: "A háborút Önök miatt elvesztettük, s ha Önök itt lesznek, elvesztjük a békét is. Az emberek millióit elveszítettük az Önök közreműködése mellett... Most követeljük: Pusztuljanak a helyükről, hogy a nép maga tárgyaljon a maga sorának intézéséről, békéjéről, jövőjéről, függetlenségéről, szabadságáról."¹⁹

Másnapra összehívták a parlamentet. A Tisztelt Ház ezúttal is - mint mindig - tárgyalt, ahelyett, hogy cselekedett volna. Az első napon a legfontosabb esemény Wekerle

Sándor miniszterelnök beszéde volt, amelyben bejelentette a perszonálúniót, azaz a dualizmus megszüntetését. Ezzel a monarchia jogilag is megszűnt. Károlyi volt az, aki e napon felvázolta a legfontosabb tennivalókat a politikában, azért, hogy "a békét ne veszítsük el."²⁰ Teljesen új kül- és belpolitika kell, s mindenek előtt az ország területi integritásának a megvédése miatt a nemzetiségi kérdést kell megoldani. Felhívja az ország lakosságát: be kell látni, hogy "a nemzetiségeknek a magyar ajkúakhoz való viszonya esetleg más lesz, mint volt eddig."²¹ Konkrét javaslatokat nem tesz, mert ezeket - mint kifejti - a nemzetiségekkel történő megbeszélések kell megelőzzék.²² Itt tett célzást először arra a magyar ellenzék vezére, hogy tárgyalni fog a nem magyar politikusokkal.

Ezen a napon az ellenzék külön magyar külügyminiszter kinevezését követeli. Károlyi ezt azzal indokolja, hogy a közös külügyminiszter esetleg azért, hogy Triesztet megtartsa a birodalomnak, odaadja Erdélyt érte.^{22/a} Beszéde végén terveire céloz. Pártja memorandumában ugyanis a régi követelést, az általános választójogot is említi, amellyel "a nem magyar ajkú honfitársak tömegeinek a törvényhozásban és a kormányzatban való igazságos és arányos részvételét biztosítja." Vagyis: a lenézett nemzetiségeket be kell vonni az ország legmagasabb szintű vezetésébe. Emellett kijelenti, hogy biztosítani kell a nemzetiségek kulturális és gazdasági fejlődését, szabad nyelvhasználatát a "közigazgatásban, az önkormányzati szervezetekben, a közoktatásban és a törvénykezés terén", mindezt a wilsoni pontok szellemében.²³

Másnap Károlyi Tisza Istvánnal száll szembe, aki kijelenti, hogy Magyarországon demokratizálásra nincs szükség, a nemzetiségekről pedig azt állítja, hogy csak egy "törpe kisebbség" az, mely a "nemzeti államnak alapgondolatával ellentétbe helyezkedik."²⁴ Szemére veti Károlyinak tárgyalási szándékát: "végzetes ballépést követ el az, aki ... ma olyan irányú érintkezéseket keres az állam nem magyarajku polgáraival, ma oly jelszavakat hirdet a nemzetiségi politika és a nemzetiségek kielégítése terén, amelyek esetleg sokkal messzebb fognak bennünket elvinni a magyar nemzeti államnak elvi talajáról, mint amennyire szükséges lesz."²⁵ Károlyi válasza erre az, hogy csak úgy óvható meg Magyarország területi integritása, ha minél nagyobb fokú lesz a demokratizálódás.

A parlamentben Károlyi, Hock, Fényes László felszólalásai is nagy jelentőségűek voltak, de az igazi bomba akkor robbant, amikor október 18-án a Román Nemzeti Párt nevében felállt Vaida Sándor, s felolvasta azt a memorandumot, amelyből a magyarországi románság álláspontját lehetett kiolvasni. Ennek elkészítéséhez nagy fordulatnak kellett játszódnia a román pártban.

A Román Nemzeti Párt tevékenysége

Ez a párt a magyarországi román polgárság politikai szervezete volt. A század elejéig, a munkásmozgalom felledüléséig passzívista, ekkortól azonban - részben a munkásmozgalom hatását ellensúlyozandó - aktív politikai tevé-

kenységbe kezdett.²⁶ Állandó kapcsolatot tartott fent romániai politikusokkal és pártokkal.

A világháború első két évében a párt vezetői látszólag lojálisak voltak, nemegyszer hűségnyilatkozatot tettek a monarchia mellett. Románia 1916-os erdélyi betörése nagy hatást gyakorolt a magyarországi románságra, a Román Nemzeti Pártra is. Ez év őszén a visszavonuló román hadsereggel igen sok magyarországi román értelmiségi hagyta el hazáját, közülük többen beálltak az Erdélyi Légióba.²⁷ Ez a Romániába emigráltak fegyveres szervezete volt. A Magyarországon maradtak közül több ezret hazaárulás vádjával internáltak.

A Román Nemzeti Párt háború alatti komolyabb politikai tevékenysége 1918 elején kezdődött, amikor a végrehajtó bizottság egy titkos értekezleten meghatározta az erdélyi románok követeléseit: önrendelkezés, kulturális és oktatási szabadság, a kisajátított birtokok visszaadása román tulajdonosuknak, a román politikai foglyok szabadlábra helyezése.²⁸ Ez utóbbi részben meg is történt a Romániával 1918 tavaszán aláírt békeszerződés utáni hónapokban.²⁹

Az 1918-as országos nagy munkásmegmozdulások megrázták a magyarországi románságot. A Román Nemzeti Párt vezetői, akik ekkor már az egyesülést akarták Romániával, féltek minden forradalmi mozgalomtól.³⁰ Ez későbbi tevékenységükre is rányomta bélyegét.

Ennek ellenére az erdélyi románság is forradalmasodott. Őszre a hegyekben gyülekező katonaszökevények száma elérte a több tízezret.³¹ A magyar és nem magyar parasztság sorsa minden eddiginél rosszabb volt. A Román Nemzeti Párt gazdag

polgári és földbirtokos vezetői kettős célt láttak maguk előtt: mindenképpen meg kell akadályozni a forradalmat, s keresztülvinni a román nemzetiség önrendelkezési jogát.

A párt már szeptember 24-én elhatározta, hogy politikai tevékenységét fokozza,³² ennek érdekében felveszi a kapcsolatot az MSZDP román szekciójával.³³ Utóbbiak egy nappal később hasonló útra tértek, a Román Nemzeti Párttal keresték a kapcsolatot.³⁴

Október első napjaiban megtörtént a tárgyalás a két párt között: a Román Nemzeti Párt részéről Vaida, Goldiş és Lazăr vett részt.³⁵ Ekkorra Goldiş új pártprogramot készített, melyet ekkor nem hoztak nyilvánosságra. Végső formáját december 1-én, Gyulafehérváron kapta meg.³⁶

A két párt tárgyalása következtében hívta össze Gheorghe Pop de Băseşti, a nemzeti párt elnöke megbízásából Teodor Mihali a végrehajtó bizottságot Nagyváradra, október 12-re.³⁷

Az addig hátralévő napokban a pártvezérek - terveiknek megfelelően nagy politikai aktivitást fejtettek ki. Nyilatkoztak a magyar újságoknak is az internált román újságírók érdekében. Ştefan Cicio Pop a lugosi Drapelul letartóztatott szerkesztője, dr. Valeriu Braniste szabadon bocsátásáért emelt szót.³⁸ Egy nappal később, október 9-én Erdélyi János román politikus - aki később az Erdélyt igazgató Consiliul Dirigent budapesti követe lett - Jászi lapjában, a Világban nyilatkozott A románok álláspontja címmel.

Kifejti, hogy ő már 1913-ban nemzeti autonómiát követelt. A háború alatt ezt nem folytathatta, mert a román lapokat betiltották, parlamenti képviselőiket nem engedték szóhoz jutni. Céljuk ezen változtatni. Sőt: egész Magyarországot

meg akarják újítani, úgy, hogy "a mai feudális és antidemokrata ország helyébe az északamerikai Egyesült Államok mintájára létesített föderatív demokrata államszervezetet" állítják. Ehhez az szükséges, hogy az a párt vegye át a kormányzást, amely nem előidézője a háborúnak, vezesse be a választójogot, "állapítsa meg és léptesse életbe a föderalizálás módozatait, hogy amikor a végzetes kérdés hozzánk fog intézteni, a román nemzet is megbékélve mondhassa: dolgunkat a magyar nemzettel már mi magunk rendbehoztuk." Ezért a kormány hívja haza a román komité bevonultatott tagjait, engedjen ki internáltakat, adhassanak ki román újságokat. Erdélyi nyilatkozatát ezzel a körülményesen megfogalmazott, de sokat sejtető mondattal fejezi be: A magyaroknak sietniük kell, mert "ha ez addig az időpontig, amig erre nézve meg fogunk kérdezteni, nem válik reális valósággá, a kérdésre úgy fogunk, mert nemzetünk léte és becsülete érdekében úgy kell válaszolnunk, ahogy ezt az önrendelkezési jog magasztos elve minden öntudattal bíró nemzettől elvárja, amint azt a román nemzet létének, anyagi és erkölcsi előrehaladásának érdeke és biztonsága megköveteli."³⁹ Erdélyi kimondja a sorok között, hogy jelen pillanatban esetleg elég volna az ország föderatív átalakítása - ami azt jelenti, hogy a románok által lakott mintegy 20-25 megye autonómiát kapna - de ezt azonnal, még a békekonferencia előtt meg kell valósítani, ellenkező esetben a román nép számára már a föderáció sem lesz elég.

Egy nap múlva egy aradi lapban Cicio Pop nyilatkozik. Kifejti, hogy a néhány nap múlva megnyíló országgyűlésen szó-

vá fogja tenni a legutóbbi erdélyi vagyonelkobzásokat. Olyan a politikai légkör Erdélyben, hogy a meghurcoláshoz elég egy feljelentés. Érdekes módon azt mondja, hogy a Romániába távozottak egy része nem a támadó iránti szimpátia, hanem a román katonák erőszakoskodása miatt volt kénytelen elhagyni Erdélyt.⁴⁰ Nem valószínű, hogy ez így volt, az viszont tény, hogy meglehetősen sok vagyonelkobzás volt ekkoriban; szeptember végén közölték a lapok, hogy zárlat alá vették Octavian Goga vagyonát is.⁴¹ Ebben az aradi lapban jelent meg Goldis egy programadó írása. Ausztriához hasonlítja Magyarországot, s kijelenti, hogy míg ott már jogilag is elismerik a nemzetiségeket - talán a Hussarek-kormány szövetségi terveire gondolt -, addig Magyarországon továbbra sem létezik semmiféle demokrácia. Írása utolsó mondata adja a programot: "Demokrácia, nemzeti önkormányzat, és a világ szabad népeinek szövetsége, jöjjön el a te országod."⁴² A magyar politikusok tudomására hozta: a románok "nemzeti kongresszust" akartak tartani. Ezt a román érsek már be is jelentette a királynak. Válasz október 11-ig nem jött, ezért Goldis úgy gondolja, hogy a magyar kormány nehézségeket akar gördíteni a kongresszus összehívása elé, pedig ezen nem csak egyházi, vallási kérdéseket tárgyalnának.⁴³ /Ez a kongresszus "nemzeti gyűlés" formájában majd csak december elején valósulhat meg, amikor a román pártvezérek már tisztában vannak Románia szándékaival./

A román politikusok megélénkülő politikai tevékenységét bizonyítja az is, hogy elhatározták audiencia kérését a királytól, ahol el akarják érni a magyar nacionalista po-

litikusok elmozdítását. Ki akarják jelenteni a király előtt azt is - a hírlapoknak adott nyilatkozataik szerint -, hogy nincs szándékukban Erdélyt Romániához csatolni.⁴⁴ Megjegyezzük, hogy ezt mozgalmuk gyengesége miatt - külső segítség nélkül - természetesen nem is tudták volna megvalósítani. A király előtt tett nyilatkozattal valószínűleg egyes magyar lapok vádjait akarták visszaverni. Megtudjuk még azt is e cikkből, hogy a románok fenti szándékát Károlyi már tolmácsolta az uralkodónak. Károlyi a hónap eleje óta kapcsolatban állott egyes román vezetőkkel.⁴⁵

Ezek után került sor a híressé vált nagyváradai tanácskozásra, 12-én. Az eddig elhangzott román politikai nyilatkozatok kétarcúak. Úgy tűnik, hogy szívesen tárgyalnának, szívesen lennének partnerei egy demokratikus magyar kormánynak, ha az nagyfokú autonómiát adna nekik, s kielégítené egyéb kívánságaikat. Másrészt kimondják, ha nem is nyíltan, hogy adott esetben már semmiféle magyar kormányzat, semmiféle intézkedés nem lesz elegendő a megegyezéshez. Ezenkívül az is tény, hogy ebben a hónapban még a román politikusok álláspontja között is különféle árnyalatok voltak; nemcsak a polgárok és a szociáldemokraták, hanem a nemzeti párt vezetői között is előfordultak nézeteltérések a kor felvetette nagy kérdések megítélésében.

A végrehajtó bizottság nagyváradai ülését Aurel Lazăr lakásán tartották. A cél: meghatározni a párt taktikáját, stratégiáját és tevékenységét. A fronton lévő vezetőségi tagokon kívül jelen volt Teodor Mihali, a végrehajtó bizottság elnöke,⁴⁶ Vasile Goldis,⁴⁷ Alexandru Vaida-Voevod,⁴⁸

Stefan Cicio Pop,⁴⁹ Aurel Lazăr, Aurel Vlad,⁵⁰ Ioan Suciu, Ioan Ciordas, a végrehajtó bizottság tagjai; a meghívottak közül Sever Dan, Gheorghe Popovici és Gheorghe Crişan.⁵¹

Először Cicio Pop elemezte a történelmi helyzetet,⁵² majd eldöntötték, hogy manifesztumban fordulnak a román néphez, valamint az uralkodóhoz. Végül elfogadtak egy Goldiş által szerkesztett nyilatkozatot, melyet majd a magyar parlamentben fognak fölolvasni.⁵³ Az ebben foglaltak megvalósítása, a további politikai szervezkedés érdekében létrehoztak egy akcióbizottságot /comitet de acţiune/, mely hat tagból állt. Elnöke V. Goldiş, tagjai Iuliu Maniu,⁵⁴ Vaida, Vlad, Cicio Pop és I. Suciu. Maniu ekkor Bécsben tartózkodott. Tekintettel arra, hogy hatukból hárman Aradon laktak, úgy döntöttek, hogy a bizottság Aradon fog ülésezni, folyamatosan, hogy szükséges esetben azonnal intézkedhessen.⁵⁵

A párt vezetőségi ülésén hozott határozatoknak hamarosan híre ment; érthetően nagy érdeklődéssel reagáltak rá a magyar lapok. A Világ 15-én jelenti: "A komité örömmel alapította meg, hogy Wilson feltételeinek elfogadásával a románság évszázados óhaja, a népek önrendelkezési jogának elve érvényesült ... Megállapították az országból beszerzett vélemények alapján, hogy a románok minden rétegének és minden irányzatának a felfogása egységes abban, hogy a

román nemzetgyűlés van hivatva határozni a mai döntő órákban az összes kérdésekről..." [Eredeti kiemelések. R.E.]
Úgy tudja a lap, hogy a román álláspontot a "képviselőház szerdai ülésén /október 17./ Dr. Vajda Sándor [Al. Vaida-Voevod] deklaráció alakjában fogja előterjeszteni."⁵⁶

Erre végül is 18-án került sor. Vaida felolvasta a "régén várt deklarációt".⁵⁷ Azon a napon beszélt, amelyen az Osztrák-Magyar Monarchia békejavaslatát elutasította az antant, s az előtte való napon ismerte el Tisza István a háború elvesztését.⁵⁸

Vaida bevezetésképpen megjegyzi, hogy a magyarországi kis nemzetek örültek, amikor a monarchia kormánya elfogadta a wilsoni pontokat, mert ezzel elismerte, hogy ők többé nem nemzetiségek, hanem nemzetek.⁵⁹ Ennek szellemében, a "bel- és külügyi helyzet alapos megbeszélése és megfontolása után" dolgozták ki ezt a deklarációt, melyben a román párt kijelenti, hogy élni kíván a nemzetek önrendelkezési jogával. Eppen ezért nem ismeri el a magyar kormány és parlament jogát arra, hogy intézkedjen a magyarországi "román nemzet" sorsáról. Erről csak az összehívandó román nemzetgyűlés határozhat, s a békekongresszuson román küldött fogja képviselni a magyarországi románok érdekeit.⁶⁰

A sorsukról csak a Román Nemzeti Párt Végrehajtó bizottsága tárgyalhat és határozhat; minden egyéb szerv tárgyalásai érvénytelenek.⁶¹

A nyilatkozat szó szerinti felolvasása után Vaida elmondta a 10. és 4. wilsoni pontokat, hogy ezekkel bírálja Tisza és Wekerle álláspontját a nemzetiségi kérdésben. Tiszáról megjegyzi, hogy "tegnapi beszéde többet használt a mi ügyünknek, mint amennyit mi évtizedeken át használhattunk volna."⁶²

Vaidát a deklaráció felolvasása közben a Ház elnöke két alkalommal is figyelmeztette: amiket mond, ellenkezik

az alkotmánnyal. Beszédének befejezése után a miniszterelnök válaszolt. Visszautasította azt a román álláspontot, hogy a magyar-román viszonyt a béketárgyaláson döntsék el. Kijelentette, hogy ezen megállapítanak majd bizonyos nemzetközi szabályokat, amelyek Magyarországra is érvényesek lesznek, de az ország belügyeibe nem avatkozhatnak. Láthatóan arra számított Wekerle, hogy a klasszikus diplomácia szabályai szerint a győztesek tárgyalni fognak a monarchiával. Visszautasította az integritás elleni támadást. A Ház felbolydult, hiszen a román nyilatkozat - bár nem volt teljesen egyértelmű - következtetéseket engedett levonni a román politikusok távolabbi elképzeléseiről.⁶³

A deklaráció nagy jelentőségét mutatja hatása is. Felolvasása hírért a hirügynökségek a központi hatalmak és az antant-államok fővárosaiban egyaránt közölték.⁶⁴ Még Románia megszállt területein is nyilvánosságra hozták, erősen cenzúrázva. Iaşiban melegen üdvözölte a közvélemény és a sajtó.⁶⁵ A román emigráció párizsi lapja is írt róla, 31-én.⁶⁶ A magyarországi, főleg erdélyi lapok szinte mindegyike foglalkozott a román nyilatkozattal.⁶⁷ A Pesti Napló már másnap ezeket írja: "a nemzetiségi béke legmesszebbmenő hívei közül is sokan azt mondták a deklaráció után, hogy már késő, hogy úgy látszik, a legnagyobb előzékenység, még a fehér lap is aligha tudná már a megegyezést lehetővé tenni."⁶⁸ A Világban Bíró Lajos keményen bírálja a parlament magyar képviselőit, mert a szokásos durva módon Vaidába akarták folytatni a szót: "A történetíró álmélkodva fogja egykor kérdeni, hogyan lehettek épelméjű emberek ilyen tébolyodottan

vakok..."⁶⁹ A magyarországi magyar és román közvélemény egyaránt átérezte a román nyilatkozat jelentőségét.

Meg kell állapítanunk, hogy a határozat elkészítése és felolvasása a történelmi helyzet pontos és helyes értékelése után történt. A központi hatalmak államai ekkorra vereséget szenvedtek, a balkáni francia hadosztályok Magyarország déli határai felé meneteltek. A Román Nemzeti Párt vezetői ismerték az 1916-os bukaresti titkos szerződést, tudták, hogy antant győzelem esetén Románia megkapja - többek között - Erdélyt, ezért tenniük kellett valamit annak érdekében, hogy a monarchiának tett hűségnyilatkozatok által okozott csorbát kiköszörüljék, valamint azért, hogy a későbbiekben is megállhassanak a politikai porondon. Megjegyezzük, hogy a nyilatkozat társadalmi követeléseket nem tartalmazott,⁷⁰ inkább az erdélyi román burzsoázia vágyait fejezte ki. Jelentősége mégis nagy, hiszen bizonyos fokig tisztázta a magyar jobb- és baloldal előtt a Román Nemzeti Párt várható állásfoglalásait a határozatban említett kérdésekben. Ehhez kellett számítaniok a cseh-délszláv nyilatkozatot október közepén, mely szerint "a bécsi kormány nem kompetens a szlávok nevében békeajánlatot tenni."⁷¹ Október második felére a bécsi és budapesti vezetők és az ellenzék többé-kevésbé képet alkothattak maguknak a birodalom elnyomott nemzetei szándékairól.

Magyarországon ebben a helyzetben csak egy politikus volt - Károlyi Mihály személyében -, aki békés uton, tárgyalásokkal kívánta rendezni magyarok és nem magyarok kapcsolatait. Októberben pártja nevében többször tárgyalt a

szlovák nemzeti párt vezetőjével, Dula Mátéval, eredmény nélkül. Ekkor a szlovákok már kapcsolatban állottak a cseh politikusokkal.⁷²

18-án este, a román határozat felolvasása után került sor Károlyi és a Román Nemzeti Párt egyes vezetői tárgyalására. Károlyi már a bolgár front összeomlása utáni hetekben konkrét terveket készített a jövőre nézve. Október 2-3-án közölte Hatvany Lajossal, hogy egy "jóléti bizottságfélét" tervez, melyben "minden rendű és rangú" politikus benne lenne, "papok és iparosok, románok és magyarok, összesen vagy negyven ember."⁷³ Eszerint Károlyi a társadalom különböző rétegeit és az ország nemzetiségeit akarta összefogni. E napokban kezdődött a románokkal való tárgyalás előkészítése: 3-án a radikális, román származású aradi újságíró, Zima Tibor⁷⁴ Jászival tárgyalt, s másnap Aradon Varjassy Lajossal együtt fölkereste Vasile Goldist, hogy megismerjék a román párt álláspontját a tárgyalásokról. Zima levélben számolt be Károlyinak az eredményről: "Meggyőződünk arról, hogy Goldisék becsületesen és őszintén állanak a magyar állam integritásának alapján és szeparatistikus törekvéseik ebben a tervben egyáltalán nincsenek." Jászi felhatalmazása alapján megkérdezték Goldistól, kifejtene-e álláspontját Károlyi előtt is? A fekvő beteg román politikus megígérte, hogy felgyógyulása után Zimával és Varjassyval együtt felkeresi Károlyit Budapesten.⁷⁵ Feltételezzük, hogy a magyar ellenzék vezetői azért fordultak Goldishoz, mert ő társadalmi kérdésekben demokratikusabb volt a román párt többi vezetőinél. Számításba vehették Goldis 1917. december 20-án Károlyihoz írt leve-

lét, amelyben a román politikus őt Magyarország második Széchenyijének, az "új Magyarország" megalapítójának nevezi. Goldis levele szerint a Károlyi vezette ország a nem magyarok "igazi felszabadítását fogja jelenteni, s megszületik Európának második boldog Svájcja, ahol nemcsak az egyes emberek, hanem az egyes népegyedek, az összes nemzetiségek is közös műveltségben és kölcsönös szabadságban fognak... egymás mellett élni. Abban a pillanatban Magyarországnak tízmilliónyi ethnikailag nem magyar polgárai Méltóságod zászlajához csatlakoznak és meglesz a független Magyarország."⁷⁶ Károlyi és Jászi nyilván számításba vették, hogy 1917 decembere óta óriásit változott a nemzetközi helyzet: megfordult a hadiszerencse, ez befolyásolhatta Goldis álláspontját. A román politikus október eleji válasza látszólag megnyugtató volt; az igazságot csak 18-án a parlamentben, s az aznap esti tárgyaláson tudta csak meg Károlyi és Jászi. A román történeti szakirodalomból tudjuk, hogy Goldis már szeptemberben olyan program-tervezeten dolgozott, amely nagymértékben befolyásolta 18-i parlamenti nyilatkozatukat.⁷⁷

Károlyi legközelebb a Román Nemzeti Párt 12-i nagyváradi tanácskozása után, 16-án kezdeményezett. E napon üzent Diner-Dénes Józseffel Vaidának, hogy tárgyalni szeretne a román vezetőkkel. Sürgős volt - magyar részről - a tárgyalások megkezdése, hiszen a magyar sajtó már hírül adta, hogy 18-án a parlamentben nagyjelentőségű nyilatkozatot fognak a román politikusok nyilvánosságra hozni. Abban állapodtak meg, hogy a nyilatkozat elhangzása után, este kilenckor a Károlyi-palotában találkozik a két fél.⁷⁸

Magyar részről Károlyin kívül ott volt Jászi, Szende Pál, Diner-Dénes József, a románok közül Vaida, Aurel Vlad, Erdélyi és Aurel Lazár.⁷⁹ Maniu, az egyik legbefolyásosabb pártvezér nem volt ott, ekkor Bécsben tartózkodott, ahol a román légiót szervezte.⁸⁰

A tárgyalás abból állt, hogy Károlyi előterjesztette mondanivalóját, amit a románok azonnal elutasítottak, majd a vitában kölcsönösen meg akarták győzni egymást saját álláspontjuk helyességéről.

Károlyi kifejtette: lehet, hogy miniszterelnök lesz s - Vaida emlékiratai szerint - hozzátette: "Semmiesetre sem ringatom magamat abban az illúzióban, hogy a jelenlegi bel- és külpolitikai körülmények között tehetnék valamit az önök, a románok, a többi nemzetiségek és a szociáldemokraták támogatása nélkül. Ha önök belépnének a kormányba, minden bizonnyal sikerülne vállalkozásom... ma a legfontosabb számomra tudni azt: a románok népszavazás esetén az önök véleménye szerint a Magyarország keretei között való megmaradás mellett szavaznának-e."⁸¹

A románok nevében Vlad válaszolt. Kijelentette, hogy a nem magyarok az eddigi nemzetiségi politika miatt "ellen-ségei Magyarországnak." A népszavazásról kifejtette, hogy a magyarországi románok nyelve, kultúrája azonos a romániai románokéval, ezért "a nemzeti eszme elemi ereje elegendő volna ahhoz, hogy népszavazás esetén a román szavatoknak ha nem is összességét, de mindenesetre majdnem száz százalékát a Romániával való egyesülés számára biztosítsa."

A többiek kijelentették, hogy Vlad véleménye mellett állnak.

Károlyi ezek után amellettt érvelt, hogy a természetes határok közé zárt Magyarország "arra van predesztinálva, hogy földrajzi-politikai egység maradjon, ... hogy a románlakta területek gazdasági érdekei jobban vannak biztosítva Magyarországon, mint egy Erdély által megnagyobbodott Románia határai között."⁸²

Szende és Jászi ugyanezt akarták bizonyítani történelmi, gazdasági s egyéb indokokkal s a kialakuló vitában - ahogyan Vaida írja - "ők igyekeztek meggyőzni bennünket, hogy az erdélyi románok érdekei az egyesülés ellen szólnak, mi pedig azt magyaráztuk, hogy miért nem maradhatunk Magyarországgal."⁸³

Vaida bizonyára túloz abban, ami az őszinteségüket illeti a vitában. Károlyi ugyanis emlékirataiban azt írja, hogy - bár a megegyezés lehetősége nehezebb volt a románokkal, mert őket a romániai hadsereg támogatta - "az a tény, hogy velem tárgyaltak, és az autonómia alapján keresték a megoldást, reményt keltett bennünk, ha a király idejekorán megbíz bennünket a kormányalakítással, meg lehet találni a kiegyezés módját."⁸⁴ Leírja, hogy a tárgyaláson a románok "autonómiát kívántak az erdélyi román lakosság számára", így "Erdély sokkal lazábban függött volna össze az anyaországgal, mint ahogy mi akartuk."⁸⁵

Azaz Károlyi elismeri a nézetkülönbséget, megfogalmazásából mégis kiderül, hogy a románok nem beszéltek egyértelműen az elszakadásról.

Tény, hogy a megbeszélésekről hiteles feljegyzés nem készült, az egymásnak ellentmondó emlékiratok alapján le-

hetetlen pontosan rekonstruálni a történeteket. Hogy utóbbiak közül melyik járhat közelebb a valósághoz, talán Károlyi egy - a november 13-15-i eredménytelen tárgyalás után - november 18-án tett nyilatkozata mutatja: "pár hét előtt, amikor tárgyaltam a románokkal, tótokkal, horvátokkal és szerbekkel, akikkel megállapodást nem is köthettem, állíthatom, hogy jogosan az az érzésem volt, hogy ha akkor felelős állásban vagyok, meg tudom kötni a nemzetiségi békét. Elmondhatom, hogy akkor nyolcvan százalékkal olcsóbban és könnyebben lehetett volna a nemzetiségi kérdést megoldani."⁸⁶

Úgy gondoljuk, hogy a Károlyi-palotában a román pártvezérek, akik kijárták a politika magas iskoláit, sokkal óvatosabban nyilatkoztak, mint ahogy Vaida leírja. Egyébként pedig a tárgyaláson a román párt vezetőinek túlnyomó többsége nem volt jelen, így e négy személy legfőbb közvetítő lehetett volna komolyabb magyar-román tárgyalások felé.

E megbeszélések - pontosabban a megszervezésük - késleltették a Magyar Nemzeti Tanács megalakulását.⁸⁷ Ez az adott pillanatban nem is lehetett másképp, hiszen az ellenzék a területi integritás mellett állt, másrészt Károlyi be akarta vonni a nemzetiségeket a tanácsba, hogy az Magyarországot egészét képviselje, ezért meg kellett tudnia, a nem-magyarok hogyan vélekednek az integritásról. Az elodázhatatlan tárgyalások elvettek néhány hetet, ez pedig késleltette magát a forradalmat. Nem beszélve arról, hogy Károlyi már ekkor a népszavazás mellett állt, tárgyalások útján akarta keresztülvinni a népszavazás elfogadását a nemzetiségektől.

Ő ekkor még - néhány hétig - nem tudta, amit Csécsy Imre szavaival utólag megállapíthatunk: "... a népszavazás a túlsó oldalon csak a legelső és a legkisebb követelés volt, magyar részről azonban az utolsó remény."⁸⁸

A tárgyalások minden gyakorlati eredmény nélkül zárultak.

A parlament üléséhez utolsó napjaiban a hozzászólások középpontjában a román párt nyilatkozata és Károlyi tárgyalásai állottak. Október 19-én Juriga szlovák képviselő szólt hozzá Vaida beszédéhez. Kijelentette, hogy a szlovák nép föderalizáltan akar élni; nem értett egyet Vaida beszéde hangnemével.⁸⁹ A Károlyi-pártról megállapította, hogy olyan, mint a munkapárt, csak a taktikája más: "azt mondja, hogy a nemzetiségi kérdést képes megoldani, voltaképpen azonban a Károlyi pártiaknak nincsen más bajuk, mint hogy a ministeri székben ülőket eltávolíttatva, ők üljenek a helyükbe."⁹⁰ Ebben nem volt igaza Jurigának, beszéde mégis mutatja, hogyan gondolkodtak a nemzetiségi politikusok az összes magyar polgári pártról.

Ezen a napon szólt hozzá Nagyatádi Szabó István is, aki szerint a magyar népet ugyanúgy elnyomták, mint a román. Hogy mennyire értette meg a román nyilatkozatot, mutatja kijelentése, miszerint tiltakozik "valami autonómia" felállítására ellen.⁹¹ 23-án a kormánypárti román képviselő, Mihályi Péter kijelentette, hogy Vaida - s alatta nyilván az egész román pártot értette - nem nyilatkozhat az egész románység nevében. Állítása szerint ő /Mihályi/ és elvbarátai a románység érdekeit "mindenkor a magyarság érdekei mellett

és sohasem azzal szemben" keresték. Elfogadták a "magyar nemzeti állam elvi alapját," és ma is azon állanak.⁹²

Ez a nyilatkozat Tiszát és Wekerlét, a régi elnyomó rendszert támogatta - Károlyiék nem tudtak mit kezdeni vele.

Összeecsaptak az álláspontok a nemzetiségekkel történt tárgyalásokról is. Károlyi 22-én nagy beszédet mondott - A haza veszélyben van kezdetűre gondolunk -, melyben felelősségre vonja a kormányt, amiért nem kezdett tárgyalni a nem magyarokkal. Kijelentette: "Ha mi be tudtunk volna állítani egy erőteljes, egy minden ízében demokratikus, minden ízében független, cselekvő kormányt, akkor igenis, meg lehetséges volna találni a megegyezést..." Hozzáfűzte, hogy a nemzetiségek egy "privát képviselővel" nem fognak megegyezni; tárgyalásai ezért velük "tisztán informatív jellegűek voltak." Ekkor is hangsúlyozta, hogy olyan új kormányt kell alakítani, amelyben a szociáldemokraták mellett a nemzetiségiek is benne vannak.⁹³ A pártja által beterjesztett tíz pontból a 6. követeli: "Az új kormány azonnal indítsa meg nem magyarajkú honfitársainkkal a tárgyalásokat a jogegyenlőség és testvéri egyetértés megteremtése végett."⁹⁴ Úgy gondoljuk, Károlyi és hívei illúziókban ringatták magukat - a nem magyarok jó része, a Román Nemzeti Párt bizonyosan elszánta magát a döntő lépésekre, s Károlyiék előtt - nem tudva, mit hoz a jövő - pusztán óvatosságból nyilatkoztak kétértelműen.

Maga Károlyi, jó politikai ösztönével s a tények elemzésével érezte ezt. Ezért beszélt ezen a napon a "dako-román" kérdésről: "Minden perc, amelyet mulasztunk, egy kilométer haladást jelent az ellenségnek. Minden perc, amelyet tét-

lenségben töltünk, azt jelentheti, hogy nemcsak a cseh-szlovák kérdés fog itt napirendre kerülni, hanem a dákó-román kérdéssel is számolni fog kelleni."⁹⁵ Megfenyegeti a kormányt, ha ez nem cselekszik, "bejelentem és tessék tudomásul venni, hogy én cselekedni fogok."⁹⁶ Beszédére Wekerle miniszterelnök és Tisza válaszoltak. Előbbi kijelentette, csak akkor jöhet új kormány, ha leendő tagjai lemondanak arról, hogy Magyarországot svájci mintára átszervezik.⁹⁷ Tisza szerint egyenesen fölösleges Károlyi sürgetése, mert meg lehet akadályozni, hogy betörjön az ellenség Magyarországra.⁹⁸ /Megjegyezzük, hogy az újjászervezett román hadsereg éppen három hét múlva indította meg támadását Erdély elfoglalására./ Károlyi mellett Fényes László szólalt fel. Leszögezte, hogy a magyarságnak nem lehet több joga, mint a nem magyaroknak. Ő is új, a nemzetiségekkel megegyező kormányt követelt, hiszen csak a megegyezés után lehet a határra állani az ellenség elé.⁹⁹

A magyar ellenzéknem ért el eredményt az országházban. Hihetetlen, de a Wekerle kormány még azután sem tett semmit, miután október 18-án tudomására jutott az 1916-os bukaresti titkos szerződés, amely egészen pontosan tartalmazta az antant-győzelem utáni új magyar határokat.¹⁰⁰

A parlamenti eredménytelenség, a nemzetközi események, s az ország forradalmasodása késztette arra Károlyit és elvbarátait, hogy törvényen kívüli eszközökhöz nyúljanak Magyarország megmentése érdekében. Így alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács.¹⁰¹

Közben a különböző román politikai csoportok is folytatták tevékenységüket.

Október 22-én a Budapesten tanuló román diákok Petru Maiorrról elnevezett köre deklarációt szerkesztett, amelyben harcra hívott a régi elnyomás ellen, követelve a nemzeti egyesülést. A Román Nemzeti Párt vezetői, Vaida, Cicio Pop, Goldiş, Mihali rábírták őket arra, hogy ne hozták nyilvánosságra követeléseiket.¹⁰² Ezen kívül a kör konferenciákat, gyűléseket szervezett, amelyeken természetesen a románság problémáit is megbeszélték.¹⁰³ Tagjainak egy része szociáldemokrata,^{103/a} másik csoportja polgári befolyás alatt állt ebben az időben. November-decemberben már Erdélyben találjuk őket.

Wilson Monarchiához intézett jegyzékének nyilvánosságra kerülése után a magyarországi román politikai életben fölvetődött a kérdés, hogy a jegyzék miért csak a cseh-szlovákokat és jugoszlávokat említi, a románokat miért nem. Goldiş nyilatkozott Aradon a sajtónak ezzel kapcsolatban. Kijelentette, hogy az amerikai jegyzék ugyanazért nem szól a románokról, amiért a lengyelekről és olaszokról sem; természetesen, hogy őket is megilleti az önrendelkezési jog. A Román Nemzeti Párt ettől függetlenül a 12-i pártprogram alapján áll. A magyar-román együttműködésről most is kitérően beszél: "a román nemzet nem akar a magyar nemzet szolgája lenni. Barátja, sőt, nagyon jó barátja is lehet, de szolgája soha többé."¹⁰⁴

Ezekben a napokban merült fel hangsúlyozottabban a kérdés: részt vennének-e a magyarországi román politikusok

egy új magyar kabinetben? 24-én üléseztek a román képviselők és pártjuk Budapesten lévő vezető tagjai, s a sajtó tudomására hozták, hogy ebben a politikai helyzetben "a párt a fejleményekkel szemben csak várakozó álláspontot foglalhat el." Olyan magyar kormányt támogathat, amely elfogadja a 12-i, a parlamentben 18-án fölolvastott nyilatkozatot.¹⁰⁵ Ezt mondta Goldis is Aradon; kijelentette, a Károlyi-kormányban való részvételről a 12-én megalakult komité nem dönthet, ebben a 200 tagu pártgyűlés foglalhatna állást, amelynek Gheorghe Pop de Băsești az elnöke.¹⁰⁶

Ezekben a napokban a román párt vezetősége szinte minden nap tárgyal, tervezett, értékelte az eseményeket. A magyar politikai közvélemény és a sajtó egyre jobban figyelt a román politikusok tevékenységére.¹⁰⁷ Ezt bizonyítja az Aradi Hírlap egy érdekes írása is. A háború alatti, románok ellen folytatott politikai pereket elemzi. Követeli a bebörtönzöttek szabadon bocsátását. Megtudjuk, hogy a két erdélyi hadosztálybíróság /a brassói és a kolozsvári/ területén 290 személyt ítéltek el, összesen 2480 évi /!/ börtönre, s mintegy 3500 embert tartóztattak le.¹⁰⁸ A tömegek és a magyar ellenzék nyomására október utolsó napjaiban több, halálra és börtönbüntetésre ítélt erdélyi román értelmiségi kapott kegyelmet.¹⁰⁹ Ebben szerepet játszott az is, hogy a román párt egyik vezetőjét, Vaidát - a beteg Teodor Mihali helyett - kihallgatáson fogadta József főherceg.¹¹⁰ A 29-i audiencián a Román Nemzeti Párt álláspontját kívánta megismerni a homo regius. Vaida elmondotta, hogy a koronához mindig hű románság a "lehető legelkeseredettebb" az állandó ül-

dözések miatt. A főherceg tudomására hozta, hogy a román nemzet "teljes állami és nemzeti életet óhajt a többi nemzetekkel való koordinált viszonyban." A béketárgyaláson külön román képviselőt akarnak, s a "végleges döntés joga kizárólag a román nemzetgyűlést illeti meg."¹¹¹ Látható, hogy a Habsburg-kapcsolatairól ismert Vaida a megszokott módon kétértelműen beszélt, hiszen az említett "teljes állami létről" nem derül ki, hogy a monarchián belül lenne-e vagy sem.¹¹²

Fokozta a román politika kétarcúságát a Mangra Vazul román érsek halála után kialakult helyzet. Az érsek Tiszapárti országgyűlési képviselő is volt, helyére a román párt képviselőjelöltnek Aurel Lazárt, a komité tagját léptette föl. Az a tény, hogy a román párt ilyen módon részt vesz a magyar politikai életben, azt a hatást keltette a magyar közvéleményben, hogy a román párt nem áll az elszakadás álláspontján. A Világ egy munkatársa azt is tudni véli, hogy a román párt egy esetleges új választáson is részt venne. Román részről cáfolatról nem tudunk, pedig a korabeli párt-lapok élesen reagáltak egymás állításaira.¹¹³

Október közepétől nem csak a román polgári pártnak, hanem a szociáldemokratáknak is válaszolniuk kellett a történelmi helyzet által felvetett kérdésekre.

13-án ült össze a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kongresszusa. Garbai Sándor bevezetőjében megállapította, hogy a monarchia összeomlik, a népeknek dönteniök kell soruk felett - a régi Magyarországot át kell alakítani a népek Magyarországává.¹¹⁴ A nemzetiségi szekciók tagjai közül

sokan megjelentek: Ion Flueraş és Iosif Jumanca, utóbbi a kongresszus elnökségében, valamint Horváth A. szlovák, Zsivanovics szerb, Knaller német küldött. Flueraş is beszélt. Elítélte a romániai és az erdélyi román burzsoáziát, kijelentette, hogy a román szociáldemokraták a továbbiakban a népek önrendelkezési jogáért fognak küzdeni.¹¹⁵ Ő is és a többi nemzetiségi szociáldemokrata küldött éreztette, hogy csatlakozni fognak polgári pártjukhoz.¹¹⁶ Ezen a napon volt egy jelentős munkásgyűlés Csepelen, ahol mintegy ötezer román munkás dolgozott a hadiipari üzemekben. Az ismert román szociáldemokrata, Tiron Albani beszélt, elemezte a hazai románság helyzetét. Követelte, hogy a román nemzetiség is maga határozhassa meg sorsát.¹¹⁷ Elfogadtak egy határozatot, amely Magyarország románlakta részei függetlenségét követelte.¹¹⁸

Ilyen előzmények után került sor október utolsó napjaiban a román szociáldemokrata szekció és a Román Nemzeti Párt újabb tárgyalásaira. Elhatározták az egységes román nemzeti tanács létrehozását, amely a magyarországi románság vezető szerve lesz. /A tanácsot majd csak 31-én szervezik meg./¹¹⁹ Valószínűnek tartjuk, hogy 29-én zajlott le a két román párt tárgyalása, ekkor ugyanis a román szociáldemokraták már figyelembe vehették a magyar szociáldemokrata vezetők álláspontját a polgári pártokhoz való viszonyban, s elképzelhető, hogy a magyarok nyílt csatlakozása a Károlyi- és Jászi-párt-hoz befolyásolta a román szociáldemokraták tárgyalási készségét a román polgári párttal. Hatása lehetett a román szociáldemokratákra a Román Nemzeti Párt nagy visszhangot kel-

tett nyilatkozata a parlamentben.

E tárgyalások után néhány nappal alakult meg a Román Nemzeti Tanács.¹²⁰ Budapesten, a Vadászúti Szállóban találkoztak a pártok küldöttei. Biztosra vehetjük, hogy a tanács megalakulása a forradalom kitörése miatt esett éppen erre a napra. Tudjuk, hogy a román szociáldemokraták közül többen részt vettek a 30-31-i éjszakai forradalomban.¹²¹ Az események rohamossá váltak, a két román párt, ha a román mozgalmak vezetőjévé akart válni, tovább nem várhatott.

31-én már a reggeli órákban összegyűltek a küldöttek. Elhatározták, hogy a Román Nemzeti Tanácsot paritásos alapon szervezik meg: hat szociáldemokrata és hat polgári párti politikus lett a tagja. A szociáldemokraták: Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Baziliu Surdu, Tiron Albani és Iosif Renoi. A Román Nemzeti Párt részéről Teodor Mihali, Vasile Goldiş, Alexandru Vaida-Voevod, Stefan Cicio Pop, Aurel Vlad és Aurel Lazăr került a nemzeti tanácsba.¹²²

A későbbiekben ez az arány a polgári párt követelésére megváltozott, 36-ra növelték a polgári delegáltak számát, valamint kikötötték, hogy a szociáldemokraták csak a határozatokat nem ellenző tagokat küldhetnek a tanácsba. Ezzel az utóbbiak tulajdonképpen elfogadták a nemzeti párt polgári céljait, ettől kezdve az együttműködés a forradalmi mozgalmak elleni fellépést fogja jelenteni.

Mégis, a forradalom első napján létrejött az a román központi szerv, amely a továbbiakban szervezni fogja a román nemzeti mozgalmat Erdélyben. Új politikai erőt majd december legvégétől a román kommunisták csoportja jelent.

Mi történt ezekben a hetekben a mintegy félmillióra tehető ausztriai, elsősorban bukovinai románok körében?

Az ausztriai románok tevékenysége

A Reichsratnak hat román képviselője volt, ők szervezték 1918 őszén a bécsi és bukovinai román nemzeti mozgalmakat.

Ismeretes a cseh, lengyel és olasz képviselők Ausztria-ellenes tevékenysége.¹²⁴ Stanek és Kramář október 3-án bejelentették, Csehország egyesülni akar "Szlovákiával", el fog szakadni a birodalomtól.¹²⁵ Másnap, 4-én szólalt fel Isopescu-Grecul román képviselő. Kijelentette: "Az osztrák-magyar monarchia négymillió románsága követeli, hogy a monarchián belül külön államisága legyen. Annál inkább követelheti, mert ez új szövetséges állam a legnagyobb vonzóerőt fogja gyakorolni a román királyságra és azt a monarchiához való csatlakozásra fogja ösztökélni." Majd így folytatja: "sohasem törekedtünk a monarchiából való kiválásra, hanem államiságunk megőrzése mellett a monarchiához való csatlakozásra."¹²⁶ Kiderül ebből, hogy Grecul ekkor még nem állott az elszakadás mellett, sőt, Ferenc Ferdinánd és A. Popovici egykori álláspontját vallotta magáénak: a monarchián belüli román államiság szükséges, amelyhez Románia is csatlakozna.¹²⁷ Ezért beszélt Grecul a monarchia négymillió románja nevében. A magyarországi magyar sajtó ebből mindössze azt vette észre, a Reichsrat-beli románok tiltakoznak a román területek elszakítása ellen.¹²⁸

Az október 16-i császári manifesztum másnapján a hat

bécsi román képviselő megalakította a román "nemzetgyűlést".¹²⁹ Elnöke Grecul, alelnöke Simionovici lett. Kijelentették, követelni fogják Bukovina, Erdély, valamint a Bánát románlakta részeinek egyesítését, állammá alakítását a monarchia határain belül. Remélik, a magyar parlament román képviselői is csatlakozni fognak e bécsi román nemzetgyűléshez.¹³⁰ A Reichsratban Grigorovici román képviselő követelte a birodalmon belüli román állam kialakítását.¹³¹ Terveik megvalósítása érdekében Grecul 22-én interpellációt terjesztett be a Reichsratban, amelyben Magyarország Ausztriától történő elszakadása ellen emelt szót.¹³²

Eközben Bécsben az ott állomásozó, román katonákból álló csapatok között folyt az agitáció. Ebben elsősorban a 2., 3. és 64. gyalogezred tisztjei, valamint dr. Amos Frincu és Horia Petre-Petrescu bankigazgató vettek részt. A magyarországi Román Nemzeti Párt részéről Maniu vette föl velük a kapcsolatot, de őt a frontra vezényelték.¹³³ Innen október végén tért vissza Budapestre, majd a román párt megbízásából Bécsbe utazott, hogy a román nemzeti ügy érdekében titkos szervezkedést végezzen. Végül mintegy 50-100 román nemzetiségű tisztből megalakították a bécsi román tiszti- és katonatanácsot. Az ott tartózkodó, erdélyi illetőségű ezredeknek mintegy 5000 román katonája volt akkor. Maniu és Isopescu-Grecul - aki ekkor már az Ausztriai Román Nemzeti Tanács elnöke volt - 31-én felkeresték Stöger-Steiner hadügyminisztert, s kérték, hogy átvehessék a román csapatok fölött a parancsnokságot.¹³⁴ Erre engedélyt kapva, a csapatok átvonultak a Ferdinánd-kaszárnyába, s felesküdték a román zászlóra. Őket használta fel a hadügyminiszter a bécsi

forradalmi mozgalmak ellen. Cserébe Maniu az egész bécsújhelyi katonai tábort kérte, valamint "élelmet és különvontokat... a román katonák számára, amire ígéretet is kapott."¹³⁵ Nyilvánvaló, Maniu az erdélyi eseményekbe akart döntő módon beleszólni, ezért volt szüksége csapatokra és különvonatokra. Tény, hogy ő november közepén az aradi román-magyar tárgyalásokra megérkezett Aradra, s eldöntötte néhány szavával a románok közötti vitát - békés megegyezés a két fél között nem született. Liveanu szerint ugyan október végéig Maniu - Greculhoz hasonlóan - a birodalmon belül képzelte el a románok jövőjét, de ez a forradalom kitörése utáni napokban mindenképpen megváltozott.¹³⁶

A bukovinai románság mozgalma azzal ért véget néhány hét múlva, hogy a román hadsereg megszállta ezt a tartományt, véget vetve ezzel a kialakulóban lévő forradalmi mozgalmaknak.¹³⁷

Magyarország október végén - a Magyar Nemzeti Tanács és a forradalom

A román párt tevékenységét tárgyaló fejezetben foglalkoztunk a magyar parlamentben lezajlott vitákról a nemzetiségi kérdésben. Eközben a parlamenten kívül is minden politikai csoport, minden újság hozzászólt a nemzetiségi kérdéshez, s ami ezzel egyet jelentett, Magyarország területi integritása problémájához.

Károlyit és Jászit több oldalról is támadták. A Kolozsvári Hírlap már 9-én felszólítja az ellenzéket, hogy ne gá-

tolja a magyar pártok egyesülését, mert Magyarország csak az egység révén menthető meg.¹³⁸ Erősödött ez a támadás a román párt 12-i értekezlete után, amikortól a román kérdés egyre hangsúlyozottabbá vált. A Pesti Hírlap a szokásos durvasággal így ír: autonómia lehetetlen nálunk, mert ez nem óvja meg az állam egységét. "Tiszta esztelenség előttünk, magyarok előtt a Keleti Svájc mintáját csalogató csábképül lengetni."¹³⁹ Természetesen nemcsak a sajtó, hanem az őket mozgató politikusok, többek között Andrássy Gyula is Károlyitól féltették az integritást.¹⁴⁰ Utóbbi hívei viszont tőle remélték az ország megmentését.¹⁴¹

A radikális sajtó e napokban már népkormányt követel, amely azonnal felbontja a német szövetséget, megoldja a nemzetiségi kérdést, hazahozza a magyar katonákat külföldről, semmisnek tekinti a Romániával 1918 májusában kötött bukaresti békét - amelyben Románia területeket veszített Magyarországnak javára -, bevezeti az általános, titkos választójogot.¹⁴² Ezek a hangok annyira fölerősödtek, hogy a fiumei lázadás parlamenti bejelentése után, az országház kupolacsarnokában tartott gyűlésen Károlyi kijelentette: "a kormány takarodjon."¹⁴³

Annál inkább tehette ezt, mert időközben megérkezett a monarchia 4-én elküldött békejegyzékére Wilson válasza. Az ebben foglaltak joggal váltottak ki megdöbbenést a monarchia vezetőiben. Wilson nevében Robert Lansing külügyminiszter közölte ugyanis, hogy már nem ismerheti el a monarchia elnyomott népeinek - konkrétan a csehszlovákokról és a délszlávokról szól - pusztá autonómiáját. A monarchiát arra

szólítja fel, hogy tárgyaljon, egyezzen meg e népekkel.¹⁴⁴

Jászi, a nemzetiségi kérdés elismert szakértője már a választójegyzék megérkezése előtt nyilatkozott az ország föderatív átalakításáról. Ez 19-én, a román képviselőkkel való tárgyalások másnapján történt. Kijelentette, a huszadik század gazdaságában az elszigetelődés rossz politika, ezért a "megdőlt, igazságtalan, gyűlöletes dualizmust át kell alakítani szabad államok testvéri szövetségévé."¹⁴⁵ Ezekben a napokban jelent meg A monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok című könyve, amelyben részletezte gondolatait, terveit. /Néhány nappal később kezébe vehette a nemzetiségi politika irányítását, megkezdhette tervei valóra váltását.^{146/}

Jászi fenti beszédének némiképp ellentmond a radikális párt kongresszusán, még 14-én elmondott beszéde, amelyben ragaszkodik az integritáshoz.¹⁴⁷ Feltételezzük, hogy ezekben a napokban már elfogadta az ország föderalizálásának gondolatát - ez ugyanis az integritást megtartva demokratikus. A történelmi helyzet tragikuma abban állt, hogy amire Jászi - a tizes évek és a háború alatti rövid Mitteleuroparokonszenz után - eszmeileg addig eljutott, Magyarország nem magyar népei az ő elképzeléseivel már nem elégedtek meg. Pedig bizott a velük történő megegyezésben; a Magyar Nemzeti Tanács megalakulása előtti napon kijelentette: "a nemzetiségi vezérekkel beszél, ha még lehetne megegyezni velük."¹⁴⁸

A három demokratikus párt 25-én megalakította a Magyar Nemzeti Tanácsot, nemzetiségi politikusok nélkül. 12 pontban

foglalta össze céljait. Ezek közül az V. foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel: követeli az önrendelkezési jogot, "attól a reménytől áthatva, hogy Magyarország területi integritását ezek az elvek nem csak nem veszélyeztetik, de biztosabb alapokra helyezik." Kulturális és helyhatósági önkormányzatot ígér a nem magyaroknak, ezzel "az ország egyenrangú népek testvéri szövetségévé alakulna át..." Reméli, a nem magyarok fölismerik, hogy az összetartozásra a gazdasági és földrajzi helyzet miatt van szükség.

A Magyar Nemzeti Tanács elismerte az ukrán, lengyel, cseh, délszláv és osztrák államot, követelte az 1918-as bukaresti békeszerződés megsemmisítését.¹⁴⁹ Remélték Károlyiék, hogy a tanácsba belépnek a nemzetiségiak is, de erre a későbbiekben sem került sor. A Magyar Nemzeti Tanács e deklaráción kívül nem tett semmit a hatalom megszerzése érdekében, mégis, az ország minden tájáról érkeztek a csatlakozások. A három párt erdélyi szervezetei két-három napon belül bejelentették csatlakozásukat, sőt, egymással is kapcsolatba léptek - országos szervezkedés alakult ki a régi rendszer ellen.¹⁵⁰ Ha a fővárosban a demokratikus pártok nem is tudtak szövetségre lépni a nemzetiségekkel, vidéken, főleg a városokban más volt a helyzet. A Világ jelenti 27-én: "A nagyváradi radikális párt kiküldöttjei ma megjelentek az Országos Radikális Pártban és bejelentették, hogy Nagyváradon a radikális párt, a Károlyi-párt, a szociáldemokrata párt, valamint a nemzetiségiak bevonásával megalakítják a Nemzeti Tanács nagyváradi szervezetét és csatlakoznak a Magyar Nemzeti Tanácshoz."¹⁵¹ Saját kiemelésem. R.E. Hasonló együttműködés több helyen is létrejött.

Négy-öt napon belül az egész ország a Magyar Nemzeti Tanács mellett állott - a régi rendszer hívei elhallgatnak. A frontokon föllázadnak a csapatok, sok katona fegyverét megtartva haza indul. Máshol együtt marad az ezred, zászlóalj, de követelik, hogy magyar tisztek vezénylete alatt hozzák haza őket a magyar határok védelmére.¹⁵² Jelentős az olasz fronton lévő 22. honvéd gyalogezred, s a 38. honvéd gyalogos hadosztály lázadása. E magasabb egység magyar és román katonákból állott.¹⁵³

A Magyar Nemzeti Tanács ezek ellenére sem merte kiadni a felhívást a régi rendszer elsőprérére. Helyette Jászi 26-án a király előtt fejtette ki álláspontját. Őt az uralkodó hívta kihallgatásra. IV. Károly ekkorra - úgy tűnik - már belátta, hogy császári deklarációkkal "hüségese osztrák népeihez" már nem lehet megoldani a helyzetet. Jászi elmondta, hogy a nemzetiségi problémák oka a deáki nemzetiségi törvény végre nem hajtása. Ez "arra az osztályuralmi szellemre vezethető vissza, amely a nemzetiségi perifériákon a kulturális elmaradottságon kívül gazdaságilag is akadályozta a fejlődést és gazdasági téren is elnyomatásra vezetett." Felhívta az uralkodó figyelmét, hogy a nemzetiségi kérdést "csak a legszélesebb kulturális és helyhatósági autonómiák rendszerével lehet megoldani."¹⁵⁴

Ugy tűnik, Jászi, s a három demokratikus párt közös platformra került a királlyal a területi integritás kérdésében. Valóban, mindnyájan integritást akartak, de míg a forradalmi pártok Magyarország, addig a császár és király a monarchia integritását akarta. Sőt, éppen ez a három párt

volt az, amely - jórészt negyvennyolc-negyvenkilences szemlélettel - a független, szuverén Magyarországot kívánta létrehozni. Igaz, október végén, november első hetében - elsősorban külpolitikai okok miatt¹⁵⁵ - még a királlyal együtt. /Miután átvették a hatalmat, s módjukban állott megismerni az egész ország álláspontját, azonnal szakítottak az uralkodóval, s kikiáltották a köztársaságot.^{156/}

De a hatalom átvétele nem ment egyszerűen. A király nem tudott dönteni a miniszterelnökség betöltésében. Károlyi üres kézzel tért vissza Bécsből, de a budapesti pályaudvaron óriási tömeg várta. Buza Barna szónokolt: "Tudom, hogy őfelsége, a magyar király kinevezte miniszterelnökké Pityi Palkót, Senki Pált, - mindegy, hogy kit. És tudom, hogy őfelsége a magyar nép kinevezte miniszterelnökké Károlyi Mihályt. Meglátjuk, hogy melyik uralkodó lesz hatalmasabb s melyiknek kell meghajolnia a másik akarata előtt."¹⁵⁷

Ezzel egyidőben Andrássy Gyula - akit az uralkodó az utolsó pillanatban kinevezett közös külügyminiszterré - menteni próbálta, ami menthető. 27-én azonnali osztrák-magyar különbékét ajánlott Wilsonnak, amelyben a fegyveres összetűzések azonnali beszüntetését kéri, hozzájárul a cseh-szlovákoknak és jugoszlávoknak a legutóbbi amerikai jegyzékben foglalt jogaihoz.¹⁵⁸ Ennek már nem lett eredménye.

A következő napon volt Budapesten a "láncbéli csata", amelyben a rendőrség sortűzzel fogadta a Károlyi kinevezését követelő tömeget. A rendőri brutalitás a végsőkéig csigázta a kedélyeket - csak idő kérdése volt a forradalom.¹⁵⁹

Ezekben a napokban az erdélyi politikai élet is zaj-

lott. Ösztönözte ezt az is, hogy a hegyek között több tízezer magyar és román katonaszökevény gyülekezett, akik fegyvereiket megőrizték.¹⁶⁰ A politikai pártoknak itt is cselekedniük kellett, annál is inkább, mert a helyi és fővárosi lapok már az újabb román támadásról irtak, s erre az erdélyiek - visszaemlékezve az 1916-os román betörésre - érzékenyebben reagáltak.¹⁶¹ Már október elején az Egyesült Államok Romániával kapcsolatos lehetséges hadicéljairól cikkeztek az erdélyi lapok.¹⁶² Magyarország demokratikus, föderatív átalakítása ellen egyes erdélyi ujságok - egyetértésben a helyi jobboldali erőkkal - sorozatos támadásokat indítottak. A Kolozsvári Hírlap 20-án ezeket írta: Magyarországot nem lehet "osztrák mintára a népek szövetséges államává alakítani, ha csak le nem akarjuk taszítani annak a hivatalnak magaslatáról, melyet számára geográfiai helyzete és történeti multja kijelöl az európai nemzetek társaságában." A román követelésekről azt állítja, hogy ez nem más, "csak a nacionalizmus fantazmagóriája." Majd lekicsinylően így folytatja: "Ugyan miféle saját állami közösség lenne az, amelyet a hazai románság, tótság alkotna? Az életképesség mily feltételeivel rendelkezhetne?"¹⁶³ Ezek a durva, lekicsinylő hangvételű írások szították az ellentéteket a két nép között, a románságban ezek miatt kialakuló keserű hangulat, sőt, gyűlölet hullámai a majdani Károlyi-kormány munkáját tették szinte lehetetlenné.

Október 10-én a polgári pártok kolozsvári szervezetei nagygyűlést tartottak. Állást foglaltak a perszónalunió mellett, kijelentették, a magyarság nem tűri Magyarország megcsonkítását. Apáthy István beszédében indokolta a fen-

tieket. Kritikával illette az 1918-as bukaresti békét, mert nem nyertünk biztosítékokat arra nézve, hogy "délkeleti szomszédunk a Tiszáig terjedő Romania mare ígéretével ne lázithassa többé ellenünk oláh nyelvű testvéreinket." Majd, mintegy a polgári pártok nevében szólva, így folytatta:

"Készek vagyunk a nemzetiségek számára teljes egyházi önkormányzatuk mellé, ha kívánják, közművelődési téren is teljes önkormányzatot adni és megtenni mindent, ami az állam belső egységével és területi épségével összefér. De arra nem vagyunk hajlandók, hogy Magyarországot önkormányzati területekre fölosztani engedjük. És nem lehet egyebütt sem kiszakítani Magyarországon egyetlen nagyobb területet sem..."¹⁶⁴

A wilsoni jegyzék megérkezte után a legnagyobb felháborodás a nemzetiségi vidékeken volt. Az erdélyi lapok úgy értékelték az Egyesült Államok álláspontját, hogy az egyetlen Magyarországot feldarabolásával,¹⁶⁵ hogy az Magyarországot "lesüllyeszti Románia színvonalára."¹⁶⁶

Az erdélyi pártszervezeteket cselekvésre végül a budapesti Magyar Nemzeti Tanács megalakulása készítette. 26-án a kolozsvári függetlenségi pártkörben gyültek össze a három párt képviselői, hogy megalakítsák a Kolozsvári Nemzeti Tanácsot. A pártok mindegyike részéről 10-10 politikus jött el; a hadsereget két fiatal tiszt képviselte. A Függetlenségi párt részéről többek között Apáthy István,¹⁶⁷ Hirsch Ödön, Seprődi Kálmán volt jelen, a radikális párt Janovics Jenőt, Stottler Aladárt delegálta, a szociáldemokrata pártból ott volt Vincze Sándor, Ujhelyi, Jordáki, Czala és Kertész Jenő. A tisztek egyike Nagy László főhadnagy volt.¹⁶⁸

A Kolozsvári Nemzeti Tanács elnöke Apáthy István professzor lett. Mellé három titkárt és két katonai biztost választottak. Az utóbbiak: Kecskeméthy István és Vincze Sándor. Az ő feladatuk a nép és a hadsereg közötti kapcsolat fenntartása. Már az alakuló ülésen felvetődött egy erdélyi központi tanács alakításának gondolata. Erre néhány nappal később került sor.

A Kolozsvári Nemzeti Tanács alakulásakor ellentétek merültek föl a tanácson belül. A szociáldemokrata Vincze kijelentette: "Apáthy neve vörös posztó a románság előtt, ... s ha a Nemzeti Tanács történelmi szerepet óhajt játszani Erdélyben, akkor az Apáthy vezérlete mellett kilátástalan."¹⁶⁹ Az európai híré természetű tudós meglepő választ adott: elmondta, hogy a Károlyi-féle 12 pontot ő szerkesztette. Ez demokratikus hangnemben szól a nem magyarokhoz. Mégis azt kell mondanunk, Vincze helyesen ítélte meg Apáthyt. Utóbbi az Erdélyi Társaság nevű, 1913-ban alakult nacionalista szervezet vezetőségi tagja volt, Bethlen Istvánnal, Kemény Árpáddal együtt,¹⁷⁰ ez politikai platformot jelentett a nemzetiségeket gyűlölő és megvető arisztokratákkal. Elképzeléseit, terveit, egész gondolatvilágát egy október 14-én Károlyihoz írt leveléből ismerhetjük meg.¹⁷¹ Ebben tudatja Károlyival, hogy az Erdélyi Szövetség vezetői megtárgyalták az erdélyi kérdést. Kéri az ellenzék vezérét, nélkülük ne küsse le magát. Kifejti, hogy a majdani béketárgyalásokon nem szabad Magyarország megcsonkításába beleegyezni, sőt, még az "ország belső egységének megbontásába" sem.¹⁷² Az összeállítandó magyar béke delegáció mellé Apáthy és

Bethlen István személyében a fenti kérdésekben szakértőket kellene kiküldeni. Leszögezi, hogy a nemzetiségek autonómiát nem kaphatnak, de egyházi, gazdasági és kulturális tekintetben "a legmesszebbmenő lépéseket megtehetjük."¹⁷³ Az egyházi nemzetiségi iskolákat államosítani kellene. A nemzetiségi járásokat kétnyelvűvé lehetne tenni, sőt, a megyerendszert is, megfelelő átalakítás után. Legfeljebb addig mehet el a kormány, hogy minden, a lakosság összlétszámának 10 %-át meghaladó nemzetiségnek külön minisztere legyen, "aki ellenőrizhetné, hogy az illető nemzetiség egyházi, tanügyi, gazdasági önkormányzatának követelményei kielégítést nyernek-e."¹⁷⁴ Ugy gondolja, hogy ilyen engedmények megadása mellett a hazai románság nem fogja követelni Erdély autonómiáját. Végül közli, hogy a kifejtett engedményeken túl nem tartanak Károlyival. Szerette volna a levél írója, ha a párt lapjában, a Magyarországon megjelenik írása. Az ujság, helyesen, nem közölte.¹⁷⁵ Apáthy tervei a háboru előtti helyzethez képest komoly engedményeket adnak a románságnak. 1918 október közepén mindez már nem volt elég. Készítőjük nem vette figyelembe a katonai helyzetet, hogy Magyarország vesztesként kerül ki a háboruból.

Apáthy megválasztásában a Kolozsvári Nemzeti Tanács élére szerepet játszhatott tekintélye, tudományos hírneve. A későbbiekben feladatait nagy felelősséggel látta el, nem rajta mulott, hogy a nemzeti tanács alig játszhatott "történelmi szerepet".

Az Erdélyi Nemzeti Tanács megalakítására 28-án este került sor a kolozsvári Szinkörben, mintegy ötezer ember

előtt. A két nappal azelőtt megalakult Kolozsvári Nemzeti Tanács alakult át a budapesti Magyar Nemzeti Tanács erdélyi szervévé. Ezen a tömeggyűlésen mindhárom párt vezetői beszéltek. Apáthy a nemzetiségekkel a "legteljesebb harmóniát" sürgette.¹⁷⁶ A radikálisok csatlakozását Janovics Jenő jelentette be, a szociáldemokraták nevében Vincze Sándor és Szentmiklósi József beszélt. Határozati javaslatot hoztak, melyben elfogadták a Károlyi-féle 12 pontot, de ehhez még négy erdélyi vonatkozást csatoltak. Ezek kimondják az együttműködést a románokkal és a szászokkal, felszólítják az "Erdély összes városaiban és falvaiban élő magyar, román és szász polgárokat és munkásokat, hogy haladéktalanul csatlakozzanak a Nemzeti Tanács erdélyi bizottságához."¹⁷⁷ Ebből kiderül, hogy az Erdélyi Nemzeti Tanács nemcsak a magyarok, de a nemzetiségiek részvételére is számított, az egész Erdélyt kívánta igazgatni.¹⁷⁸ Érdekessége, hogy csak a történeti Erdélyről beszél, a románok vonatkozásában nem szól külön a történeti Erdélyen kívüli mintegy másfél millió románokról. Feltételezzük, arról van itt szó, hogy ilyen módon az esetleges nemzetiségi csatlakozások után a magyarok és szászok létszámban beérjék az erdélyi románságot. Ezekben a napokban még nem volt Erdélyben sem román, sem szász nemzeti tanács.

Az Erdélyi Nemzeti Tanács vezetősége névsorát a 31-i lapok közlik. Elnöke Apáthy professzor lett, ezzel a Károlyi-párt vezető szerepét is hangsúlyozni akarták. A másik két párt vezetői közül alelnököket választottak, Janovics Jenő és Vincze Sándor személyében, valamint egy-egy titkárt,

szintén a paritás elve alapján: Seprődi Jánost /Függetlenségi Párt/, Stottler Aladárt /Radikális Párt/ és Kertész Jenőt /Szociáldemokrata Párt/. Létrehoztak egy 31 tagu intézőbizottságot, tagjai közé többek között Hubay Károly, Abrudbányai Géza, Kecskeméthy István kerültek. Elhatározták, a tanács állandóan ülészik, minden este nyolckor. Az egyes pártok ez előtt, délutánonként alakították ki álláspontjukat az egyes kérdésekben.¹⁷⁹ Az Erdélyi Nemzeti Tanács legfontosabb feladata ezekben a napokban a budapesti központ politikájának képviselete, az ezzel összefüggő tevékenység megszervezése volt.

A tanácsban ekkor a vezető szerepet a Károlyi-párti politikusok vitték. E párt erdélyi tagjai sokkal érzékenyebben reagáltak a nemzetiségi kérdésre és -politikára, mint a budapesti, országos politikát csináló vezetői. Az erdélyiek, érthető módon, sokkal jobban féltették az integritást, hiszen annak megsértése egyéni érdekeik megsértését is jelentette. Ezért voltak a nemzetiségi kérdésben kicsinyesebbek, azért, mert sokkal jobban ismerték az erdélyi román nemzeti mozgalom céljait, mint a budapestiek. A munkapártnál társadalmi vonatkozásokban, de a nemzetiségi kérdésben is sokkal demokratikusabbak voltak - a Tisza-pártnál persze nem volt nehéz demokratikusabbnak lenni -, s ezért, mert ragaszkodtak hazájuk integritásához, semmiképpen sem lehet őket elítélni.

Október utolsó napjaiban a régi rendszer hívei is belátták, hogy az addigi helyzet tarthatatlan. Ennek egyik legfőbb oka a Románia újabb támadásától való félelem volt.

Erdélyi hivatalos körökben úgy tudták, elegendő katona van a román határon, akik megvédik Magyarországot. Egyesek belátták, bizonyos fokig össze kell fogni a románokkal, de csak azért, hogy ezzel is csökkentsék elszakadási vágyukat.¹⁸⁰ Ami a határokat védő csapatokat illeti, ez a hír változtalan volt. A román határon igen kevés katona állott, csak a határrendőrség őrszemei figyelték a szorosokat - erejük kevés volt ahhoz, hogy megvédjék az országot.¹⁸¹

Az Erdélyi Nemzeti Tanács megalakulása után alig negyvennyolc órával később kitört Budapesten a forradalom. 31-én hajnalban értek az első hírek Kolozsvárra. Délelőtt 11-kor diákgyűlés, majd utcai tüntetés kezdődött, ahol Janovics és Vincze is beszélt. A tömeg kiengedte börtönéből a politikai foglyokat.¹⁸² Több erdélyi városban sztrájkok, tüntetések voltak. A román és magyar munkások mindenütt együtt léptek föl a régi rendszer ellen.¹⁸³ Megkezdődött a falu forradalma is. Román és magyar parasztok együtt rohanták meg a magyar és román birtokosok majorságait, raktárait, kastélyait. Az ő céljuk korántsem a nemzeti egyesülés volt - felhalmozódott társadalmi és nemzeti sérelmeiken akartak segíteni.¹⁸⁴

A forradalom még nem is győzött teljesen, amikor 30-án a Szlovák Nemzeti Tanács kimondta "Szlovákia" csatlakozását Csehszázághoz; amikor megalakult a Román Nemzeti Tanács. Romániában a reakciós uralkodó osztály készülődött, hogy megvalósítsa területszerző céljait minden szomszédja ellen s utját állja a forradalmaknak. A forradalmi Károlyi-kormány pedig ezt üzenté a nem magyaroknak: "Szabadok vagyunk, s mint

szabad nemzet nyújtunk testvéri kezét a hazánkban élő többi nemzeteknek és a világ összes szabad népeinek."¹⁸⁵

Románia a háború végén. Az intervenció kezdete

Románia 1883 óta a Központi Hatalmak szövetségese volt - 1914-ben nem lépett háborúba. 1916 augusztusában területi nyereségek reményében szerződést kötött az antanttal. Ez lényegében véve, adás-vételi szerződés, mert egészen pontosan megszabta, hogy román hadba lépés esetében Románia cserébe ilyen területeket kap az ellenséges államoktól. Az augusztus végi erdélyi betörés után a gyenge romániai csapatok rövid időn belül vereséget szenvedtek, s fejvesztve menekültek Erdélyből, sőt, az év végén a Központi Hatalmak csapatai Bukarestet is megszállták. A román kormány Iasi-ba vonult vissza, s 1917-ben csak nehezen tudták megállítani az ellenséget az orosz-román csapatok Észak-Moldvában. Hosszu fegyverszüneti tárgyalások után 1918 májusában kötötték meg a bukaresti békét. Ez az imperialista rablóbékék mintapéldánya volt. Románia területeket vesztett Magyarország és Bulgária javára; hadseregét csökkentenie kellett. A román olaj és az élelmiszerek nagy részét Németországba szállították. Mindezért cserébe Románia megszállhatta Besszarábiát.¹⁸⁶ A kormány elnöke Bratianu helyett a konzervatív párti Alexandru Marghiloman lett.

Az a tény, hogy Románia békét kötött a Központi Hatalmakkal, az 1916-os bukaresti szerződés jogi érvényességét megszüntette.¹⁸⁷ Ennek ellenére Franciaország Romániát szövetségeseinek tekintette, s mindent megtett, hogy ez az or-

szág ismét háboruba lépjen az antant mellett.¹⁸⁸ A bolgár fegyverszünet idején, októberben, e szerződés részesévé akarta tenni Romániát, hogy ezáltal Franciaország számára kedvező politikai fordulat történjen, de ez, - Románia újbóli hadbalépése - ekkor még nem sikerült.¹⁸⁹ Ezért elhatározták Párizsban, hogy a Franchet d'Esperey vezette Francia Keleti Hadsereget kettéosztják, négy hadosztályból megalakítják a Dunai Hadsereget, Berthelot tábornokkal az élén. Ennek egyik célja a romániai fordulat kierőszaolása volt, a másik a szovjetellenes intervenció előkészítése. Ezek a katonai intézkedések egybeestek Franciaország külpolitikai elképzeléseivel, melyek Romániát Franciaország legfontosabb keleti szövetségésének tekintették.¹⁹⁰

Párizsban október 15-én a francia vezérkar már pontos terveket készített, amelyeknek területi vonatkozásai is voltak. Ezek szerint a Temesvár-Nagyvárad-Nagybánya vonal lesz a magyar-román határ. Ez, összehasonlítva az 1916-os bukaresti szerződésben Romániának ígért határvonallal, azt mutatja, hogy a franciák nem szándékozták teljes mértékben megvalósítani a román területi igényeket;¹⁹¹ ekkor már tekintetbe kellett venniök a délszláv követeléseket is.

Eközben a román diplomácia mindent elkövetett, hogy elismerjék igényeit. A legnehezebb a helyzet az Egyesült Államokban volt, ahol Vasile Stoica román követ még október 31-én is úgy tudta, az amerikai állam nem ismeri el Erdély egyesítését Romániával.¹⁹² De már november 1-én értesültek az amerikai politikusok a magyarországi forrada-

lomról, ekkor elhatározták, hogy változtatnak álláspontjukon - Románia javára. Hetvenkét órán belül kidolgoztak egy nyilatkozatot, ezt november 4-én ismertette Stoicăval William C. Bullit. Utóbbi kijelentette, az Egyesült Államok elvileg elfogadja a románok nemzeti egységének gondolatát, de a konkrét követeléseket - Erdély Romániához csatolását - nem.¹⁹³ Az amerikai nyilatkozatot - a román kormányhoz intézett üzenet formájában - november 6-án hozták nyilvánosságra, 5-i dátummal. Ebben a Lansing külügyminiszter által aláírt üzenetben Wilson hozzájárul "a románságnak a királyság határain kívül és belül támasztott kívánságaihoz."¹⁹⁴ A jövőre nézve kijelenti: "rokonszenvezve a mindenütt lakó románok nemzeti egységének gondolatával és óhajtaival, az Egyesült Államok kormánya nem fogja elmulasztani, hogy alkalmas időben érvényesítse befolyását aziránt, hogy a román nép hozzájusson jogos... politikai és területi jogaihoz és azok minden külföldi támadás ellen biztosítottassanak."¹⁹⁵ Erdélyt, Bukovinát nem említi, a szöveg mégis egyértelmű. Hatása Magyarországon is, Romániában is nagy volt. Utóbbi országban az amerikai üzenet nyilvánosságra hozása után tüntetések voltak. Ezek egyikén jelentette ki Averescu tábornok, hogy a "nemzeti ideál hamarosan megvalósul."¹⁹⁶ A megszállt Romániában a németellenes tüntetések egymást érték. A Marghiloman-kormány hadügyminisztere, Arion hiába intette nyugalomra a német- és osztrák-magyar megszállást gyűlölő lakosságot.¹⁹⁷

November első hetében folytatódott a román igények elismerése az antant részéről. Lansing nemcsak a román kormánynak, hanem Take Ionescunak, a Párizsban székelő Consiliul

National al Unitatii Romanesti elnökének is írt; tudatta vele is, hogy az amerikai kormány "nem érdektelen" a román nép aspirációi iránt.¹⁹⁸ Francia részről Iasiba küldték a volt román minisztert, Victor Antonescut, aki eddig emigrációban élt, s aki - a romániai francia követhez, Saint-Aulaire-hez hasonlóan - Románia mielőbbi hadbalépését sürgette.¹⁹⁹ Bratianu, a liberális párt vezére, Románia volt miniszterelnöke 5-én programot dolgozott ki a jövőre nézve. Tárgyalt Prezan tábornokkal, a nagyvezérkar főnökével, s Coanda tábornokkal. Valamennyien szükségesnek látták egy új, átmeneti kormány létrehozását. Ezt kifejtették Ferdinánd király előtt is.²⁰⁰ Az uralkodó másnap, 6-án lemondatta a Marghiloman-kormányt, s megbizta kormányalkitással Coanda tábornokot, Bratianu hívét.²⁰¹

Eközben Franchet d'Esperey Párizsból parancsot kapott, hogy támogassa és siettesse a román mozgósítást, Romániába repülőket /személyzettel együtt/ és tanácsadó tiszteket küldjön.²⁰²

November 8-án Coanda, Bratianu, Prezan és Misu román diplomata tárgyalt Saint-Aulaire francia nagykövettel és Lafont tábornok, francia katonai attaséval. A franciák, tekintettel a Németországgal kötendő, közelgő fegyverszünetre, sürgették Románia hadbalépését. Prezan őszintén elmondta nekik, hogy ehhez legalább 25 napra van szükség.²⁰³ Ennek ellenére másnap, 9-én ultimátumot intéztek a megszálló erők főparancsnokához, Mackensen tábornokhoz.²⁰⁴ Az ultimátum szövegét Bratianu az elküldés előtt - példázva ezzel antant-barátságát - felolvasta Saint-Aulaire francia, Barclay brit

és Vopicka amerikai követ előtt. Az ultimátumban felszólították a megszállókat, hogy 24 órán belül hagyják el Romániát, ellenkező esetben a román hadsereg támadást indít ellenük. Azonnal elrendelték a mozgósítást,²⁰⁵ a király kiáltványban fordult a néphez.²⁰⁶ Ebben küzdelemre szólít fel, "beteljesedve látja" Románia "évszázados vágyát, az összes románok egyesítését egy szabad és hatalmas államban."²⁰⁷

Mackensen, tekintettel arra, hogy 10-én a francia hadsereg Zimnicea-nál átlépte a Dunát,²⁰⁸ valamint Németország ekkor már elhatározta a fegyverletételt,²⁰⁹ a visszavonulás mellett döntött. 11-én elindultak a német csapatok, jórészüket elhagyta Bukarestet. A monarchia csapatai és katonai szervei a megszállás összeomlása után gyalog és autókon indultak el a magyar határ felé, mert az összes vasutat a németek vették igénybe.²¹⁰ Eközben Románia hadat üzent Németországnak.²¹¹ Magyarország felé - mint ezt a magyarországi újságok is jelentették - "hivatalos román részről semmiféle diplomáciai vagy katonai intézkedést nem léptettek életbe."²¹² A valóságban egy-két nap múlva elindultak a román csapatok a magyar határok felé. A hadüzenet nélküli orvtámadást ettől kezdve más országok is alkalmazták Európában. A román csapatok fegyverzete, felszerelése módfelett hiányos volt, de bátorithatta őket Berthelot tábornok proklamációja, melyet abból az alkalomból adott ki, hogy átkelt a Dunán.²¹³ A román csapatok nemcsak Magyarország, hanem Bukovina felé is megindultak. Az ottani Román Nemzeti Tanács elnöke, Iancu Flondor a román kormány segítségét kérte; ez válaszul

elfoglalta e tartományt, "rendcsinálásra" hivatkozva.²¹⁴

Románia ellenforradalmi szerepe 1918 elején kezdődött, amikor csapatai a magyar, német és osztrák imperialisták engedélyével elfoglalták Besszarábiát, levertek az ottani forradalmi mozgalmakat. November közepétől folytatódott ez a folyamat azzal, hogy elfoglalták Bukovinát, valamint megtámadták a forradalmi Magyarországot. A forradalmi események a reakciós Románia számára minden esetben jó ürügyül szolgáltak arra, hogy megtámadja e területeket, másrészt a forradalmi szellem terjedésének meggátlása, a jobboldali uralmi forma megóvása miatt a legcélszerűbb védekezés is volt a területi hódítás. Románia ebben az időben - a Horthy-rendszer uralomra jutásáig, melyet éppen Románia tett lehetővé - Közép-Európa legreakciósabb államává vált.

A román katonai tevékenység felujtása után az antant-hatalmak vezetői sorra üdvözölték a román kormányt. 11-én Balfour angol, 12-én Pichon francia külügyminiszter nyilvánította ki szimpátiáját a román aspirációk iránt. Ezután nem sokkal maga Clemenceau írt Bratianunak, biztosítva őt jóindulatáról a román területi igényekkel kapcsolatban.²¹⁵

A román propaganda-tevékenység

Ebben az időben az antant-országok politikusai és közvéleménye többnyire támogatta a román igényeket. Ez a tény többek között a román emigráns- és propagandaszervezetek évtizedes tevékenységével áll összefüggésben.

Már az 1860-as években megjelentek olyan térképek Romániában, amelyek Kelet-Magyarországot román területnek

tüntették fel.²¹⁶ 1883-tól jelent meg Párizsban a Dacia Viitoare című ujság, amely céljául tűzte ki az egyesülést.²¹⁷ Ettől kezdve a román értelmiség nacionalista elemeinek egyik célja az lett, hogy a világgal megismertesse a román határokon kívüli románság elnyomott voltát, szétszakitottságát. A mindenkor i román kormány nyíltan nem vallhatott színt e kérdésben, hiszen a monarchia "szövetséges" volt, de rendszeresen támogatta a világ minden táján megalakuló irredenta szervezeteket.

E külföldi csoportok szerepe, tevékenysége érthető módon fokozódott 1916 vége, 1917 eleje után, amikor Románia vereséget szenvedett az Erdélyt "felszabadító" háboruban. A román propaganda most is, csakugy, mint az elmúlt évtizedekben, döntően magyarelleses tevékenységet jelentett.

Ettől kezdve rendszeressé vált román értelmiségiek, sőt politikusok nyugatra küldése, valamint az ottani román kolóniák felhasználása propaganda-célokra. Kedvelté vált az erdélyi menekültek kiküldése, akik a dualista birodalom belső problémáit jobban ismerték, mint a romániaiak.

Ezek az emisszáriusok az antant-államok városaiban konferenciákat, találkozókat rendeztek, angol, francia, olasz és egyéb nyelvű ujságokat, röplapokat és brossurákat adtak ki, nemzeti bizottságokat, sőt, román légiókat szerveztek.²¹⁸ Céljuk a nyugati közvélemény, s ami ennél is fontosabb, politikusok és pártok megnyerése volt, a románok által is lakott idegen területek felé megnyilvánuló igényeik támogatására. Az ezt a tevékenységet végzők fog-

lalkozásukra nézve volt politikusok, papok, újságírók, tanárok, írók, ügyvédek voltak. A nacionalizmus egyesítette őket egy táborban, azon kívül, hogy egyetértettek Románia politikájával. Legtöbbször valamelyik romániai irredenta szervezet tagjai voltak.²¹⁹

E csoportok egyik legfontosabb tevékenységi területe Franciaország volt. Itt is 1918 tavaszától, méginkább nyaratól fokozódott a román propaganda, ekkorra ugyanis nyilvánvalóvá vált a Központi Hatalmak veresége. Áprilisban megalakult Párizsban az Erdélyi és Bukovinai Nemzeti Tanács, Traian Vuia vezetésével,²²⁰ majd, miután augusztusban Párizsba érkeztek a két erdélyi emigráns, Octavian Goga és Vasile Lucaciu, létrejött a Consiliul National al Unitatii Romane /A Román Egység Nemzeti Tanácsa/, Take Ionescu elnökelete alatt. Négy alelnöke közé került Goga és Lucaciu.²²¹ Tagjai között neves személyiségek voltak: Sever Bocu, Nicolae Titulescu, Partenie Cosma, C. Diamandy, T. Vuia, C. Mille. Lapjuk a francia nyelvű La Roumanie volt. Október 12-én a francia kormány - Romániával kapcsolatos céljai miatt - hivatalosan elismerte a Consiliul Nationalt, mint a román nemzeti törekvések képviselőjét,²²² november 6-án pedig Lansing fejezte ki rokonszenvét Take Ionescu és csoportja tevékenysége iránt.²²³ A párizsi román tevékenység sikerrel járt.

Angliában bizonyos fokig más volt a helyzet. Nagy-Britannia ugyan Franciaország szövetségese a háboruban, de nem lehetett kétséges a román politikusok előtt, hogy Anglia célkitűzése a háboru után az európai francia befolyás meg-

gyöngítése lesz, ez pedig a franciabarát Románia érdekeit is érintheti.

Ennek ellenére sikerült bizonyos eredményt elérniök. Fontos tevékenységet fejtett ki a Societatea Anglo-Romana /Angol-Román Társaság/, élén lord Cecillel. Sikerült megnyerniök Brice történészpolitikust, valamint a neves publicistákat, Wickham Steed-et és Seton-Watsont /Scotus Viator/.²²⁴ Ezeken kívül román politikusok memorandumokban hívták fel az angol külügyminisztérium figyelmét az erdélyi helyzetre, a román nemzeti ügyre. Ezek közül megemlítiük George Moroianu, a romániai Liga Culturala egyik vezetője emlékiratát, amelyet a brit külügyi tisztviselők is hasznosnak tartottak a békekonferenciára kialakítandó brit álláspont szempontjából.²²⁵ Az angol ujságok közül elsősorban a The Times közölt románbarát cikkeket.²²⁶ A helyzet abból a szempontból kedvező volt a románok szempontjából, hogy a Foreign Office-ben románbarát hivatalnokok voltak magas beosztásban,^{226/a} akik a későbbiekben éreztették is hatásukat.

Az angliainál lényegesen nagyobb volt az amerikai román propagandatevékenység. Ez ugyan kissé alábbhagyott az 1918 tavaszán megkötött bukaresti béke idején. Ekkor többen Párizsba utaztak az Egyesült Államokból.²²⁷ 1918 nyarától megélénkült a tevékenységük. Több nagyvárosban román szervezeteket hoztak létre /Chicago, Trenton, Washington, stb./, s román légió szervezését kezdték meg az Amerikában élő mintegy háromszázezer román között. Céljuk elérése érdekében több román nyelvű lapot is kiadtak.²²⁸ Október

utolsó napjaiban a magyarországi lapokban is megjelentek a hírek az amerikai román légióról.²²⁹

Az Egyesült Államokban a román politikusok kapcsolatban állottak a kelet-európai elnyomott nemzetek emigránsaival, Masarykkal, Paderewskivel, Hinkoviccsal. Szeptember végén Wilson elnök közös fogadáson találkozott a monarchia nemzetiségeinek képviselőivel, megígérte felszabadításukat.²³⁰

Nem véletlen a nagymértékű, még az elnökig is eljutó román propaganda-tevékenység Amerikában. Ők is a wilsoni 14 pontban bíztak, ennek betartását követelték a leendő békekonferencián. Román-magyar vonatkozásban ezek a pontok végső soron semmitmondóak, annyira általánosságban mozognak. Ezért hivatkozott rájuk a háboru végén mindkét fél. A békekonferencián nem is vették figyelembe e pontokat. Arra mindenesetre megfelelőek voltak, hogy az Egyesült Államok iránt bizonyos nosztalgiákat, sőt, reményeket ébreszsenek. E remények román részről már november első napjaiban eltűntek, amikor előtérbe került az idegen területek erőszakos megszerzése, Magyarországon pedig november-decemberben nyilvánvalóvá vált, hogy semmit sem valósítanak meg a wilsoni elképzelésekből.

Számottevő román politikai és katonai szervezkedés még Olaszországban alakult ki. Az olasz-osztrák-magyar fronton ugyanis igen sok román katona esett olasz hadifogságba. Belőlük alkották meg a többszáz tisztból és több ezer katonából álló román légiót. Juniushoz már több mint ezer román katona indult a frontra.²³¹ Az olasz kormány - balkáni

tervei, valamint a délszláv állam megerősödése miatt -
érdekében állott a román igények támogatása.

Igy volt ez a francia támogatással is. Franciaország
közép-európai befolyását Romániára szándékozta alapozni,
ezért sürgette a többi győztes előtt a román igények meg-
valósítását.

Végző soron az antant-országokban működő román poli-
tikai szervezetek elérték céljukat. Vezetőik 1918 őszén-
telén hazatértek, hogy kivegyék részüket "Romania Mare"
vezetésében.

X

A háboru utolsó hónapja végetért. Az egykori frontok
helyén sohasem látott nagyságu néma katonai temetők marad-
tak.

De a küzdelem - folytatódott. A katonák helyét átvet-
ték a diplomataik. Kivéve Közép- és Kelet-Európát: itt egyes
népek forradalmi kísérletbe kezdtek.

Jegyzetek

1. Magyarország története. 8.kötet. = Budapest, 1978. 1293.p.
A kiemelés tőlem - R.E.
2. 1969-ig összesen 2668 címet tartalmaz!
3. Károlyi Mihály: Az új Magyarországért. = Bp. 1968. Válogatott írások és beszédek. 1908-1919. 212.p.
4. Diószegi István: Klasszikus diplomácia - modern hatalmi politika. = Bp. 1967. Gondolat. 328.p.: "A francia nacionalizmus a haladással együtt izmosodott meg, és a francia hadsereg szuronyai hegyén a modern viszonyokat vitte szerteszét az elmaradott feudális Európába. A német nacionalizmus éppen a haladástól szívtta el az éltető nedvet, és a reakciós porosz militarizmussal azonosult. A német expanzió a francia forradalom óta nagyrészt modernizálódott Európában legfőljebb a porosz militarizmus exportját jelenthette, amely érthető módon semmiféle pozitív szerepet nem tölthetett be, viszont a száz évvel korábbi francia háborúkhoz mérhető nemzetközi bonyodalmakat helyezett kilátásba."
5. Farkas Márton: Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. A hadsereg szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában. = Bp. 1969. 233.p.
Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. II.kötet, 377.p.
6. Farkas i.m., 234. és 237.p.
7. Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története.

- /1918. okt.31-1919 márc.21./ = Bp. 1945. Cserépfalvi.
176.p.
8. Pesti Hírlap, 1918. október 18.
 9. Magyarország története. 8.kötet, 30.p.
 10. Károlyi: i.m. 325.p.
 11. Magyarország története. 8.kötet, 31-33.p.; Juhász-Nagy
i.m. 207-209.p.; Pesti Hírlap, 1918. okt. 22.
 12. Magyarország története. 8.kötet, 34-39.p.; Juhász Nagy
i.m. uott.
 13. Szende Zoltán: A magyar katasztrófa, 1918-1919 c. könyvé-
ben írja, hogy október elején az 1. magyar lovashadosz-
tályt a csíki részekre szállították, a Romániában állomá-
sozó 216. önálló honvéddandárt a felvidéki 126. ezreddel
erősítették meg, "mert Moldvából hírek érkeztek a román
hadsereg állítólagos mozgósításáról." E hó 21-én Bornemisz-
sza kormánybiztos, akit "Háromszék megye esetleges kiürí-
tésének céljából" küldtek ki, jelentette: a határon álló
csapatok "még az első nyomás fenntartására sem elégsége-
sek." 27.p.
 14. Popescu-Puturi, Ion - Deac, Augustin /szerk./: Unirea
Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918. II.kiadás. =
București 1972, 506-507.p.
 15. Világ, 1918. okt.6. 2.p.
 16. Károlyi: Az új Magyarországért. 210.p.
 17. uo. 211-11.p.; Pesti Hírlap, 1918. okt.9.
 18. Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. = Budapest 1977.
Magvető. Tények és tanúk. 134.p.
 19. Károlyi Az új Magyarországért. 217.p.

20. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. "Képviselőház - Napló. XLI. kötet, 277.p.
/A továbbiakban: Képviselőházi Napló, XLI./
21. uo. 280.p.
22. uo. 281.p.
- 22/a uo. 277.p.
23. uo. 282.p.
24. uo. 294.p.
25. uo. 294.p.
26. I.Tóth Zoltán: Magyarok és románok. = Bp.1966, Akadémiai.
Szerk.: Csatári Dániel. 450-451.p.
27. Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története.
= Bp. 1920. Bocskay Szövetség. 433.p.
28. Constantinescu, Miron - Pascu, Stefan /szerk./:
Desavirsirea unificarii statului national roman. Unirea Transilvaniei cu vechea Romania. = Bucuresti 1968.
Bibliotheca Historica Romaniae V. 139.p.
29. uo. 141.p. Elsősorban az internáló táborokból engedtek szabadon erdélyi románokat.
30. Liveanu, V.: 1918. Din istoria luptelor revolutionare din Rominia. Bucuresti 1960. 472.p. írja a román burzsoázia és földbirtokosok jellemzéséről: "Burghezia si mosierimea romina doreau ca desavirsirea unitatii nationale sa se infraptuiasca in cadrul regimului burghezo-mosieresc si se temeau de lupta revolutionara de eliberare nationala a maselor. Din aceasta cauza in ultimele zile ale monarchiei habsburgice, liderii nationalisti romini refuzau sa ceara in mod limpede dreptul Ardealului de a se desparti de Austro-Ungaria, mentinindu-se in expectativa si asteptind

- deciziile taberei imperialiste invingatoare."
31. Unirea Transilvaniei... 522. E könyv szerint számuk 80 000 körül mozgott!
 32. uo. 526-527.p.
 33. Pascu, Stefan: Marea adunare nationala de la Alba Iulia. Incununarea ideii, a tendintelor si a luptelor de unitate a poporului roman. = Cluj 1968. 317.p.
 34. Pascu: Marea adunare... 317. és Constantinescu, Miron /szerk./: Erdély története. II.kötet. = Bukarest 1964. 415.p.
 35. Constantinescu Erdély története II. 415.p. és Popescu-Puturi, Deac Unirea Transilvaniei... 528.p.
 36. Unirea Transilvaniei... 527.p. Goldis a Román Nemzeti Párt programját 1918 szeptemberében készítette Lippán.
 37. Unirea Transilvaniei... 527.p., Pascu Marea adunare... 317.p., Erdély története. II. 416.p.
 38. Aradi Hirlap, 1918. okt.8. 5.p.
 39. Világ, 1918. okt.9. 6.p.
 40. Aradi Hirlap, 1918. okt.10. 4.p.
 41. uo. 1918. szept. 21. 3.p.
 - 42.uo. 1918. szept. 29. 1-2.p.
 43. uo. 1918. okt.11. 2.p.
 44. uo. 1918. okt.12. p.p.
 45. Tárgyalásaikra október 18-án, a Román Nemzeti Párt memorandumának felolvasása napján került sor, ezért majd ott ismertetjük.
 46. Teodor Mihali ügyvéd, földbirtokos. Erdélyben, Dés és

Nagyilonda között több mint 3000 holdja van. Kapcsolatai Romániához fűzik, onnan nősült. Most már ötven fölött van. Désen lakik ebben az időben. Vö. Kolozsvári Hirlap, 1918. okt.24. 3-4.p.

47. Vasile Goldis, a Román Nemzeti Párt egyik legdemokratikusabb vezetője. Az aradi görög keleti püspökség titkára, ennek ellenére írásaiban egyes marxista kifejezéseket alkalmaz. A 20-as években vonult vissza a politikától. Fő műve: A nemzetiségi kérdésről. = Nagyvárad, 1912.
48. Alexandru Vaida-Voevod /1872-1950/ orvos, politikus. Sziv-specialistaként kezdte pályáját. Földbirtokos: Szolnok-Doboka-megyében van több ezer holdja. Már egyetemista korában bekapcsolódott a politikai életbe. A háboru előtt és alatt a Habsburgok hive, 1914 előtt Ferenc Ferdinánd csoportjához tartozott. 1919-ben Románia miniszterelnöke lett. Később támogatta a Vasgárdát.
- Vö. Dictionar Enciclopedic Roman. = Bucuresti, 1966. IV. kötet, 806-807.p és Kolozsvári Hirlap, 1918. okt.24., 3-4.p.
49. Stefan Cicio Pop aradi román politikus. Több pénzintézetben is van érdekeltsége.
50. Aurel Vlad 1875-ben született, a jogi egyetemet Budapesten végezte. Ebben az időben Szászvároson van ügyvédi irodája. Lapot indított Activitatea címmel. Az impériumváltozás után többször miniszter. Vö. dr.Osvát Kálmán: Erdélyi lexikon. = Oradea-Nagyvárad, 1928. 306.p.
51. Clopotel, Ion: Revolutia din 1918 si unirea Ardealului cu Romania. = Cluj, 1926. A Societatea de Maine Kiadása. 37.p.

52. Unirea Transilvaniei... 528.p.
53. uo. 529.p.
54. Iuliu Maniu /1873-1955/ Már diák körében bekapcsolódott a politikai életbe, 1896-ban tagja a Comitetul National al P.N.R.-nek. A háboru jórészét tisztként a fronton tölti. 1919 után a Nemzeti Parasztpárt vezetője, miniszterelnök. Vö. Dictionar Enciclopedic Roman. III. 227.p.
55. Unirea Transilvaniei... 530.p., Desavirsirea unificarii... 143.p., Juhász Nagy i.m. 154.p.
56. Világ, 1918. okt.15., 6.p.
57. Pesti Napló, 1918. okt.19. 3.p.
58. Desavirsirea unificarii... 144.p. Tisza beismeri a háborus vereséget: "Én nem akarok semmiféle szemfényvesztő játékot üzni a szavakkal. Én elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály t. képviselő ur tegnap mondott, hogy ezt a háborut elvesztettük." Képviselőházi Napló, XLI. 292.p.
59. Képviselőházi Napló, XLI. 314.p.
60. Liveanu írja i.m. 466. oldalán: "Revendicarea dreptului de a participa la tratativele de pace pregatea terenul pentru ca in viitor, in functie de atitudinea Antantei, conducerea P.N.R. sa ceara unirea Transilvaniei cu Rominia, desigur in cadrul regimului reactionar al vechiului Regat ."
- Liveanu véleményével teljes mértékben egyetértünk.
61. A Román Nemzeti Párt deklarációja a következő: "A világháboru által teremtett helyzettel szemben a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt végrehajtó bizottsága, mint a magyarországi és erdélyi román nemzet politikai szervezete, megállapítja, hogy e háborunak eredményei igazolják a román

nemzet évszázados követeléseit teljes nemzeti szabadsága iránt. Azon természetes jognak alapján, hogy a sorsa felett minden nemzet maga rendelkezessék, amely jogot a monarchia fegyverszünet iránti ajánlatával most már Magyarország kormánya is elismeri, a magyarországi és erdélyi román nemzet e joggal élni kíván és ehhez képest követeli a maga részére is a jogot, hogy teljesen szabadon és minden idegen befolyástól mentesen önmaga határozhassa meg intézményes állami elhelyezkedését és koordináltságának viszonyát a szabad nemzetek között. A magyarországi és erdélyi román nemzetnek nemzeti szervezete nem ismeri el ezen parlamentnek és kormánynak ama jogosultságát, hogy magát a román nemzet képviselőjének tekintse, és nem ismeri el más tőle idegen tényezőnek oly jogát, hogy az általános békekongresszuson a magyarországi és erdélyi román nemzet érdekeit képviselhesse, mert ez érdekek védelmét csakis a saját nemzetgyűlése által kijelölendő tényezőkre bízhatja. A nemzetgyűlésen, vagy annak a maga kebeléből kiküldendő szervein jelenleg a román nemzeti párt végrehajtó bizottságán kívül senki sem lehet feljogosítva arra, hogy ezen nemzet politikai helyzetére vonatkozó ügyekben tárgyaljon és határozzon s mindazon határozatokat és megegyezéseket, amelyek ezeknek hozzájárulása nélkül jönnének létre, ezennel semmiseknek és a román nemzetre nem kötelezőknek jelentjük ki. Évszázados szenvedések és küzdelmek után az osztrák-magyar monarchiában élő román nemzet teljes nemzeti élethez való elidegeníthetetlen és elévülhetetlen jogainak érvényesülését várja és kö-

veteli." Képviselőházi Napló, XLI. 315.p. A deklaráció román szövegét közli Glopotel i.m. 37-38.p., magyarul: V.Goldis: Válogatott írások. = Buc. 1978., 98-9.p.

62. Képviselőházi Napló, XLI. 316.p. Arra a Tisza-beszédre utal, melyben a magyar politikus kijelenti, hogy Magyarországon demokrácia van, a nemzetiségeknek megvannak a jogaik.
63. Apponyi, aki Wekerle után beszélt, megértette ezt, ugyanis kijelentette, hogy a magyar nemzet sohasem egyezne bele az integritás elvesztésébe. Képviselőházi Napló, XLI. 322.p. Hajdu Tibor ezt írja: "A Romániához való csatlakozás igényét Vaida szóval ki nem mondta, de másképp értelmezni alig lehetett." Vö.: Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. = Bp. 1968. Kossuth Kiadó. 32.p.
64. Unirea Transilvaniei... 532.p.
65. Unirea Transilvaniei... 531-532.p. idéz egy romániai újságból. A cikk címe: Fratilor, sintem cu voi. "Peste muntii care ne despart, dar pe care credinta ii muta, intindem mina fratilor nostri din Transilvania si Ungaria cu care sintem uniti in cugete si de a caror soarta vrem sa legam soarta noastra. Cu ei impreuna nu mai sintem cele trei sute de mii ce dispar intre milioanele Austriei, ci o masa compacta de aproape patru milioane, al caror glas va fi ascultat atunci cind situatia politica va fi destul de clara ca sa ne putem formula definitiv postulatele noastre si sa spunem lumii cum voim sa ne alcatuim viitorul. Fratilor, sintem cu voi." Glasul Bucovinei, 1918. okt.22.

66. Pascu: Marea adunare... 327.p., Desavirsirea unificarii... 144-5.p.
67. Kolozsvári Hirlap, 1918. okt.19. 1-2.p., Arad és Vidéke, 1918. okt. 19., 1-3.p., Aradi Hirlap, 1918. okt.19., 1-2.p.
68. Pesti Napló, 1918. okt. 19., 3.p.
69. Világ, 1918. okt. 19. 1.p.
70. Erdély története. II.kötet., 416.p. - A két világháború közötti és a mai román történetírás igen pozitíven értékeli a deklarációt. Ion Clopotel már 1921-ben leírja:
"Declaratia este un act politic care deschide noua epoca a renasterii romanismului." i.m. 38.p. Stefan Pascu nagy elismeréssel írja 1968-ban megjelent monográfiájában:
"Declaratia de autodeterminare a natiunii romane din 12 octombrie, prezentata in parlament la 18 octombrie, trebuie socotita momentul istoric, de valoare pragmatica si practica, fundamental pentru natiunea romana, pentru desavirsirea unitatii sale politice si de stat."
Marea adunare... 327.p. Gheorghe Unc írja az Unirea Transilvaniei... 529. oldalán: "Aceasta declaratie, care proclama independenta natiunii romane subjugate de monarchia austro-ungara, a constituit un document de o deosebita semnificatie istorica, care a marcat intrarea miscarii de eliberare a romanilor in faza sa decisiva, finala." Megjegyezzük, hogy a hatvanas évek közepéig megjelent romániai történelmi művek még mást irtak a deklarációról: "A határozat teljesen mellőzte a társadalmi követeléseket; egy-egy oldal, mert inkább volt a román burzsoázia és nagybirtokosság felsőbb rétegei akaratának, mint a román néptömegek társadalmi és nemzeti törekvéseinek kinyilatkoztatása."

Erdély története. II.kötet, 416.p.

71. Jászi Oszkár: Magyar kálvária, magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai. = Bécs, 1920. Bécsi Magyar Kiadó, 22.p., Clopotel i.m. 47-48. oldalon idézi a cseh és délszláv tanácsok manifesztumát. Erdély története, II.kötet, 176.p.
72. Károlyi Hit, illúziók nélkül. 130.p., Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. = Bp. 1978. 272.p.
73. Hajdu: Károlyi Mihály ... 274.p.
74. Zima Tibor nem örvendett népszerűségnek a román nemzetiségi politikusok előtt. A Foia Poporului Roman című budapesti lapjuk 1912. április 21-i számában "arra hívja fel a románokat, hogy minden téren bojkottálják a románok következő árulóit": Mangra Vazult, Moldován Gergely egyetemi tanárt, Zima Tibort, az aradi Függetlenség munkatársát. Amint látjuk, Zima nem volt "jó román", hanem csak demokratikus ember. Ld. Jakabffy Elemér: Adatok a románság történetéhez a magyar uralom alatt. = Lugoj /Lugos/, 1931., 115.p. Zima egyébként a Jászi-párt 1918 októberében megalakult aradi szervezetének egyik vezetője lett.
75. Károlyi Mihály levelezése. I.kötet. Szerk.: Litván György. = Bp. 1978. 243.p. Vö. Károlyi: Egy egész világ ellen. 303.p.
76. Károlyi Mihály levelezése. I. 123.p.
77. ld. a 36. számú jegyzetet.
78. Csécsey Imre: Vajda-Voevod, Károlyi Mihály és Zilahy Lajos. = Századunk, Társadalomtudományi szemle. 1934. 3.sz., 121-8.p.

79. Csécsy i.m. uo. Megjegyezzük, hogy többen helytelenül adják meg a résztvevőket. Ld. Hajdu Károlyi-életrajz, 272.p., Pascu: Marea adunare... 330.p. Utóbbi azt írja, hogy Károlyiék a Magyar Nemzeti Tanács nevében tárgyaltak, holott ez csak egy héttel később alakult meg. - Tudjuk, hogy román részről Mihali és Pop Ciceo ellenezték a tárgyalást. Kijelentették, hogy "ők nem vesznek részt a beszélgetésen. Menjünk mi, a többiek - írja Vaida. Vigyázzunk azonban, nehogy lépre csaljanak, nehogy valamilyen magyar intrikával kerüljünk szembe." Csécsy, uo. Helytelenül adja meg a jelenlévők névsorát az Erdély története II. 417.p. is.
80. Liveanu i.m. 465.p.: "In octombrie 1918, deputatii bucovineni care cereau independenta Transilvaniei unita cu Bucovina in cadrul monarchiei habsburgice federalizate colaboreau strins cu Iuliu Maniu - aflat la Viena - impreuna cu care au format un consiliu militar roman ." Ld. még Erdély története II., 417.p., Hajdu Károlyi Mihály, 272.p. Clopotel egész fejezetet szentel Maniu bécsi tevékenységének. i.m. 53-8.p.
81. Csécsy i.m. uo.
82. uo.
83. uo. Csécsy megbízhatónak tartja Vaida emlékiratait. Szász Zoltán ezeket írja a tárgyalásokról: "Károlyi egy Erdély sorsát eldöntő népszavazás mellett foglalt állást, de ezt a komité nevében Vlád Aurél kategorikusan visszautasította. A román vezetők elsősorban arra akartak biztosítékot kapni, hogy a majdani Károlyi-kormány hozzájárul-e egy

nagy román nemzetgyűlés megtartásához." Szász Zoltán:

Az erdélyi román polgárság szerepéről 1918 őszén. Századok, 1972. 2.sz., 313.p. Hajdu azt írja, hogy "A Román Nemzeti Komité, részben a legalitás megőrzése érdekében, részben, mert a bukaresti béke után nem lehetett biztos az antant teljes támogatásában, nem helyezkedett még nyíltan a Magyarországtól való elszakadás alapjára, de alig lehetett kétséges, hogy végcéljának ezt tekinti."

Károlyi Mihály ... 272.p.

84. Károlyi: Hit, illúziók nélkül. 130-1.p.
85. uo. 130.p.
86. Magyarország, 1918. nov. 20., 3.p.
87. Hajdu: Az 1918-as magyarországi ... 34.p.
88. Csécsey i.m. uo.
89. Képviselőházi napló, XLI. 357.p.
90. uo. 353-4.p.
91. uo. 338.p.
92. uo. 426.p.
93. uo. 359-60.p.
94. uo. 361.p.
95. uo. 362.p.
96. uo.
97. uo. 363.p.
98. uo. 404.p.
99. uo. 410-414.p. Ekkor még maga sem gondolhatta, hogy néhány hét múlva ő lesz az, aki megtiltja az erdélyi magyar csapatoknak, hogy ellenálljanak a megszállóknak.
100. A miniszterelnök Jancsó Benedektől tudta meg ezt. Jancsó

október 18-án bizalmas értesítést kapott Bukarestből, azzal, hogy azt közölje a magyar kormánnyal. A bizalmas jelentést tovább vitték Bécsbe, másolatával Jancsó azonnal fölkereste a miniszterelnököt a parlamentben. Közben Tiszával is találkozott, neki is elmondta a tartalmát. Tisza kételkedett benne. A kormány sem fordított rá nagyobb gondot. Jancsó: Tisza István és az új magyar-román határ. = Virradat, 1-2.p.

101. A Magyar Nemzeti Tanács tevékenységéről a következő részben szólunk.
102. Liveanu i.m. 470.p.
103. Unirea Transilvaniei... 525-6.p.
- 103/a Kende János: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903-1919. = Bp. 1973. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat, 68. 96.p.
104. Aradi Hírlap 1918. okt. 23., 1.p.
105. Világ 1918. okt.25., 3.p.
106. Aradi Hírlap 1918. okt.25., 6.p. Gheorghe Pop de Basesti erdélyi román nagybirtokos. /Nevét a magyar lapok "magyarul" írják, mint a többi román politikusét: Illyefalvi Pap György. Mi az eddigiekben, s a következőkben is a román neveket használjuk./
107. Világ 1918. okt.27., 6.p.; Világ, 1918. okt.31., 6.p.
108. Aradi Hírlap 1918. okt.27., 3.p.
109. Világ 1918. okt.29., 12.p. Megtudjuk, hogy kilenc halálraítéltnak, s öt súlyos börtönre ítéltnek kegyelmeztek meg.
110. dr.Supka Géza: A Sibylla könyvei. In: Öt év múltán. A Ká-

- rolyi-korszak előzményei és céljai. = H.n., é.n. 150.p.
111. Pesti Hirlap 1918. okt.30., 4.p.; Aradi Hirlap 1918. okt.30. 3.p.
112. Az Aradi Hirlap 1918. okt.30.3.p. említi, hogy József főherceg fogadta volna Goldist is, - erről nincsenek egyéb forrásaink.
113. Világ, 1918. okt.28., 8.p.
114. Desavirsirea unificarii... 294.p.
115. uc. 298.p.
116. Kende i.m. 101.p.
117. Tiron Albani követelte, "ca muncitorimea pretinde ca, impreuna cu toate natiunile din Ungaria, si romanii sa aiba drept de libera dispunere asupra sortii lor, adica ei singuri sa hotarasca forma de stat in care vor sa traiasca in viitor." Desavirsirea unificarii... 298.p.
118. uc. 298.p., Erdély története. II. 416.p.
119. Liveanu i.m. 474-5. oldalon azt írja, hogy a tárgyalás a két párt között 29-én volt, ahol a Román Nemzeti Tanács megszervezése mellett elhatározták a tárgyalások föl vételét a magyar kormánnyal. Célzást tesz a tárgyalási szándéokra a Desavirsirea unificarii... 299.p.-on Alexandru Porteanu is. Említi a 29-i tárgyalást az Unirea Transilvaniei... 532.p-on; ezen Flueraş és Mihut szociáldemokraták vettek részt. Az Erdély története a 417.p-on azt írja, hogy a tárgyalások 24-25-én voltak.
120. Szász: i.m. 314.p.
121. A Desavirsirea unificarii... 299.p. írja, hogy Enea Grapini és Ioan Mihut részt vettek a József-telefonközpont elfoglalásában.

122. Pascu: Marea adunare... 334.p., Desavirsirea unificarii... 300.p., Erdély története. II. 417.p.
123. Szász i.m. 314.p. - Itt jegyezzük meg, hogy a román történetírás értékelése a Román Nemzeti Tanácsról nem egyértelmű. A hatvanas évek közepéig megjelent írások elítélték a szociáldemokraták vezetőit a polgárokkal történt együttműködés miatt. Vö.: Cusnir-Mihailovici, Clara: Miscarea muncitoreasca din Romania intre anii 1917-1921. Crearea P.C.R. = Bucuresti 1960. 203.p.: "Burghezia romana din Transilvania a primit ajutor din partea reformistilor, tradatorii intereselor clasei muncitoare, de tipul lui Flueraș și Jumanca. Ei au fost aceia care au propus conducerei partidului national roman din Transilvania formarea unui Consiliu national ca unic reprezentant al populatiei romanesti, care sa reglementeze situatia Transilvaniei. Intrind in consiliul national, elementele reformiste romanesti, ca si cele maghiare sau germane din consiliile respective, au sprijinit propria burghezie, impotriva intereselor maselor populare." Az ujabban megjelent történelmi munkákból hiányzik ez a szemlélet.
- Ld. Pascu Marea adunare... 334.p., Unirea Transilvaniei... 532.p.
124. Vö. dolgozatunk első részét!
125. Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak... 454.p.
126. uo. 454.p.
127. uo. 454.p., Liveanu i.m. 464-5.p. - Az elmúlt másfél évtizedben megjelent legnagyobb romániai történeti monográfiák sem szólnak Isopescu-Grecul és társai 1918. október elejei álláspontjáról, az "amiről nem írunk, az meg sem

történt" jelszó alapján. A *Desavirsirea unificarii...*, a *Pascu Marea adunare...* és az *Unirea Transilvaniei* II. kiadása mindösszesen 1798 oldalán egyetlen egyszer fordul elő Isopescu-Grecul neve, egy 1918. december elején, Bécsből Erdélybe küldött távirata kapcsán, amelyben üdvözlí a nemzeti gyűlést. Ld. *Unirea Transilvaniei...* 691.p. Az *Unirea Transilvaniei...* 1978-as, III. kiadásában - 586-7.p. - megemlíti Grecul beszédét, de helyette a szocialista George Grigorovici beszédéből idéznek, aki kijelentette, hogy a románok egységét akarja egy "nagy, szabad és független" államban. Az már nem derül ki a tanulmányból, hogy ezt milyen módon képzelte, ezért a monográfia mai olvasója meg sem ismerheti a korabeli álláspontokat.

- 128. Világ 1918. okt.5., 1-2.p., Aradi Hírlap 1918. okt.5. 2.p.
- 129. Szász i.m. 312.p., Pesti Napló 1918. okt.18., 4.p.
- 130. Világ 1918. okt.18., 2.p.
- 131. Szende A magyar ... 27.p.
- 132. Világ 1918. okt.18. 3.p. és uo. 1918. okt. 23., 2.p.
- 133. *Desavirsirea unificarii...* 141.p.
- 134. Clopotel i.m. 55.p.
- 135. Szász i.m. 322.p., Clopotel i.m. 56.p. /Az idézet Szász Z. írásából./
- 136. Liveanu i.m. 465.p.; ld. 80.sz. jegyzet.
- 137. Az október-novemberi bukovinai eseményekre ld. *Unirea Transilvaniei...* III.kiadás, 586-92.p.
- 138. Kolozsvári Hírlap 1918. okt.9., 1.p.
- 139. Pesti Hírlap 1918. okt.15., 1.p., vezércikk.

140. Károlyiné írja Andrássyról: "Nem volt hajlandó együttműködni Mihállyal. Azt mondotta nekem, hogy a hajthatatlan magatartásának legfőbb oka: fél, hogy a németek azonnal visszavonnák csapataikat az erdélyi határról, mert jól tudják, hogy Mihály mindig ellenségük volt." Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. = Bp. 1973. 275.p.
141. Jellemző a helyzetre, hogy október 24-én egy temesvári császári és királyi kamarás szólítja fel Károlyit: "vegyék kérem ki a kormány kezéből a hatalmat és tegyenek valamit", mert a nemzetiségi vidékeken magyarellenessé szervezkedés folyik. Károlyi levelezése. I. 247.p.
142. Világ 1918. okt.24. 1.p. Biró Lajos vezércikke.
143. E gyűlésen Károlyi több hibe hasonló hangnemben beszélt. Ott volt a román Stefan Cicio Pop képviselő, akinek hallani akarták a véleményét, de "ő volt az egyetlen, aki nem szólalt fel, kérésre sem." Világ 1918. okt.24. 2.p.
144. Az amerikai válasz kimondja: az elnök "már nincs abban a helyzetben, hogy a népek pusztá autonómiáját ismerje el a béke alapjának, hanem kénytelen ragaszkodni ahhoz, hogy ők és nem ő bíráskodjanak afelett, vajon az osztrák-magyar kormány részéről minő akció fogja kielégíteni a népek aspirációit és felfogását jogaikról és mint a nemzetek családjának tagjait megillető rendeltetésükről." Világ 1918. okt. 22., 3.p.
145. Világ 1918. okt.20. 1.p. Vezércikk.
146. Jászi e könyvében leírt elképzelései részletes ismertetése helyett a következő részekben gyakorlati tevékenységét fogjuk ismertetni. Tény, hogy az események hatására sok mindenben túllépett a könyvben kifejtetteken.

147. Világ 1918. okt.15., 7-9.p.; Magyarország 1918. okt.16. 2.p.
148. Fényes László: A háboru elvesztése és a forradalom. In: Öt év multán. A Károlyi-korszak előzményei és céljai. = H.n. É.n. 129.p.
149. Világ 1918. okt.26., 1.p.; Népszava 1918. okt. 26., 1.p.
150. Többek között már 29-én csatlakozott a Magyar Nemzeti Tanácshoz a radikálisok marosvásárhelyi, dicsőszentmártoni, szatmári, máramarosi, stb. szervezete.
151. Világ 1918. okt.27., 3.p.
152. Ogyesszában a 6. huszárezred elbarikádozta magát s kijelentette, hogy csak magyar tiszteknek engedelmeskedik, s követeli a magyar határra szállítását. Szende A magyar... 75.p.
153. Jászi Oszkár idéz egy AOK-jelentést október 30-ról, amely mutatja a csapatok forradalmasodását. Magyar kálvária... 36.p.; Károlyi Egy egész világ ellen c. emlékirataiban teljes fejezetben írja le a csapatok fölbomlását.
154. Világ 1918. okt.27., 1-2.p.; Népszava 1918. okt.27., 5.p.
155. Hajdu Az 1918-as magyarországi ... 79.p.
156. Hajdu /i.m. 39-40.p./ ezt a történelmi helyzetet félreértve ezeket írja: "volt még egy kapocs, ami a látszólag forradalmi utra tért pártokat a koronához csatolta; ez a területi integritás féltése. Mivel a nemzetiségek képviselőivel az utolsó percben megkezdett tárgyalások kevés jót ígértek, a magyar kis- és középpolgárság, bár elítélte a dzsentri sovinizmusát, a jobboldali szociáldemokratákkal együtt helyeselte a nemzetiségek elszakadásának megakadályozását, végső esetben erőszakkal is. A király-

ság megszűnésétől a meglevő állami kapcsolatok szilárdságát féltették, noha a soknemzetiségű magyar állam fenntartására ekkor már csak az erőszak lehetett képes, az erőszak eszközei pedig nem álltak többé a Monarchia rendelkezésére." - Ha e három párt a királyság megszűnésétől féltette volna az állami kapcsolatok szilárdságát, akkor nyilván a végsőkig ragaszkodtak volna a királyság intézményéhez. Elég nehéz ezt olyan pártokról föltételezni, amelyek éveken át a független Magyarországért küzdöttek. Másrészt: ezekben a napokban a monarchiát nem lehet összetéveszteni Magyarországgal, valamint a monarchia erőszakszervezetének soha egy pillanatig sem volt célja Magyarország integritásának megvédése; ez az erőszakszervezet a monarchia integritását volt hivatva védeni, ha kell, még Magyarország ellen is.

157. Világ 1918 okt.29., 7.p.

158. uo. 10.p.

159. Károlyi Hit, illuziók nélkül, 151.p.

160. Unirea Transilvaniei... 522.p.

161. Népszava 1918 okt.26., 2.p.: "fenyeget az új támadás Románia felől..."

162. Kolozsvári Hírlap 1918 okt.9., 5.p.

163. uo. vezércikk, 1918. okt.20. 1.p.

164. uo. 1918. okt.13.

165. uo. 1918. okt.23. 1.p. Vezércikk.

166. uo. 1918. okt.24. 1.p. Vezércikk

167. Apáthy István /1863-1922/. Zoológus professzor a kolozsvári egyetemen /1890-től/. Az ottani világhírű állattani intézet megszervezője. Károlyi hive, de a jobboldali cso-

- portból. Politikai pályáját a világháború előtt kezdte. A forradalom idején az Erdélyi Főkormánybiztosság vezetője lett. A megszálló román hadsereg a jobboldali Apáthyt "bolsevizmus" vádjával elfogta. - A hatalomváltás után a szegedi egyetem munkatársa lett haláláig. Ma Szegeden egyetemi kollégium viseli - kegyelettel - a világhírű tudós nevét.
168. Kertész Jenő: A tiz év előtti Erdély napjai. = Korunk, 1929. 2.sz., 171-9.p. Vö. Szász i.m. 313.p.
169. Kertész, i.m. 172.p.
170. Károlyi levelezése, I. 137.p.
171. uo. 243-7.p.
172. uo. 244.p.
173. uo. 244-45.p.
174. uo. 245.p.
175. uo. 247.p.
176. Világ 1918 okt.31., 6.p.
177. Kolozsvári Hírlap 1918. okt.29., 3.p.
178. A Tanács vezető tisztviselői közé került Szathmáry Ákos, dr.Kőrössy György, Russu György, dr.Abrudbányai Géza, Stotter Aladár, Czala Lajos, Bálint Zoltán. Kolozsvári Hírlap 1918. okt. 29., 3.p.
179. uo., 1918 okt. 31., 6.p.
180. uo., 2.p.
181. A Brassói Lapok már szeptember 25-én jelenti, hogy "erős hadseregünk" megvédi a határokat. Ez azt bizonyítja, hogy már ekkor szálltak a hírek Románia újabb támadásáról.

182. Kolozsvári Hírlap 1918 nov.1., 3-4.p.; Szász i.m. 314.p.
183. Unirea Transilvaniei... 535. s köv. p.
184. Unirea Transilvaniei... 533. oldalán ezt írja: "Luptele maselor din Transilvania din zilele revolutiei au fost indreptate importriva asupririi sociale si nationale, pentru unirea cu Romania, pentru lichidarea proprietatii mosieresti, pentru o legislatie muncitoreasca radicala, pentru instaurarea unor rinduilei democratice." Ismeretekink szerint semmi jel sem mutat arra, hogy a forradalom elején az erdélyi tömegek mindenekelőtt a Romániával való egyesülést akarták, ha pedig beleértjük e megfogalmazásba az erdélyi magyarokat és németeket, akkor az Unirea Transilvaniei... fenti állítása még furcsább - és még jellemzőbb.
185. Világ 1918 nov.1., 1.p.
186. A bukaresti békeszerződés szövegét ld. Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. = Bp. 1966., 29-35.p.
187. Ormos Mária: Még egyszer a Vix-jegyzékről. = Századok, 1979. 2.sz., 318.p. uő.: A belgrádi katonai konvencióról. = Történelmi Szemle, 1979.1.sz., 21-22.p.
188. Ormos Még egyszer... 318.p.; uő.: A belgrádi... 21-3.p.
189. uő.: A belgrádi... 21-3.p.
190. uő.: Még egyszer... 318-9.p. és A belgrádi... 19.; 21-3.p. Utóbbi oldalakon ld. a parancsot Berthelothoz, amelyben megszabják a Dunai Hadsereg tevékenységének céljait.
191. uő.: Még egyszer... 321.p.
192. Liveanu i.m. 551-52.p.: "S-a aratat mai sus ca pina in octombrie 1918 - si chiar in cursul converbirii din 31

octombrie 1918 dintre Lansing si Stoica - guvernul american refuza sa-si ia angajamentul de a sprijini unirea Transilvaniei cu Romania."

193. uo. 552.p.

194. Pesti Hirlap 1918 nov.8., 9.p.

195. Aradi Hirlap 1918 nov.8., 2.p.; Pesti Hirlap 1918 nov.8., 9.p.; Világ 1918 nov.8., 9.p.

196. Jancsó A román irredentista mozgalmak... 459.p.

197. Világ 1918 nov.5., 11.p.

198. Robert Lansing többek között ezt írta Take Ionescunak:
"Presedintele doreste sa va informeze ca guvernul Statelor Unite nu este dezinteresat de aspiratiile poporului roman." Id. Meisuc, Viorica: Tratatul de la Trianon - consacrare internationala a legitimatii Unirii Transilvaniei cu Romania. = Anele de Istorie, 1976. 3.sz. 51.p.

199. Bratianu, Gheorghe I.: Actiunea politica si militara a Romaniei in 1919, in lumina corespondentiei diplomatice a lui Ion I.C.Bratianu. = Bucuresti 1939., 18.p.

200. Bratianu i.m. 20.p.

201. Deac - Toaca: Lupta poporului roman impotriva cotropitorilor, 1916-1918. = Bucuresti 1978., 310.p., Bratianu i.m. 20-21.p.

202. Ormos A belgrádi... 22.p. Franchet november 7-én kapta ezt a parancsot.

203. Bratianu i.m. 21.p.

204. Erre mindenképpen szüksége volt Romániának ahhoz, hogy az antant-államok elismerjék, figyelembe vegyék területi követeléseit. Vö. Ormos Még egyszer... 322.p.

205. Popa, Mircea N.: Primul razboi mondial 1914-1918 = Bucuresti 1979. a kötetében a román hadsereg mozgósítását november 11-re teszi. 514.p.
206. Bratianu i.m. 23.p.
207. Idézi magyarul Siklós András a Magyarország története 8. kötet 113.p. Megtalálható: Országos Levéltár, K-40, 1918-IX-367.sz. irat. /A Jászi-minisztérium irattára./
208. Deac-Toaca i.m. 310.p., Pascu Marea adunare... 353.p.
209. Emlékeztetünk arra, hogy november 11-én írta alá a német küldöttség a kapitulációt a compiegne-i erdőben.
210. Világ 1918. nov.12., 3.p.
211. Románia november 9-én üzent hadat Németországnak. Ld.: Deac-Spalatelu: Prabusirea imperiului austro-ungar. Formarea statelor nationale unitare din Centrul si Sud-Estul Europei. = Revista de Istorie, 1979. 3.sz., 477.p.; Pascu Marea adunare... 353.p.
212. Világ 1918. nov. 13., 8.p.
213. Egyes részleteit ld. Pascu Marea adunare... 353-4.p.
214. Az Unirea Transilvaniei... III. kiadása 588.p. idéz a román kormány Flondornak adott válaszából: "Raspunzind la chemarea consiliului national bucovinean, armata romana a pasit pe pamintul marelui Voievod Stefan... Trupele romane sosesc in mijlocul vostru, aducindu-va dragostea si sprijinul lor pentru libera infaptuire a dorintelor nascute din dreptul legitim al popoarelor de a dispune de soarta lor." - A Világ ezt jelentette /nov.12., 2.p./: "Az imperialista mohóság természetesen igyekezni fog megrágalmazni a nagy átalakulásokat és a rendcsinálás ürügye alatt Románia már bevonult Bukovi-

nába."

215. Clemanceau többek között ezeket írta: "Guvernul francez, pe care o veche si increzatoare prietenie il uneste cu Romania si care a simpatizat cu ea in timpul incercarilor prin care a trecut, se felicita ca o vede intrata in alianta, lucrind pentru a realiza unitatea tinuturilor romanesti." Moisuc i.m. 52.p.
216. Jancsó Benedek: Erdély és a nagyromán aspirációk. = Bp. 1918. 100.p. E térképek egyikének címe: Dacia Moderna.
217. Desavirsirea unificarii... 146.p.
218. uo. 164-65.p.
219. Jelentős ebből a szempontból a Liga culturala... tevékenysége. Ennek legujabb romániai feldolgozása: Netea, Vasile - Marinescu, C.Gh.: Liga Culturala si Unirea Transilvaniei cu Romania. = Iasi 1978. A szerzők részletesen leírják a Liga tagjainak propaganda-tevékenységét az egész világon.
220. Desavirsirea unificarii... 141.p.
221. Pascu Marea adunare... 318.p. közli a 29 tagu vezetőség teljes névsorát.; Desavirsirea unificarii... 142.p.; Netea-Marinescu i.m. 306.p.
222. Desavirsirea unificarii... 143.p.
223. Moisuc i.m. 51.p.
224. Pascu Marea adunare... 298.p.; Netea-Marinescu i.m. 311.p.; Unirea Transilvaniei... 635.p.
225. Netea-Marinescu i.m. 310.p.
226. uo. 311.p.
- 226/a Ld. az angol álláspont kialakulását Arday Lajos kitűnő

feldolgozásában: Angol-magyar viszony a polgári demokrá-
tikus forradalom idején az angol levéltári források
tükrében /1918 október - 1919 március/. = Történelmi
Szemle, 1975. 2-3.sz., 244-72.p.

227. Desavirsirea unificarii... 169-71.p. Vasile Stoica,
V. Lucaciu, C. Angelescu és N.A. Lahovary voltak az
itteni szervezkedés vezetői. Közülük a bufteai előzetes
béke /1918 március/ után Stoica és Lahovary maradt, a
másik kettő Párizsba utazott.
228. Nete-Marinescu írja a román célokról: "Primul caruia i
s-a incredintat o asemenea misiune a fost Vasile Lucaciu,
presedintele Ligii , care in aprilie 1917, impreuna
cu tinarul Vasile Stoica si cu conducatorul publicatiilor
Libertatea si Foaia interesanta , a fost trimis
in misiune in Statele Unite pentru a incerca, pe de o
parte, sa infiinteze o legiune de voluntari, in cadrul
armatei americane, dintre romanii emigrati acolo si
nedeveniti inca cetateni americani, iar pe de alta pentru
a infatisa oamenilor politici si opiniei publice americane
cauza romanilor din Transilvania si a dorintei lor de
unire cu Romania." 297-8.p.
229. Világ 1918 okt.25., 11.p.; Arad és Vidéke 1918. okt.25.,
2.p.
230. Netea - Marinescu i.m. 302.p.
231. Uo. 315.p.

II. Fejezet: AZ ELSŐ HÓNAP: NOVEMBER

1. Az erdélyi parasztmozgalom

"A fékevesztett tömeg, amely eleinte csak az állomás-helyéről elbocsátott fegyveres katonákból állott, lassanként az otthon lévő népet is a maga céljainak nyerte meg, és nem elégedett meg azzal, hogy a hatóságokat és azok helyiségeit tette pusztítás tárgyává, hanem minden olyan tényező ellen fordult, amelyben vagyoni jóléte miatt ellenséget látta. A falukban lévő uri házakat és üzleteket kifosztotta, a marhákat elkergette. Azt nem lehetne állítani, hogy ennek valamelyik nemzet ellen irányuló éle volna, amennyiben tisztán román községekben is történtek fosztogatások."¹

A Krassó-Szörény megyei főispán a maga módján ugyan, mégis több vonatkozásban helyesen ítélte meg az egy hete zajló parasztforradalmat. Valóban, a forradalmat Erdélyben is a frontokról hazatérő katonák kezdték meg, akik fegyvereiket megőrizve tettek igazságot otthon az elmúlt négy év szenvedéseiért. Az első napokban magyar és román parasztok egyaránt megtámadták, sokszor egymást segítve az államhatalom helyi képviselőit, mindenekelőtt a jegyzőt, függetlenül attól, milyen nemzethez tartozott. Ennek az volt az oka, hogy az 1912 : 63. tc. 24. §-a értelmében a jegyzők végez-

ték háboru idején a rekvirálást, a beszállásolást.² Az otthonmaradt falubeliek ki voltak szolgáltatva a jegyzőnek; ezek többsége kegyetlenül végrehajtotta az állam és a hadsereg utasításait. Romániai történészek számításai szerint a forradalom első hetében a mintegy 3200 erdélyi jegyző 90 %-át, 2900-at elűzték szolgálati helyéről.³ Arad megyében, ahol a lakosság 80 %-a román volt, a 91 jegyzőből 88-at, a Szilágy megyei 70 jegyzőből 30-at űzték el. Ezek az állami hivatalnokok rendszerint a megyeszékhelyre vagy a nagyobb városokba futottak, ahol, ha vagyonukat nem is, életüket megmenthették.⁴ Jellemző a helyzetre az vizaknai főszolgabíró jelentése november 5-én: "A Járásban valóságos forradalom van, a jegyzőket agyonverik..."⁵ 8-án a jegyzők küldöttsége jelenti a belügyminiszternek: néhány százukat kivéve, az ország jegyzői földönfutóvá váltak.⁶ Több helyen megölték a jegyzőt: Bozovicsen a földbe ásták, halálra rugdosták.⁷ Nemcsak őket, az állam más képviselőit is megtámadták. A forradalom első hetében a kisebb csendőrőrsöket is megrohanták, máshol a magyar tanítót, a gyógyszerészt, a vadőrt, a bírót is elűzték. Több helyen a szolgabíráknak sem lehetett maradása.⁸ A falvak jórésztében elégették a hivatalos iratokat.⁹ November második hetében az erdélyi falvakban megszűnt a régi államhatalom.

Ezzel egyidőben megindult a vagyonosok kifosztása. Nemzeti megfontolások nélkül dúlták föl a magyar és román földesurak birtokait, kastélyait, raktárait. Az áru- és terménykészleteket szétosztották, az állatokat elhajtották vagy levágták, husukat kimérték. Földúlták a falusi zsidó üzlete-

ket.¹⁰ Az állami birtokokat mindenütt megtámadták, a kishatárú állami hivatalnokot megfélemlítve, az állam javait széthordták.¹¹ Az erdélyi ipari üzemek és kereskedelmi vállalatok gépeit, berendezéseit szétrombolták, felgyújtották. A magyar államot ezekben a napokban óriási anyagi kár érte.¹² Az elmúlt években rengeteget szenvedő lakosság a katonai ruházati raktárakból fölruházkodott, az állami és földesuri erdőkből kivágta a télirevaló famennyiséget. A jómóduaktól elvették készpénzüket, kiűritették az adóhivatalokat. Erdély falvaiban a "nagy félelem" időszaka volt a vagyonosok számára november első fele.¹³ A néhány héttel korábban még oly félelmetes csendőrség is menekült, miután a csendőr-szárnyparancsnokságok rendszerint hiába kértek erősítést a belügyminisztertől.¹⁴

Az első hét ösztönös paraszti megmozdulásaiban nem a nemzeti jelleg uralkodott. A román és magyar parasztok sok helyen együtt támadták meg a földesurat, nem tekintve, hogy az magyar, zsidó, német vagy román. Nem egy szin román faluban a román földbirtokost is kirabolták, hiába volt az éppen a Román Nemzeti Tanács egyik vagy másik neves vezetője.¹⁵ A szinmagyar falvakban ugyanugy megtámadták a magyar földesurakat.¹⁶ Az Aradi Hírlap találóan állapította meg november 5-én: "Kétségtelen, hogy a zavargásoknak nemzeti jellege nincsen. Szinmagyar és szinromán községekben egyformán és szinte azonos programmal megy a boltok kifosztása, a földesur megrablása, a jegyzőnek vagy másnak megkergetése."¹⁷ Ez volt az álláspontja ezekben a napokban a többi lapoknak

is.¹⁸ Azt sem tekintették a parasztok, ha a földesur valamelyik egyház, ezek birtokait éis feldúlták.¹⁹ A falusi kiskereskedők egyrésze román volt. Raktáraikat - csakugy, mint a zsidó boltosokéit - kiűritették.²⁰

Ha a tudatosság szempontjából elemezzük az első hét véres erdélyi eseményeit, azt kell mondanunk, ez az időszak az ösztönös lázadás periódusa. A sokat szenvedett parasztság fellép minden, az addigi elnyomó államot képviselő hivatalnok ellen, minden vagyont - amelyet az ő kizsákmányolásával gyűjtöttek - közprédának tekint. A bevonult parasztok egy része a hadseregben, a frontokon kétségkívül öntudatosodott bizonyos fokig, mégis, hazatérésük után az első napokat a bosszunak szentelték, főleg a szegényparaszti községekben. Jellemző, hogy a parasztmozgalom az ipari központok körül kezdődik, s csak a katonák hazatérése után terjed ki az egész Erdélyre.²¹

A féktelen parasztmozgalom november első harmada után csillapodik. Bizonyos területeken felvetődik a földosztás gondolata, néhol hozzá is látnak megvalósításához. A régi vezető hivatalnokokból álló Kolozs megyei Nemzeti Tanács november közepén rémülten állapítja meg: "... Kolozs megye összes járásában, mondhatni a legkevesebb kivétellel a tulajdon negációja, a bolsevizmus és a földosztás tényleges foganatosítása vagy arra irányuló cselekedetek ütötték fel fejüket."²² Példát is hoz a "bolsevista" földosztásra: Aranyoslónán Illyés Olga birtokát a románok felosztották, s gépfegyverekkel védik "az osztott földet tulajdonosa ellen."²³

Ezek az esetek azt bizonyítják, hogy egyes helyeken a parasztok messzebb láttak a pillanatnyi érdekek megvalósításánál, de az megglehetősen kevés községre volt jellemző.²⁴

A szociális kérdések eddig is hordoztak bizonyos nemzeti elemet, de ettől kezdve, elsősorban a Román Nemzeti Tanács tevékenysége, valamint a romániai megszálló hadsereg bevonulása hatására egyre inkább a nemzeti kérdés volt az erdélyi román mozgalom központi kérdésévé.²⁵ Ez főleg ott történhetett meg, ahol a társadalmi ellentétet a magyar /vagy zsidó/ földbirtokos üzemtulajdonos és a román paraszt ellentéte jelentette. Ahol a földesur és a falu parasztsága egyaránt román volt, mégis felprédálták a nagybirtokot, ott lehetetlenség a román paraszt harcát a nemzeti függetlenségért vívott harcnak tekinteni.²⁶ Hasonlóképpen nem lehet pusztán nemzeti küzdelemként felfogni a román és magyar parasztok által közösen végrehajtott, egyértelműen osztályjellegű megmozdulásokat.²⁷

Fontos kérdés, hogyan reagált az erdélyi román és magyar parasztság elemi erejű mozgalmára az erdélyi magyar és román burzsoázia? A nemzetőrségek és a nemzeti gárdák szervezésével kapcsolatos iratanyag egyértelműen bizonyítja, hogy a román és magyar polgárság a "nagy félelem" időszakában együttműködött a parasztmozgalom csillapítása, sőt, fegyveres leverése céljából. Nemzeti gárdáikat a helyi román nemzeti tanácsok nemegyszer bevetették a forrongó román falvakban. Sok esetben a magyar és román gárda együtt védte a gazdagok javait. A forradalom első napjaiban előfordult,

hogy a lázadó parasztek győztek a gárdák ellen.²⁸

Hogyan alakult ki az erdélyi román és magyar polgárság együttműködése a forradalom első napjaiban? Ehhez meg kell vizsgáljuk a román és magyar polgárság tevékenységét ebben az időszakban.

2. A román-magyar kapcsolatok az aradi tárgyalásokig

A forradalom győzelme után megalakult a polgári szociáldemokrata "népkormány". A Román Nemzeti Tanács azonnal üdvözölte, s táviratilag fejezte ki tárgyalási szándékát.

A Magyar Nemzeti Tanács Jászi Oszkárt bizta meg a románokkal való kapcsolat felvételével.²⁹ /Ismeretes, hogy a Károlyi-kormányban Jászit a "Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogának előkészítésével" foglalkozó miniszteri tárca vezetésével bízták meg.³⁰/

A tárgyalások november 1-én és 2-án folytak Jászi és a románok egyes vezetői, valamint az erdélyi szász országgyűlési képviselők között.³¹ Tekintettel a helyzetre, csak a köz- és vagyonbiztonság megóvásáról állapodtak meg; felhívták az erdélyi három nemzetet, működjenek együtt a közbiztonság megőrzéséért. A felhívást hárman irták alá: Hock János a Magyar-, Dr.Mihali Tivadar a Román Nemzeti Tanács, Melzer Vilmos pedig a szász országgyűlési képviselők nevében.³²

A legfontosabb kérdés ekkor mindhárom nemzet számára valóban a közrend biztosítása volt. A magyar kormánynak azért, hogy megszilárdítsa helyzetét, s végrehajthassa a tervezett demokratikus reformokat. A románok számára pedig azért, hogy

megvalósítsák az ekkor még a legnagyobb titokban tartott tervüket: Erdély elszakítását Magyarországtól. E szándékokból következik, hogy a két nemzet vezetői a helyzet mielőbbi konszolidálásában találták meg azt a pontot, amelyben összefoghattak. Ettől kezdve Erdélyben közös erővel folyik a parasztforradalom, ha kell, erőszakos lecsillapítása.

A közös felhívás napján Jászi "történelmi jelentőségűnek" nevezi a proklamációt a sajtóban, s kijelenti, alapja lehet a további megértésnek. Feltételezi, hogy végleges román-magyar megállapodás pillanatnyilag lehetetlen, a határok kérdését pedig ugyis a békekonferencia fogja rendezni. Azt tartja, hogy ez a megoldás lenne a legjobb Magyarország számára.³³

A kormány a proklamációt megküldi a törvényhatóságoknak, valamint az Erdélyi Nemzeti Tanácsnak. Előbbiek figyelmét föl hívja arra, hogy a román-magyar közeledésnek a törvényhatóságok ne adjanak hivatalos színezetet.³⁴ Az Erdélyi Nemzeti Tanácsnak javasolja táviratában, hogy a közös nyilatkozat szellemében járjon el.³⁵ A következő napokban a megyék hasonló szellemű együttműködésre hívták fel az alsóbb szerveket.³⁶

A legfontosabb román és magyar lapok kommentárokkal közölték a nyilatkozat teljes szövegét. Többek között a Kolozsvári Hírlap elégtétellel nyugtázta a megegyezést, főleg azt, hogy a területi kérdéseket kikapcsolták a tárgyalásból.³⁷

Tény, hogy a román fél egyvalamit elért: ez a magyar

közüvélemény egy részének megtévesztése. Sokan ugyanis azt, hogy Mihali aláírta a felhívást, s nem zárkózott el előle, úgy értékelték - még a parlamentben október 18-án felolvasott román nemzeti párti nyilatkozat után is -, hogy a románok őszintén keresik a megértést a magyarokkal. Az ezt gondolók majd csak a 26 megyét követelő, néhány nappal később nyilvánosságra hozott román ultimátum után látták céltalannak a megegyezést a két nemzet között.

Egyenlőre megindult a magyar kormány részéről a nemzetiségi kérdés rendezését célzó intézkedések meghozatala. Jászi a november 2-i minisztertanácson ismertette a három nemzet felhívását, amit a miniszterek jóváhagytak, majd kérte őket, hogy "a polgári amnesztia katonai amnesztiával egészítsék ki", valamint a főispánok kinevezésénél a nemzetiségi javaslatokat ezentúl előzetesen kérjék ki. Javasolta, engedjék szabadon az internáltakat, s ezek ne kerüljenek rendőri felügyelet alá. Kérte, hogy az elkobzott vagyonokra kimondott zárlatot oldják fel, a háború alatt betiltott lapok hadd jelenjenek meg újra. A minisztertanács mindehhez hozzájárult. Sőt, ezen az ülésen fölmentették Brassó, Arad és Torontál megyék főispánjait. Arad megye élére a demokratikus gondolkodású Varjassy Lajos került.³⁸

A katonai pereket az uralkodó már megszüntette,³⁹ a 2-i és 3-i ujságok pedig a lakosság tudomására hozták, hogy Buza Barna elrendelte a politikai foglyok szabadlábra helyezését,⁴⁰ Lovászy Márton kultuszminiszter táviratban rendelte el a nemzetiségi iskolák megnyitását,⁴¹ a hadügyminiszter

pedig megerősítette azt a királyi rendeletet, mely szerint minden nemzet viselheti nemzeti színeit.⁴² A kormány elrendelte a bel-, és külföldi állampolgárok internálásának azonnali megszüntetését.⁴³ Ettől kezdve a nem-magyarok szabadon szervezkedhettek. A kormánynak egyébként sem állott komoly erő a rendelkezésére, hiszen a csendőrségeket vidéken lassan felmorzszolták, a hadsereg meglévő egységei november első hetében fölbomlottak. Polgári értelemben vett rend csak a városokban van, ahol előlött a munkásság örökődik. Ebből következett a szakszervezetek szerepének megnövekedése - sokhelyen bevezették a 8-9 órás munkaidőt, fel-emelték a fizetéseket.⁴⁴

Ilyen körülmények között a magyar kormány hivatalosan is támogatta a már mindenütt szerveződő nemzeti tanácsok és gárdák alakítását. A hadügyminiszter november első napjaiban országos parancsot adott ki: "nemzeti őrség" szervezéséről a "rend és közbiztonság fenntartása" érdekében. Eleinte úgy gondolták a gárdák szervezését, hogy azokba mindenki beléphet, szervezetileg pedig a rendőrséggel és tűzoltósággal egyesítik, s a magyar kormányra tesznek esküt.⁴⁵ Ettől kezdve - nem annyira a hadügyi rendelet, inkább a paraszti forradalom elhatalmasodása miatt - tömegesen alakultak a nemzetőrségek, nemzeti gárdák, "acélgárdák". Tagjai - faluhelyen is - a középrétegek soraiból kerültek ki, legfontosabb céljuk a vagyonok megóvása volt. November első felében a magyar helyi nemzeti tanácsok és gárdák kapcsolata a megfelelő román szervekkel - az érdekezésség miatt - felhőt-

len volt.

Hogyan alakult a román mozgalom a forradalom győzelme utáni első héten?

A budapesti forradalom győzelme lehetővé tette a románok szabad tevékenységét. A Román Nemzeti Tanács átalakult Comitetul National Central Roman-né /Központi Román Nemzeti Tanács/, s rohamléptekkel kezdte meg a román nemzeti tanácsok szervezete kiépítését. A magyar kormány támogatta ezt, mivel a román nemzeti tanácsok állandóan a közbiztonság megóvását hangsúlyozták; ezért a kormány nemegyszer pénzzel és fegyverrel is támogatta a román tanácsokat és gárdákat. A román polgárságnak - főleg az első hetekben, a romániai hadsereg intervenciójáig - szüksége volt a magyar államhatárolom támogatására, elsősorban a népmozgalom elleni fellépés miatt.⁴⁶

A román polgárok - csakugy, mint a magyarok - együttműködtek a szociáldemokratákkal. A Központi Román Nemzeti Tanács november első napjaiban több politikust Erdélybe küldött, hogy megalakítsák a román nemzeti tanácsokat. Brassóban V. Bratfaleanu, Fogarason Iosif Receanu, Nagyszebenben pedig Baziliu Surdu vett részt a népmozgalmakban és gyűléseken; hasonló volt a tevékenységük más erdélyi városokban is.⁴⁷ A román szervek vezetői szinte minden esetben az "intelligencia" tagjai voltak: papok, tanárok, ügyvédek, valamint az egykori k. u. k. hadsereg tisztjei.⁴⁸

A legfontosabb két város a román nemzeti mozgalom szempontjából Arad és Kolozsvár volt. A Központi Román Nemzeti Tanács mellett november 3-án megalakult Aradon a helyi román

nemzeti tanács. Polgári tagjai országosan ismertek /St. C. Pop, V. Goldis és George Crisan/, míg a szociáldemokraták a helyi politikai életben tevékenykedtek /Vasile Magyar, Ioan Costa, Ludovic Feier/.⁴⁹ Lényegesebb ennél a kolozsvári Román Nemzeti Tanács megalakulása. Ez 3-án történt a román kézben lévő Economul bank nagytermében. Elnökké dr. Amor Princut választották, katonai népbiztosnak Emil Hatieganut. Lényeges annak kimondása, hogy a Kolozsvári Román Nemzeti Tanács szerint ez ugyan az aradi "polgári és katonai alosztálya", mégis, hatásköre kiterjed egész Erdélyre. Felszólította a vidéki román szervezeteket, küldjenek 1-1 tagot a Kolozsvári Román Nemzeti Tanácsba, valamint elhatározták az erdélyi román csapatok megszervezését. Ezek parancsnokai - terveik szerint - a kolozsvári román katonai népbiztosok lettek volna.⁵⁰ A tanács tagjai: dr. Iulian Fop, Octav Utalea, dr. Emil Dandea, s még néhányan.⁵¹

A Kolozsvári Román Nemzeti Tanács, az ottani magyar és a közben megalakult Szász Nemzeti Tanács azonnal tárgyalni kezdett egymással. Sürgető volt ez a parasztforradalom terjedése miatt. Végül közös katonai tanácsot alakítottak, a parancsnokságot Siegler Konrád gyalogsági tábornokra bízta. Ettől függetlenül úgy döntöttek, hogy a nemzetőrsek etnikai alapon szerveződnek, saját /nyelvű/ tisztek vezetése alatt. Singler tábornok döntései csak mindhárom nemzet katonai népbiztosai ellenjegyzése mellett léphettek érvénybe.⁵² Ez már sok volt a románság feletti egyeduradalomra törekvő aradi Központi Román Nemzeti Tanácsnak. Ugy vélhették, a kolozsváriak túl messze mentek a magyarokkal való megegyezésben, ezért az

aradiak dezavualták a kolozsváriakat.⁵³ Utóbbiak ezután a népmozgalmak leverésében vettek részt, együtt a magyar gárdával. A két tanács Kolozsvár rendjét is karöltve őrizte. Először egy kétnyelvű felhívást adtak ki a vagyonbiztonsággal kapcsolatban. A két tanács között eleinte az összekötő Somló Bódog volt. Néhány napon belül kiderült, hogy a román mozgalom katonailag erősebb, mint a magyar: létszámban, de fegyelemben is a magyar gárda fölött állott.⁵⁴

Kolozsváron, Erdély központi városában hallatlanul nehéz volt a politikai helyzet. Az első napokban 7 különféle tanács alakult, s a rend érdekében össze kellett hangolni munkájukat. A tanácsok: a három nemzet nemzeti tanácsa, a 100 tagú vármegyei tanács, az un. polgári tanács, a katonatanács és a munkástanács.⁵⁵ Ezek közül a legjobboldalibb a megyei- és a polgári tanács. Az utóbbi november 7-én alakult meg jó módu kolozsvári magyar polgárokból. Célja az integritás megőrzése volt. Az alapító gyűlésen Biró Balázs kijelentette: "lehetetlen, hogy egymillió magyar és százsz 1 400 000 román rabigájába kerüljön..."⁵⁶ Az ehhez hasonló megnyilvánulások kétség kívül rontották a magyar-román meg egyezés lehetőségét. Ennél jóval pozitívabb volt az Erdélyi Nemzeti Tanács egy intézkedése, amellyel november 11-től bevezették Kolozsváron a 8 órás munkaidőt. Ez a kolozsvári szociáldemokraták és szakszervezetek erejét mutatja.⁵⁷

A kolozsvári és aradi eseményekkel egyidőben szerte Erdélyben alakultak a román és magyar nemzeti tanácsok és gár-

dák. A román szervek vidéken is együttműködtek a magyarokkal /egészen addig, amíg a Központi Román Nemzeti Tanács teljesen el nem határolta magát Budapesttől/. A forradalom első napjaiban a Központi Román Nemzeti Tanács tagjai, vezetői járták Erdélyt. Céljuk legalább három irányu volt: megalakítani a román nemzeti tanácsokat és gárdákat, nyugalomra inteni a népet, konszolidálni a helyzetet. Aurel Lazar Arad megyét járta⁵⁸, Stefan: Cicio-Pop szintén vidéken agitált.⁵⁹ A központi magyar lapok elégedetten vették tudomásul, hogy a román vezetők, sőt, román ^(anjanyelvi) katonatisztek akadályozzák vagy előzik meg a zavargásokat.⁶⁰

A "rendcsinálás" legbiztosabb eszköze természetesen a fegyveres gárdák alakítása volt. A felbomlott hadsereg fegyverraktáraiból tagjai a legmodernebb fegyverekhez jutottak. Az első napokban sok helyen a románokat is a magyar gárdákba vették föl, s föleskették a magyar kormányra. Emiatt az aradi román vezetők küldöttségben fordultak Linder Béla hadügyminiszterhez, aki azonnal engedélyezte, hogy a románok a Központi Román Nemzeti Tanácsra tegyenek esküt.⁶¹ Ezzel a román gárdákat - melyek száma és létszáma egyre nőtt - kivonta a kormány parancsnoksága alól. Rövidesen kidolgozták a román gárdák eskümintáját.⁶² November 7-8-ra szinte minden helységben megalakultak a román nemzeti tanácsok és gárdák.⁶³ Ez utóbbiak nemegyszer a román parasztek harcát fojtották el. Így történt többek között Gyulafehérváron, ahol a parasztek elvették a földesurak jószágait. A helyi román nemzeti tanács gárdája fegyverezte le a parasztekot.⁶⁴ A magyar gárdák ugyanezt tették a ma-

gyar falvakban.

Aradon, a román mozgalom központjában a parasztmozgalom kirobbanása után azonnal megindult a magyar és román gárda szervezése. A román nemzeti tanácsnál jelentkezett román nemzetiségű tisztek Lesch altábornagyhoz, Arad városparancsnokához fordultak menetlevélért, hogy ezzel bejárhassák a környéket, csillapíthassák a népmozgalmat. A menetlevél kiadása késett, ezért az aradi 33. gyalogezred román katonáiból román, magyar katonáiból magyar gárdát alakítottak. Ettől kezdve fegyveresen járták a falvakat. A magyaroknak még páncélvonatuk is volt. Amerre jártak, megalakították a rendfenntartó osztagokat.⁶⁵

A magyar kormány szintén szorgalmazta a már említett okok miatt a polgárőrségek szervezését. Aradon Károlyi személyes utasítására Varjassy polgármester szervezte a gárdát. Három nap alatt, november 7-ig mintegy 1700-an jelentkeztek.⁶⁶ Kolozsváron is néhány nap alatt több századot szervezhettek a katonai népbiztosok. Nagyváradon a magyar és román gárdák közös erővel tartották fenn a rendet, a nemzeti tanácsok is együtt oldották meg a fölmerülő problémákat. A nagyváradi Aurel Lazar büszkén nyilatkozott a sajtónak: "Teljes harmóniában dolgoznak a magyar megyei nemzeti tanáccsal, ... és a román nemzetőrség teljes energiával dolgozik, hogy rend legyen."⁶⁷

A vidéki magyar hivatalos szervek nemegyszer kérték sürgős táviratban a magyar kormányt, kérje föl a Román Nemzeti Tanácsot a segítségnyújtásra a román parasztság ellen. Az általános helyzet jellemzőseként idézünk az alsófehérvármegyei

alispán táviratában: "Helyesnek tartanám, ha a Budapesten ... megalakult román nemzeti tanács megbizottakat küldene vármegyénkbe, kik a román népet felvilágosítsák és közös egyetértésre, békességre"... buzdítanak.⁶⁸ E távirati kérések nem maradtak eredménytelenek: a magyar kormány fölszólította az aradi Központi Román Nemzeti Tanácsot, tartsa fenn a rendet.⁶⁹ Ehhez járult még a klérus tevékenysége: Ioan I. Pap román püspök megígérte, hogy a román kispapok segítségével csillapítani próbálja a parasztforradalmat. Gróf Széchényi Miklós nagyváradai magyar megyéspüspök és káptalana pedig a nagyváradai gárda alakítási költségeihez százezer /! / koronát adott a szervező bizottságnak.⁷⁰

A kolozsvári Román Nemzeti Tanács - függetlenül az aradival történt összetűzésétől - szintén nagyarányu szervező munkát végzett. A környező városok Kolozsvárt tekintették természetes központjuknak, sorra oda küldték jelentéseiket. Többek között a Balázsfalvai Román Nemzeti Tanács jelenti, hogy a gárda megalakult, járja a vidéket; folyik a Küküllő-szeg falvainak megszervezése. E román szerv tevékenysége - saját jelentése szerint - mintegy 70 falut fogott át, ezért a duzzadó nemzetőrségek számára fegyvereket kért Kolozsvártól.⁷¹ Itt találkozunk először - egy nov. 10-i jelentésben - a román gárdából történő szökéssel. Erre valószínűleg azért kerülhetett sor, mert a nemzeti tanács nem tudta fizetni őket, vagy, ha a gárdába toborzott paraszt-katonák voltak, nem akartak részt venni a parasztság elleni akciókban.⁷²

Mint említettük, a tömegével alakuló román nemzeti taná-

csok jórésze együttműködött a magyar közigazgatással és nemzeti tanácsokkal. Miután azonban a népmozgalom csillapodni kezd, véres szakasza lezárul, november első hete után egyre több helyen igénylik a román szervek a teljes hatalmat. Budapestre sorra futnak be a magyar nemzeti tanácsok és kormánysszervek táviratai, melyek szerint a románok az egész megyében román közigazgatást követelnek,⁷³ máshol egyszerűen elmozdítják a főszolgabírókat.⁷⁴ Sőt, Jászai egy, a román nemzeti tanács hozzá intézett táviratából arról értesülhetett, hogy a románok egy járásban átvették a vezetsét és a hivatalok ellenőrzését. Ekkor még a nemzetiségi miniszter jóváhagyását kérték ehhez.⁷⁵ Aradról jelentették Jászinak, hogy a román nemzeti tanács megbízottjai a román falvakban szinte a hatalom birtokosaiként intézik a közigazgatási, kereskedelmi, élelmezési kérdéseket.⁷⁶

Valóban: fentiek egy olyan folyamat megindulását jelzik, melynek során a helyi román nemzeti tanácsok megkezdték a teljes hatalom megragadását, még a romániai hadsereg bevonulása előtt.

A magyar kormány elkövette azt a hibát, hogy nem változtatta meg radikálisan az erdélyi közigazgatás személyi összetételét.

A minisztertanács terve az volt, hogy a régi rendszer hiveit fölcseréli a három forradalmi párt embereivel a főispáni székekben. Már az első minisztertanácsban történtek le-
váltások és új kinevezések. Ezt a folyamatot rövid időre meggyorsította St. Cicio Pop távirata Jászaihoz: "Zavargások el-

fojtása és közrend helyreállítása érdekében halaszthatatlan szükség es a gyökeres rendszerváltozás a közigazgatásban."⁷⁷ A kormány ezek után meg kívánt nyerni egyes román politikusokat az együttműködésre, ez azonban nem sikerült, ezért ideiglenesen le is állították az erdélyi új főispánok kinevezését. Megyei szinten is az volt a helyzet: a románok egyre inkább csak a népmozgalmak elleni közös fellépésre voltak hajlandóak, a polgári demokratikus forradalom politikai céljai megvalósításáért már nem működtek együtt a magyar szervekkel. Jól példázza ezt Valeriu Braniste, a Drapelul háboru alatt internált, a forradalom által kiszabadított főszerkesztője kijelentése a Krassó-Szörényi főispánnak: az ottani románságot csak nemzeti jelszavakkal lehetne aktivitásra bírni.⁷⁸ A Kolozsvári Román Nemzeti Tanács egy vezetője egyenesen azt kéri Jászitól, hogy az egész erdélyi közigazgatás élére egy románt kell tenni - az a feltétele a rend helyreállításának.⁷⁹

Egyértelműen megállapítható, hogy a román nemzeti tanácsok tevékenysége, melyek fő célja az első héten a paraszti mozgalmak csillapítása vagy fegyveres leverése volt, a népmozgalmak erejének csökkenése után elsősorban a román nemzeti célok megvalósítására vett irányt. Ez a folyamat Erdély különböző részeiben más és más intenzitással és gyorsasággal zajlott le. Tény, hogy a társadalmi forradalomtól egyre inkább elfordultak a román vezetők, s november közepén - miután fölvtették a titkos kapcsolatot a reakciós királyi Romániával - a Romanulban nyíltan is kifejtették: "Senki sem

várja tőlünk, hogy kövessük a budapestiek példáját, republikánusokká, dinasztiaellenesekké, forradalmárokká váljunk; nem voltunk azok eddig, s nincs okunk a jövőben sem azzá lenni."⁸⁰

Fentiekben elsősorban a román nemzeti tanácsokról, valamint ezeknek a magyarokkal való kapcsolatairól írtunk. A magyar nemzeti tanácsokra tulajdonképpen az volt jellemző - céljaikat és módszereiket tekintve - mint a románokra. Általában - kivéve a nagyvárosokat - a magyar tanácsok később alakultak meg mint a románok, létszámuk is kisebb volt az utóbbiakénál.⁸¹ Ahol sürgetett a helyzet, ott azonnal nagylétszámú magyar gárdák alakultak /Arad, Szatmár⁸²/. Erre ott volt szükség, ahol a magyarlakta nagyvárost románlakta falvak vették körül.

A hónap közepére a magyar gárdák létszáma is megnőtt. A hadügyminisztérium egy országos összesítő jelentése szerint ekkor mintegy 950 helységben volt nemzetőrség, 86 439 taggal.⁸³ A kormány a fentiekben említett összegekkel fizette a nemzetőrségeket - jóideig a románokat is! - de a gyors infláció következtében a szegények, akik közül sokan ebből a napidíjból éltek, már nem tudták fenntartani magukat. Ennek az lett a következménye, hogy egyes magyar és román gárdák maguk is fosztogatni kezdtek. Maros-Torda megye főispánja ezért jelenthette, hogy ha nem emelik föl a napidíját, "...vörös gárda fog alakulni az elégtelen nemzetőrökből."⁸⁴ Más okok miatt sem volt a legjobb a magyar nemzeti gárdák fegyelme. Több helyen rossz idő esetén a nemzetőrök

nem mentek szolgálatba.⁸⁵ Voltak természetesen "kitűnően" működő csapatok is, például az Arad megyei Acélgárda, amely november 4-én alakult meg 150 frontot viselt katonából. Ez a csapat kiméletlenül föllépett az Arad környéki román falvak lázongó parasztsága ellen.⁸⁶ Megfigyelhető, hogy azok a gárdák voltak utóképesek, amelyek frontkatonákból vagy volt rendőrökből álltak.⁸⁷ A megyei apparátus vezetői kötelességüknek érezték a nemzetőrségek szervezését,⁸⁸ s ha ezekkel sem sikerült helyreállítani a rendet, a román gárdák segítségéért folyamodtak.⁸⁹ Erre azért is szükség volt, mert - mint egy hadügyminisztériumi napi helyzetjelentés megállapította november 7-én -: "nemzetiségi vidékeken csak nagy nehézséggel lehet nemzetőrséget alakítani."⁹⁰ Ezen úgy próbáltak segíteni, hogy kérték a kormányt: a hadseregbe behívott öt legfiatalabb korosztály tagjainak ne kelljen bevonulniuk, hanem a helyi nemzetőrségben tevékenykedhessenek.⁹¹

Végso soron a magyar és román nemzetőrségek, gárdák - több néven nevezték e rendfenntartó alakulatokat - betöltötték hivatásukat. Többször igen véresen jártak el a forrongó vidék népe ellen. A polgári lapok /de a Népszava is/ tele vannak a nemzetőrségek rendcsinálásairól szóló hírekkel, tevékenységük következtében az első két hét alatt több száz ember halt meg.⁹² Akcióikkal kétségkívül gátolták a forradalom radikalizálódását.

Amíg Erdély többszáz városában és falvában folyt a küzdelem a parasztok és a nemzeti gárdák között, illetve, amíg a kormányhoz hű politikai erők megkísérelték helyi viszonylatban is keresztülvinni a polgári demokratikus elképzeléseket, a Központi Román Nemzeti Tanácsban komoly változások zajlottak le.

November 6-án - mint dolgozatunkban már foglalkoztunk vele - nyilvánosságra hozták Robert Lansing aláírásával az amerikai elnök üzenetét a román kormányhoz. Ez a hír 6-án-7-én juthatott az erdélyi román vezetők tudomására.

A Lansing-üzenetből egyértelműen kiderül az Egyesült Államok pozitív, támogató állásfoglalása Románia hadicéljai iránt, s ez az erdélyiekre is nagy hatást gyakorolt. Az egyes vezetőkre még mindig jellemző bizonytalanság néhány napon belül elmúlt,⁹³ s elterjedt az a hír, hogy Románia rövidesen meg fogja szállni Erdélyt.

A magyar kormány egyik legfontosabb célja - mint már említettük - az integritás megőrzése volt. Már a november 5-i minisztertanácsban foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Linden hadügyminiszter vetette föl: milyen álláspontot foglaljon el Magyarország a szomszédok betörésének veszélyével szemben. A miniszterek abban állapodtak meg, hogy Franchet tábornokot rá kell bírni, "utasítsa a román, cseh, a délszláv nemzeti tanácsokat, hogy invázió helyett minden igényüket a béketárgyalás elé terjesszék."⁹⁴ Linden javaslatára felkérték Lovászyt, "válogassa ki a szomszédos országokba kiküldendő politikai megbízottakat."⁹⁵ Nemsokára Zágrábban és

Prágában már dolgoztak is a követek, nem sok sikerrel.

Ismeretes, hogy már 3-án aláírta az egész Monarchiát képviselő Weber tábornok a fegyverletételt Padovában.

6-án Clemancean, megváltoztatva addigi nézeteit, utasítást adott Franchetnek, hogy a magyar kormánnyal, mint "helyi szervvel" kössön katonai egyezményt a padovai fegyverletéssel "katonai alkalmazásáról".⁹⁶

Nem lehet célunk a magyar külpolitika részletes ismeretése, de témánk szempontjából fontos kitérnünk a Károlyi vezette magyar kormányküldöttség és Franchet tábornok belgrádi tárgyalására, melyből az un. belgrádi katonai egyezmény született. A magyar kormány legfontosabb érdeke a fegyvernyugvás elérése volt, nehogy a román hadsereg - mozgósításáról hivatalosan meg nem erősített hírek jártak - ismét megtámadja Magyarországot.⁹⁷

Az egyezményt ugyan 13-án írták alá hivatalosan, de tartalmát a magyar kormány már 7-én-8-án ismerte, s tevékenységét ehhez mértén szbata meg. Témánk szempontjából az I. és III. pont a legfontosabb. Az I. pont demarkációs vonalat állapít meg Erdélyben és Dél-Magyarországon: "A magyar kormány visszavonja összes csapatait attól a vonaltól északra, melynek határai a Nagy-Szamos felső folyása, Beszterce, Marosalfalu, a Maros folyónak a Tiszába való torkolata, Szabadka, Baja, Pécs, amely helyeket magyar csapatok nem tarthatnak megszállva, a Dráva folyása addig, ahol ez a folyó a szlapon-horvát határral összeesik."⁹⁸ Ez a vonal a történeti Erdélyt félbevágta; Magyarországnak eddig kellett visszavon-

ni a csapatait.

A kormány komoly eredménynek fogta föl az alábbi, eponthoz csatolt mondatot: a katonailag kiürített területeken "A polgári igazgatás a jelenlegi kormány kezében marad." Ezt úgy értelmezték Budapesten, hogy a demarkációs vonaltól délre eső területekről ugyan kivonulnak a magyar csapatok, de ezek a részek továbbra is Magyarország elidegeníthetetlen részeit képezik. /A romániai megszállók, mint majd látni fogjuk, egyáltalán nem vették komolyan a belgrádi egyezményt./ Miután Clemenceau táviratban utasította Franchet, hogy a magyarokkal csak katonai kérdésekről tárgyaljon, úgy gondolták Károlyiék, a végleges határok kérdésében majd a békekongresszus fog dönteni. Ezekben a napokban a magyar politikusok még hittek a wilsonizmusban.

Tény, hogy a belgrádi egyezmény szabad utat biztosított nemzetközi jogilag a szerb és román hadseregnek Magyarország belseje felé.⁹⁹

Magyarországon ezalatt, a Lansing-üzenet és a belgrádi tárgyalásokról kiszivárogtatott hírek hatására a román politikusok november 9-re értekezletet hívtak össze Aradra. St. Cicio-Pop elnökletével még ezen a napon igen fontos döntést hozott a Központi Román Nemzeti Tanács: ultimátumot intéztek a magyar kormányhoz, melyben kijelentik: "Az események rohamos fejlődése folytán azon meggyőződésre jutottunk, hogy a népek önrendelkezési jogának értelmében, valamint nemzetünknek és a vele egy területen élő kisebbségeknek érdekében a közrend, vagyon- és személybiztonság megóvása céljából

már most át kell vennünk Magyarországnak és Erdélynek románok által lakott vidékei fölött a teljes kormányzó hatalmat. E vidékekhez tartoznak a következő megyék: Torontál, Temes, Krassó-Szörény, Arad, Bihar, Szatmár, Máramaros, Besztercze-Naszód, Szolnok-Dobola, Szilágy, Kolozs, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Alsófehér, Kisküküllő, Nagyküküllő, Hunyad, Szeben, Brassó, Fogaras, Háromszék, Udvarhely és Csik megyék, valamint Békés, Csanád és Ugocsa megyék román területei."¹⁰⁰

Felszólítják a magyar kormányt, intézzon "Magyarország és Erdély nemzeteihez azonnal egy manifesztumot ilyen értelemben és rendelje hatalmunk alá az azon [a] területen található minden állami, politikai, közigazgatási, bírósági, iskolai, egyházi, pénzügyi, katonai és közlekedésügyi intézményt, hatóságot és szervet. Ugyanekkor ezen a területen minden más imperium megszüntetendő."¹⁰¹ Az iratnak az a része látszólag naiv, hiszen a kormányok a hatalmat nem szokták átadni önként, manifesztumban senkinek. Nyilván tárgyalásra akarták kényszeríteni a kormányt ezzel is. A teljes Székelyföld és már magyar többségű megyék követelése /amellett, hogy a legtisztább sovinizmus/ egyértelművé tette a területi elszakadás szándékát. Az ultimátum ugyan hangsúlyozza, hogy a hatalom teljes átadására a közbiztonság fenntartása miatt van szükség, de ezt az irat szerzői sem gondolták komolyan, ugyanis így folytatták: "Ellenkező esetben kénytelenek lennénk proklamációban népünknek, az országnak és az egész világnak tudtára adni, hogy az önrendelkezési jog gyakorlása

részünkre lehetetlenné tétetett s így a hatóságokkal minden további együttműködést beszüntetünk és a bekövetkező eseményekért a felelősséget nem vállaljuk és azt a magatartásában a magyar nemzeti tanács jelenlegi kormányára hárítjuk." Végül - miután vegyesbizottságot kérnek, amely lebonyolítaná a hatalomátvételt, - komoly utalás történik a jövőre: "A kormányt Nagyszebenben fogjuk megalakítani."¹⁰² Ez a mondat is a területi elszakadás szándékát jelenti. Tény, hogy a román vezetők között nem volt teljes az egyetértés az ultimátum elküldésével kapcsolatban.¹⁰³ Egyesek közülük publikálni is akarták a sajtóban, de Varjassy Lajos javaslatára ettől elálltak.¹⁰⁴

Az ultimátummal először a Magyar Nemzeti Tanács, majd 10-én a kormány foglalkozott, szakértőkkel kibővített ülésén. Mindenki elfogadta Jászi javaslatát: tárgyalni kell a románokkal. Ez a megoldás az erdélyi román vezető rétegeknek is megfelelt, ugyanis a Lansing-nyilatkozat előre vetítette a romániai hadsereg benyomulását Erdélybe, ez pedig azt jelenthette az erdélyi román középosztály számára, hogy a romániai burzsoázia az erdélyieket kiszoríthatja politikai és gazdasági pozícióikból. Ez a lehetőség bizonyos fokú óvatosságra intette az erdélyieket. Ettől kezdve több román vezető úgy nyilatkozott, hogy Romániát előbb föl kellene emelni Erdély színvonalára, csak azután lehetne végrehajtani az egyesülést. Sőt, voltak olyanok is, akikben autonomista elképzelések éltek.¹⁰⁵ Jászi, amikor a tárgyalást javasolta, ezeket a lehetőségeket kívánta kihasználni. Megerősítette Jászit az a tény is, hogy az erdélyi jobboldali magyar veze-

tők is támogatták a tárgyalások idején. Apáthy segített Jászi álláspontjának kidolgozásában, s még Bethlen István is kijelentette, hogy az adott lehetőségek között nem lehet mást tenni, mint tárgyalni. Hock János szerint menteni kell, ami menthető.¹⁰⁶ /A budapesti magyar vezetők ekkor már megkapták a híreket a cseh és a szerb-francia csapatok előnyomulásáról. A helyzet pszichológiailag is megrendítette a magyar kormányférfiakat: a nemzeti tanács egyik ülésén, miután a kormány beszámolt az ország katasztrófális helyzetéről, többen sirva fakadtak.¹⁰⁷

Jászi 10-én telefonon értesítette Aradon Varjassyt, hogy a kormány tárgyaló küldöttséget indít Aradra. A román vezetők közül ekkor már ott volt Aurel Lazar Nagyváradról, Ioan Suciu Borosjenőről, I.Borcea Nagyszebenből, G.Popovici Kisjenőről, valamint Goldis, St.C.Pop, és a kolozsvári, dési, lugosi, fehértemplomi román szociáldemokraták küldöttei.¹⁰⁸ A románok láthatóan nagyszabású, széles rétegeket megmozgató tárgyalásokat akartak. Ugy tűnik, valamilyen irányban mindenképpen el kívánták dönteni a helyzetet.

Amíg az ultimátum budapesti értékelése a tárgyalásra való felkészülés folyt mindkét fél részéről, fontos események történtek a határokon belül és kívül egyaránt.

Károlyi levelet kapott Bédy-Schwimmer Rózától, a kormány svájci követétől, melyben tudtára adja a miniszterelnöknek, hogy az antant "fontos emberei" nem tartják eléggé radikálisnak az új magyar nemzetiségi politikát.¹⁰⁹ A kormány belátja a nyugati propaganda elégtelenségét, s a november 8-i minisztertanácson elhatározzák, hogy Ignotust Svájcba küldik, egy

ottani magyar sajtóiroda létrehozására. Ennek legfőbb célja Magyarország álláspontjának ismertetése a nyugati hatalmak diplomatái előtt.¹¹⁰ Ekkor határozta el a kormány, hogy még a forradalom előtti években megindított erdélyi segélyakciót - melynek célja az 1916-os román betörésben kárt szenvedettek anyagi támogatása, - kiterjeszti a magyarlakta vidékekről a román többségű megyékre is.¹¹¹ Valószínűleg az volt ennek a célja, hogy a román parasztságot, mely ekkor elsősorban nem a nemzeti célokért küzdött, elválasszák a Román Nemzeti Tanács polgáraitól. A magyar sajtóban hasonló célú írások jelentek meg. Ezek kifejtették, hogy a románok megkapták a demokratikus jogokat a magyar kormánytól, ezért a román nép demokratikus elemeinek, a munkásságnak és parasztságnak "éppen olyan ellenségesen kell néznie a román tulsoviniszta politikát, mint ahogy [azt] a magyar demokrácia megveti."¹¹² Ezek az írások részletesen elemezték a kormány valóban demokratikus - feljebb említett - rendelkezéseit. Ezekhez a célkitűzésekhez tartozott az Országos Propaganda Bizottság megalakítása. Munkatársai a kormány politikáját népszerűsítő röplapokat szerkesztettek az ország minden népének nyelvén, románul is. Mindenképpen erősíteni kellett az együvé tartozás érzését, hiszen a kormány tudta már, hogy az erdélyi demarkációs vonalon túlról ki kell vonnia a magyar csapatokat, így ott a magyar érdekeket másképpen, mint propagandával nem lehet megvédeni. A magyar közvélemény óvatos felvilágosítása is megindult: az erdélyi lapok már 9-én megírták: "Erdély egy részét ki fogjuk őríteni."¹¹³

Ezzel egyidőben a román vezetők fokozták a közbiztonság

és a rend megóvására irányuló tevékenységüket. Azt kívánták elérni ezzel, hogy a magyar kormánynak minél kevesebb oka legyen beavatkozni Erdély ügyeibe. A rend biztosításában a községi román papok sokat segítettek az aradiaknak.¹¹⁴ Továbbra is mindkét fél előmozdította a nemzeti tanácsok együttműködését, bár - mint írtuk - egyre több helyről érkezett olyan hír Budapestre, hogy vidéki román szervek a helyi hatalom átvételére készülnek.¹¹⁵

A látszólagos együttműködés mellett román részről külföldre irányuló titkos tevékenység is folyt. 10-én Mihali és Vaida - a többi román vezető tudta nélkül, de a Központi Román Nemzeti Tanács nevében - küldöttséget indított Iasi-ba, a román hadsereg mielőbbi bevonulása érdekében. 16-án értek oda, s teljesítették megbízatásukat: kérték a romániai vezető politikusokat, mielőbb vonuljon be a hadsereg Erdélybe, mert egyre nő a bolsevizmus. A román csapatokat - mint látjuk - a forradalom leverésére is fel akarták használni.¹¹⁶ Egy küldöttség, melyet N. Balan professzor vezetett Iasi-ba, Ferdinánd királlyal, valamint az antant államok bukaresti követeivel tárgyalt. Saint-Aulaire francia nagykövet is javasolta, hogy minél előbb mondják ki a feltétel nélküli egyesülést Romániával egy olyan nagygyűlésen, melyen minél több helyi román nemzeti tanács küldöttje vesz részt. Sextil Puscariu november 24-re javasolta a nemzetgyűlés összehívását. Ő is kihangsúlyozta: ez népgyűlés legyen, a határozat pedig /a feltétel nélküli egyesülésről/ népszavazás jellegű. Minderről Balan értesítette az erdélyi román vezetőket,¹¹⁷ akik többsége tevékenységét ezek alapján fejtette ki a to-

vábbiakban. A Központi Román Nemzeti Tanács egyes tagjai ettől kezdve egyre nyiltabban léptek föl a magyarországi forradalom vívmányaival szemben. Sőt, mindenki előtt nyilvánvalóvá kívánták tenni, hogy ők nem a társadalmi, hanem a nemzeti forradalom hívei. Egy jellemző mondat is azt bizonyítja a román sajtóból: "Arra kell törekedni minden lehetséges eszközzel, hogy a forradalomnak elsősorban nemzeti jelleget adjunk."¹¹⁸ Az ehhez hasonló állásfoglalásokkal az erdélyi román politikusok a romániai uralkodó körök előtt akarták magukat kedvező színben feltüntetni /mint a későbbiekben látni fogjuk, sikerrel/.

A társadalmi forradalom terjedésének megakadályozása céljából a Román Nemzeti Tanács is fokozta az ultimátum létrejötté körüli napokban a sajtópropagandát, nemcsak a román, hanem a nagyobb példányszámu magyar lapokban is. E kampány alaphangját egy, az Aradi Hirlapból vett idézettel érzékeltetjük: "Román Testvérek! ... hallgassátok meg a veletek egy vérből való vezetőitek tanácsát!"¹¹⁹ A több ezer holdas nagybirtokos a feudális patriarcha hangján szól - demagóg módon használva föl az azonos etnikumhoz tartozás tényét - a móchoz, akinek bocskorra is alig telik. Ugyanebben a felhívásban kéri a román lakosságot, fogadja bizalommal a Központi Román Nemzeti Tanács küldöttjeit, akik "fölvilágosítják a népet". A felhívás előtti napon a román vezetők Schill alispánnal arról tárgyaltak, hogy a román katonatanácsot és karhatalmat fölhasználják a "rendcsinálásra".

Az ultimátum elküldésével egyidőben alakult meg a fővárosban élő románok szervezete, a Budapesti Román Nemzeti

Tanács. Alakuló ülésén fölvetették az elszakadás gondolatát. Létrejöttének az adja meg jelentőségét, hogy sokszor ezen keresztül érintkezett a magyar kormány a Központi Román Nemzeti Tanáccsal.

A budapesti és környéki románság vezetői 10-én délután gyültek össze a vasmunkás szakszervezet székházában. Rövid vita után Erdélyi János budapesti ügyvédet választották elnökké, I. Balta a nemzeti párt, Ioan Mihut a szociáldemokraták közül lett a két alelnök. A vezetőségben három nemzeti párti /Anton Mocionyi, Victor Pocol és Iosif Vlad/ s három szociáldemokrata /Tiron Albani, George Boieriu, Vasile Dobrescu/ kapott helyet. Az elnök az egyesülés mellett foglalt állást, de a két szociáldemokrata, Mihut és Albani ellent mondott: kijelentették, mielőtt létrejött Magyarországon a népuralom - a polgári demokratikus forradalmat értették ez alatt - megjárták a magyarországi börtönöket, ezután nem akarják megismerni a bukarestieket. Pusztán ezért a bojárok Romániájával nem akarnak egyesülni.¹²⁰ A magyar lapok ez utóbbi álláspontot emelték ki a következő napokban.¹²¹

A Budapesti Román Nemzeti Tanács megalakulásáról maga Erdélyi tájékoztatta a kormányt egy Jászihoz intézett levélben. Kéri a nemzetiségi minisztert, mentesenek föl néhány, a román nemzeti tanácsban dolgozó, addig magyar állami szolgálatban lévő hivatalnokot /Mezei Gyula fővárosi főpénztáros, dr. V.Pocol és M.Balta postai alkalmazottakat/. Ettől kezdve a román nemzeti tanács a budapesti pályaudvarokon a román nemzetiségű hazatérő katonákat fogadó s eligazító bi-

zottságot tartott fenn - Jászitól kértek pályaudvari helyiségeket erre a célra. Erdélyi interurbán telefon felszerelését kérte a lakására, azzal, hogy "a telefont az összes román lakta területekre soronkívül" használhassa, valamint egy személyautót is kért, mivel messze lakik a pályaudvaroktól. Jászi a jó kapcsolatok reményében mindezt elintézte,¹²² annak ellenére, hogy jelentést kapott Erdélyi egy állításáról, mely szerint ha a Belgrádban megállapított demarkációs vonalon tuli részt, "... amelyre a románok igényt tartanak, ha a kiűrités után 8 napon belül meg nem kapják, úgy a már erre a célra készenlétbe helyezett csapataikkal meg fogják szállni."¹²³ Erdélyi János a következő hónapokban fontos szerepet játszott a román-magyar kapcsolatok alakulásában.

A Budapesti Román Nemzeti Tanács egyik első ténykedése egy közbenjárás volt Bartha Albert hadügyminiszternél a román katonai eskü tárgyában. Budapesten Balta és Mezei, ezzel egy időben Bécsben Maniu és *Isorescu*-Grecul kérték, hogy a magyarországi románok a Központi Román Nemzeti Tanácsra tehessenek esküt. Bartha hozzájárult ehhez.¹²⁴ Eközben mindenütt, ahol a csapattestekben románok is voltak, folyt a román egységek szervezése - erre célzott Erdélyi is fenti kijelentésében.

A hazai román lapok nyíltan agitáltak amellett, hogy a román nemzetiségű katonák ne a Magyar Nemzeti Tanácsra tegyenek esküt.¹²⁵ Az a tény, hogy eskü-ügyben több román küldöttség is járt a magyar hadügyminiszternél, azt bizonyítja, hogy a román vezetők ekkor még nem akartak, nem mertek minden esetben a magyar kormány engedélye nélkül, az ellen cselekedni.

Ennek ellenére egyes helyi román vezetők már nyíltan bojkottálták az együttműködést.¹²⁶ Az Adevarul 10-én olyan román állam létrehozásáról írt, amelybe minden, románok által lakott "provincia" beletartozna.¹²⁷ Hasonlóan nyilatkozott Goldis: "Romániának igénye van a magyarországi román nyelvterületre, amely a mi megállapításunk szerint Kétegyházáig terjed." Hozzáteszi, erről a magyarországi románok fognak dönteni a nemzetgyűlésükben. Megtudjuk ebből a nyilatkozatból, hogy Goldis - az ultimátum Budapestre küldésével egyidőben - tárgyalt Arad megye alispánjával a megyei román közigazgatás megszervezéséről.¹²⁸ Feltételezhető, hogy ekkor még nem értesült a Központi Román Nemzeti Tanács a magyar kormány tárgyalási szándékáról.

Néhány nappal később, 12-én Károlyi nyilatkozott bel- és külpolitikai kérdésekről. Mintegy előkészítve az aradi tárgyalásokat, kijelentette: "A magyar kormánynak az az álláspontja, hogy az erdélyi románság a románlakta vidékeken most vegye át a közigazgatás vezetését. Ezzel is igazoljuk, hogy a wilsoni elvek alapján állunk."¹²⁹ A miniszterelnök ezzel sokat elárult a kormányzat szándékaiból, ezt csak bővítette az e napon megjelent, Károlyi és Bartha hadügyminiszter által aláírt kiáltvány Magyarország népéhez. A cseh betörés ellen tiltakozik a kormány, s kijelenti, hogy "az ország határait minden ilyen, a nemzetközi jogba ütköző támadás ellen fegyveres erővel megvédi."¹³⁰ Míg az első nyilatkozat főleg bel-, utóbbi külpolitikai és c-biztonsági kérdéseket érint. A cseh intervenció ellen valóban bevetettek bizonyos csapatokat, különítményeket. Az erdélyi román vezetők mindenesetre

érthettek a miniszterelnök jól időzített nyilatkozataiból.

Emögött azonban a magyar kormány számításba vette azt a lehetőséget is, ha elveszíti az ország egyes gazdaságilag fontos területeit. Garami Ernő kereskedelmi miniszter november elején tervet készített a béketárgyalásokra, mely szerint ha megszállják a legfontosabb energiatermelő helyeket /Petrozsény, a vizierőművek/ a románok, el kellene érni a békekongresszuson, hogy ezeket Magyarország használhassa, esetleg paritásos alapon.¹³¹ A terv utólag, ismerve a román intervenciók céljait, naiv, de ekkor bizott még a kormány az antant "igazságosságában". Azt gondolták, tárgyalni fognak az új Magyarországgal, azokkal a magyar politikusokkal, akiket a háború alatt éppen antant-barátságuk miatt üldöztek. Romániával ettől eltekintve is célszerű, sőt szükségszerű volt a kapcsolatok rendezése, mert - mint a 12-i minisztertanács megállapította - az ország csak Romániából kaphat kőolajat.¹³² A gazdasági helyzet egyre romlott, a beköszöntő hidegek miatt, a vasuti közlekedés és az ipari termelés beindítása, növelése céljából egyre több energiahordozóra volt szükség. A forradalom fennmaradásában nagy szerepe lett a szén-kérdésnek, márpedig az egyik legfontosabb bányavidék, a Zsil völgye /Petrozsény, Lupény, stb./ igen közel esett a román határhoz. Ez a közelség természetesen meghatározó erővel bírt a romániai tervekre is, nemcsak gazdasági - hiszen ott volt kőolaj -, hanem politikai okok miatt. Az akkori kelet-európai helyzet azt mutatta, hogy a bolsevizmus először a munkáskörzetekben üti föl a fejét, márpedig az 1907-es parasztforradalom után létkérdés volt

a román királyság számára a forradalom áttérjedésének megakadályozása Magyarországról. A Zsil völgye éppen az egyik legnagyobb munkáskörzet volt.

A magyar kormány több módon is be akarta vonni a románokat a politikai életbe. Az erdélyi megyék élére román politikusok kinevezését tervezték, amely szándék a fenti, a román közigazgatással kapcsolatos Károlyi-nyilatkozathoz kapcsolódik. A románok azonban elzárkóztak az ilyen lehetőségek elől, közben bírálták a kormányt - joggal - néhány Batthyány által kinevezett főispán miatt. Az aradi tárgyalás előtt utoljára dr. Ágoston Pétert nevezték ki /Nagyváradra és Bihar megyébe/ főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztossá; a 13-i minisztertanács a kinevezések függőben tartását határozta el.¹³³

Ezen a napon a kormány szembenézett a nem magyar nemzeti tanácsok esetleges erőszakos hatalomátvételével. Szende Pál pénzügyi államtitkár javaslatára elhatározták, hogy a főispánokon keresztül bizalmasan értesíteni kell a magyar közalkalmazottakat, maradjanak a helyükön, működjenek együtt a nem-magyar nemzeti tanácsokkal, de esküt csak erőszak hatására tegyenek előttük. Ebben az esetben a kormány azt nem fogja "az állampolgári hűség ... megszegésének tekinteni."¹³⁴ Ezt az álláspontot azért tehette magáévá a kormány, mert a nem-magyar nemzeti tanácsokat bizonyos fokig /amíg azok nem mondják ki nyíltan az elszakadást/ a magyar állam szerveinek tartotta. Bizhattak - a másnap aláírandó - belgrádi katonai megállapodásban, amely kimondja, hogy a közigazgatás még a demarkációs vonaltól délre is magyar marad. A román és magyar

nemzeti tanácsok együttműködéséből ekkor még arra is gondolhattak a miniszterek, hogy a román nemzeti tanácsok többsége nem áll a teljes elszakadás álláspontján. Éppen a 12-i erdélyi lapok jelentették, hogy a kolozsvári és Kolozs megyei két magyar nemzeti tanács és a Román Nemzeti Tanács megegyezett a megyei jegyzők "átcserélésében" a rend érdekében. Az EMKE igazgató tanácsa ezekben a napokban ülésezett Márki Sándor elnökletével, sok erdélyi falunak szavazott meg segélyeket.¹³⁵ A kormány nem egy esetben a pozitívumokból kiindulva ítélte meg a helyzetet. Az ország szélein élők érzékenyebbek voltak az országot és a forradalmat fenyegető veszélyekre. Sokan, főleg a demokratikusan gondolkodó katonák közül javasolták, Magyarország szervezzen munkásokból és parasztokból álló erős hadsereget, mellyel meg lehet védeni az országot.¹³⁶ Mások tervezeteket készítettek az új Magyarország etnikai alapokon nyugvó területi átalakításáról. Ezeket Jászinnak küldték. Mindegyik tervezet az integritás megőrzését szolgálta. A nemzetiségi miniszter maga mögött érezhette szinte az egész ország aggodását, de bizalmát is, amikor felszállt az Aradra induló különvonatra.

Az aradi tárgyalások

A kormányküldöttség elindulása előtt Jászi bizakodóan nyilatkozott a sajtónak. Azt mondta, biztosan sikerül megállapodniuk a béke és a rend fenntartásában, s abban, hogy az örendelkezési jogot mindkét fél elismeri a másik nemzet számára is. Cáfolta azokat az elterjedt híreket, miszerint a tárgyalások a romániai hadsereg intervenciója miatt kerülnek

sorra.¹³⁷ A Világ 12-i vezércikkében Biró Lajos, előkészítve a tárgyalásokat, a román vezetőkhez is szólva, felhívta figyelmüket döntéseik nagy horderejére: "Ha ezt az alkalmat [a megegyezésre,] R.E. elmulasztjuk vagy eljátsszuk, jaj nekünk. De jaj a románoknak is. Mert akkor Aradtól Kolozsvárig és Kolozsvártól Csikszeredáig a békés munka tanyája helyett az örök izgalom és kínos készülődés harcterévé válik a hegyes-völgyes mező... Béke és barátság helyett:

harc..."¹³⁸ Természetesen a román fél is jelezte előre szándékait. A Kolozsvári Hirlapban - mely ekkor az egyik legjelentősebb erdélyi magyar lap volt - nyilatkozott Erdély sorsáról Al. Goldis. Minden kommentárnál pontosabban jelzik a román vezetők szándékait szavai: "Az egy nyelvet beszélő nemzeteknek együvé kell tartozniuk... s ezért Wilson üzenetét is úgy kell magyarázni, ahogy magyarázni lehet: Erdély leszakad Magyarország testéről. Ez természetes is. Erdélyben a románok többségben vannak, az a terület tehát nem tartozhatik máshová, mint Romániához. Ezután a nép nagy többsége fogja kormányozni önmagát s a mellette élő kisebbséget. Ahol románok élnek többségben, az román föld, s miután Erdély ilyen terület, logikus, hogy Romániához kell tartoznia."¹³⁹ Goldis 12-én elmondott szavai minden kertelés nélkül tudatták a magyar kormánnyal a román célokat, bár nem valószínű, hogy e 13-án megjelent nyilatkozatot Jászi megkapta Aradon.

A kolozsvári lap újságírója természetesen érdeklődött, hogy mi lesz az erdélyi magyarság sorsa? Goldis megígérte: "Teljes önkormányzatuk lesz. Magyar iskolákat, magyar közigazgatásukat, magyar bíróságukat megtarthatják, kulturális intézmé-

nyeiket fejleszthetik..."¹⁴⁰ Jellemző Goldis egy mondata a demokratikusabban gondolkodó román polgári politikusokra: kifejti, Romániának azért van szüksége Erdélyre, hogy az erdélyiek fölemeljék Romániát. Ezért a csatlakozás Goldis tervei szerint nem is lesz teljes: Erdélynek valamilyen önkormányzata lesz. Valószínűleg nem tudott a Iasi-ba menesztett, a román hadsereget behívó titkos küldöttségekről. 13-án már öt is Aradon találjuk.

Jászi visszaemlékezései szerint a magyar kormány már a tárgyalások előtt tudta, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács vezetői Nagy-Romániát akarnak, mégis, hármas célból le akarták folytatni a tárgyalásokat. Abból indult ki ugyanis a kormány, hogy a belgrádi katonai konvenció szerint a közigazgatás mindenütt magyar kézen maradjon, tehát a román tárgyaló féllel valamilyen provizóriumot kell elérni, amely a békekongresszusig áll fenn. Jászi abban bízott, hogy a forradalom demokratikus szelleme, valamint az ő kantonális javaslatának hatással lesz a románokra. Ezek mellett legalább ilyen fontossággal bírt az a cél, hogy a kormány demonstrálja a győztes hatalmak előtt a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldására tett erőfeszítéseit: az új magyar kormány békés tárgyalások során ad jogokat az eddig alávetett románságnak.¹⁴¹ A megegyezés az erdélyi románsággal egy másik ok miatt is hallatlanul fontos volt: jelentették, hogy kisebb román osztag jött át az államhatáron.¹⁴²

A magyar küldöttség 12-én éjszaka indult különvonattal Budapestről, 13-án reggel érkezett Aradra. A Jászi vezette 25 fős küldöttség hivatalos tagjaként jött Bokányi Dezső és

Ábrahám Dezső, mint a Magyar Nemzeti Tanács küldöttei. Az Erdélyi Nemzeti Tanács Apáthyt, Somló Bódogot és Vincze Sándort, a Német Nemzeti Tanács Emil Neugeborent és dr. Striegelt delegálta. Jelen volt még Bethlen és Teleki, a két erdélyi arisztokrata.

A román küldöttség tagjai: St. Ciceo Pop, Goldis, Erdélyi /aki a budapesti különvonattal érkezett/, a jobboldali szociáldemokraták közül Enea Grapini, Ion Flueraş és Iosif Jumanca. A küldöttség titkárává dr. Gheorghe Crisant nevezték ki.¹⁴³

A tárgyalások a vármegyeháza tanácstermében kezdődtek, 13-án délelőtt 11 órakor. Goldis azonnal tiltakozott a szászok és az erdélyiek részvétele ellen: ők csak a budapestiekkel tárgyalnak. Jászi beleegyezett abba, hogy a fentiek "mint hallgatók és bizalmi férfiak" lehessenek jelen. Az arisztokrata kapcsolatairól ismert Apáthy miatt külön tiltakoztak.¹⁴⁴ Taktikai szempontból sem volt helyes Apáthy jelenléte, a nemzetiségi kérdésben a korábbi években vallott álláspontja miatt.

Ezután Jászi elnöki megnyitója következett. A miniszter közölte: egy forradalmi kormány küldöttje, s örül, hogy most először találkozik a két nép demokráciája. Ezután - napirenden kívül - Cicio Pop tiltakozást jelentett be az "erdélyi magyar atrocitások" ellen: felsorolta az Arad megyei büntető expedíciók tevékenységét, felpanaszolta az amnesztia-rendellett kapcsolatos sérelmeket. Jászi ígéretet tett megszüntetésükre, kivizsgálásukra pedig magyar-román vegyesbizottságot javasolt.¹⁴⁵

Az érdemi munka azzal kezdődött, hogy Cicio Pop felolvasta november 9-i ultimátumukat, melyben 26 megye fölött a teljes impériumot követelik. Jászi hosszú beszédben foglalta össze álláspontját. Hangsúlyozta, hogy a románok alapelve /a közrend biztosítása/ helyes. A tárgyalások célja nem is lehet más a rend fenntartásán kívül, olyan provizórium kialakítása, amely a szóbanforgó terület minden népe /a román, de a magyar és szász/ számára is biztosítja az önrendelkezés jogát. Ebből következően az a tény, hogy a román fél csak a maga számára követeli az impériumot, "nem felel meg a wilsoni elvek szellemének." Állítását statisztikai adatokkal bizonyítja: a követelt területen 6 841 000 ember él, ebből 2 939 000 román, 3 900 000 magyar, német és más anyanyelvű. Teljes joggal jelenti ki a román küldöttség előtt: ne csak a románok, hanem a többi nemzet is kapja meg az önrendelkezés jogát. Bejelenti, hogy a 26 magyar románlakta vagy román többségű területeire a román ultimátumban foglalt követeléseket elfogadja: "a magyar kormány ezeken a területeken a kormányzatot önökre átruházza", s "az önkormányzati tanácsa ezeknek a területeknek az adminisztrálását és az itteni összes közigazgatási és egyéb feladatok intézését"¹⁴⁶ átveheti. Jászi ily módon különválasztja a követelt megyék román- és nem-románlakta területeit. Ez komoly ellenvetés az ultimátummal szemben, hiszen abban a szinmagyar székelyföldi megyék is szerepelnek. Hozzáfűzi a fentiekhez, hogy "az újonnan kialakuló román kormányzat a magyar kormánnyal bizonyos szálakkal összefűzessék"; enélkül nem lehetne megoldani a fölmerülő közös "gazdasági, pénzügyi, közlekedési és közéleti"

zési" feladatokat. A közös ügyeket úgy rendeznék, hogy a román kormányzat delegáltak útján tartaná a kapcsolatot a magyar kormánnyal. Utóbbi utalná ki a román területekre is a szükséges pénzösszegeket. Javasolta a miniszter, hogy egyenlőre a régi kormányzat maradjon fenn, de fokozatosan vezessék be minden hivatalban a két-három nyelvűséget.¹⁴⁷ A régi kormányzat fenntartása - bár helyébe azonnal valóban nem lehetett újat állítani - igen rosszul hangzott a román delegáció előtt, hiszen a románok milliói az államhatalom ellenük irányuló politikáját a gyakorlatban a hivatalnokoktól szenvedték el.

Ezután Jászi a románlakta vidékek területi átalakításának tervét ismertette. Kifejtette, hogy a vármegyei beosztás okozta régen a román sérelmeket, de ez tette abszurdá a román ultimátumban foglalt területi követeléseket is. Javasolta, hogy a "vármegyei keretek mellőzésével járásokat vagy még kisebb egységeket véve alapul, lehetőleg kompakt és lehetőleg homogén nemzeti blokkokat létesítsünk, amelyek Svájci minta szerint képeznék ki a maguk szerveit, és ezeket a szerveket egy nagyobb egységbe foglaljuk mindazokra az ügyekre nézve, amelyeket közös egyetértéssel döntsünk el." Fölmutatta a Statisztikai Hivatal etnikai térképét, bizonyítva a lakosság nagy keveredését, a sok kis nemzetiségi sziget meglétét, majd így folytatta: "Ezek a kisebb enklávék a Renner-féle terv szerint önálló egységekként alakulhatnak ki, ha elég erősek ehhez. Ott azonban, ahol - mint az esetek legtöbbszörében - jelentékeny

nemzeti minoritások fognak képződni a homogén telepterületeken belül: nem marad más hátra, mint hogy kölcsönösen garantálni fogjuk ezeknek a minoritásoknak a védelmét."¹⁴⁸ Hozzátette: a magyar álláspont az, hogy Magyarország népei "a béketárgyalásokig a mai keretek elismerése mellett" a fentiekben körvonalazott "Eidgenassenschaftba" tömörüljenek. Ha ezt elfogadja a Központi Román Nemzeti Tanács küldöttsége, akkor megkapja a kormányzatot a románok részére kialakított kisebb-nagyobb területek fölött. Mindez nem kötné egyik fél kezét sem a béketárgyalásokon. Igen lényeges garanciát ad a románoknak: nemzetközi bizottság kijelölését tanácsolja, amely végigjárná egész Erdélyt /vagy szurópróbaszerűen ellenőrizné a magyar statisztikai felméréseket/ s a kormány befolyásától mentesen állapítaná meg, hol mennyi román lakik. Ez az enklávék határai igazságos megvonását biztosítaná.

E nap /13-a/ délutánján a minisztériumi jegyzők közölték a magyar tervezetre vonatkozó statisztikai adatokat. A terv szerint csak a község etnikai adatokat veszik figyelembe. Ennek alapján alakul ki a román és a magyar autonóm terület. Idézzük a körvonalazást: "Ez a határ Orsovától indulna ki /Orsova még magyar terület lenne, Fehértemplom és Versec is/, Temes és Aradmegyén át vonulna végig Radna és Nagyhalmagy mellett, Gyulánál elkanyarodna Tenkéig, azután a cséffai járásig, Nagyváradtól Élesdig, Szilágysonlyóig és Zilahig, magában foglalná Szatmár megye erdődi járását, aztán elkanyarodnék Nagybánya és Felsőbánya alatt, Máramaros-

sziget magyar terület maradna, a Visó völgye a határig román lenne. Az erdélyi magyar és székely megyék magyar imperium alá kerülnének. Ezek: Háromszék, Brassó, Udvarhely, Nagy- és Kisküküllőmegye, Marostorda alsó fele, Torda-áranyos középső része, Kolozs megye középső része Kolozsvárral, Bánffyhungyaddal Nagysármásig, a Szamos völgy Désig, ugyyszintén Bethlen."¹⁴⁹ A magyar autonómiák 82,9 %-ban magyar többségűek, román lakosságuk csak 16,8 %. A román autonómiákban egyes területek magyar autonómiát kapnának /Petrozsény, Déva, Vajdahunyad, Resicabánya, Stájerlak, Lugos, Belényes, Beszterce városok körüli kisebb-nagyobb részek/, a magyar autonómián belül viszont egyes román területek /Alibunár vidéke, az avasi vidék, a radnóti járás/ kapnának autonómiát.¹⁵⁰

Jászi tervezetének értékelésekor le kell szögeznünk: alapvetőnek tartotta Magyarország területi integritását; amit adott, ezen belül adta. Ugyanakkor a Renneri "kulturális autonómiánál" jóval többet nyújt, hiszen a románok teljesen függetlenül intézhették volna autonómiájuknak nemcsak kulturális, hanem összes ügyét, azaz az államhatárok további elismerése fejében a kormányzati hatalom egyes funkcióinak gyakorlását kaphatták volna cserébe. Többek között a nemzetközi békétárgyalásokon való független részvétel jogát nyerték volna el, ami egyedülálló az európai történelemben. Jászi úgy gondolta Aradon, hogy az önrendelkezési jogba nem tartoznak bele a szuverenitás és a külpolitika kérdései. Tény, hogy a magyar tervezet nem tett eleget a Központi Román Nemzeti Tanács ultimátumában foglaltaknak. Ők másképpen

értelmezték az önrendelkezési jogot: korlátlan impériumot értettek alatta minden román és nem-románlakta terület fölöött, amely a 26 megyéhez tartozott. Semmiféle nemzetközi ellenőrzésről - éppen a nemzeti kizárólagosságra való jobb-oldali törekvésük miatt - hallani sem akartak.¹⁵¹

Pedig Jászi az európai külpolitikai helyzet elemzésével is meg kívánta győzni őket. Kijelentette, hogy nem célszerű a harctéri helyzet alapján itélni, mert a "békekötés, amely jönni fog, nem Fochnak és a többi generálisnak a kezében van, akik, mint éppen Belgrádban láttuk, semmivel sem különböznek a kardcsörtető Hindenburgoktól és Ludendorffoktól, hanem azt az európai szovjet-köztársaság, a munkások és katonák tanácsa fogja megkötni. Azokat az ígéreteket, amelyeket egyes hatalmak a cseh és egyéb imperializmusoknak tettek, ez az európai köztársaság nem fogja tudomásul venni. Ennek a jövő irányzatnak a jele az is, hogy éppen tegnap akkreditálta a magyar kormány az orosz szovjet-köztársaság magyarországi követévé azt a Racovszki képviselőt, aki legjobban ismeri Románia és a magyarországi románság helyzetét. Ezek fogják eldönteni a békét és nem a kardcsörtető imperialisták."¹⁵²

Ezekről a mondatokról - amelyeket ekkoriban a baloldali szocialisták hangoztattak csak Magyarországon -, meg lehet állapítani, hogy taktikai szempontokból nem voltak a legheylesebbek, hiszen a román politikusok felhasználhatták - fel is használták a romániai és a nyugati politikusok előtt a magyar kormány ellen. Nyilvánvaló, hogy a miniszter ezekkel a szavakkal - melyektől a román polgárok és földbirtokosok

igen féltek - nyomást kívánt gyakorolni a másik félre, a magyar álláspont elfogadása érdekében. A románokat erre a történelmi alternatívára kívánta figyelmeztetni; vagy a magyar polgári állam, vagy az európai szovjet köztársaság. Tévedett Jászi: Goldis, Mihali, Vaida és társaik a Román Királysághoz akartak csatlakozni; alternatívát közülük a legdemokratikusabbak is csak Erdély Románián belüli helyzetében kerestek. Hiába utalt Jászi az "egyéb imperialisták" formulában az antant Romániának tett tervei várható kudarcára, hogy ezzel is kompromisszumra bírja a román küldöttséget.

Jászi után Bokányi Dezső, a Magyar Nemzeti Tanács szociáldemokrata küldöttje szólt. Kemény hangon közölte a románokkal, hogy az MSzDP minden nemzetközi összeköttetését fel fogja használni, hogy a magyar álláspontot a nemzetközi szocialista kongresszuson megvédelmezze. Kijelentette: "Ezt szükségesnek tekintettem megjegyezni azért, mert azt lehetne mondani, hogy ez az álláspont esetleg csak egy polgári kormánynak az álláspontja. Ezzel a kijelentéssel azonban ez a nép álláspontjává lett."¹⁵³ Bokányi e szavaival inkább rontott, mint javított a helyzeten, bár kétségtelen, szavai a magyar nép akaratát fejezték ki.

A román vezérkar ekkor már kapcsolatban állott a magyar határokhöz felvonuló román hadsereg vezérkarával. A tárgyalás első napján a magyar küldöttség egyik hírlapírója, Komáromi János,¹⁵⁴ Erdélyi János titkárával bejutott a román nemzeti gárda parancsnokságára. Kisérője szerint az ott tartózkodó /erdélyi/ román őrnagy éppen jelentette a határon

tuliaknak, hogy megérkezett Aradra a magyar kormányküldöttség. Komáromi mindezt azonnal jelentette Jászinak.¹⁵⁵

Az első napon mindkét fél elmondta álláspontját. Jászi délután 1-kor hívta az újságírókat, s kijelentette: bizik a megegyezésben. Ilyen hangnemben táviratozott Kunfi Zsigmondnak: "Ma még nincs döntés. A legjobb auspiciumokkal néztek a holnapi tárgyalások felé."¹⁵⁶

13-án este az aradi polgári radikálisok és a szocialisták népgyűlést rendeztek. Jászi röviden összegezte politikai elképzeléseit: a köztársaság kikiáltásáról és az általános választójog bevezetéséről beszélt. Utalt nemzetiségi politikájára is: "Nincs más módja Magyarország megmentésének, mint a bátor és fenntartás nélküli rálépés arra az utra, amely ezt az országot egy szabad, független, büszke keleti Svájcáá fogja átalakítani." Keményebb hangon beszélt a jelenlévő román vezetők előtt Bokányi. Kijelentette, hogy a magyar proletariátus meg fogja védelmezni a forradalmat: "A proletárságot, amelyet nem tudott elnyomni saját nemzetének osztályuralma, nem fogja elnyomni más nemzeteknek sem katonái, sem bármilyen uralma... ma nem lehet különbség e ponton munkásság és radikális polgárság között."¹⁵⁷ Bokányi Aradon elmondott beszédeiből kiderül, hogy ő a társadalmi forradalom győzelmét összekapcsolta az ország integritásának megvédésével. Valóban, az volt a történelmi helyzet, hogy a szomszédos államok, mindenekelőtt Románia, az intervenciót korántsem csak "a román nép évszázados álmai" megvalósítása miatt tervezték /ahogy egy Erdélyben terjesztett romániai röplap hirdette/, hanem a társadalmi forradalom leverése érdekében is. Ezekkel

a tervekkel szemben a magyar szociáldemokraták november első három hetében a magyar nemzeti egység álláspontján állottak, mert hatalomra jutásukat és társadalmi céljaik megvalósítását így vélték elérhetőnek. /A kommunista párt megalakulásától kezdve a társadalmi forradalom és a szervezeti integritás viszonya megváltozik: a baloldali szociáldemokraták fölismerték, hogy a társadalmi vívmányokat a különböző népek munkásosztályával való szövetség védheti csak meg./

A tárgyalás első napján este, a diszvacsora idején érkezett két erdélyi hír is Kolozsvárról, melyek mindegyike kétség kívül befolyásolhatta a román vezetőket a döntésben. Az egyik a jósikafalvai vérengzés híre volt, ahol több tucat román paraszt lelte halálát. Ebben a faluban volt az Urmánczy család kastélya és birtoka, s miután a környék parasztsága feldulta a földbirtokos javait, a család egy Budapesten élő tagja újság-hirdetéssel önkénteseket toborzott, akik elutaztak "rendet csinálni" az erdélyi falucskába.¹⁵⁸ Jászi azonnal telefonált Budapestre Károlynak, s elrendelték, hogy a kolozsvári magyar nemzeti tanács, együttműködve az ottani románnal, vizsgálja ki az ügyet. Ez meg is történt, de mire lezárult a román-magyar vegyesbizottság vizsgálata, az aradi tárgyalások is befejeződtek.¹⁵⁹ Károlyi és Jászi azonnal elítélték a sajtóban a vérengzőket. Jászi kijelentette: veszélyeztetik a tárgyalások eredményességét. E vérengzések egyik következménye lett az is, hogy a magyar polgári radikalizmus egyik vezetője, Somló Bódog professzor kiábrándult a forradalomból, helyét Kolozsváron az összekötő tisztségében /a románok felé/ Kertész Jenő vette át.¹⁶⁰

A másik hír, amely az aradi tárgyalások idején érkezett, hasonló az előbbihez. Teodor Mihali nagybirtokos, a Központi Román Nemzeti Tanács egyik vezetője a román parasz-
tok közé lövetett, mert azok - nem tekintve Mihali nemzeti-
ségét - megtámadták nagyilondai birtokát. Több halálos és
súlyos sebesültje lett a tömegbe lövésnek. A román veze-
tők felelősségre is vonták Mihalit, aki azzal védekezett,
hogy valahogyan meg kellett védenie vagyonát.¹⁶¹ Ez az ese-
mény viszont a román fél erkölcsi súlyát csökkentette, hi-
szen Mihali a Román Nemzeti Tanács elnöke volt.

A tárgyalás első napja véget ért. A románok kérték Já-
szit, hogy 14-én délután folytassák az eszmecserét, mert
Maniu csak a déli órákban érkezik meg; álláspontját minden-
képpen figyelembe kívánják venni.

A 14-i reggeli lapokban folytatódott a másik fél meg-
győződésére irányuló küzdelem. A Világ megjelentette az
Ausztriai Román Nemzeti Tanács elnöke, Isopescu-Grecul nyi-
latkozását. Kijelentette, nem biztos még, hogy Románia el-
foglalja Erdélyt, de ettől függetlenül a román nemzeti ta-
nácsnak is lesz hadserege, mellyel megvédheti magát. A leg-
jobban azt tennék a magyarok, ha kiűritenék a románlakta me-
gyéket.¹⁶² A Jászi-párt lapjának ugyanebben a számában
Biró Lajos írt vezércikket. Emlékezteti a román vezetőket
Jászi évtizedes küzdelmére, melyet a magyarországi románok
jogaiért is folytatott, "... a népek testvéri egymásrautalt-
ságának az apostola volt", majd így folytatta: "Mi gonosz
időkben összeszorított foggal álltunk szemben a románok jo-
gait elrabló magyar nacionalizmussal; a mi számunkra és a

magyar nemzet minden fia számára most és örök időkre lehetetlen, hogy alá vessük magunkat egy román nacionalizmus imperialista akaratának." Végül így zárja írását: "...barátaink és testvéreink; fogadjátok el, fogadjátok el testvériszövetségre őszinte szeretettel kinyújtott kezünket."163

Minden bizonnyal a Biró Lajos vezércikkét tartalmazó lapot és Iuliu Maniut ugyanaz a személyvonat hozta 14-én reggel Aradra. A döntő szavakat kimondó, nagytekintélyű Marin 10-kor érkezett, s azonnal összeült a Központi Román Nemzeti Tanács küldöttsége, hogy megfogalmazza a választ Jászinak.

Amíg a román fél ülésezett, fontos hír jött a déli órákban Budapestről: 13-án éjjel fél 12-kor Magyarország képviselője, Linder Béla hadügyminiszter aláírta a belgrádi katonai megegyezést. Ez reménykedéssel töltötte el a magyar kormányt, hiszen a konvenció szerint az antant elismeri, hogy a közigazgatás az ország egész területén, így a Marostól délre is magyar marad. Jászi álláspontja szerint, bár a konvenció aláírását ő is a magyar kormány elismeréseként fogta föl, továbbra is érvényben tartotta a 13-án a román félnek tett ajánlatait.

A megbeszélésen 14-én du. 3-kor folytatódtak. Jászi ígéretet tett egyes román sérelmek orvoslására; A.Vlad kérte, hogy a petrozsényi bányák környékén kirobbant mozgalmakat közösen csillapítsák le.

A Központi Román Nemzeti Tanács hivatalos válaszát Goldis olvasta föl. Jászi előző napi válaszát az ultimátumra úgy értékeli, hogy a magyar fél nem hajlandó megadni a teljes ön-

rendelkezési jogot a románságnak. Elismerik ugyan a békekongresszus illetékességét a románok által követelt terület végleges határai megállapításában, de addig semmiféle átmeneti megoldást nem hajlandók elfogadni. A magyar javaslat megvalósítása még a rend fenntartását sem biztosítaná. Ezek miatt Jászi tervezetét nem fogadják el, sőt, a következményekért a felelősséget a magyar kormányra hárítják. Egyet ígérnek: mindent megtesznek a rend fenntartása érdekében, ehhez viszont a kormány segítségét kérik.

A román nyilatkozatra Jászi adta meg a választ, elemezve azt. Kifejtette, hogy a magyar tervezet jobban megfelel a wilsoni álláspontnak, mint a román. Ismételten kéri a románokat, ne a nemzeti szuverenitás, hanem pusztán a rendfenntartás kérdését vitassák meg. Valóban, a román válasz, terveikkel összhangban a román nép önállósága gondolatát hangsúlyozza, szemben a magyar tervekkel, melyek a legfontosabb kérdéseket a békekongresszus elé kívánták vinni.

Ezek után vita alakult ki a küldöttségek tagjai között.

A. Vlad válaszolt Jászinak: csak akkor tarthatják fenn a rendet, ha teljes impériumot kapnak. Egyébként is, a "szuverén román állam nem akarja majdan nemzetiségeit elnyomni" - folytatta, de nem mondta meg, milyen államra gondol.¹⁶⁴

A. Lazar hozzátette, hogy a magyar statisztikai adatok megbízhatatlanok. Jellemző módon még csak nem is reagáltak. Jászi azon javaslatára, hogy nemzetközi bizottság mérje föl Erdély etnikai viszonyait. Jászi ezt úgy védte ki, hogy a szinmagyar megyékre hivatkozott, melyek fölött lehetetlen kimondani a román nép szuverenitását.

A magyar résztvevők közül Somló Bódog professzor javasolta - továbbfejlesztve Jászi előző napi javaslatát -, hogy "az átadandó román városok és járások felett egységes román központi kormányzati szerv létesíttessék, amely azután kiküldöttjei útján fenntartaná a kapcsolatot a magyar kormánysszervekkel."¹⁶⁵ Bokányi Dezső kemény hangon kérdezte meg a román vezetőktől: "a román népnek milyen szerve állapította meg a 26 vármegye követelését"? Hozzáfűzte: "A világ előtt és a magyarság előtt nincs semmi garancia arra..., hogy Önök a magyarság érdekeit meg fogják tudni védeni."¹⁶⁶ Bokányi kérdései fölháborították a románokat, többen is válaszoltak szavaira. Goldis és A. Vlad kifejezték, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács "puszta szóval is könnyebben fenn tudja tartani a rendet, mint a magyarok fegyveres erővel." Maniu pedig leszögezte: "a román nemzeti tanács mandátumát a román nemzet bizalmában találja."

A románok igazi céljairól is Maniu nyilatkozott: "a román népnek megvan a joga arra, hogy az egész románlakta vidéken önrendelkezési joga alapján szuverén önálló államot alkosson. Az e területen lakó nemzetiségek kisebbségi jogait biztosítani fogják... Az önrendelkezési jog a nemzetek feltétlen állami szuverenitását jelenti egy adott területen." A jövőről szólva, kijelenti: a magyar nemzet önként ajánlja fel, még a békekongresszus előtt a román nemzet számára az önrendelkezési jogot vagyis az elszakadást, hiszen "a magyar és a román nemzet a jövőben még fokozottabb mértékben lesz egymásra utalva a pángermán és pánszláv törekvésekkel szemben."¹⁵⁷

Marin szavaiból végre egyértelműen kiderül az elszakadási szándék. Ami még mindig homályban maradt, az, hogy az önálló román államukat hogyan képzelte Maniu? A magyar lakosságról már mint "nemzetiségről" beszélt, de nem részletezte, hogyan biztosítják majd ennek jogait? Mindez a magyar küldöttségnek is föltűnt, bár, mint Vincze Sándor /Kolozsvár/ felszólalása bizonyítja, Erdély Romániával való egyesítésére gondoltak. A szociáldemokrata Vincze kijelentette, hogy ugyan ő és a román vezetők együtt ültek a régi rendszer börtöneiben, most mégse próbálják felhasználni a hatalomra jutott magyar demokratákat arra, hogy "mi egy új oligarchiának és egy új feudalizmusnak az útját egyengessük."¹⁶⁸

Jászi, teljesen megértve az új helyzetet, köszönetet mondott Maniunak a "nyílt, férfias állásfoglalásért", melyben tudatta, hogy "a teljesen független román állapotot nem a magyar államiságon belül akarják megvalósítani." Közli a román küldöttséggel, hogy erről tárgyalni nem tudnak, mert nincs rá megbízásuk, de ő általános emberi szempontok miatt egyébként sem döntene a magyarországi nemzetek sorsáról azok megkérdezése nélkül, úgy, ahogy azt a románok teszik. Véleménye szerint az lenne a cél, hogy "itten végre olyan állami alakulások létesüljenek, amelyek összhangban vannak az európai fejlődés általános irányaival." Hozzáteszi, hogy azt még értené, ha Maniu "a magyarországi románságot a román királlyal akarná egyesíteni", de előbbieket kiszakítva Magyarországból, "önálló államba szervezni, teljesen lehetetlen volna." A demokrácia szempontjából igen veszélyes lenne Románia közelsége "... amely ma Európa legfeudálisabb és

legkorruptabb államalakulata. Ennek az országnak nem szabad a magyar, a német és szerb kisebbségeket kiszolgáltatni."

Állásfoglalása végén megállapítja, hogy a két fél más-képpen értelmezi az önrendelkezési jogot: "Az én véleményem szerint ez az önrendelkezési jog egy magyar Svájcot jelentene, a Maniu felfogása szerint pedig szűk román nacionalista imperiumot."¹⁶⁹

Maniu kijelentései kétség kívül jelentősek, mert most hozták hivatalosan először a magyar kormány tudomására a románok és magyarok által keverten lakott Kelet-Magyarország elszakítását. Látszólag problematikus az a tény, hogy a le-szakítandó területek további sorsáról nem nyilatkozott. Tudjuk azonban Maniu-ról, hogy Bécsből Bukovinán keresztül állandó kapcsolatban volt Iasi-sal, ahonnan tudomására hozhat-ták - mint ahogy néhány nappal a tárgyalás után a Központi Román Nemzeti Tanács többi vezetőjével is tudatták - hogy a román királyi hadsereg bevonulni készül Erdélybe. Ismeretes az is, hogy a tárgyalás napjaiban Maniu titkos memorandumot küldött Párizsba, melyben a belgrádi konvencióban kijelölt erdélyi demarkációs vonal megváltoztatását kéri, azért, hogy a román hadsereg majd átlépthesse a Marost.¹⁷⁰ A román állás-pont kialakításában nyilván figyelembe vették a híreket, melyek szerint az első román katonai egységek Erdély földjére léptek.

Miután Maniu eldöntötte a vitát, Jászi egy új, 11 pont-ból álló javaslatot terjesztett elő. Lényeges pontjai: a románok átveszik a román többségű városok és járások kormány-

zatát, ahol a közigazgatást szabadon intézik, továbbá a román területek a kormányban képviseltetik magukat, a "román kormányzati terület összes külügyi, gazdasági és pénzügyi, közlekedési és közlekedési kérdéseinek intézése végett". De nemcsak a kormányba, hanem minden olyan szervbe delegálnak, amelynek működése "a román nemzet sorsát érinti". Új törvények csak a román kormányzat hozzájárulásával hozhatók. A régi közigazgatást átveszik a románok. A román és magyar többségű területeken lévő kisebbségek jogait az 1868:44.tc. szavatolja. Ezek fejében a román szervek őrzik a rendet, s egyéb céljaik keresztülvitelére az "ideiglenes román kormányzat a román királyságbeli román katonaságot semmi szín alatt igénybe nem veheti."

Kérte Jászi, hogy javaslatai megvalósítását egy megalkuló vegyesbizottság végezze, a vitás kérdéseket pedig egy ötös bizottság döntse el, melynek tagjait a Magyar Nemzeti Tanács, a kormány és a Központi Román Nemzeti Tanács delegálja. A miniszter javasolta, hogy ez a helyzet csak a béketárgyalásig maradjon érvényben, ott mindkét fél új álláspontot alakíthat ki. A tervezet végrehajtását nemzetközi ellenőrzés alá kell helyezni.¹⁷¹

Jászi második tervezete egy lényeges ponton ad újat az elsőhöz képest. Abban, hogy a románok beleszólhatnak a külpolitikába is. Ezen kívül mindennemű ügyüket közvetlenül a kormány szintjén tárgyalhatják meg a magyar állammal. Jászi ezzel a javaslattal olyan messze ment el a nemzetiségi jogok megadásában, amelyre sem azelőtt, sem azután nem volt példa Közép-Európában. A Román Királyság hadseregéről szóló klauzula

napjainkból tekintve naivnak tűnhet, ám akkor Jászi nem tudott a román csapatokat behívó titkos küldöttségekről. Az nyilvánvaló volt előtte, hogy a román hadsereg nemcsak hívásra indul meg, hanem attól függetlenül is, ezért azzal kísérletezett, hogy a magyarországi románok vezető szervével mondassa ki azt, hogy a romániai csapatok bevonulása intervenció Magyarország ellen.

A tárgyalás este 9 órakor folytatódott. A román választ Aurel Lazar olvasta fel. Kifejtette, hogy Jászi második javaslata "szintén csak részleges és korlátozott közigazgatási tevékenységet helyez kilátásba a román nemzet részére", ezért az nem vállalhatja a rend fenntartását, így a Központi Román Nemzeti Tanács "a felelősséget a maga részéről teljesen elhárítja." Tehát: ismét mereven, Jászi lényegi javaslatait figyelembe sem véve utasították el a magyar közeledést.

Annál meglepőbb Lazar utolsó mondata, melyben a román gárdák részére, a rendfenntartásra hivatkozva, fegyvereket és pénzt kér a tiszti és legénységi zsoldra. Végül követeli, hogy a hadügyminiszter vonja vissza azt a rendeletét, melyben katonai hatóságoknak is megengedi a gárdaszervezés jogát.

Nyilvánvaló, hogy a fegyverek követelése a magyar állam érdekei ellen irányult, a pénz kérése pedig jellemző az egész helyzetre: úgy látszik, a Román Királyság, amely az elmúlt évtizedekben pénzzel is támogatta az erdélyi románságot, most nem küldött megfelelő pénzösszegeket a gárdák fizetésére.

A tárgyalás - miután Goldis megköszönte Jászi fáradozásait - azzal végződött, hogy a nemzetiségi ügyek minisztere kijelentette: attól fél, "a megegyezés meghiúsultának mindkét

félre nézve hátrányos következményei lesznek, de nem adja fel a reményt, hogy a javasolt megegyezés alkalmasabb időben mégis létre fog jönni."¹⁷²

Ezzel az aradi tárgyalások lezárultak. Mindkét fél a maga szempontjai szerint magyarázta a történeteket. Maniu kifejtette a sajtóban, hogy azért nem jöhet létre megegyezés, mert a két fél másképpen értelmezi az önrendelkezést: a románok a szuverenitás összes attributumát beleértik a fogalomba. Erdélyi közölte, hogy két megoldás lehetséges: vagy bejönnek a romániai csapatok, vagy ha nem ez történik, akkor a román nemzetgyűlés fog dönteni, Romániához csatlakoznak-e, vagy önálló erdélyi román államot hoznak létre. Javasolja, hogy a megkissebbedett Magyarország, amely "megfosztatnék ércétől, aranyától, petróleumától, földgázától", kössön barátsági szerződést Romániával.¹⁷³

Jászi összegzése: "nem jutottunk semmi konkrét eredményre". Mégsem tartja eredménytelennek a tárgyalásokat, mert azzal Magyarország bebizonyította a világ előtt, hogy valóban keleti Svájcot, azaz területi anatómiára épülő országot akar megvalósítani. A helyzet az, - folytatta - hogy az "entente katonai győzelme bizonyos imperialisztikus törekvéseket ébresztett fel", s a románok azt gondolják, Magyarország földarabolás már elhatározott dolog. Kijelentette, ha a románok kikiáltják a független Erdélyt vagy a csatlakozást Romániához, ezt - ti. ezek kinyilvánítását - a magyar kormány nem fogja megakadályozni. A belgrádi konvenció szerint a közigazgatás magyar marad, a szuverenitás kérdéseiről pedig ugyis a békekonferencia fog dönteni.¹⁷⁴ A Kolozsvári Hírlapban

Vincze Sándor kifejtette, hogy az erdélyi kérdést a békekonferencia fogja eldönteni, nem a románok.¹⁷⁵ Biró Lajos a Világban keményhangu vezércikkben válaszolt a román álláspontra: "... Erdélyben szász parasztok és magyar parasztok is vannak. A román nemzet aradi képviselői nem borzadnak meg arra a gondolatra, hogy ezeket a szivós szász parasztokat és kemény magyar parasztokat erőszakkal vessék alá egy román impériumnak? Nem hisszük, hogy ez sikerül. De ha ezt egy gonosz óra lehetővé tenné: hisszük, és az egész világ színe előtt valljuk, hogy olyan véres dühű irredentát a világ még nem látott, mint amilyent ez az erőszak teremtene."¹⁷⁶

A fentiekből kiderül: elszabadultak az indulatok. Román részről Goldis úgy zárta le a vitát, hogy fölhevítette a magyar közvéleményt: nyugodjon meg sorsában, mert ha a román követelések tulzottak, "akkor azt a világ bizonyára nem fogja akceptálni."¹⁷⁷ Maniunak a tárgyalásokon kifejtett álláspontján nem csodálkozhatunk. Ő nagyobb összefüggésekben gondolkodott mint a többiek. Véleményét Erdély kérdéséről egy 1921-ben megjelent könyvében fejtette ki. Eszerint az a fél, amely Erdélyt uralja, az egész Duna-térséget uralja, ez pedig komoly hatalmi befolyást jelent egész Kelet-Európára nézve.¹⁷⁸ A magyar kormánnyal történő bármilyen megegyezés e céljainak teljes mértékben ellentmondott volna.

A tárgyalások mérlegét megvonva megállapítható, hogy a románok a békekonferenciára és a román csapatokra bízták a döntést.¹⁷⁹ Kétségtelenül tárgyalásra késztette őket a romániai burzsoáziától való félelem is, az a gondolat, hogy feltétel

nélküli egyesülés esetén az erdélyieket kiszorítják gazdasági pozícióikból. Egy ideig valóban az lehetett az erdélyi román polgárok álláspontja, hogy az erdélyi magyar polgárság gazdasági és politikai funkcióit át kell vennie, de november második felétől, az intervenció elhatalmasodásától kezdve az erdélyiek új perspektívában kezdtek gondolkodni: nemcsak az erdélyi pozíciók megszerzése, hanem beleilleszkedve a nagyromániai gazdasági és politikai életbe, az erdélyi lehetőségeknél sokkal nagyobb pozíciók elfoglalásának lehetősége csillant meg előttük. Ezek a gondolatok később beigazolódtak. Mindenesetre a Központi Román Nemzeti Tanács - ha Erdély jövődő sorsát homályba is hagyta, - az elszakadást teljes határozottsággal kimondotta.¹⁸⁰

Ami a magyar kormány és nemzeti tanács álláspontját illeti, Jászi és társai az egész magyar társadalom álláspontját képviselték. A "két haza" egyesítése a magyar polgári fejlődés egyik alapvető tétele volt már a reformkorban is. A szociáldemokraták úgy vélték, a nagy és /polgári/ demokratikus Magyarország, szociáldemokrata miniszterekkel inkább szolgálja a térség társadalmi fejlődését, mint egy esetleges román vezetésű Közép-Európa, élén a parasztgyilkos /1907!/ bojárssággal. Ezt nemcsak a magyar, hanem a román szociáldemokrácia legjobbjai is úgy gondolták, hiába lépett be a Központi Román Nemzeti Tanácsba az MSZDP Román Szekciójának két egykori vezetője, Flueraş és Jumanca. Novemberben a Jászi féle Keleti-Svájc gondolata haladó volt: polgári demokráciát állított szembe a félféudális bojár-uralommal. Nem szabad és nem is lehet Károlyi és Jászi céljait összetéveszteni az e na-

pokban látszólag a polgári demokratikus kormány mellett felsorakozó arisztokrácia és volt munkapárti reakció szándékai-
val. Utóbbiak a Tisza István- és Bánffy-féle Magyarországot
akarták visszaállítani, a társadalmi kérdésekben pedig való-
ban a jobbszárnyon állottak. Ők voltak azok, akik néhány hé-
ten belül a rendszer jobboldali ellenzékét képviselték, miu-
tán látták, hogy a Károlyi-kormány határozottan nem az ő cél-
jaikat valósítja meg.¹⁸¹ /A népkormány majd csak akkor válik
a társadalmi fejlődés gátjává, amikor a magyar nép történeté-
ben teljesen új erők lépnek a történelem porondjára: a kommu-
nisták, akik már meg tudnak egyezni a román nemzet - sajnos
kis számu - kommunistáival.

Jászi személye román részről is elismerten biztosíték
volt a népkormány szándékai tisztaságára nézve. Ő 1918-ban
még a régi rend ellenében írta nagy elméleti munkájában
/A Monarchia jövője.../, hogy az új Magyarországon majd fel-
kell vetni Erdély autonómiáját.^{181/a} Aradon ezt tette, min-
den ottani nemzet javára - nem rajta mulott a sikertelenség.

Aradtól Gyulafehérvárig. A román intervenció kiteljesedése

Az aradi tárgyalásokat követő legfontosabb belpolitikai
esemény a népköztársaság kikiáltása volt. November közepére
Németországban és Ausztriában létrehozták a köztársasági ál-
lamformát, de nemcsak a külföldi események hatására, hanem
az itthoni tömegek követelése miatt döntött a Magyar Nemzeti
Tanács az államforma megváltoztatása mellett. A nemzeti ta-
nács felszólítására a vidéki nemzeti tanácsok tömegesen nyi-

latkoztak a köztársaság mellett. Sőt, helyenként a szocialista köztársaság gondolata is fölmerült.¹⁸² 15-től a parlamenten a magyar trikolor mellett a horvát zászló helyett vörös lobogó lengett, mint - ahogy a Világ írta - "annak az Internacionálénak a szimbóluma, amelybe Magyarország is bele fog kapcsolódni."¹⁸³ Az erdélyi közhangulat is az új államforma mellett állott.¹⁸⁴

16-án reggel az 1910-ben összehívott képviselőház ki- mondta feloszlását, 11-kor pedig összeült a többszáz fővel kibővített, az egész magyar népet képviselő Nagy Nemzeti Tanács, amely a Nemzetgyűlés szerepét töltötte be. Hock János elnök bevezetőjében az évszázados németellenes harcokról szólt, amelyek most győzedelmeskednek. Nagy György, a Köztársasági Párt vezetője olvasta föl a köztársaságot kimondó néphatározatokat: "Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság."¹⁸⁵ A Nagy Nemzeti Tanács egyuttal megbizta a "népkormányt", alkosson törvényeket az általános, titkos, mindenkire kiterjedő választójogról, a sajtószabadságról /ez a gyakorlatban már megvalósult/, az esküdtbiráskodásról, az egyesülési- és gyülekezési szabadságról, s a földosztásról.

Károlyi fölhívta az országot az építésre. A leendő magyar külpolitikáról elmondotta, hogy a magyar nép békében kíván élni minden néppel; a "titkos szerződések" kora lejárt. Magyarország Wilson szellemében kíván tevékenykedni a nemzetek szövetségében. Ebben a szellemben fogalmazták azt a táviratot, melyet a csepeli szikratáviró rögzített még aznap Európa minden fővárosába.

Károlyi után Kunfi Zsigmond szociáldemokrata miniszter mondott igen kemény hangú beszédet. Kijelentette, meg fogják szüntetni a nagytőke uralmát, Magyarország "a dolgozó népnek az országa" lesz. Beszédében az ország nem magyar népeihez is szólt, elítélve a régi uralkodó osztályok politikáját: "Vádat emelek ellenük a nép nevében azért, hogy az ország magyar népét a *divide et impera* régi jelszavát felhasználva, összevesztették az egész világgal és elsősorban azokkal a népekkel, amelyek itt együtt élhettek velünk és akikre nézve, bármilyen ellenségesen állnak is ők ma velünk szemben, én mégis remélem, hogy ha a Habsburg császárság jogára alatt élve ellenségeink voltak, mint szabad népköztársaságok velünk meg fogják találni a béke és megértés útját."¹⁸⁶ Bejelentette az államosításokat és a földosztást, kérte a nemzetközi szociáldemokráciát, segítsék elismertetni a Magyar Népköztársaságot. Kunfi tisztán látta, beszédében hangot is adott ennek, hogy az ország ellen megindult fegyveres intervenciónak alapvetően gazdasági céljai vannak.¹⁸⁷

Eközben a parlament előtt negyedmilliós tömeg gyűlt össze. A köztársaság kikiáltását Jászi, Bokányi és Lovászy Márton hirdették ki az országház erkélyéről. Az óriási tömeg előtt többen beszéltek, közöttük azok a román szociáldemokraták, akik Romániát is köztársaságként akarták látni. Egyikük, Avramescu, kijelentette: öröme csak akkor lesz teljes, ha kikiáltják a Román köztársaságot is.¹⁸⁸

A vörös drapériával bevont Kuria előtt Preusz Mór, a Munkástanács elnöke beszélt: "A köztársaság kikiáltása méhé-

ben hordja szocialista forradalmat" - mondotta, majd az erdélyi helyzetre térve, így folytatta: "A szocialista gondolatot ki kell vinni az országba, a végekre, s akkor a népek meg fogják egymást érteni. Erdélyben nem a román nép okoz nehézséget, hanem a román nacionalizmus. Arról van szó, ki legyen ott az ur, a magyar vagy a román. Mi azt mondjuk: egyik sem." Utána egy román szocialista beszélt: "nem kell Nagy-Románia szolgasággal, ... inkább kell a köztársasági Magyarország, ahol a román népnek éppen úgy lesz joga és kegyere, mint a magyarnak." Ami a jövőt illeti: a "magyar munkássággal együtt el kell kergetni a román királyt és a román bojárokat..."¹⁸⁹ E mondat egyes román szociáldemokrata csoportok terveiről árulkodik: a magyar munkásság segítségével megvalósítani a demokratikus Romániát. Ez a gondolat majd a Tanácsköztársaság idején bukkan föl újra, nemcsak román, hanem magyar részről is. Fentiek bizonyítják, hogy a demokratikus románok már a polgári demokratikus forradalom idején is Magyarországtól várták sorsuk jobbrafordulását. Ennek az oka, hogy ebben az időben a romániai demokratikus csoportok ereje kevés volt a társadalom átalakításához. Hangjuk egyébként is elveszett a mesterségesen felszított nacionalista hisztériában.

A kormány a köztársaság kikiáltásának Erdéllyel kapcsolatos politikai céljait nemzetközi összefüggésekben is kamatoztatni kívánta. Ugy gondolták, hogy az antant-nagyhatalmak előtt nyomós lesz az az érv, hogy Magyarországból demokratikus ország lesz, szemben a feudális jegyekkel átitatott Romániával.¹⁹⁰ El kellett elnie néhány hónapnak ahhoz, hogy

a magyar kormányférfiak belássák: a nyugatiak - főleg a franciák - egyáltalán nem törődnek a magyar demokratizálódással, pusztán saját érdekeiket akarják érvényesíteni Közép-Európában.¹⁹¹

A Népköztársaság kikiáltása nagy hatással volt a demokratikus közvéleményre, s mielőbbi közbeavatkozásra sürgette a reakció híveit, a határokon belül és kívül egyaránt.

A köztársaság kikiáltása utáni napokban az ünnepi hangulatot föl váltotta a politikai "aprómunka". Még 16-án érkezett a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága /igy is nevezték az Erdélyi Nemzeti Tanácsot/ távirata a miniszterelnökhöz. Kéri Károlyit, járjon közben a Központi Román Nemzeti Tanácsnál, mert a helyi román nemzeti tanácsok sok helyen átveszik a hatalmat, s az ellenkezik a belgrádi konvencióval.¹⁹² Nem tudjuk, Károlyi eljárta-e az ügyben, de tény, hogy egyes román többségű helységekben megindult a románok hatalomátvétele, nem is mindig békés uton. Ugyanakkor St. Cico-Pop fölhívást intézett a románokhoz, jelentsék be a "mostani kormány" hivatalnokainak visszaéléseit, hogy azokat vegyesbizottságok vizsgálhassák meg. Itt valójában a magyar kormány ellen később esetleg fölhasználható dokumentáció összegyűjtéséről van szó. Az aradiak ezekben a napokban mondatták le a Kolozsvári Román Nemzeti Tanács elnökét, dr. Amos Frincut; helyette dr. Emil Hatieganu vette át a kolozsvári és környéki román ügyek intézését.

A komité 16-án ülésezett - tagjai tüntetően távol maradtak a Népköztársaság kikiáltásán való részvételtől -, s elhatározta, összehívja a nemzetgyűlést. Lebonyolítása helye-

ként több város neve került szóba: Kolozsvár, Gyulafehérvár, Arad, Nagyszeben. E napon Goldis és Cicio-Pop nyilatkozott a lapoknak. Ugy tűnik, a román vezetők korántsem értettek mindenben egyet Maniuval. Pop elmondta, hogy a román nemzetgyűlésen valószínűleg az egyesülést fogják kimondani, bár az, állítása szerint nem előre eldöntött dolog. Ha mégsem csatlakoznának Romániához - s ez a fontos nyilatkozatában -, akkor keleti Svájcot csinálnak Erdélyből, "köztársasági alapon". Azaz önálló "kis Románia" lenne Erdélyből, ahol mindegyik nép teljes önkormányzatot kapna. Ebben a kisebb Romániában elnyomók nem lennének, hiszen a bojárok a másik országban maradnának.¹⁹³ Egyértelmű Jászi hatása Cicio-Popra, s az a tény, hogy ezeket a gondolatait el merte mondani a magyar sajtónak, arra enged következtetni, hogy a román pártvezérek csak a Magyarországtól való elszakadásban értettek mindnyájan egyet, a feltétel nélküli csatlakozásban a királysághoz már nem. Nagyon is jól ismerték az ottani politikai viszonyokat. Jászi ezekről a nem mindig egyértelmű román nyilatkozatokról mondta: "ők nincsenek tisztában azzal, hogy legalább átmenetileg mit akarnak."¹⁹⁴

Ülésükről kérelmet terjesztettek a magyar kormány elé, melyben a fegyvereket és a pénzt kérik. Jászi a 19-i minisztertanácsban jelentette ezt be. Bartha hadügyminiszter kijelentette: "a fegyverek kiszolgáltatás lehetetlen."¹⁹⁵

Az aradi tárgyalás napjaitól kezdve a magyar kormánypártok egyre élesebben reagálnak a nemzetiségek nemzeti tanácsai tevékenységére, de a magyar ellenforradalom működésére is.

15-én Urmánczy Nándor sajtó-támadást intézett Jászi nem-

zetiségpolitikája ellen. A polgári radikálisok lapja, a Világ Urmánczyt válaszul "a legrosszabb fajtájú uszító sovinizmus" képviselőjének nevezte, majd a hozzá hasonlókhöz intézve így folytatta: "sok helyen nem értik meg, hogy az erdélyi magyarok, szászok, egész Erdély és az erdélyi, magyarországi román nép egyetlen mentsége, menekülése a keleti Svájc. Ha a magyarországi egyesült államok nem valósulnak meg egy messzemenően radikális demokrácia alapján a köztársasági államforma keretében, akkor lehet Erdélyben az erőszak jogán teljes román imperium, lehet a Felvidék Vácig, Tokajig, Gyöngyösig, Csapig a cseh-szlovák állam alkotó része, de ez csak annyit jelent, hogy az elnyomottakból elnyomók lesznek; román irredentizmus helyett magyar irredenta lesz és a tót tömegek jogfosztottsága helyett a magyar milliók jajkiáltása zavarja az emberiség lelkiismeretét."¹⁹⁶ Ez a cikk tovább lép Jászi aradi javaslatainál, egyenesen magyarországi egyesült államokról beszél. Ez azt mutatja, hogy a radikális párton belül ebben a kérdésben is differenciálódás indult meg, egyesek már a konföderáció gondolatáig jutottak el.

A cikk szerzője a továbbiakban kijelenti, hogy nemcsak a magyar arisztokraták, hanem a "román Tiszák, a cseh Bánffyk, a tót Apponyik" is éppen olyan gyűlöletre méltóak, mint "magyar osztályostársaik". Leszögezi: "A magyar bojáruralmat nem azért zúztuk szét, hogy a román bojáruralom épüljön fel romjain." Felhívja a szomszéd országok szocialistáit, szálljanak szembe "polgártársaik sovinizta, imperialista törekvéseivel."¹⁹⁷

Ezekkel és a hasonlóképpen élesen látó irásokkal a magyar demokrácia egyértelművé tette álláspontját a szomszédos burzsoáziák hódító törekvéseivel szemben. A környező népek szociáldemokratáihoz intézett többszöri felhívás pedig a hozzájuk való közeledés szándékát jelentette.

A kormány a béketárgyalásokra is készült. Annak reményében, hogy ott meghallgatják álláspontját a nemzetiségi kérdésekben, Garami tárcája számára 100 000 K-t utalványoztak nemzetiségi térképek elkészítése céljára. Az ezt megszavazó 19-i minisztertanácsban számolt be Jászi az aradi tárgyalásokról, amit a kormány tudomásul vett. Diner-Dénes államtitkár bejelentette a Központi Román Nemzeti Tanács legújabb üzenetét: kéri, hogy az időközben megindult hadsereg-szervezés rájuk ne vonatkozzon, azaz a kijelölt öt évjárat fomán fiataljainak ne kelljen bevonulni a magyar hadseregbe. A hadügyminiszter beleegyezett, a kormány elfogadta ezt a kérést. Nem lett volna értelme az elutasításnak, hiszen a román fiatalok jórésze már a román gárdák felfegyverzett tagja volt. A Központi Román Nemzeti Tanács ekkor bizta meg Erdélyi Jánost budapesti képviselőjével. A minisztertanács úgy döntött, hogy mivel nem követnek küldték, Magyarországnak sem kell követet küldenie Aradra, pusztán tudomásul vették Erdélyi küldetését. Magyar küldöttet sem delegáltak a Központi Román Nemzeti Tanács mellé. Ettől kezdve Erdélyi lett az összekötő a két fél között.¹⁹⁸ Hivatalát a Vadászkürt Szállóban rendezte be. A magyar sajtónak nem nyilatkozott. Segítőtársai Mezei katonai népbiztos, Balta Mózes, *Cornel* Mesarosiu mérnök, A. Lazar joghallgató, dr. Eugen Savu had-

nagy s egy banktisztviselő.¹⁹⁹ Erdélyi János első "diplomáciai" ténykedése egy tiltakozó irat, melyet 19-én nyújtott be Jászihoz. Tiltakozik a nagyváradi román gárda szerinte a magyar fél részéről eltervezett lefegyverzése ellen. Követeli, hogy a Román Nemzeti Tanácstól a kormány ne vegye el a székelylocsárdi ruharaktárt, végül erélyesen tiltakozik báró Horváth Emil erdélyi kormánybiztossá való kinevezése ellen.²⁰⁰ A ruharaktár kérdése azt mutatja, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács át akarta venni a rendelkezési jogot a magyar állam Erdélyben lévő javai felett. Ahol tette, meg is tette ezt, bár egyes helyeken a magyar hatóságok ellenálltak. A tervezett erdélyi kormánybiztosi hivatallal kapcsolatban a minisztérium értesítette Erdélyit: "... a magyar kormány csak olyan egyéneket kíván Erdély közigazgatásának élére állítani, akiknek személyük a román nép rokonszenvét feltétlenül bírják.²⁰¹ Erdélyi ettől kezdve szinte naponta küldte tiltakozó, kérő iratait a kormányhoz.

Eközben a Központi Román Nemzeti Tanács vezetői nagy jelentőségű akcióra készültek. Szándékaikat teljes nyíltsággal kimondó kiáltványt szerkesztettek a tárgyalást követő napokban, melyet nem a magyar kormányhoz, hanem egyenesen "a világ népeihez" intéztek. Ion Clopotel emlékiratai szerint Goldis vetette föl a magyar kormány elleni tiltakozás gondolatát.²⁰² A manifesztum A világ népeihez címmel november 20-án jelent meg a Romanulban román és francia nyelven. Megfogalmazása, egész stílusa demagóg, tartalma, - ami a Károlyi-kormányt illeti - nem felel meg a valóságnak.²⁰³ Azt állítja, hogy a románok a forradalom kitörése

óta is elnyomottak, a Károlyi-kormányt pedig az "eddigi elnyomók kormányának" nevezi, amely a román önrendelkezési joggal "szembehelyezi az elnyomó állam nyers erőszakát." Joggal hozza föl a manifesztum a dualista állam elnemzetlenítő politikáját, hogy aztán jogtalanul és igazságtalanul nevezze Erdélyt "ősi" román földnek. Céltudatosan a régi rendszer folytatójaként állítja be a magyar kormányt, nem egyszer nevezve barbárnak azt. Megigérik, hogy az ősi román földön minden más népnek "teljes nemzeti szabadságot" biztosítanak a létrehozandó szabad és független román államban. Egyértelműen a reakciós nemzeti kizárólagosság álláspontjára helyezkednek, magabiztosan kimondva, hogy e román területeket "Traján császár foglalása óta mind a mai napig a mi karjaink munkálták meg, a mi vérünk áztatott..." Ez lényegében véve a magyar történelem teljes megtagadását jelent. Végül a világ tudomására hozzák a lényeget: a magyarországi és erdélyi román nép elhatározta egy független román állam létrehozását. Ehhez kéri a civilizált világ segítségét. Az utolsó mondat pedig kimondja a legfontosabbat: "A magyarországi és erdélyi román nemzet reméli és várja, hogy a szabadságra való törekvésben az egész román faj segíteni fogja, mellyel ezen túl egyek akarnak lenni mindörökké."

A manifesztum bombaként hatott a magyar politikai életben. A forradalmi kormányon keresztül ugyanis a román munkásokkal és parasztokkal együtt végrehajtott egész forradalmat támadás érte. Személyükben pedig azokat állították be barbár ellenforradalmárnak a világ előtt, akik több évtizeden

át éppen a román nemzetiséget is elnyomó magyar uralkodó osztályok ellen küzdöttek. Jászi azonnal válaszolt: az előzmények után nem lepte meg a nyilatkozat - az aradi elutasításra célzott - a magyar reakcióval való azonosításuk ellen viszont tiltakozik. Észrevette az ellentmondást is a manifestumban. Valóban, az egyik mondatban független államról beszélnek, a végén pedig azt mondják, hogy mindörökre egyek akarnak lenni az egész román fajjal. Ez a Romániával való egyesülési szándéknak is fölfogható. Bejelentette, hogy a magyar kormány válasz-proklamációra készül.²⁰⁴

Egyes magyar lapokban románellenes cikkek jelentek meg. Ez ellen - többek között - Varjassy Lajos arad megyei főispán-kormánybiztos is fellépett.²⁰⁵

A manifestum kibocsátása másnapján kiderült, hogy elkészítésében a Központi Román Nemzeti Tanács tagjainak csak egy része, a polgári nemzeti pártiak vettek részt, a szociáldemokraták nem is tudtak az egésztől. Ioan Flueas azonnal Aradra utazott, hogy tisztázza a helyzetet.²⁰⁶ A Központi Román Nemzeti Tanács két pártja között sajtóvita alakult ki. A polgárok részéről sajátosan indokolták a szociáldemokraták mellőzését: "Lehet, hogy a szocialistáknál ugy szokás, hogy minden mondat felett szavaznak. Ez nálunk nem történt meg." Hozzáfűzi: a manifestum kibocsátásával az összes románok egyesítésének deklarálása volt a polgári pártnak szándéka.²⁰⁷ Erre a baloldali román szocialisták válaszoltak az Adevarulban. Kijelentették Hogyan akarunk egyesülni Romániával? című cikkükben, hogy "egész Európában ma Románia a legboldogtalanabb ország, mely olyan sziget, ahol még mindig virágzik a

feudalizmus..." Hozzáfüzték, hogy "Ehhez a Romániához nem akarnak csatlakozni. A munkás Romániával, a köztársasági Romániával akarunk testvériesülni, de semmi esetben sem a népnyzók és egy Hohenzollern országával."²⁰⁸ Hozzá tették még, hogy a mostani Magyarországon a románok is megkapták jogaikat.

Ez a határozott hangú válasz a polgári pártiaknak azt mutatja, hogy a román szociáldemokrata pártban - hasonlóan a magyar párthoz - erjedés indult meg. E folyamat egy hónap múlva, december végén válik befejezett tényvé, a román kommunista csoport megalakulásával. A magyar sajtó már arról cikkezett, hogy a román szocialisták kilépnek a Központi Román Nemzeti Tanácsból.²⁰⁹ Ez a jobboldaliak miatt /Flueras, Jumanca/ nem történt meg. Az együttműködés fennmaradt, csak a gyulafehérvári nemzeti gyűlés előtti napon csaptak össze ismét az ellenkező nézetek.

A magyar reagálásokra Maniu válaszolt. Átutazóban Bécs felé, a fővárosi lapokban csodálkozásának adott hangot, mondván, hogy a manifesztum "csaknem előre jelzett következménye az aradi megbeszélések eredménytelenségének."²¹⁰

A román nyilatkozat értékelésénél el kell mondanunk, hogy éle elsősorban a magyarországi társadalmi forradalom ellen irányult. A nemzeti kizárólagosságot hirdető román polgárok ezzel tulajdonképpen a jobboldali Román Királyság érdekeit szolgálták, a Magyar Népköztársaságot pedig lejáratták az itthoni helyzetet nem ismerő nyugati közvélemény előtt.²¹¹

Ezen a napon /november 20-án/ még egy fontos esemény tör-

tént: megérkezett a romániai vezetők válasza, amit a Iasi-ba menesztett titkos küldöttségek egyikének adtak. Lényege: az erdélyiek minél hamarabb mondják ki Erdély feltétel nélküli egyesülését Romániával. Ion Bratianu még hozzátette: "... ne csináljatok forradalmat megérkezésünk előtt... a román csapatok háta mögött és nem azok előtt akarunk nemzeti mozgalmat."²¹²

Másnap a Romanul első oldalán Dr.Gheorghe Crisan és Dr.Stefan C.Pop aláírásával megjelent a nemzeti gyűlést összehívó felhívás.²¹³

Bratianu üzenete nem érte váratlanul a román vezetőket, ugyanis - mint az aradi tárgyalások elemzésénél említettük - ekkor már, ha kis erővel is, folyt a Román Királyság fegyveres intervenciója.

A bukaresti vezetők elérkezettnek látták az időt a revansra, arra, hogy megvalósítsák délkelet-európai hatalmi céljaikat. Bulgária már az ősszel összeomlott és kivált a háborúból, Oroszország egykori területeiből 1918 elején német és osztrák-magyar segédlettel megszállták Besszarábiát. Nem maradt más, mint igényeik érvényesítése Magyarországgal szemben.

A novemberben hatalomra került romániai politikusok kivétel nélkül a területi annexió és a hadisarc alapján kívánták befejezni a háborút, hasonlóan a többi antant-politikushoz.²¹⁴ Románia 1918 tavaszán békét kötött a központi hatalmakkal, ezzel az 1916-os bukaresti titkos szerződés érvényét veszttette. A háboru legutolsó napjaiban, mikor az antant ellenségei minden fronton le voltak verve, Románia

francia tanácsra ismét háboruba lépett, azért, hogy az antant nagyhatalmak a békekötésnél és a "zsákmány" fölötti osztozkodásnál elismerjék jogait. Minden eshetőségre számítva, a szövetségesek kész helyzet elé állítása céljából indította el a román állam csapatait Magyarország ellen. Kiváló érv volt a rendcsinálás szerepe az ott zajló, mindinkább balratolódó forradalommal szemben.

A rendelkezésre álló magyarországi dokumentumok alapján nem lehet pontosan megállapítani a román intervenció kezdetét.²¹⁵ A lapok november 2-án a cseh "garázdálkodásáról" számolnak be, hangsúlyozva: a román határon nem történtek "nyugtalanító események".²¹⁶ Egy hadügyminisztériumi jelentés 5-én is csak a bukovinai román bevonulásról ír.²¹⁷ Ezután napról napra tájékoztatják az újságok a közvéleményt a romániai helyzetről. A Világ 6-án ezt írja: "A magyarországi események... felébresztették a románok minden régi álmát, amelyekért két év előtt Románia háboruba fogott."²¹⁸ Az egész országban a vélemény, hogy most sikerül megszerezni a magyarországi románlakta területeket.

Egyenlőre azonban csak a német és osztrák-magyar csapatok hazaözönlése folyt a Román Főkormányzóságból. Egy jelentés szerint a kb. 70 000 főnyi osztrák-magyar katona november 10-20 között éri el a Brassó-Nagyszeben-Hátszeg-Orsova vonalat.²¹⁹ Ezek a csapatok - melyek általában az őket megelőző német csapatok után vonultak - a bomlás állapotában voltak. A hadianyagok zömét Romániában hagyták, az egyéb kincstári anyagokat eladták, elcserélték.²²⁰ A Dél- és Délkelet-Erdélyben állomásozó hadosztályok szintén felbomlottak,

a katonák hazamentek. Számukra befejeződött a háború.²²¹

November első hete végére a Székelyföld gyakorlatilag védtelenné vált.

Az első hadügyminisztériumi jelentés, mely román csapatok magyar földre lépéséről ad hirt, november 7-i keltezésű. Eszerint 7-én "Román csapatok betörték Hunyad és Krassószörény megyékbe. Garázdálkodnak."²²² A szűkszavu jelentés nem árulja el a román csapat nagyságát, fegyvernemét. Valószínűleg kisebb egység lehetett, mely néhány - lehet, éppen románlakta - falu kifosztása után bizonyára távozott. Mégis, e napot tekinthetjük pillanatnyilag a román fegyveres erők támadása megindulásának. Teljesen valószínű az a betörés, hiszen a korabeli haditérképek tanúsága szerint a német csapatok Olténiában Tirgu-Jiu térségéből a Petrozsény-Piski-Déva-Arad irányban vonultak ki Romániából, így Hunyad megye nyugati része, Krassó-Szörény megye teljes egészében kiesett utjukból. Márpedig a gyöngye román csapatok kerülték a még mindig jóval erősebb németeket.²²³ Egy nappal később, 8-án Erdélyből jelentették a kormánynak, hogy a magyarországi románok olyan üzeneteket kapnak Romániából, melyek szerint a kivonuló németek nyomában a román hadsereg is át fogja lépni a határt.²²⁴ Ezzel egyidőben Bukarestből érkezett osztrák-magyar katonai jelentések szerint a román kormány azt közölte volna a kivonuló megszálló erőkkel, hogy "a románok a határt nem fogják átlépni." A magyar hadvezetés ezt a hirt a Brassó környéki falvakban a lakosság megnyugtatósa közhirré tette.²²⁵ A román kormánykörökből származó híresztelés valószínűleg a magyar hadvezetés tudatos megté-

vesztését célozta.

A 11-én nyilvánosságra hozott kormányproklamáció, melyet Károlyi és Bartha irt alá, még csak a cseh támadásról szól: "... az ország határait minden ilyen, a nemzetközi jogba ütköző támadás ellen fegyveres erővel megvédi" a magyar hadsereg. A csehek már ekkor a "bolsevizmusra" hivatkoztak, ezt az érvelést nem Bukarestben találták ki. Az ezzel kapcsolatos magyar álláspontot frappáns módon így fogalmazta meg Jászi lapja: "A »bolsevik veszély«, amiről Prágában beszéltek, nem olyan, amit puskával el lehet intézni."²²⁷

A kormánynyilatkozat napján érkeztek azok a jelentések a Hadügyminisztériumba, melyek tudatják a román mozgósítást, s felhívják a kormány figyelmét Románia várható hadbalépésére.²²⁸ A németek Bukarestből történt kivonulása után a román hatóságok megkezdték az ott található osztrák-magyar javak lefoglalását. Az ott állomásozó magyar Koncz-csoport már a Károlyi-kormánytól kért futárvonatot a magyar javak és a menetképtelen katonák hazaszállítására.²²⁹

Az első komolyabb jelentések a román csapatok magyar földre lépéséről 12-én a délutáni órákban érkeztek Budapestre. Az első, mintegy 35 fős csapat 12-én reggel lépte át a határt Gyergyótölgyesnél s Gyergyóholló-Borszék térségébe vonult. A román határőrséghez tartoztak. Aznap délután egy romániai százados jött át a határon, magához kérte a gyergyótölgyesi főszolgabíró. Autóval megkeresték az egységet, melynek a román százados további utasításig helyben maradást parancsolt. A magyar hivatalnoknak azt mondta,

hogy Németország ellen vonul a Kárpátokon kívül gyülekező román hadsereg. Mielőtt elhagyta az országot, röplapokat osztogatott, melyekben Ferdinánd király tudatja az erdélyi románokkal, hogy Erdélyt meg fogja kapni Románia. Ez volt az első olyan alegység, mely már nem vonult vissza, sőt be is avatkozott a magyar államot illető ügyekbe. A különítmény parancsnoka megtudván, hogy a gyergyóhollói bíró egy zsidó, felszólította a lakosságot román bíró "választására."²³⁰

Ezzel megkezdődött - a 7-i incidens után - a magyar területek megszállása, a magyar államhatalom szétverése.

A 13-i magyar lapok ugyan e román csapat visszatérését jelentették, hozzátéve, hogy a román általános mozgósítás csak Németország ellen irányul,²³¹ e hírek nem feleltek meg a valóságnak. A lapok abban bíztak, mivel Németország 11-én aláírta a fegyverletételt, az ellene indított román csapatok kivonulnak Magyarországról. Éppen ellenkezőleg: a bizalmas hadügyminisztériumi jelentések szerint tovább tartott a kisebb, 30-60 fős járőrök beszivárgása. E napon már Gyimesbükön és Csikszentmártonban is állott egy-egy romániai csapat. Tisztjeik közölték a magyar nemzeti tanácsokkal: pusztán a rend fenntartása érdekében jöttek Magyarországra.

A magyar kormány kiadta az utasítást: a határrendőrség ne álljon ellent.²³² E napon írta alá Belgrádban Linder Béla a katonai konvenciót, ezért a kormány nem akart semmiféle katonai bonyodalmakat okozni.

A román csapatok Erdélybe vonulása nem a véletlen műve volt. Még november 5-én, mikor Mackensen tárgyalta a román

külügyminiszterrel, az megemlítette, hogy a román hadsereg a németek nyomában Magyarországra fog vonulni.²³³ A német csapatok november közepéig, végéig tartották elfoglalva a magyar vasutvonalakat, kivonulásukig a román egységek gyalogosan nyomultak be az országba.

A 14-i hadügyi jelentések - annak ellenére, hogy Magyarországgal aláírták a fegyverletételről szóló megállapodást - további csapatok érkezéséről számolnak be. Az említettekén kívül még néhány székely falut szálltak meg az egyre nagyobb létszámu /40-100 fős/ alegységek.²³⁴ Ezek az Ojtozi-, a Gyimesi- és a Tölgyesi hágókon jöttek át. Egyes magyar lapok hírül adták, hogy a román bevonulás az aradi tárgyalások miatt megállt, ez azonban nem bizonyítható.²³⁵

Már a román intervenció első napjaiban megindult a magyar ellenállás. Az egyik székely gyalogezred kijelentette: nem adják le fegyvereiket, indulnak a Székelyföld védelmére. A kormány november 18-án egy páncélvonatot küldött Maroshévizre.²³⁶ Károlyi levélben fordult Wilson elnökhöz, leírva, hogy a határokon idegen csapatok állanak.²³⁷ /Mire a levél a címzetthez ért, a szerbek már elérték a Pécs-Baja-Szabadka-Temesvár-Lugos vonalat./

Eközben a román katonai hírszerzés megszerezte a legfontosabb adatokat a kelet-magyarországi helyzetről: az államhatalom fölbomlott, tombol az anarchia.²³⁸

A bevonult egységek ezalatt megszálltak egy kb. 10 kilométeres sávot a határszélen. A Csikszeredai Nemzeti Tanács jelentette Budapestre, hogy a románok telefonvonalakat létesítenek; nyilván a megszálló egységeket kötötték össze.

A Kézdivásárhelyi Nemzeti Tanács "kémjáratot" küldött át a határon. 18-án már jelentették, hogy a román oldalon nagyobb csapatok állanak, melyek Magyarországra küldenek járőröket, s ezek élelmet visznek át a román csapatoknak.

Igen rosszul vannak felszerelve: "ruházatuk orosz köpeny, francia fegyver, magyar bakancs és tölténytáska"; az utóbbiakat az ojtozi magyar fegyverraktárból szerezték.²³⁹

A román hadsereg rossz ellátása Románia egész helyzetét példázta. Az ország igen rossz gazdasági helyzetben volt, nem utolsósorban a német és osztrák-magyar megszállás okozta tetemes károk miatt. A forradalmi eszmék annál könnyebben hatottak. A gyárakban sorra alakultak a megszállók kivonulása után a munkástanácsok, üzemi bizottságok. A bukaresti Vulcan gyárban a munkások fölfegyverkeztek. 14-én megjelent a Triasca Socialismul /Éljen a Szocializmus/ című munkáslap, a romániai szociáldemokraták lapja, mely élelhangu írásokat közölt a királyság és a feudálkapitalista rendszer ellen.²⁴⁰ Romániából érkezett hírek szerint a lakosság egy része rokonszenvez a magyarországi forradalommal. Egyes erdélyi lapok úgy vélték, a román mozgósítást tulajdonképpen a "bolsevizmus" megszüntetése céljából rendelték el.²⁴¹ Az mindenesetre tény, hogy a háboru szenvedései, az idegen megszállás /német, osztrák-magyar/ valamint a közeli Oroszország forradalmi eszméi, párosulva a román parasztságban évtizedek óta felhalmozódott elégedetlenséggel, Romániában is forradalommal fenyegetett. Egy esetleges forradalomnak komoly győzelmi esélyei nem voltak, mégis, a helyzet arra ösztönözte a rendszert, hogy valamilyen formában meggátolja

a társadalmi robbanást, hiszen ez külpolitikai céljai megvalósítását tette volna kétségesse. Jó módszer volt erre az általános mozgósítás, mert ha fegyvert nem is tudtak minden katona kezébe adni, a hadi fegyelem hozzájárult a forradalmi energiák lekötéséhez. Ezt a hadsereget pedig felhasználták a nép évszázados álmának kikiáltott terület-szerző háboruban. A katonai felszerelést a csapatok részben az oroszellenes intervenciós terveken dolgozó francia hadseregtől kapták /ld. az előző fejezetet/, részben az ellenség elhagyott arzenáljaiból és ruházati raktáraiból pótolták.

A magyar földre lépő első román csapatok számottevő fegyveres ellenállást nem találtak. A magyar lakosság nagyrésze félt /emlékezve az 1916-os "felszabadító" hadjáratra/, a hivatalos szervek pedig nem tudták, a románok mint ideiglenes antant-csapatok jönnek-e, vagy mint véglegesen ittmaradni szándékozó egységek.²⁴²

Megfigyelhető, hogy amilyen mértékben nőtt a román csapatok bevonulása, olyan arányban váltak az erdélyi román nemzeti tanácsok és gárdák elutasítóvá a magyar hatóságokkal szemben. A Balázsfalvai Román Nemzeti Tanács közölte a kolozsvári magyar csapatok parancsnokságával: sem a hadügyminisztert, sem az erdélyi katonai parancsnokot nem ismerik el felettes hatóságnak, csak a Központi Román Nemzeti Tanácsnak engedelmeskednek. Bejelentik, hogy az átvonuló katonai szállítmányokból fegyvereket, lőszert, egyéb hadfelszerelést fognak elkobozni, valamint igényt tartanak a koslárdi ruhaktár teljes készletére. Végül, kizárólagosan rendelkezni

kivánnak a tövisi vasuti gócponttal.²⁴³ Ezek a kívánságok - melyek megvalósultak - azt jelentik, hogy ezekben a napokban az erdélyi románság jórésze teljes mértékben szakított a magyar állammal. Ezért a kolozsvári magyar vezetők már november 14. óta rendszeresen sürgették francia vagy angol antant-csapatok behívását egyes erdélyi városokba. 20-ig több megye és város kérte ezt.²⁴⁴ Ez azt jelenti, hogy az erdélyi magyar erők nem érezték elég erősnek magukat a helyzet rendezésére. Valóban: november 20-ig az 1896-1900-as évfáratu fiatalok közül - akikre az új magyar hadsereg épült volna - Erdélyben mindössze 310 fő vonult be. Ehhez a létszámhoz 66 tiszt állt rendelkezésre. Azaz: az új hadseregből 376 katona teljesített szolgálatot!²⁴⁵ Természetesen ennél jóval nagyobb volt a nemzetőrségek, valamint az egyéb katonai egységek maradékainak összlétszáma. Kolozsvárt ezekben a napokban 5 ágyú, 53 gépfegyver, 749 katona és 426 nemzetőr /összesen 1175 fő/ védte. A kisebb városokban 100-500 fős, a nagyobbakban az ezres létszámot is meghaladó nemzetőrségek voltak fegyverben.²⁴⁶ Nyilvánvaló, hogy a gyenge felszereltségű, kicsiny román csapatok, melyek eddig beléptek az ország területére, nem voltak képesek komoly harctevékenységre a viszonylag nagy székely nemzetőrségekkel szemben.

A Központi Román Nemzeti Tanács által a világ népeihez intézett felhívás napjától azonban nagyobb erőkkel indult meg a román bevonulás. 21-én már zászlóalj, sőt, ezred nagyságú erők nyomulnak magyar földre. A Gyergyószentmiklósi Nemzeti Tanács 21-én este jelentette, hogy Tölgyesre egy román zászlóalj érkezett s lefegyverezte a nemzetőrséget; más-

nap két ezred fog átkelni a szoroson. A románok gyorsabban szeretnék lebonyolítani csapataik fölvonulását, de az a parasztmozgalom miatt sem megy a kívánt mértékben.²⁴⁷ Ekkor foglalta el az ellenség Bélbort, ahol megtiltotta a lakosságnak a falu elhagyását. Lefoglalták a postát és a telefont, itt is lefegyverezték a nemzetőrséget. A rosszul felszerelt román katonák "... házról házra járva ruhaneműt, fejérműt, cipőket, élelmiszereket és egyéb értékeket fizetés nélkül harácsolnak, a járműveket Romániába szállítják." A környező falvakban hasonló a helyzet, "Gyimesbükkön nemzetőrök és román katonák között összetűzés fordult elő."²⁴⁸ A megszállt falvak ettől kezdve naponta kérték a kormány segítségét, de kezdetét vette a székely lakosság fegyveres ellenállása is.

A székely ellenállás kibontakozásának megakadályozása miatt is rohamossá vált a román csapatok benyomulása. Először Piatra felől telefont vezettek be a tölgyesi postára, majd két román ezred követte a kisebb csapatokat. Parancsnokuk 70 tiszt és 1500-2000 katona részére követelt szállást, kenyeret, puliszkát és szénát, mindezt fizetség ellenében.²⁴⁹ Röpcédulákat osztogattak, melyet Presan tábornok, a román hadsereg vezérkari főnöke irt alá. Eszerint "a román nemzeti komité hívására lépte át" a román hadsereg a magyar határt. Célja a vagyonbiztonság és a szabadság megóvása a Dunaig és Tiszaig terjedő "román területen". Felhívja a lakosságot, mindenki folytassa hivatását, de leszögezi: az "engedtlenséget" megbüntetik.²⁵⁰ Ennél nyiltabban szólt egy másik, ekkoriban terjesztett röplap: kimondta, hogy Románia

egyesíteni fogja az összes románlakta területet.²⁵¹ Ezek a fenyegető hangu nyilatkozatok mindenki előtt nyilvánvalóvá tették Románia hadi céljait. Ehhez járultak az Erdélyből egyre sűrűbben érkező katonai jelentések: a benyomuló románok megszállják az ország belsejébe vezető hidakat és vasúti alagutakat, az erdélyi románok egyre több helyen, - már városokban is - átveszik a hatalmat. A megszállók ettől kezdve utasításokat adtak a magyar közhivatalnokoknak, rekviráltak, semmibe vették a magyar kormány utasításait.²⁵² Az Oroszországból hazatérő volt magyar hadifoglyokat, ha nem tudtak románul, internálták Romániába.²⁵³ Ennek a magyar ellenállás megakadályozása volt a célja.

A román bevonulás megnövekedése a kormányt végül arra készítette, hogy a gyakorlati tennivalókat illetően is figyelembe véve, valamilyen álláspontot dolgozzon ki. A 20-i minisztertanácsban fölvetődött a megszállók elleni háború kérdése. Jászi kijelentette, hogy nincs értelme a fegyveres fellépésnek, mert ezzel csak a gyöngeségét árulná el Magyarországnak.²⁵⁴ A kormány álláspontja a belgrádi fegyverszüneti egyezményben foglaltakhoz való ragaszkodás volt. Ez végső soron azt jelentette, hogy a románok és szerbek mint antant csapatok a demarkációs vonalig benyomulhatnak az országba, egyes fontos stratégiai pontok megszállása címén.

Ezen a napon érkezett Budapestre Henrys tábornok levele. Közli a magyar kormánnyal: 12 francia és szerb tisztet küld 45 főnyi személyzettel, akik a "szövetséges katonai bizottságot" alkotják a magyar fővárosban. A VIX alezredes vezette bizottság feladata a belgrádi egyezményben foglaltak

végrehajtása, ellenőrzése.²⁵⁵ A 21-i minisztertanácson Linder Béla javaslatára létrehozták a Miniszteri Fegyverszüneti Bizottságot a Vix-misszióval való érintkezés céljából.

Feladatául a katonai egyezmény kapcsán keletkező összes ügy intézését határozták meg. Linder utasította a bizottságot, gyűjtse össze azokat a sérelmeket, melyek az egyezményre vonatkoznak. A fegyverszüneti bizottság 23-án, a Vix-misszió megérkezésekor kapcsolatba is lépett ezzel. Ettől kezdve a kormány egyik fontos szerveként állandóan gyűjtötte az Erdélyre vonatkozó dokumentumokat, közbenjárt Vixnél a román hadsereg tevékenysége miatt. A bizottság a hadügyminiszter felügyelete alá tartozott, politikai ügyekben a miniszterelnökhöz kellett fordulnia. Felelős vezetőjének időszakunkban Stielly Valter századost nevezte ki a kormány.²⁵⁶

A következő napokban több erdélyi városba rendelték karhatalmat /Szászváros, Sepsiszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Tövis, Zalatna, Marosujvár, Naszód, Szamosujvár/, a hadsereg öt páncélvonatából hármat Erdélybe küldtek.²⁵⁷ Természetesen ez a fokozott katonai tevékenység nemcsak a román hadsereg, hanem az egyes vidékeken még mindig dúló parasztfordalom, s az egyre önállóbban intézkedő román nemzeti tanácsok ellen is irányult.

A bevonuló román hadsereg e katonai intézkedések ellenére nem állt meg. Sőt, egyes helyeken megindították az erdélyi románok között a toborzást. Ez ellen a magyar kormány egy Vixhez intézett jegyzékben tiltakozott.²⁵⁸ A román király és Presan tábornok röpiratait már nemcsak a bevonuló csapatok, hanem romániai repülőgépek is terjesztették, mindhárom erdélyi

nyelven /magyar, román, szász/.²⁵⁹

25-én két román ezred /térképünk szerint a XIII. dandár 15. és 26. ezrede/ bevonult Borszékre. A román parancsnok magához rendelte a járás és a hozzátartozó községek előljáróságát, hogy megbeszéljék, "milyen eljárást fogadtassanak a bejövő román katonaság és az itteni polgárság közötti jóviszony fenntartása és az összeütközések elkerülése tekintetében."²⁶⁰ Több forrás tanuskodik arról, hogy a megszállás első heteiben a román parancsnokság a székely lakossággal való türhető bánásmóddal kívánta az ellenállást megátolni. Ez természetesen nem sikerült, nem is sikerülhetett, hiszen a román alegységek a győztes jogán bántak a lakossággal, raboltak, fosztogattak, ez pedig hamarosan maga után vonta a székelység ellenállását.²⁶¹

Az egyre nagyobb mértékű román benyomulást bizonyították a kormány előtt azok a jelentések, melyek szerint a román parancsnokságok beleavatkoztak a MÁV forgalmába. Maros-hévíz elfoglalása után, 26-tól Gherescu ezredes megtiltotta a tehervonat-közlekedést a Székelyföldről Csikszereda-Maros-hévízen át Marosvásárhely felé, ellenkező irányban viszont engedélyezte. A személyvonatok közlekedését egy oda-vissza vonatpárra csökkentette, azzal a megkötéssel, hogy "csak annyi kocsi közlekedjék, amennyi a személyek elszállításához szükséges. Ezzel és hasonló intézkedésekkel az volt a célja a román parancsnokságnak, hogy minél több, a csapatoknak az ország belsejébe való szállítására alkalmas vasuti kocsija legyen. A magyar kormányt gazdasági szempontból is érintette ez a tevékenység, mert a bányafát jórészt éppen a Székely-

földről kapták a kelet-magyarországi bányák.²⁶² A megszállók ily módon hozzájárultak ahhoz, hogy a szénkérdés egyre nagyobb politikai jelentőséget kapjon.

A bevonuló román parancsnokságok eleinte több helyen hangsúlyozták, hogy csak a rendfenntartás miatt jönnek az országba. Hamarosan kiderült azonban, hogy korántsem tartják magukat a belgrádi konvencióhoz. Egyre több politikai jellegű intézkedést tettek: megkezdték a magyar helységnévtáblák eltávolítását, Csikszeredán a Csik című hetilapot cenzurázták, a fővárosból a Székelyföldre érkező ujságokat elkobozták és elégették, a meg nem szállt területről küldött leveleket és táviratokat felnyitották és ellenőrizték.²⁶³

A magyar nemzetőrsképeket, polgárőrsképeket és a megmaradt csendőrőrsképeket lefegyverezték, ezzel is megsértve a katonai konvencióban foglaltakat. Elvették a fegyvereket a bevonuló öt korosztály katonáitól, tisztjeitől.²⁶⁴ Mindez a kialakulóban lévő magyar ellenállás megakadályozását, a szinmagyar Székelyföld fővárostól való elszigetelését célozta. A cenzura bevezetésével megkezdődött a romániai politikai rendszer átültetése az elfoglalt területekre.

Egyes magyar városokban a román parancsnok a lakosság megnyugtatóására kijelentette ugyan, hogy a magyar hatóságok tovább dolgozhatnak,²⁶⁵ más helységekben viszont az ellenkezőjét nyilatkozták. A Szászrégent elfoglaló csapat parancsnoka elmondta, hogy egész Erdélyt meg fogják szállni, a gyulafehérvári gyűlés pedig hivatalosan is deklarálni fogja a román impériumot.²⁶⁶ Szászrégen elfoglalása után a román csapatok gyors iramban nyomultak tovább a Maros völgyében;

december első napjaiban elfoglalták Marosvásárhelyt. Előnyomulásuk iránya politikai céljukat bizonyítja: minél nagyobb magyarlakta területet kell elfoglalni annak érdekében, hogy a december 1-i gyulafehérvári román gyűlést zavartalanul megtarthassa a Központi Román Nemzeti Tanács.²⁶⁷

Mit tett a magyar kormány ebben a nehéz helyzetben?

A romániai hadsereg bevonulása és magyarországi intézkedései a megszállók céljait egyértelművé tették. Az erdélyi román vezetők szándékai az aradi tárgyalások eredménytelenségéből és a világ népeihez intézett manifesztumból kiderültek. Mindezt megerősítették a belügyminisztérium jelentései, melyekben a megfigyelés alatt tartott budapesti románoktól szerzett információk szerint a Központi Román Nemzeti Tanács vezetői minden megegyezést elutasítanak a magyarokkal; a tárgyalásokat is csak időnyerés céljából folytatták. Erre csak addig van szükségük, amíg teljesen meg nem szervezik az erdélyi románságot. Az eredménytelen tárgyalást az antant előtt is felhasználják, okot adnak vele a román hadseregnek a bevonulásra.²⁶⁸

Ebben a reménytelen helyzetben a kormány különböző politikai és adminisztrációs módszerekkel kísérletezett.

A Jászi vezette minisztériumban nemzetiségi szakelőadói funkciókat terveztek. Minden nemzetiség küldene egyet, s e szakelőadók tartanák a kapcsolatot a kormány és a nemzetiségek között.²⁶⁹ Egy 20-i terv alapján az Erdélyi Nemzeti Tanács végrehajtó hatalmat kapna, ezért az egész tanácsot képviseleti alapon szerveznék át.²⁷⁰ E tervek majd csak december 8-án kristályosodnak ki, az Erdélyi Főkormánybiztosság megalakításával. Lovászy

rendeletet hozott az elemi- és középiskolai oktatásról: minde-
nütt a többség nyelvén tanítsanak, kiegészítő nyelvként a kisebbség nyelvét is használják. A magyar tannyelvű középiskolákban tanítani kell a környező vidék népének nyelvét.²⁷¹ Az Országos Propaganda Bizottság /OPB/ román nyelvű röplapokat nyomtatott, melyek a köztársasági magyar kormány terveit ismertették.²⁷² Sőt, egyes magyar lapok még a szovjetorosz kormány november 3-án kelt szikratávíratából is idéznek, melyben az hangot ad meggyőződésének, hogy azok a magyarországi román parasztok, melyek lerázták a "magyar mágánások jármát", nem fognak a román "bojárok, ügyvédek és papok igájába dőlni." A magyar újságok nem hallgatták el az üzenet azon felszólítását sem, hogy az egykori monarchia népeinek dolgozói egyesüljenek, győzzék le a kapitalizmust.²⁷³ Az OPB a fővárosi pályaudvarokon többek között Sinkó Ervin vezetésével felvilágosító irodákat állított föl. Ezek a hazaérkező, különböző nemzetiségű katonákat tájékoztatták a munkaalkalmakról, a leszerelésről.²⁷⁴ A kormányt alkotó három párt lapjai napról-napra vezércikkekben magyarázták /egyben védték a jobboldallal szemben/ a kormány politikáját. A Világ 23-i vezércikke is a hazai románságot akarta meggyőzni a Magyarországon maradás előnyeiről, egyben vádolta a Központi Román Nemzeti Tanács vezetőit: "...minden nép szabadsága, minden szabadság ott végződik, ahol egy másik nép szabadsága kezdődik", "...Mi nem hisszük, hogy a hazai román demokráciának ne lenne kedvesebb egy népköztársaság általános, titkos, egyenlő választójoggal, radikális agrárreformmal, szabad sajtóval, a

gyülekezés, egyesülés jogával, mint Ferdinánd király monarchiája a bojárokkal, nagybirtokkal, reakcióval, korrump közigazgatással, népelnyomással. Ha a vérmes, bukott nacionalizmus erősebb valakiban, mint a demokrácia, az a mi szemünkben, lehet érsekek ügyésze, káptalanok jogtanácsosa, bankár, nagybirtokos, de nem demokrata többé."²⁷⁵ Az utóbbi mondat félreérthetetlen célzás a Központi Román Nemzeti Tanács polgári vezetőire.

A fentiekben vázolt propagandatevékenység feladatai: a népköztársaság /legtöbb esetben még meg sem valósított/ céljainak ismertetése a nem magyarok előtt, a román parasztság és munkásság elválasztása a Központi Román Nemzeti Tanács nacionalista, a bojári, reakciós Romániához csatlakozni kívánó vezetőktől.

E célokat szolgálta a 24-én megjelent, Károlyi által aláírt kormányproklamáció, mely A népköztársaság minden nem magyarul beszélő népéhez címet viseli.

E manifesztum összefoglalja a kormány politikáját, megígéri a nem-magyaroknak a legteljesebb nemzetiségi jogokat /területi autonómia, iskolarendszer, saját közigazgatás/. Kifejti a gazdaságpolitika legfontosabb jellemzőit; az integritás szükségét a régi piacok és kialakult vevőkörök fenntartásának létfontosságával magyarázza. Végül, kissé naivan kéri a nem-magyarokat, szóljanak "testvéreiknek": ne bántsák a köztársasági Magyarországot.²⁷⁶ Nem valószínű, hogy a kormány ezekkel az eszközökkel komoly eredményt ért volna el. Abban a történelmi helyzetben, amikor a kormányt egyre erősebben támadta jobboldali ellenzéke, kívülről pedig egyre nagyobb

területeket szálltak meg az intervenciók, proklamációk, kal, röpiratokkal nem lehetett befolyásolni az eseményeket. Ez a tehetetlenség a hárompárti koalíció belső ellentéteiből is fakadt. A Batthyány, majd Lovászy körül csoportosuló Károlyi-párti jobboldal megnehezítette a kitűzött politikai és gazdaságpolitikai célok gyors megvalósítását, pedig éppen az ígéretek beváltásával lehetett volna esetleg a nem-magyar tömegek egy részét a polgári demokratikus politika mögött felsorakoztatni. Nem véletlen Jászi november 25-i lemondása. Már ekkor kifejtette: "a kormány mai összetételében hiányzik a demokratikus elszántság, merész kezdeményezés és forradalmi lendület... A függetlenségi pártban hangossá vált a régi reakciós irány, mely palotaforradalmakat rendez nemzetiségi politikám és konföderációs tervem ellen."²⁷⁷ E napokban jutott el Jászi egy nyilatkozatot a nyugati sajtónak, melyben körvonalazta politikai elképzeléseit. Kifejtette, hogy Magyarországból amerikai mintájú "keleteurópai Egyesült Államokat", azaz szövetségi rendszerű országot akar szervezni a kormány. Az ehhez vezető első lépés a radikális agrárreform lesz, mely nemcsak a régi világ visszatértét, de az oroszországi mintájú "dühöngő anarchiát" is meggátolja. Kéri ehhez a nyugat segítségét, hozzátéve, hogy a magyarság visszatart minden olyan törekvést, amely egyes részeinek elszakítását célozza.²⁷⁸ Fentiekből kiderül, Jászi a nyugati polgári demokráciák mintájára képzelte el hazája fejlődését, a nemzetiségi és polgári szabadságot ezeken a kereteken belül tervezte. Hozzáteesszük ehhez azt, hogy tervei demokratikusabbak voltak a nyugati polgári államberendezkedéseknél, nem be-

szélve a korabeli közép-európai, elsősorban román politikai rendszernél. Nemzetiségi politikája egyik alapelvének, a békés megegyezés kudarcba fulladását éppen a román megszállásnak köszönhetette. November végére Jászi eljutott a kulturális jogok megadásától a területi autonómia gondolatáig. Ezt az elképzelését a kormányban többen támadták, azzal érvelve, hogy a nemzetiségi autonóm területet könnyen át lehet csatolni a szomszédos államokhoz. Tény, hogy Jászi álláspontja 1918 novemberében messze a legdemokratikusabb volt a polgári álláspontok között.^{278/a}

Ami a megszállást illeti, a magyar lapok november 20-a után egyre többet foglalkoztak vele. Az erdélyi ujságok az utolsó pillanatig ragaszkodtak a megszállók ideiglenes, rendfenntartó szerepéhez.²⁷⁹ A kormány a Vix-misszió Budapestre érkezése után tisztázni kívánta a román csapatok Magyarországon tartózkodásának minőségét. Károlyi tárgyalt a francia alezredessel. Kérdéseire ez utóbbi közölte: "az entente szempontja az, hogy a románok sohasem szüntek meg az entente szövetségesei lenni." Károlyi megkérdezte: hogyan egyeztethető össze a belgrádi egyezményben megállapított demarkációs vonallal az a román proklamáció, mely szerint Románia a Dunáig és a Tiszáig akarja kiterjeszteni a román impériumot? Vix szerint "ez csak a Duna és a Tisza alsó folyására vonatkozik." Károlyi érvelt ezen kívül a magyar közigazgatás elűzésével is, Vix mégsem volt hajlandó elismerni, hogy a románok megsértették a konvenciót.²⁸⁰ Azt mindenesetre a kormány tudomására hozta, hogy mivel a román csapatok az antant-hoz tartoznak, a román megszállás a Maros vonaláig jogos.

Sőt, Berthelot tábornokon keresztül Prezan román főparancsnoktól kapott értesülésekre hivatkozva a magyar kormányt vádolta szerződésszegéssel. Azzal, hogy a demarkációs vonaltól délre fekvő vasutak szerelvény-anyagait és kocsijait kivonta onnan a kormány. Követelte, hogy ezeket azonnal szállítsák vissza a Marostól délre fekvő területekre.²⁸¹

Ezzel Vix a román csapatok gyorsabb bevonulását kívánta elősegíteni. A vele tárgyaló Károlyi és Linder azzal érveltek, hogy a vagonokat nem a magyar kormány, hanem a kivonuló németek vitték el, ezenkívül a Nagyszebeni Román Nemzeti Tanács nem engedi ki azokat az állomásról. Mindenesetre följajánlanak kölcsön a megszállóknak 250 vagon, ha előkerülnek a román vagonok, visszaadják. 29-én már arról értesítik

Vixet, hogy a románok 30-án átvehetik a 250 vagon Botfaluban és Sepsiszentgyörgyön. 30-án Vázsonyi kormánybiztos jelentette Erdélyből a kormánynak, hogy a román panasz jogtalan, mert a MÁV nem vonta ki a kocsiparkot Erdélyből, sőt, mintegy 3000-3500 /!/ vagon és a műszaki anyagok jórésze már román kézen van. Mindezt a Fegyverszüneti Bizottság azonnal jelentette Vixnek.²⁸² Az mindenesetre tény, hogy Vix Presan tábornok panaszát jogosnak és valósnak vette, míg a magyar szervek érvelését sok esetben nem fogadta el. Amikor pedig a megszállók a magyar szervek felé különböző követelésekkel léptek föl, az antant-misszióra többnyire nem lehetett számítani. Az erdélyi magyar hatóságoknak kellett ilyen esetekben tárgyalni, közvetlenül a román parancsnokságokkal. Ez azért volt nehéz, mert a bevonuló román csapatok parancsnokai a legtöbb esetben egymásnak ellentmondó utasításokat ad-

tak ugyanannak a magyar hivatalnoknak. Az Erdélyi Nemzeti Tanács így aztán egyre nagyobb szerepet kapott. November utolsó napjaiban küldte ki Fekete Lajost azzal a feladattal, hogy a román csapatok parancsnokával tárgyaljon a megszállás kapcsán fölmerülő kérdésekről. Fekete Maroshévízre utazott, ahol a 7. hadosztály parancsnokával, Mosoiu tábornokkal tárgyalt. Mosoiu kijelentette, hogy a román csapatok "demarkációnális vonalat nem ismernek, ők az antalt csapatai és utjukba akadályt nem gördíthet semmi és senki."²⁸³ Elrendelte a tábornok, hogy a Marosvásárhelyre bevonult csapatok számára 10-12 000 pár lábbeliről gondoskodjanak a magyar hatóságok. Közölte azt is, hogy a helyi Román Nemzeti Tanácsok által megnevezett magyar személyeket a hadsereg internálni fogja, s azokat is, akik bármilyen módon gátolják a román csapatok előnyomulását.

Ezekben a napokban egy MÁV-küldöttség is tárgyalt a megszállókkal. Ezzel közölték, hogy a MÁV egész Erdély területéről nem szállíthat el egyetlen vasuti kocsit sem. A felelősséget halálbüntetés terhe mellett az állomásfőnökök viselik.²⁸⁴ Ezek az intézkedések ellentétben állottak a belgrádi egyezményvel, de a román hadsereg, mely egyes pontokon már december 2-án /Marosvásárhelynél/ elérte a demarkációs vonalat, nem állt meg. Mosoiu tábornok kijelentései az Erdélyi Nemzeti Tanács küldötte előtt Presan, sőt az egész román kormány álláspontját mutatják: minél nagyobb területeket megszállni a béketárgyalások előtt. A magyar kormány november végén arról értesült, hogy Berthelot tábornok Bukarestbe érkezett, azzal a céllal, hogy szervezze a Szovjet-Orosz-

ország elleni háborút.²⁸⁵ Nyilvánvaló volt, hogy Románia előbb-utóbb "benyújtja a számlát", cserében az intervencióhoz adott segítségéért.

Ezt figyelembe véve, a magyar kormány - bár alapvető álláspontját nem változtatta meg - fokozta az ellenállást a megszállókkal szemben. A Székelyföld előzőnlésétől kezdve egyre több székely fiatalember jött Kolozsvárra, ahol az új magyar hadsereg szerveződött. A kormány Kratochwill ezredest nevezte ki Erdély katonai parancsnokává, aki hozzálátott a csapatok megszervezéséhez. A már megszállt Székelyföldre is toborzó tiszteket küldtek, a beérkező székelyeket pedig - saját kérésüknek megfelelően - székely egységekbe szervezték. Eleinte vidékre is kiküldték ezeket a csapatokat karhatalmi alakulatként. Később az volt a terv, hogy a belőlük szerveződő 38. hadosztályt a demarkációs vonal védelmére, a Maros északi partján állítják föl. Kratochwill visszaemlékezése szerint december elejére 1703 székely katona gyűlt össze Kolozsvárt, de csak 604 puskájuk volt.²⁸⁶ /Ez a létszám később emelkedett, s megalakult a Székely Hadosztály, mely 1919 januárjában a Királyhágónál megállította a román előnyomulást./ November végén - december elején még más volt a helyzet. A román bevonulást egyelőre - a vasuti szállítás már említett nehézségein kívül - csak a német csapatoknak a belgrádi fegyverszünetben megszabottnál jóval lassabb kivonulása akadályozta. Egyes visszaemlékezések szerint Bartha Albert hadügyminiszter és Mackensen vezérkari főnöke megállapodtak abban, hogy a Maros vonalát addig, míg a tervezett magyar riadó-alakulatokat meg nem szervezik, egyes német csapatok védik a ro-

mán előnyomulás ellen. A németeket a magyar alakulatok váltották volna fel a későbbiekben.²⁸⁷ Ismereteink szerint a tervek nem valósulhattak meg. Az antant főparancsnokság több alkalommal sürgette a németek mielőbbi kivonását az országból, a német "Maros-védelem" egyébként sem illett a kormány antantbarát politikájához. A demarkációs vonaltól délre állomásozó maradék magyar alakulatokat Észak-Erdélybe rendelték, a bevonuló fiatalokat pedig mindenütt zászlóaljakra szervezték.²⁸⁸ A kérdés az, hogy a Magyar Népköztársaság meg tudta volna-e védeni az országot fegyveres erővel a betolakodók ellen? A hazaözlő katonákból nem lehetett demokratikus hadsereget szervezni, ezt a Károlyi-kormány megkísérelte. Másik fontos szempont az, hogy a forradalom balra tolódása a középosztályok és az arisztokrácia szimpátiáját egyre jobban a román csapatok felé fordította: ezektől várták - joggal - a "bolsevizmus" terjedésének megállítását.²⁸⁹ Ezen kívül a Dunától délre álltak a Francia Keleti Hadsereg és a Dunai Hadsereg hadosztályai, melyekhez a román és a szerb csapatok csatlakoztak.²⁹⁰ Északról az olasz tábornokok vezette cseh légiók támadtak. Az új magyar állam fennállása után alig egy hónappal katonai szempontból katasztrófális helyzetbe került.

A katonai megoldás mellett igen komoly formában felvetődött a Székely Köztársaság kikiáltásának elképzelése.

Az első Székely Nemzeti Tanács a fővárosban alakult november 9-én, vezető államhivatalnokokból, papokból. Vezetői Györfly Gyula, Jancsó Benedek, Nagy Vilmos vezérkari tiszt és Benedek Elek. E tanács fő célja a székelység érdekeinek

elismertetése volt. Még a román bevonulás előtti napokban határozták el, hogy pályaudvari fogadóbizottságokat létesítenek s a hazatérő székely katonákat fölszólítják a Székelyföld védelmére.²⁹¹ Később egy másik, erdélyi arisztokratákból álló Székely Nemzeti Tanács is alakult, Batthyány belügyminiszter ezt támogatta. Vezetői közé tartozott Bethlen István, Ugron Gábor, Bánffy Miklós, Teleki Pál, Lóczy Lajos. E nevek mutatják a tanács politikai elképzeléseit.²⁹²

A Székelyföldön városi, járási, megyei székely nemzeti tanácsok alakultak. Ezek jórésze a kormánnyal nem tudta tartani a kapcsolatot, a román betörés után pedig a megszállók gátolták politikai tevékenységüket, pedig a székelység igazi érdekeit ezek a tanácsok képviselték.²⁹³

Az aradi eredménytelen tárgyalások utáni napokban merült föl először székely állam alakítása. Először a 16-án megalkult. Csikmegyei Nemzeti Tanács kérte a székely köztársaság létrehozását. A budapestiek már a moldvai csángóknak a székelységhez csatolását hangoztatták.²⁹⁴ Jászi november közepén nyilatkozott először a kérdésről, már Arad után: "a székelységnek megvan a joga ahhoz, hogy a benne rejlő nagy nemzeti és kulturális erőket a szabad nemzetek társaságában kifejthesse."²⁹⁵

A székelység, egyben az erdélyi magyarság legnagyobb eseménye a november 28-án, Marosvásárhelyen megtartott 5 000 fős népgyűlés volt. Minden erdélyi magyar szervezet és egyház küldöttei részt vettek ezen a tanácskozáson. A leglényegesebb tényező az integritás védelme volt. A székely állam

ügye itt már elő sem került, hiszen a Székelyföld nagyrészt már megszállta a román hadsereg. A gyűlés szónokai - Antalfy Endre, Szádeczky Lajos és Biró Balázs egyetemi tanárok, Ravasz László püspökhelyettes és a két szociáldemokrata, Szóts János és Csetir János - az integritásról, a demokratikus Magyarországról beszéltek. Határozatot hoztak, mely A világ népeihez! címet viseli, valójában a magyarországi románokhoz szól, a demokratikus, szövetségi népköztársaság előnyeit hangsúlyozva. A világ népei elé tárja a megszállók tevékenységét /a polgári jogok betiltását/, végül kijelenti: ha a magyarságot kiszolgáltatják a szomszédoknak, akkor a béke veszélybe kerül. A gyűlés kérte a kormányt: lépjen föl a megszállók ellen, hozzon létre az Erdélyi Nemzeti Tanácson belül egy olyan szervet, mely a székelyföldi magyarságot szervezi meg. A székely köztársaságról annak ellenére sem esett szó, hogy egyes erdélyi lapok már felsorolták a megyéket is, melyekből a köztársaság létrejöhetne. Nem alakult meg a tervezett Erdélyi Magyar-Székely Nemzeti Tanács sem.²⁹⁶ Jászi, akit meghívtak a gyűlésre, nem ment el, de 28-a után üdvözölte a gyűlés elnökségét.²⁹⁷

A székelység nagygyűlése kétség kívül bebizonyította, hogy az önálló "székely" állam gondolata nem életképes. A résztvevők nagy száma és a határozat demokratikus hangvétele - ha a román megszállók nem is vették figyelembe - lehetőséget adott a kormánynak arra, hogy a nyugati hatalmak előtt propaganda-anyagként fölhasználhassa. A gyűlés deklarálta a megszállt és meg nem szállt területek egységét, valamint - burkoltan - fölshólygotta a lakosságot az ellenállásra.

/Ezekben a napokban több székelyföldi nemzeti tanács kérte a kormányt: védje meg a Székelyföldet a megszállástól.²⁹⁸/

A kormány a további megszállás megakadályozására elhatározta, hogy nyugati /angol, francia/ csapatokat kér az ország egyes pontjainak megszállására. Egyes észak-nyugati és keleti megyék, városok a cseh és a román támadás megindulása után már nyugati csapatokat kértek,²⁹⁹ a kormány a hónap végén kezdett a Fegyverszüneti Bizottságon keresztül tárgyalni Vix-szel erről a kérdésről. Vix kérdésére, mely városokba kellene nyugati csapatok, az alábbi helységeket jelölték ki: Arad, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Marosvásárhely, Kolozsvár, Beszterce, Máramarossziget, Szatmárnémeti, Nagybánya, Nagyvárad, Székelyudvarhely, Nagykároly. A választ azonban csak december 5-én küldte el a Fegyverszüneti Bizottság Vixnek, ebben csak kilenc erdélyi város neve szerepel: Arad, Kolozsvár, Beszterce, Marosvásárhely, Nagyenyed, Gyulafehérvár, Nagyvárad, Nagybánya, Szatmárnémeti.³⁰⁰ Vix továbbította a kérést, az antant vezetői azonban /bizonyos ígéretések után/ mégsem küldtek francia vagy egyéb csapatokat az országba - folytatódott az intervenció.³⁰¹

Ezekben a napokban /november utolsó dekádjában/ a román nemzeti mozgalom tetőpontjára hágott. Egy, a gyulafehérvári nemzeti gyűlés összehívása utáni hadügyminisztériumi jelentés így összegezi a helyzetet: " A Hazai románság a szervezkedésben igen előrehaladt. Románlakta területeken levő minden készletet, fegyvert, felszerelést, stb. lefoglalnak, az elszállítást nem engedik meg. Saját nemzetőreiknek nagy pénzt fizetnek, jól vannak felszerelve és együtt tartat-

nak. Több helyt az állami hivatalokat, pénztáarakat is lefoglalták."³⁰² Valóban: a helyi információk szerint főleg a román többségű területeken már tömegesen mozdították el a magyar közigazgatást, helyette a románokat kezdték megszervezni. Torda városára a román nemzeti tanács 35 000 K "adót" vetett ki. Ahol a román nemzetőrség volt az erősebb, lefegyverezte a magyar őrséget - ez sok helyen a magyar polgári lakosságot menekülésre készítette. Rendszeressé vált a magyar kormány intézkedéseivel szembeni "ellen-intézkedés" meghozatala, kiplakátozása a román helyi tanácsok részéről. Ez elsősorban a magyar hadseregszervezéssel kapcsolatban fordult elő. A románlakta vidékeken a vasutforgalmat csak román vasutbiztosító őrséggel lehetett fenntartani. Már az is előfordult, hogy az erdélyben vásárolt árukat, főleg élelmiszereket a Központi Román Nemzeti Tanács nem engedte elszállítani az ország más területeire.³⁰³ Egyes helységeekben a nemzetiségi ellentétek igen fellángoltak. Apahidán egy hadügyminisztériumi hírszerzői jelentés szerint egy /erdélyi/ román tiszt kijelentette: "... az ő kezükben a hatalom, a román törvény szerint járnak el, elmúlt, hogy a magyarok uralkodjanak..."^{303/a}

Ezek a kijelentések, s az utána következő cselekedetek /melyek a másik oldalon is előfordultak!/ nem tettek jót a két nép kapcsolatainak. A román intézkedésekkel szemben a magyar kormány nem járt el karhatalommal; az esetek többségében valószínűleg nem is volt erre elég ereje, hiszen a román gárdák november végén már komoly erőt képviseltek.

Al. Vlad 27-i nyilatkozata szerint Erdélyben ekkor mintegy

8-10 ezer román gárdista volt, ezt a számot meg kívánták duplázni.³⁰⁴

A román nemzeti tanácsoknak a román királyi csapatok bevonulása után fokozottan az volt az érdeke, hogy Erdély még meg nem szállt részein a közrend állandóan meg legyen zavarva, ebben az esetben ugyanis a megszállók az antant főparancsnokság előtt hivatkozhattak a "bolsevizmus" terjedésére, kérhették a megszállás kiterjesztését. Hadügyminisztériumi jelentések tanuskodnak arról, hogy a Kolozsvári Román Katonatanács elhatározta az állandó rendzavarást, s a posták és laktanyák mielőbbi elfoglalását.³⁰⁵ Tekintettel arra, hogy az erdélyi románok már hetek óta kapcsolatban voltak a megszállókkal, ebben az esetben a romániai politika egyértelmű szolgálatáról van szó.

Az erdélyi románok és Románia kapcsolatait bizonyítja Vasilé Goldis november végén tett nyilatkozata, melyben kijelenti: Erdély Romániához csatlakozik, "Erre nézve Romániával már teljes megegyezésre jutottunk." Közli, hogy Románia már előkészítette az általános választójog tervezetét, melyet megküldött az erdélyi román vezetőknek. Erdély leendő helyzetéről elmondta, hogy autonómiát kap a volt magyar terület, Bukaresttel közös lesz a hadügy, pénzügy, külügy, a román fővárosban "birodalmi gyűlés" lesz. Minden addig marad így, míg Románia a magasabb szinten álló Erdélyhez "idomul". Az államforma a királyság lesz. Ezt Goldis így indokolja: "az a véleményünk, hogy a királyság alatt sokkal jobban fejlődhetik az ország, mint a köztársaság alatt."³⁰⁶

Amennyiben mindezt komolyan gondolta a román pártvezér, ez

politikai naivitást jelent. Rövid idő múlva mindennek - kivéve a királyságot - az ellenkezője valósult meg. A választójoggal kapcsolatban pedig egyszerű félrevezetésről van szó.

Az erdélyi románság és a megszálló csapatok közötti kapcsolat egyik alapvető oka az, hogy a bevonulók között nagyszámu erdélyi származásu és a háboru alatt Erdélyből Romániába szökött katona volt. Bennük a magyar állam iránti gyűlölet - melyet a régi rendszer politikája ültetett el - fokozottan megvolt, ezért aztán az ő bánásmódjuk a magyar hatóságokkal ennek megfelelően alakult. Közülük a szegényebbeket nem a nemzeti érzés, hanem a föld ígérete hozta Erdélybe.³⁰⁷

Az erdélyi román vezetők nemcsak a romániai, hanem a cseh, az osztrák és a szerb hatóságokkal is kapcsolatban állottak.

Az osztrák fővárosban tevékenykedő Maniu hadseregszervező munkájáról már szoltunk. A szerveződő szerb-horvát-szlovén állammal az erdélyi románok kapcsolatai már a kezdeti időktől rosszak voltak. A bécsi Román Nemzeti Tanács már november 14-én telefonon kérte a "jugoszláv honvédelmi minisztert", hogy a román nemzetiségű volt osztrák-magyar katonákat "fegyveres és zárt formációkban Arad felé" irányítsa, közben "a magyar tisztek lefegyverezendők".³⁰⁸

A telefonbeszélgetést a magyar katonai hírszerzés rögzítette, s azonnal Gömbös Gyula százados, zágrábi magyar katonai meghatalmazott tudomására hozta. A román kérés a szerbek felé az önálló erdélyi román csapatok létrehozását célozta.

A szerbek, akik Magyarország területeiből a románokhoz hasonlóan minél nagyobb területeket kívántak megszállni, korántsem tettek eleget a bécsi román kérésnek. Ellenkezőleg: a Bácskában és Bánátban előrenyomuló szerb csapatok lefegyverezték a román nemzeti gárdákat, fegyvereiket, épületeiket elvették. A bécsi román vezetők ezért már 25-én táviratot intéztek a francia és az amerikai külügyminiszterhez, valamint a román kormányhoz, melyben kérik a címzetteket, utasítsák a szerb kormányt, hogy fegyverezze föl újra a román gárdákat, engedje szabadon a bebörtönzött román gárdistákat.³⁰⁹ A szerb kormánynak nem állt érdekében a hódításban vetélytársát erősíteni, ezért közölte a románokkal, hogy a "román nemzetiségű osztrák katonákat" hadifogolyként kezeli.³¹⁰ Ettől kezdve rendszeressé váltak a kisebb szerb-román katonai konfliktusok az érintkezési pontokon. Orsován a román nemzetőrök többször rálőttek a szerb csapatokra. Válaszul a szerb parancsnokság elvágatta a Románia felé vezető táviróvezetékeket.³¹¹ Végül ideiglenes szerb-román demarkációs vonalként a Cserna folyót fogadták el. Ez csak addig tartott, míg a román csapatok déli irányban is átkeltek a magyar határon, attól kezdve komolyabb összetűzésekre került sor a két hadsereg egységei között.³¹²

A bécsi románok nemcsak katonai, hanem diplomáciai tevékenységet is kifejtettek. November 26-án Bécsből telefonáltak Aradra, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács azonnal küldjön futárral olyan térképeket, "melyek feltüntetik a Romániának ígért magyar területeket."³¹³ Ez azt bizonyítja, hogy az erdélyi román vezetők ekkor már jól ismerték az 1916-os buka-

resti titkos szerződésben foglalt területi ígéreteket. Tevékenységük arra irányult, hogy megkönnyítsék Románia számára Kelet-Magyarország katonai bekebelezését.

A gyulafehérvári román nemzeti gyűlés

Ilyen körülmények között kezdte meg - a Romanul november 21-i közleménye után - a Központi Román Nemzeti Tanács a nemzeti gyűlésre való felkészülést.

Már 24-én körlevelet küldtek minden helyi román nemzeti tanácsnak, hogy mondják ki "a feltétel nélküli csatlakozást a román királysághoz a jelenlegi dinasztia uralkodása alatt."³¹⁴ A következő napokban a románlakta helységekből elkészítették a "Hotarirea noastra" /'határozatunk'/ címet viselő dokumentumot, mely az egyesülést követelte. Ezt több példányban kellett elkészíteni, mert egy-egy példányt a Központi Román Nemzeti Tanács Iasiba kívánt elküldeni. A román vezetőknek ezzel az volt a célja, hogy a népszavazást elkerüljék, az egyesülés kimondása mégis népszavazás jellegű legyen. Így ugyanis az egyesülést valóban /román/ tömegek kérik, a nem-románok pedig nem fejezhetik ki szándékukat.

A helyi nemzeti tanácsok megkezdték a küldöttek kiválasztását. A Romanul 21-i számában részletesen közölte, kik lesznek a delegátusok: a román püspökök és esperesek, a román szervezetek, iskolák, a nemzeti gárda, a munkásság tagjai meghatározott számban, ezen kívül minden románlakta helységből 5 választott tag.³¹⁵ Mindenkit felszólítottak:

vegyen részt a nagygyűlésen. November utolsó napjaiban megindult a román tömegek Gyulafehérvárra özönlése; a magyar kormány különvonatokat biztosított számukra. A Gyulafehérvár környéki vasutállomásokat és vasutvonalakat román vasutbiztosító gárdák őrizték.³¹⁶ Erdélyi jegyzékben tiltakozott a magyar kormány fokozódó propagandája ellen: "Óvást kell emelnem ... azon kísérletek ellen, amelyeknek célja az, hogy a román népet demoralizálják és annak körében a bolsevista életfelfogást és a forradalmi és ultrarepublikánus eszméket terjesszék." Közölte, hogy a román gárdák le fogják tartóztatni a magyar ügynököket, "akik a legmocskosabb tartalmu röpiratokkal árasztják el a román falvakat."³¹⁷ A román vezetők célja Gyulafehérvár előtt is a társadalmi kérdések háttérbe szorítása, a nemzeti célok előtérbe állítása volt.

A november 30-i december 1-i magyar lapok a román gyűlést általában elítélték, ugyanis köztudott volt, hogy ki mondják az elszakadást. A Pesti Napló összekapcsolta ezt a román intervencióval: a román csapatok azért nyomulnak előre, hogy "a gyulafehérvári román nemzeti kongresszus a királyságbeli román katonák terrorja alatt mondja ki a Magyarországtól való elszakadást."³¹⁸ /Maniu ugyan kérte az előnyomulás megállítást,³¹⁹ de a román csapatok nem álltak meg./ Más magyar ujságok annak a reménynek adtak hangot, hogy mivel a román követelések tulzottak, a békekonferencia nem fogadja el ezeket. Jászi is nyilatkozott: "a történelmi fejlődés iránya nem a marakodó nacionalizmus, hanem a kooperáló internacionalizmus felé mutat."³²⁰

Valóban: a gyűlés megnyitását megelőző napokban a román

baloldali szocialisták kijelentették, nem kívánnak tárgyalni a Gyulafehérvárra utazó papokkal.³²¹ November 30-ra a Központi Román Nemzeti Tanács előzetes ülést hívott össze, azzal a céllal, hogy tisztázzák az ellentéteket, megvitasák a Goldis által elkészített határozattervezetet. Az ellentétek - mint irtuk - már a román szociáldemokraták tudta nélkül hozott, a "világ népeihez" intézett manifesztum után föllángoltak. Akkor a 23-án Aradra utazó Flueraş a demokratikus jogok megadásának hangoztatásával megnyugtatták. Az ezután tett polgári párti nyilatkozatok ismét felszították az ellentéteket, melyek 30-án este csaptak össze. A Gyulafehérvárra érkező romániai emigránsok - köztük Oct. Goga testvére - a román kormány kívánságát, a feltétel nélküli egyesülést hozták. Goldis 9 pontból álló határozattervezetének III. pontja viszont kimondta, hogy a magyarországi és romániai területek közötti, a történelmi fejlődés során kialakult különbségek áthidalása miatt a volt magyarországi területek autonómiát kapnak. Ennek mikéntjét az alkotmányozó gyűlés fogja kimondani, melyen az elszakított területek minden népe, számarányának megfelelően résztvesz.³²²

A 30-i gyűlésen e pont körül zajlott a vita. A szociáldemokraták /Mihut, Flueraş, Ioan Suciu/ csak úgy fogadták el az egyesülést, ha az autonómiát kimondó III. pont a tervezetben marad. Flueraş úgy vélte, az antant jóváhagyja Erdély autonómiáját. Mihut hozzátette: az egyesülést kívánja, de nem akarja, hogy az erdélyi parasztot is baromként /dobitoc/ kezeljék utána, úgy, mint a romániaiakat.³²³ A polgári pártiak közül a jobboldaliak az autonómia ellen léptek föl. Vaida

azzal érvelt, hogy az erdélyiek, besszarábiaiak és bukovinaiak "radikalizmusa" többségbe kerül a leendő Romániában a "népnyuzók" fölött.³²⁴ Maniu szerint a feltételes csatlakozás "összeférhetetlen Románia tekintélyével"; a legfontosabb teendő ugyanis a tömegek lecsillapítása.³²⁵

A vita a késői órákig tartott. Végül a szociáldemokraták elfogadták a feltétel nélküli egyesülést, azzal, hogy a többi pontban foglalt demokratikus elveket a leendő Romániában megvalósítják. Lapjukban ugyan másnap /1-én/ még megjelent, hogy "... a nemzeti gyűlésnek ünnepélyesen ki kell nyilatkoztatnia, hogy fenntartja a szabad Erdély autonómiáját addig, míg Romániában megváltoznak az ott uralkodó siralmas viszonyok."³²⁶ Ez a helyzeten már nem változtatott, de sejtette, hogy az ellentétek polgárok és szocialisták között nem szűntek meg.

Az 1228 küldött 1-én délelőtt, ünnepi mise meghallgatása után ült össze. Közöttük volt öt román püspök, négy vikárius és 129 esperes. A szociáldemokratáknak összesen nem volt ennyi küldöttje.³²⁷ Ott voltak a megszálló román csapatok, valamint a bukovinai és besszarábiai román nemzeti tanácsok képviselői. Ioan Suciu bejelentette, hogy 1228 küldött van jelen, ebből 133 választókerület 600 képviselőt küldött; Torontálból a szerb katonai parancsnok nem engedélyezte a románok eljövetelét.³²⁸ A gyűlés elnökének a 82 éves Gh. Pop de Basesti-et választották, ezután Goldis fölolvasta az előző éjszaka meghozott határozatot. Beszédében elmondta, hogy 18 évszázad után végre ismét felébredt a románság, s Trojánus Dáciájának határainál vonják meg az új etnikai ha-

tárvonalakat.³²⁹

A határozat kimondja az összes, románok által is lakott területek egyesülését Romániával. A II. pont "ideiglenes autonómiát" ad e területeknek, az alkotmányozó gyűlés összeüléskéig. A további pontok demokratikus szabadságjogokat adnak a területek lakóinak, közöttük az "együttélő népeknek" is /szavazati jog, földosztás, a munkásoknak azok a jogok, melyek a legfejlettebb ipari államokban vannak, sajtószabadság/.

A gyűlés üdvözölte az Ausztria-Magyarország elnyomása alól felszabadult népeket, köztük az "osztrák-németeket" - a magyarokat nem. Köszöntötték a bukovinai románokat, akik szintén csatlakoztak Romániához.

Végül a IX. pontban bejelentették, hogy létrehozták a Román Nemzeti Nagytanácsot.³³⁰

Goldis után Maniu és Jumanca beszélt. Utóbbi a román szocialisták szerepét a francia szocialistákéhoz hasonlította a háború elején: ők a francia kultúra megvédése miatt szálltak szembe a német militarizmussal.

A beszédek elhangzása után Vaida javaslatot tett a Nagytanács összeállítására. Kifejtette, hogy a 200 tagu tanácsban a polgárok mellett 10 katona és 20 szocialista lesz.

Ezek után két püspök beszélt, majd a kint gyülekező tömegnek kihirdették az eredményt.³³¹

A Nagytanács, mely a parlament szerepét töltötte be, első ülését december 2-án tartotta. Ekkor nevezték ki a 15 tagu Kormányzótanácsot /Consiliul Dirigent/, mely szerv rövid ideig kormányként működött. A miniszterelnök és belügy-

miniszter Maniu lett. Kultuszminiszter Goldis, külügyminiszter Vaida-Voevod, a hadügy- és biztonsági ügyek minisztere Stefan Cico-Pop, "alkotmányelőkészítési" miniszter Ioan Suciu, pénzügyminiszter Aurel Vlad, igazságügyminiszter Aurel Lazar, törvényhozási-, törvényelőkészítési miniszter Emil Hatieganu, mezőgazdasági- és kereskedelemügyi miniszter Victor Bontescu, közlekedési miniszter Romul Boila, egészségügyi miniszter Ioan Vlueras, iparügyi miniszter Iosif Jumanca lett. A kormányban helyet kapott tárca nélküli miniszterként Vasile Lucaciu, akit külföldi megbízatásokkal kívánták ellátni, Octavianu Goga és Valeviu Braniste, a Drapelul főszerkesztője.³³² Az erőviszonyokat jellemezte, hogy a 15 tagu kormányban 10 polgári párti és három "független" politikus mellett csak két szociáldemokrata /Flueras és Jumanca/ kapott helyet. A miniszterek Ioan Pop püspök előtt letették az esküt. Az erdélyi román kormány és nemzetgyűlés 4-én költözött új székhelyére, Nagyszebenbe.³³³ Elhatározták, hogy a határozatokat küldöttük útján tudatják Ferdinánddal és a román kormánnyal. A hat tagu delegáció - Miron E. Cristea és Iuliu Hossu püspökök, Vasile Goldis, Al. Vaida-Voevod, Caius Brediceanu és Mihai Popovici, - december 14-én adta át a királynak a határozatot. 24-én a királyság hivatalos lapjában, a Monitorul oficial-ban megjelent két királyi rendelet. Az egyikben törvénybe iktatták a gyulafehérvári gyűlés által meghatározott területek egyesülését Romániával. A másik rendelet 6 törvénycikkben határozta meg a Consiliul Dirigent és a királyi román kormány viszonyát. A II. cikkely alaposan csökkentette a Kormányzótanács jogkörét; a királyi

kormány hatáskörébe utalta a kül- és hadügyet, a vasut-, posta-, távirat-, telegráf- és vám-ügyeket, a bankjegyforgalmat, a kölcsönügyeket és az állambiztonsági szervek vezetését. Az "egyesült területek" a kormányba tárca nélküli minisztereket küldenek, akik az új országrészek egyéb ügyeit intézik. A Consiliul Dirigentnek - e királyi rendelet szerint - az lesz a tennivalója, hogy kidolgozza az új választási rendszert és az agrárreformot.³³⁴

Ez utóbbi rendelet alaposan megnyirbálta a Consiliul Dirigent hatáskörét. Az ekkor már Ion Bratianu által vezetett új román kormány célja nem az egymáshoz laza kötelékekkel kapcsolódó területekből álló, hanem az egységes Románia megszervezése volt, amellyel meg lehet valósítani a délkelet-európai román hegemoniát. A legfontosabb államügyek intézését ezért vették el a Kormányzótanácstól. Az ez által kidolgozandó szavazási rendszer és agrárreform megvalósítására a püspökök vezette engedelmes küldöttség semmiféle garanciát nem kapott. Ezért a Központi Román Nemzeti Tanács tagjaiból alakult erdélyi román kormány - bár megkezdte bizonyos politikai és gazdasági ügyek intézését - nem válhatott a magyar népkormány megfelelő partnerévé.

A Gyulafehérváron hozott határozatok kétség kívül találkoztak az erdélyi román nép bizonyos kívánságaival. A demokratikus jogok, elsősorban az agrárreform volt az ígéretek azon része, mely - ekkor úgy tűnt - kielégíti a kisparaszt-ság igényeit is, mely a magyar időkben a nagybirtokok közé ékelődve a legnagyobb nyomorban élt. Tény, hogy e határozat nem ígért többet a magyar kormánynál, de az erdélyi román-

ságnak, főleg a közép- és értelmiségi rétegeknek a fehérvári határozatok nagyobb lehetőséget biztosítottak Romániában, mint Magyarországon. Az "átmeneti autonómia" megvalósítására, azon kívül, hogy a király elismerte a Consiliul Dirigent létét, semmi biztosítékot nem kaptak.

Közismert, hogy a határozat meghozatalába a néptömegeknek semmi beleszólása sem volt, azt már csak az elfogadásuk után hozták az utcákon lévő tizezrek tudtára. Így történetelt meg, hogy az egyházi földek felosztása szóba sem jöhetett, pedig az erdélyi román egyházaknak nagy birtokai voltak. Ráadásul a görögkatolikus vallásuak attól féltek, hogy az egyesülés után erőszakkal beolvasztják egyházukat az ortodox egyházba.³³⁵

A határozatokat nemcsak a fenti, hanem külpolitikai szempontból is mérlegelni kell. Kétségtől, a gyulafehérvári rezolúció valamiféle jogalapot adott a Román Királyságnak az összes románlakta terület megszállásához. Ez a magyar polgári demokrácia gyengítését, sőt, katasztrófális helyzetbe kerülését és az egyik legreakciósabb európai állam, Románia megerősödését eredményezte. Nem beszélve arról, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács jobboldali vezetői szó szerint végrehajtották a lasi-i antant-diplomaták "tanácsait", tudva, hogy az antant Szovjet-Oroszország elleni intervencióra készül.

Ezek miatt az egyesülés kimondását elméletben lehetséges "haladónak" itélni, a történelem gyakorlati menetében, a konkrét történelmi helyzetben azonban az európai reakció érdekeit szolgálta. /Nem beszélve arról, hogy a demokratikus

szabadságjogok a későbbiekben legnagyobb részét papíron maradtak, sőt, európai méretekben is kiemelkedő módon indult meg a nem-román milliók társadalmi elnyomása és elnemzetlenítése. Kétség kívül, ez utólagos érv, de Románia reakciós, velejéig embertelen, kizsákmányoló társadalmi felépítéséből már 1918-19-ben meg lehetett ítélni a kisebbségek jövőbeli sorsát.

A román vezetők december eleji nyilatkozataiból azonban még nem ez derült ki. St. Cicio Pop kijelentette: "akár piros-fehér-zöld ruhát is hordhat valaki", tiszteletben tartják a "nemzetiségek" jogait. De azért hozzátette: az "erőszakoskodó" magyarokat letartóztatják, s átadják a román hadseregnek, amely Romániába internálja őket."³³⁶ Valóban, megindult az ellenállók internálása; a helyi román nemzeti tanácsok egyre több helyen vették át a hatalmat. Ez történt Gyulafehérváron is, ahol a helyi bankok pénzkészleteit a román gárdisták fizetésére foglalták le.³³⁷

Maniu, a Consiliul Dirigent elnöke fogadta a Világ tudósítóját. Ő így látta az egyesülés céljait: "E célok élén áll az a törekvés, hogy Románia keleten a civilizáció őrszeme legyen, mert hiszen keleten számánál, elhelyezésénél és szellemi tulajdonságainál fogva megvan a jogosultsága erre..." Megígérte, a kisebbségek teljes szabadságot kapnak. Jellemző Maniu egész gondolkodására, szemléletmódjára az, amit a szerbek által is követelt Bánátról mondott: "Az egész Bánát, Torontállal együtt az egyesült Romániához tartozik. E területekhez feltétlenül jogunk van. Ennek a jogunknak, ami megfelel az ottani nép közhangulatának, feltétlenül érvényt szerzünk.

A Bánát a románokat illeti."³³⁸ Ez, tekintettel arra, hogy a Bánát Magyarország legkevertebben lakott területei közé tartozott, a nemzeti kizárólagosság, a sovinizmus álláspontja. Goldis mondta el egy másik magyar lapnak, hogy december 1-től kezdve Nagy-Romániához tartozik a 26 vármegye; e területek román katonái már nem a magyar hadügyminiszter parancsnoksága alá tartoznak. Terveik szerint a román gárdák beolvadnak a román királyi hadseregbe. Emil Isaac így összegezte a helyzetet: "ez a román szabadság... Egy nép felszabadult."³³⁹ E nyilatkozatok ellenére, a Consiliul Dirigent tevékenysége a következő időszakban egészen mást mutatott.

Az erdélyi román "kormány" december 9-én juttatta el a gyulafehérvári határozatot a magyar kormányhoz. Károlyi még azon alapon válaszolt: "A Magyar Népköztársaság kormánya kijelenti, hogy e határozatok a fegyverszüneti megállapodásokkal, melyek szerint a közigazgatásnak továbbra is változatlanul a magyar kormány fennhatósága alatt kell maradnia, a legélesebb ellentétben állanak, miért is a Magyar Népköztársaság Kormánya a határozatokat tudomásul nem veszi és azok ellen a leghatározottabban tiltakozik."³⁴⁰

A kormány ebben az esetben is a belgrádi fegyverszünetre hivatkozott, amelyet a román fél egy pillanatig sem vett komolyan, ezért a magyar tiltakozás eredménytelen formalitás volt csupán. A román csapatok változatlanul nyomultak tovább.³⁴¹

A magyar közvélemény, a hivatalos szervek és a sajtó egyes érzelmeikkel fogadta az egyesülés kimondását. Az Erdélyi

Katonai Parancsnokság már 2-án táviratban kér sürgős utasítást, mit tegyen ebben az új helyzetben.³⁴² A Budapesti Székely Nemzeti Tanács tiltakozott az egyesülés kimondása ellen. A Világ 3-1 vezércikkében az egész magyar demokrácia nevében fogalmazta meg a kételyt abban, hogy a bojárookra és néhány tábornok szuronyaira támaszkodó Románia vajon őszintén kívánja-e a belső demokratizálást? Nem valószínű - folytatja -, mert az "orosz autokráciánál, a porosz junkeruralomnál, a magyar oligarchia kormányzásánál csak egy szégyenletesebb, utolsóbb, hitványabb uralom volt Európában: a román bojároké." S míg mindegyik ország vezetőrétegét és uralkodóját elsöpörte a történelem, "a bojár uralom és a román Hohenzollern trónja még ép." A továbbiakban a lap teljes joggal ítéli el Stefan Ciceo-Pop Gyulafehérváron elhangzott beszédét, melyben "gaz népekről beszélt, holott csak gaz kormányok vannak," s azt az állítását, hogy a jelenlegi magyar kormány ugyan úgy elnyomja a románokat, mint a régiek.³⁴³

A magyar lapok abban reménykedtek, hogy a szocialisták megátolják Kelet-Magyarország elszakítását. A román kormány ugysem tudja rövid idő alatt átvenni a hatalmat, a helyzet még megfordítható. Mások abban bíztak, hogy nemsokára Romániában is kitör a forradalom.³⁴⁴ Sorra érkeztek a tiltakozások a gyulafehérvári határozat ellen: az Antalfy vezette Marosvásárhelyi Magyar Nemzeti Tanács, a Medgyesi Magyar Nemzeti Tanács az elsők között tiltakozott az elszakítás ellen.³⁴⁵

A helyzetet a leghelyesebben a Népszava elemezte. Az elszakadás kimondását nemzetközi összefüggésbe állította, amikor kimondta: "a románoknak Nagyromániába való beolvasztása ma

az európai reakció megerősítése... A szocializmus sehol széles Európában nem olyan elnyomott, mint Romániában." A lényegre tapintva azt állapítja meg a magyar szociáldemokrácia lapja, a románok azért vonulnak Magyarországra, hogy levezessék a forradalmi energiákat, melyek ott is felgyülemlettek.³⁴⁶ Valóban, a király egyik legfontosabb célja volt trónjának megőrzése, mely csak akkor sikerülhetett, ha megakadályozza a ^(radikális) polgári demokrácia, vagy a proletárdiktatura létrejöttét. Az idegen területek gyors meghódítása kétség kívül föléleszthette a román tömegek egy részének illúzióit a királyság intézménye iránt.³⁴⁷ A későbbi események azt mutatják, a romániai vezető rétegek meg tudták ugyan valósítani legfontosabb céljaikat, de a forradalmi mozgalmat nem voltak képesek megsemmisíteni.

A román nemzeti gyűlés után néhány nappal bombaként robbant a hír: "Szakadás a magyarországi román szocialista pártban."³⁴⁸ Ettől kezdve a magyar lapok részletesen közölték a baloldali román szocialisták nyilatkozatait, melyekben tiltakoztak a román megszállás ellen. A román szociáldemokrácia legalább három csoportra hullott szét ezekben a napokban. A magyar polgári demokráciával való megegyezésre a baloldaliak hajlottak, bár ők a polgári elképzeléseknél is tovább láttak: majd a KMP-vel lépnek kapcsolatba, a Tanácsköztársaság idején közülük számosan fegyveresen is harcolnak a munkáshatalomért. Az "egyesülés" kimondása utáni napokban csak e néhány szociáldemokratát nem vakította el a "Nagy-Románia" megteremtésének lehetősége.

A magyar kormány, mint Károlyi idézett, az "egyesülést"

kimondó határozat ellen tiltakozó válaszából kiderül, a belgrádi katonai egyezmény betartásában bizakodott, erre hivatkozott. Nem tudták Budapesten, hogy Prezan tábornok már november 29-én Franchet-hoz jegyzéket intézett, melyben a magyarok által elkövetett kegyetlenkedésekre hivatkozva kérte, hogy a román hadsereg a belgrádi konvencióban meghatározott demarkációs vonaltól északra fekvő területeket is megszállhasson. Franchet december 1-én kapott egy táviratot Clemanceau-tól, melyből kiderül, hogy a francia kormány a továbbiakban nem tartja betartandónak a belgrádi egyezményt. Hozzáfűzte a francia miniszterelnök, hogy ezt a "további bonyodalmak elkerülése érdekében" nem kell hivatalosan a magyar kormány tudomására hozni.³⁴⁹ Franchet ennek megfelelően december 2-án engedélyezte a román csapatoknak a már értelmét veszített demarkációs vonal átlépését.³⁵⁰

A román csapatok a gyulafehérvári nemzeti gyűlés idején megindultak, hogy megszállják mindazt a területet, melyet a Marosvásárhelyre bevonuló csapataik által terjesztett, Prezan által aláírt röpiratban neveztek meg: a Tiszáig és Dunáig terjedő hatalmas Kelet-Magyarországot.

Prezan tábornok e kiáltványában történeti-politikai érveléssel támasztja alá a román hadsereg hódító háborúját: az Anonymus által kitalált Gelu vajdától Ferdinánd román király vitézségéig mindent felsorol, amivel esetleg lelkesíteni lehet az erdélyi románságot. A budapesti nemzetiségi minisztériumban Braun Róbert ezt a néhány sort írta a Prezan kiáltványát őrző dossziéra: "a hódító hadseregek szokásos kiáltványainak ez a paródiája, ugy látszik, a hivatalos Romániá-

ban még mindig divatos stilus. Gelu vajda hősi halála és létezése különben épp oly történelmi tény, mint Ferdinánd király ő felségének vitézsége és bölcsessége."³⁵¹

Jegyzetek

1. OL K 40 1918-IX-192. A Krassó-Szörény megyei főispán jelentése november 6-án Budapestre. /A K 40-es ford. a Jászi Oszkár vezetésével megbízott nemzetiségi minisztérium anyaga./
2. Vö. Szász Zoltán: Az erdélyi román polgárság ... 316.
3. Relatii agrare si miscari taranesti in Romania. = Buc. 1967, Ed. Politica. 263. Idézi: Unirea Transilvaniei... 546-53.
4. Uo. A jegyzőket többnyire a fegyverrel, kézigránáttal hazatérő katonák kényszerítették menekülésre.
5. Párttörténeti Intézet Archivuma, továbbiakban: PIA 606.f. 3/3. é.e. I. 47. fol.
6. Hajdu Tibor: Az 1918-as... 97-98. A korabeli jelentések tele vannak a jegyzők elűzésével, bántalmazásával. E dokumentumok részletes ismertetésére nincs mód. Vö. PIA. 606. f. 3/3. é.e. I. és II. kötet: 20., 44., 53., 58., 64., 66., 101. és 107. számú dokumentumok.
7. Aradi Hirlap 1918. nov. 8. 5.
8. Hajdu i.m., 99-100. A már említett Bozovics községben a szolgabíró is megölték /elevenen megnyuzták/. Aradi Hirlap 1918. nov. 8. 5.
9. Arad és Vidéke 1918. nov.6., 3-4.
10. Arad és Vidéke 1918. nov. 8. 5-6. Kifosztották a kurtakéri zsidó üzleteket. Ez az egész országban általános volt.

11. A számos eset közül csak néhányat emelünk ki: egy jelentés szerint Krasznahidvég, Gerendkeresztur, Nagygorarló, Alsódetrehem, Bun, Magyarigen lakossága az állami birtok állományát elhordta. /OL K 40 1918-IX-717. A földművelésügyi miniszter átirata Jászi Oszkárhoz./ A fogarasi értékes állami ménesbirtokról a helybeli román lakosság elvitte az állatokat, a fogatokat. /OL K 40 1918-IX-649./ Algyógyon a román lakosság kivágta az iskola fáit, elhajtotta juhait. /OL K 40 1918-IX-929/ A számtalan hasonló eset közül azért éppen ezeket emeltük ki, mert Jászi mindhárom esetben átiratban kérte - eredménytelenül - a Román Nemzeti Tanácsot a közbelépésre.
12. Ld. Kolozsvármegye Nemzeti Tanácsának egy jelentését. OL-K40-1918-IX-839.
13. A korabeli forrásokból és sajtóból százával nevezhetnénk meg a falvakat, ahol folyt a parasztforradalom. Ehelyett, összegezve a történeteket, azt lehet mondani, hogy elsősorban Dél-Erdélyben, Arad megyétől a szászlakta területekig volt leghevesebb a forradalom vidéken. Ld. Hajdu, im. 102. A Kolozsvári Hirlap jelentette: "Tény, hogy nincs Erdélynek egyetlen tenyérnyi helye, ahonnan a telefondrót ne szállítana el hozzánk kétségbeesett segélykiáltásokat." Kolozsvári Hirlap 1918. nov. 2. 8.
14. A csendőrség elkergetéséről: PIA 606. f. 3/3. 6.e. I-II.k.: 9., 11., 33., 35., 37., 40., 69., 73., 92., 102-3. számú iratok.
15. A magyar lapok előszeretettel közölték az ilyen híreket. Nagyilondán a Román Nemzeti Párt egyik legismertebb veze-

tője, Teodor Mihali csitította a parasztokat, végül alig menekülhetett haragjuk elől. /Kolozsvári Hirlap 1918. nov. 9., 5./ Bábolnán /Erdélyben/ Aurel Vlad birtokait fosztogatták, a Vlad családnak menekülnie kellett. Vlad ezután a román parasztok ellen is bevethető román nemzetőrséget kezdett szervezni. Pesti Hirlap, 1918. nov. 8. 5. Ez a budapesti lap ekkor még többé-kevésbé helyesen állapította meg: "Szó sincs nemzetiségi vagy felekezeti zavargásokról". Uo.

16. Kevermesen is ez történt. Aradi Hirlap 1918. nov. 4. 3. A Kolozsmegyei Nemzeti Tanács jelenti Bp-re, hogy Ujfenesen "a gróf Andrássy Gyula felügyelőjét visszatért magyar katonák kifosztották." OL K 40 19818-IX-839.
17. AH 1918. nov. 5. 1. Az idézet első mondata eredeti kiemelés. A lap ezzel azt kívánta hangsúlyozni, hogy a román parasztság nem a magyar impérium, hanem csak a gazdagok ellen harcol.
18. Az Arad és Vidéke /1918. nov. 6., 4./ jelenti, hogy a megyében nem kimélik a román hivatalnokokat sem. Széphelyen "a jegyzőt, pedig román ember, elkergették, feleségét, anyját megszurkálták." Hasonló mondatokat szép számmal idézhetnénk a november eleji erdélyi magyar sajtóból.
19. Az Unirea Transilvaniei... írja /557./, hogy a parasztok megtámadták a római- és görögkatolikus, valamint evangélikus egyházak birtokait. Nem közli, hogy a görögkeleti egyház ingatlanait kirabolták-e. Kétségtelen tény, hogy sok esetben az elmaradott román falvakban az ortodox pap szervezte a mozgalmat, így a parasztok az ő vagyonát

- ha egyáltalán volt ilyen - nem bántották. Az ortodox papok /is/ november közepétől a románság mozgalmát nemzeti irányba igyekeztek befolyásolni, többnyire sikerrel.

20. Pankotán nemcsak a Messer cég, hanem a Dunitresen-féle üzletet is megtámadták. AH. 1918.nov.3. 7.
21. Vö. Hajdu Tibor, Az 1918-as... 93-94.
22. OL K 40, 1918-IX-839.
23. Uo. A gépfegyveres védelemre azért volt szükség, mert ekkoriban egyes földbirtokosok földjük, kastélyuk védelmére, visszavételére "magánhadseregeket" szerveztek.
24. Hajdu T.: Az 1918-as... 100.
25. A nemzeti kérdés tulhangsúlyozásával már a forradalom első napjaiban sikerült a Temesvár melletti Varadia faluban a román intelligenciának megakadályoznia a parasztforradalm kirobbanását: november 3-án a falu vezetősége elhatározta csatlakozását Romániához. OL K 40 1918-IX-178.
26. A mai román marxista történettudomány - jellemző módon - a parasztforradalom nemzeti jellegét hangsúlyozza, háttérbe szorítva a társadalmi kérdéseket. Az 1965 után megjelent történeti munkáik ezért fokozott kritikával kezelendők az 1918-as erdélyi kérdést illetően.
27. Szász Zoltán kitűnő tanulmányából vesszük át az alábbi esetet: "Szászrégen mellett az egyik községben két magyar paraszt vezetésével elűzték a bérlőt, majd az a két vezető meghívást kapott a szomszédos román községtől a megmozdulás szervezésére." Szász Zoltán: Az erdélyi román... 317.

28. Így volt ez a borosjenői "ütközetben" is, amikor a hadat viselt parasztok elűzték a rendcsinálásra kivonuló polgárőrséget. Az összeecsapásnak 8 halottja, 20 súlyos és 200 könnyebb sebesültje lett. Arad és Vidéke 1918. nov. 5. Idézi: Kató, 403.
29. Világ, 1918. nov. 1. 5., Népszava, 1918. nov. 1. 9.
30. OL Miniszterelnökségi Iratok /a továbbiakban ME/ K 27, 1918. nov. 1. /119. doboz/ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.
31. Az Aradi Hirlap szerint román részről St. Cicio-Pop, A.Vlad és Al. Vaida tárgyal. - 1918. nov. 3. 4.
32. Az eredeti irat az aláírásokkal: OL K 40 1918-IX-1.
A cím nélküli felhívás teljes szövege a következő:

"A világháboru vérzivatarára közepet t e legfőbb törekvésünket az képezi, hogy népünket a további szenvedésektől és pusztulástól megóvjuk s bármi is következzen be a távoli vagy közeli jövőben, a hiába való vérontásnak és vagyonpusztulásnak elejét vegyük.

Felhívjuk tehát a magyar, román és szász nemzetnek minden fiát, hogy egymással érintkezésbe lépve, a belső rendet egymást megértő kölcsönös birodalommal biztosítsa s e célból közös egyetértéssel állapítsa meg mindana módokat, melyekkel a bekövetkező események között a személy és vagyonbiztonságot együttesen és legjobban megvédheti. Hock János, a magyar nemzeti tanács elnöke, Dr.Mihali Tivadar, a román nemzeti tanács képviselőjében, Melzer Vilmos, a szász országgyűlési képviselő elnöke."

Az iraton dátum nincs.

33. Világ, 1918. nov. 3. 2-3.
34. OL K 40 1918-IX-1.
35. OL K 40 1918-IX-3.
36. PIA 606 f. 3/3. 6.e. 84. Ebben a dokumentumban a nagy-
enyedi alispán november 8-án a megye polgármestereit
utasítja a kiáltvány szellemében történő munkára.
37. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.3. 1. és 4., Adevarul 1918.
nov. 10. 2.
38. OL ME K27. A nov. 2-i minisztertanács jegyzőkönyve.
Az Erdélyben az 1916-os román betörés után elkobzott va-
gyonok szinte mindegyike román kézben volt, mint ahogy a
betiltott lapok is /pl. a Romanul/ román ujságok voltak.
A fenti lap november elejétől, együtt több más lappal,
ismét megjelenhetett.
39. Világ 1918. nov. 1., 11.
40. Buza Barna a forradalom első négy napján, /okt.31-nov.3./
ideiglenesen igazságügyminiszter volt. Világ, 1918. nov.3. 4.
41. uo. 1918. nov. 3. 3.
42. Aradi Hirlap 1918. nov. 3. 6. - E napon az aradi román
tisztok már piros-sárga-kék trikolorral jelentek meg a
korzón, ami nagy megütközést keltett a magyar "társaság-
ban". A lap felhívja az olvasók figyelmét, hogy faji for-
radalom is zajlik, ezért nem lehet megütközni a román
trikolóron. Uo.
43. Világ 1918. nov.2. 6. Ismeretes, hogy az 1916. évi román
betörés után nagyszámu román nemzetiségű magyar állampol-
gárt internáltak, többeket a híres Sopron melletti tábor-
ba.

44. Szász Zoltán i.m. 315.
45. Hadtörténelmi Levéltár /A továbbiakban: HL/. Napi jelentések 9/1. cs., 14.sz.i. Ekkor még az volt az elképzelés, hogy a belépők 6 hónapig teljesítenek szolgálatot. A tisztek napi 40, a legénység 30 K díjazást kap. /Ezt később leszállították 30 ill. 20 K-ra./
A kormány 200.000 példányban adta a hadügyminiszter rendeletét, s 50.000 példányban a nemzetiségi nyelveken.
HL. 9/1 cs. 11.sz.i.
46. Vö. Szász Z. i.m. 321. és Hajdu T. i.m. 86. Szász Zoltán szerint a magyar kormány a román etnikumu tanácsokat a gárdákat végső fokon állami szerveknek tekintette.
47. Unirea Transilvaniei... 540. Nevezettek szociáldemokraták voltak.
48. Szász, i.m. 321.
49. Adevarul, 1918. nov.27. 4. Ez a lap részletesen tudósít az erdélyi román propaganda-mozgalomról. Ld. pl. Adevarul, 1918. nov. 24. 3. /Szociáldemokraták - Iosif Rehoi és B. Surdu - utjai./
50. Kolozsvári Hirlap, 1918. nov. 5. 2-3., Pesti Hirlap, 1918. nov.6. 2.
51. Kertész Jenő: A tíz év előtti Erdély napjai. = Korunk, 1929. 2.szám, 171-9.
52. dr.Vince katonai népbiztos távirata Jászihoz. OL K 40 1918-IX-46., valamint egy /csonka/ távirat, dr.Amos Frinen aláírásával. HL uo. 9/1.cs., 101.sz.i. Ki is adtak egy rendre intéző felhívást. Kolozsvári Hirlap, 1918. nov. 1. 2.

53. Liveanu, i.m. 529. oldalán ezt írja: "Intrucit aceasta masura risca ti. a paranesnokság átadása Sieglernek Sa compromita prea mult burgheria romina si intrucit senatul national romin din Cluj incerca sa se erijeze in conducator al tuturor consiliilor nationale romine, consiliul national romin central din Arad a dezavuat senatul national din Cluj."

54. Kertész Jenő i.m.

55. Kolozsvári Hirlap, 1918. nov.8. 1. Vezércikk.

56. uo. 4. oldal. Az alakuló ülésen Apáthy István hasonló hangnemben beszélt. Biró számadatai a történeti Erdélyre vonatkoznak!

A megyei tanács tagjai közé gróf Bethlen Ödön, gr.Bethlen György, ifj.gr.Bethlen Pál, Hankó Elemér, Velits Zoltán, Szereday Aladár, L.Balogh Géza, Dózsa Endre, Pap Alajos, dr.Nalaczy István tartozott. Vö.

Batthyány Lajos: Beszámolóm. II. kötet, 268-269.o. közötti facsimile.

57. Kolozsvári Hirlap, 1918. nov.6. 3. Vö. Szász Zoltán, im. 318-9.

58. Világ, 1918. nov. 14. 6.

59. Arad és Vidéke, 1918. nov.5. 2. A hirlapírónak Pop kijelentette, hogy a két nemzet "közös célja" a rend és a vagyonbiztonság.

60. Pesti Hirlap, 1918. nov.6. 3. Erdélybe utazott A.Vlad, Al.Goldis, Mihali, Vaida, Vazul Demjan román nemzeti- és katonatanácsokat szervezni. Erdélyi Jánost bizták meg a bp-i ügyeik intézésével. AH. 1918. nov.5. 2.

61. Az addig fülesküldöttöket Linden föloldotta esküjük alól, s engedélyezte, hogy a románok az egész országban "szabadon intézkedhessenek önálló szervezetük iránt." Népszava, 1918. nov. 9. 7.
62. Hunyad megye főispánja már november 9-én jelentette Jászinak az esküminta szövegét: "Esküszöm a mindenható Istenre, hogy ezen túl életem minden körülményei között bármely veszéllyel szemben megvédem román nemzeti hűségemet és engedelmeskedem a román nemzeti tanács által kiküldött és kinevezett megbízottaknak. Isten engem úgy segítjen. Amen." OL K 40 1918-IX-296.
63. Liveanu i.m. 511.
64. Liveanu i.m. 530., Népszava, 1918. nov.16. 6.
65. Világ, 1918. nov.14. 3. Az aradi román fegyveresek parancsnoka Al. Vlad lett, aki néhány nappal azelőtt tért haza a frontról.
66. A polgárság félelmét mutatja az a tény, hogy az első napon 796 fő jelentkezett a polgárőrségbe. Arad és Vidéke, 1918. nov. 5. 5., nov. 6. 2. és nov. 8. 7.
67. Világ, 1918. nov.14. 6. Váradon a magyar nemzetőrség a 4. honvéd pótsászlóaljra épült. Belőle Leóchey K. alezredes szervezett karhatalmi csapatokat.
68. Hasonló táviratot küldött Budapestre a Nagyenyedí Magyar Nemzeti Tanács elnöke is, már november 5-én. PIA 606.f. 3/3.6.e. I. 43. i.
69. HL 9/5. 2.d. 818. i.
70. Pop I. I.-ról: Aradi Hírlap, 1918. nov.3. 7., Széchenyiről: Világ, 1918. nov.7. 7.

71. A Balázsfalvai Román Nemzeti Tanács jelentései Kolozsvárra: PIA 606.f. 3/3. 6.e. I.93. /november 7/ és uo. I.82. /november 8./ A balázsfalvai román szerv megalakulását a nagyenyedi alispán hivatalosan tudomásul vette, majd körtáviratot adott ki a megyei hivatalnokokhoz: "felhivom, hogy az állandó összeköttetést ezen román nemzeti tanácsokkal tartsa fenn s azok vezetőségével lépjen összeköttetésbe." Felhívta a magyar hatóságok figyelmét arra, hogy a balázsfalvai román nemzeti tanács megyét járó kiküldöttjeit utjukban támogassák. PIA 606.f. 3/3. 6.e. I.59. és 63.

Fogaras megyében Serbán Miklós képviselő alakította meg a megyei közös magyar-román-szász tanácsot. A román Serbán lett az elnök, mellette egy magyar és egy szász tartozott a tanácsba. OL K 40 1918-IX-74. /november 4./

72. PIA 606.f. 3/3. 6.e. II. 104.
73. Krassó-Szörény megye főispánjának november 8-i jelentése. OL K 40 1918-IX.-82.
74. Az Arad megyei alispán távirata Jászinak: a világosi román nemzeti tanács közölte a főszolgabíróval, hogy elfogja mozditani. OL. K 40. 1918-IX-41.
75. OL K 40 1918-IX-39. A táviratot Ilics /Ilici/ nagysomkúti "román esperesi elnök" írta alá.
76. OL K 40 1918-IX-190. Az aradi alispán jelentése.
77. OL K 40 1918-IX-50. Cico-Pop helyesen látja meg a távirat további részében, hogy a közigazgatás érintetlenül hagyása a régi rendszer továbbélését jelenti.
78. OL K 40 1918-IX-27. /1918. nov.6./ Braniste közölte a

főispánnal, létezik már a megyében egy olyan román politikai csoport, amely magához akarja ragadni a hatalmat.

79. OL K 40 1918-IX-168.

80. A Romanult Szász Zoltán idézi tanulmányában: i.m. 322.

Liveanu szerint is, amikor a román nemzeti tanácsok rendet csináltak "elfojtották a forradalmi harcot." i.m. 529.

81. November 12-én jelenti egy, a hadügyminisztérium által Erdélybe küldött magyar tiszt Alsó-Fehér megyéből:

" A Vármegyei területén kisebb magyar és aránytalanul nagy román nemzetőrsegek ... alakultak." HL 9/1. 115. i. - A szilágysomlyói nemzetőrség csak 12-én tette le az esküt. HL 9/1. 130. i. Marosdécsén november 11-én, Sepsiszentgyörgyön csak 10-e körül alakult meg a nemzetőrség. HL. 9/1. 108. és 112.sz. i.

82. Szatmáron már november 5-én 2000 fős nemzetőrség működött, Zilahon 265-en, Nagykárolyban 250-en, Szilágysomlyón 100-an voltak a magyar rendfenntartó osztagokban.
HL 9/1. 69.sz. irat.

83. HL 9/4 588.sz. irat.

84. Inczedy Joksman távirata. HL 9/1. 60.i. Valóban: a Kolozsvári Hirlap 1918. nov. 23-án már a gyergyószentmiklósi vörös gárdánál cikkezik.

85. Nagyváradon Ágoston Péter kormánybiztos engedélyt kért a hadügyminisztériumtól, hogy megbüntethesse a fegyelmezetlen nemzetőröket. HL 9/1. 139.i.

86. Aradi Hirlap 1918. nov. 5. 2. és Arad és Vidéke 1918. nov. 15. 5-6. Az Acélgárda gyilkosságai miatt a román nemzeti tanács fellépett ellene Varjassynál.

87. Többek között a brassói nemzetőrségbe is beléptek a föl-
bonlott csendőrség tagjai. HL 9/1. 69.1.
88. Mások mellett a Torda-Aranyos megyei főszolgabíró több-
ször is jelent a helyi nemzetőrsegekről: nov. 7-ig a kör-
nyéken 11 faluban alakultak meg. Ezek a nemzetőrsegek
20-30 fő között váltakoztak /Marosveresmart 27, Székely-
kocsárd 30 fő/. HL 9/1. 41.1. Vö. még Hajdu Tibor i.m.
86. és 97., Kató I. i.m. 408.
89. Egy iratban a nagyenyedi alispán kéri a magyar kormányt,
intézkedjen az aradi román vezetőknél az elűzött jegyzők
érdekében. OL K 40 1918-IX-424.
90. HL. 9/1. 191-192.1.
91. Egy táviratában a Beszterce-Naszód magyar nemzetőrség pa-
rancsnoka kéri ezt. HL 9/1. 135. 1.
92. Ld. Arad és Vidéke 1918. nov. 5. 3-4., Világ, 1918 nov. 10.
7., Arad és Vidéke 1918. nov. 4. 2-3., uott, 1918. nov. 3.
3-4., Világ, 1918. nov. 12. 10., Kolozsvári Hirlap 1918.
nov. 9. 3-4., Pesti Hirlap 1918. nov. 7. 2. /Itt olvasható
Urmánczy Nándor hírhedt felhívása, melyben "magánhadsere-
get" szervez erdélyi testvére és annak birtokai megvéde-
sére./, Világ 1918. nov. 3. 8., Aradi Hirlap, 1918. nov. 9.
4., Világ 1918. nov. 10., 9. /Itt egy hír szerint a dévai
nemzetőrség a környékbéli falvakban 20 embert agyonlőtt./,
Aradi Hirlap 1918. nov. 3. 4., Kató i.m. 410-411, Világ
1918. nov. 8. 7. /Ebben egy cikk hirt ad a facsádi véreng-
zésről, ahol a tömegbe dobott repülőbombák több tucat em-
bert öltek meg./.

93. Iliveanu V. i.m. 545. A román szerző szerint a Lansing-üzenetig a román vezetők a fő súlyt nem Erdély és Románia egyesítésére, hanem az erdélyi hatalom megszerzésére helyezték. Lansing táviratát közölték a magyar lapok. Eredetije: Departments of State. Papers Relating to the Foreign Relations of th U. S. 1918. Suppl.I., Vol.I. 785. Ld. Magyarország története, 8. kötet. Bp. 1976. 113.
94. OL ME K27. A november 5-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve. A hadügyminiszter szerint román részről nincs nagy veszély, mert a Mackensen-hadseregen nem tud áttörni a román hadsereg.
95. Ismeretes, hogy Horvátországba, Csehországba küldött is a magyar kormány követeket. Nincs tudomásunk arról, hogy Bukarestbe is ment volna magyar követ. Az Arad és Vidéke című lap ugyan november 13-i számában /3. oldal/ jelenti, hogy a kormány Sztojanovics tartalékos századost nevezte ki bukaresti követnek, akit a román miniszterelnök fogadott is, de azt az egyetlen sajtójelentést hitelesnek nem fogadhatjuk el.
96. Ormos: A belgrádi... 25-27.
97. Uo. 27.
98. Az egyezmény magyar eredetijéről készített korabeli másolat lelőhelye: HL A Miniszteri Pegyverszüneti Bizottság /a továbbiakban: MFB/ iratai. 1. doboz, 316-319. számú iratok. Idézett rész a 316.sz. fóliáról, a III. pont ugyanonnan. A demarkációs vonal kedvezőbb lett a francia vezérkar október 15-i terveihez képest. Ormos: A belgrádi...33.

99. Egyetértünk Ormos Mária megállapításával, miszerint az egyezmény "Erdélyben ... a magyar kormány szempontjából megszüntette az egyetlen védhető vonalat, a Kárpátokat." A belgrádi ... 33.
100. Az eredeti, St. C.Pop által aláírt /Dr.Pop C. Istvánnak, azaz magyarul írva/ dokumentum lelőhelye: OL K 40 1918-IX-240. /A kiemelés tőlem - R.E./
101. Uo. A kiemelés az eredeti iratban vastag ceruzával történt, nyilván Jászi vagy Károlyi kezétől származik.
102. Uo. A jogtörténész Schönwald egyértelműen ultimátumnak nevezi a Román Nemzeti Tanács levelét. Schönwald i.m. 52-53. Ugyanigy nevezi Liveanu is a memorandumot. i.m. 555. A Központi Román Nemzeti Tanács 12-én délután 6 óráig kért választ az ultimátumra. Az "országnak" kifejezés alatt a Román Királyság értendő. Ezt a fogalmazást úgy is értékelhetjük, mint rejtett fenyegetést: a Román Nemzeti Tanács esetleg segítségül hívhatja a romániai csapatokat.
103. Szász Zoltán i.m. 324. Mihali T. "tulságosan merésznek tartotta", végül Goldis javaslatára küldték el Budapestre. Szász szerint is ez az ultimátum jelenti be először az elszakadást. Szász Zoltán: Gyulafehérvár, 1918. = História 1980. 3.szám, 27.
104. Világ 1918. nov. 10.
105. Szász: Az erdélyi román ... 324. A 10-i kormányülésen a minisztereken kívül a Kolozsvári Magyar Nemzeti Tanács küldöttei, Somló Bódog és Vincze Sándor is jelen voltak. Ők azért utaztak a fővárosba, hogy kérjék a kormányt,

nevezzen ki a románlakta megyék élére román főispánokat. Részt vettek még a minisztertanácson erdélyi arisztokraták is: Bánffy M., Bethlen István, Barcsai Andor, Teleki Arvéd, valamint Apáthy István professzor. Kolozsvári Hírlap 1918. nov. 16., 2-3.

106. Jászi Oszkár: Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra. = Klny. a Napkelet 1921. dec. 21-i számából. Cluj-Kolozsvár, 1921. 5. oldal.
107. Uo. 3-4.
108. Arad és Vidéke 1918. nov. 12. 4.
109. KML I. 259.
110. OL ME K27 Az 1918. nov. 8-i minisztertanács jegyzőkönyve. Ignotusnak a minisztertanács 300 000 K-t szavazott meg.
111. Batthyány javaslata volt az. Fölvetette, hogy a régebben e célra tervezett 156 millió K-ból a még ki nem osztott 50 millió K-t használják föl.
112. Világ, 1918. nov. 7. 3.
113. Kolozsvári Hírlap 1918. nov. 9. 2-3.
114. A papok több községből küldöttségeket menesztettek az aradi központhoz. Al.Vlad rendszeresen beszédeket tartott nekik, amelyekben a rend fenntartására hívta föl a falvaikba hazatérőket. A tömeget azután a papok föl-
esketik erre, majd eléneklik a Pe al nostm steag e sczis
unire /Zászlónkra az egyesülés van felírva/ kezdetű dalt.
Aradi Hírlap 1918. nov. 10. 5.
115. 7-én Tordáról jelentették Jászinak a magyar és román nemzeti tanácsok együttműködését /OL K40 1918-IX-49/

10-én Abrudbányán alakult meg és tevékenykedett közösen a magyar és román nemzetőrség /PIA 606.f. 3/3 6.e.

II.112./ 8-án Aradon értekezletet tartott a közrend megóvásáról a főispán, az alispán és St.Cicio-Pop. /Arad és Vidéke, 1918. nov.8. 4./

A sajtó többek között Krassó-Szörényből jelentette, hogy Karánsebes román kézre került. Világ 1918. nov. 9. 7.

Ld. még a balázsfalvai román nemzeti tanács táviratát a dicsőszentmártoni magyar tanácsnak. PIA 606.f. 3/3.

6.e. I. 71.

116. Liveanu V. álláspontjával értünk egyet: "Ei /ti. az aradi román vezetők/ au cerut din nou trimiterea trupelor romine in Transilvania pentru inabusirea luptelor revolutionare." i.m. 549. /Az én kiemelésem. R.E./

117. Pascu: Adunarea... /tanulmánykötet/ 397. Az Erdély története II. kötet szerző írják a Iasi-ba menesztett titkos küldöttséggel kapcsolatban: "Ez bizonyítja az erdélyi román burzsoázia és földbirtokosság jobboldali szárnya vezetőinek eltökélt határozatát, hogy a munkások és parasztok harcát - ha kell, fegyveres erővel is - felszámolják." 438. oldal.

118. Idézi: Szász i.m. 322.

119. Aradi Hirlap 1918.nov.9. 7-8.

120. Adevanul, 1918.nov.10. 4. Mihut, a román szociáldemokrata lap tudósítása szerint többek között ezeket mondotta: "Cind re va pune chestia unirea noastre cu Romania, va trebui atunci sa punem conditiuni Romaniei, sa porneasca pe calea democratiei celei mai largi, si sa se sfirseasca cu domnia ciocoilor.

Va trebui sa spunem guvernului din Romania: Sintem si noi Romani, am stat in Ungaria, destul timp fara drepturi, - nu voim acum, ca unindu-ne cu Romania, sa mai raminem fara drepturi, intr'o vreme, când Ungaria se va face republica si domnia poporului." Tiron Albani is kijelentette: "... de Romania ciocoilor nu vrem sa auzim."

121. Pesti Hirlap 1918.nov.12. 5., Magyarország 1918.nov.12. 5., Népszava 1918.nov.12. 8. Világ 1912.nov.12. 4.
122. OL K40 1918-IX-63. Azért részleteztük Erdélyi levelét, mert jól mutatja a korabeli magyarországi román politikusok "sajátos" viselkedését: egyik napon az elszakadást szorgalmazzák, másnap a megvalósításhoz a magyar kormány segítségét kérik.
123. OL K40 1918-IX-167. 13-án a kért személyeket szabadlábra helyezte a kormány. OL K40 1918-IX-425.
124. Világ 1918.nov.13. 3., Pesti Hirlap 1918.nov.13. 3.
Bartha kijelentette, hogy "a román katonák szabadon esküdhetnek a Román Nemzeti Tanácsra és ebből folyólag semmiféle joghátrányt nem fognak szenvedni." Ekkor tudta meg a magyar közvélemény, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács Maniut "Bécs székhellyel külügy- és hadügyminiszterré nevezte ki." Világ i.h.
125. Adevarul 1918.nov.10. 2. Ld. az Apel catre trupele romane din Ungaria si Transilvania című felhívást. Egy cikkében azt írja az Adevarul, hogy a fogarasi román csapatok először a Magyar Nemzeti Tanácsra tettek esküt, de Fluera, Erdélyi és Enea Grapini közbenjárt a hadügyminiszternél,

- aki telefonon parancsot adott, hogy a fogarasi románok a Központi Román Nemzeti Tanácsra tegyenek esküt. Uo.
126. A nagyenyedi csendőrséggel közölte a helyi román nemzeti tanács, hogy a november eleji Hoch-Mihali-Melczer felhívást el nem ismeri, ezután csak "a nagy román nemzet jogaiért" küzd. PIA 606.f. 3/3. 6.e. II.155.
127. Adevarul 1918.nov.10. 1. Ce vrem? című vezércikk.
128. Aradi Hirlap 1918.nov.10. 3.
129. Világ 1918.nov.12. 9.
130. Magyarország, 1918.nov.12. 1.
131. OL K40 1918-KVIII-121. November 12.
132. OL K27 Min.tan.gkv. Az 1918. nov. 12-i minisztertanács jegyzőkönyve. /Ezen az ülésen akkreditálták - Károlyi javaslatára - Rakovszki "urat", Oroszország követét./
133. OL K27 Min.tan.jkv. Az 1918.nov.12-i és 13-i minisztertanács jegyzőkönyve.
134. OL K27 Min.tan.jkv. November 12.
135. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.12. 4-5.
136. November első napjaitól kezdve sorra érkeztek a kormányhoz olyan javaslatok, melyek az ország katonai megvédését tervezték.
137. Világ 1915. nov.12. 4.
138. Uo. 1. oldal.
139. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.13. 2-3. Goldis hozzátette még azt is, hogy nemcsak Erdélynek, hanem Magyarország összes románlakta területének Romániához kell tartoznia. Uo.

140. Uo. Goldis még azt is megígérte, hogy Arad, annak ellenére, hogy Romániához csatolják, magyar város marad. Hogy milyen messze előre terveztek, mutatja egy kijelentése, mely szerint az új megkisebbedett, a régi Romániával körülbelül egyforma nagyságú Magyarország tengeri kijáratot fog kapni Fiuménél, Triesztnél, "esetleg Konstancánál."! Uo. Végül ezeket mondta: "Ha fájni fog is a magyarságnak Erdély és a magyarországi román területek elvesztése, rövid idővel be fogják látni, hogy az jogos volt." Uo.
141. Jászi Oszkár: ViSSzaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra. /A továbbiakban: ViSSzaemlékezés.../ 5.
142. Aradi Hírlap 1918. nov.14. 8. Az átjött romániai katonákért hamarosan egy vezérkari tiszt jött, s visszavitte őket Romániába.
143. Ion Popescu-Puturi-Augustin Deac /szerk./: 1918. Unirea Transilvaniei cu Romania. III. Kiadás. = Bucuresti 1980. Editura Politica. 559., Világ 1918. nov.14. 1-3., Komáromi János i.m.27. A magyar delegációt Varjasy Lajos fogadta. Magyar részről ott volt még dr.Rácz Gyula, Kovács Alajos és Szekeres János jegyzők a nemzetiségi minisztériumból, valamint Csécsy Imre, Jászi titkára. /Az Unirea Transilvaniei az 559. oldalon helytelenül Csécsy Józsefet ír! / A Bihar megyei Nemzeti Tanács táviratban kérte Jászitól a részvétel jogát a tárgyaláson, de arra nem került sor. OL K40 1918-IX-98. /Nov. 11-i távirat./

144. Jászi Visszaemlékezés... 6., Világ 1918.nov.14. 1. Az erdélyiek információkat szolgáltathattak a magyar delegációnak, ezért tiltakozhattak a románok az ő részvételük ellen.
145. Jászi: uo., Világ uo. A magyar lapok közül a Világ adja a legpontosabb információkat a tárgyalásról.
146. Jászi uo., Világ uo.
147. Jászi i.m. 7-8. Világ uo., Unirea Transilvaniei... 560-61. Ion Clopotel: Revolutia din 1918. si unirea Ardealului cu Romania. = Cluj 1926. A Societatea de Maine Kiadása. Clopotel külön fejezetben foglalkozik a tárgyalással, szó szerint idézi /románul/ Jászi beszédét, javaslatait a 81-99. oldalon.
148. Az idézetek itt is és feljebb is: Világ uo.
149. Uo.
150. Uo. A hozzávetőleges - korabeli - számítások szerint mintegy 2 millió román kapna autonómiát, kb. 270 000 fős magyar lakossággal.
151. Vö. Szász Zoltán kitűnő értékelését: i.m. 235-6.
A magyar történeti szakirodalomban Hajdu T. is foglalkozik. Hajdu kifejti: Jásziék "autonómiáról beszéltek és nem »konföderációról«, mert a magyar kormánynak alárendelt nem magyar föderációk rendszere továbbra is a többi nemzetiség fölé emelte a magyar nemzetet. A Károlyi-kormány tehát e téren is elmaradt egy lépéssel a történelem menetétől." Hajdu, i.m.249. E sorok szerzőjére a Károlyi-Jászi-féle nemzetiségi politika megítélésében is jellemző, hogy azt várja el a polgári demokratikus rendszertől és politi-

kusaitól, amit csak a proletárdiktatura képes történetileg megvalósítani. A magyar polgári demokraták /a polgári radikálisok és a velük egyideig együtt menetelő szociáldemokraták/ is csak úgy politizáltak, mint általában a polgárok - illetve, a nemzetiségi kérdésben még haladőbb terveket ajánlottak a hozzájuk mérten sokkal jobbra álló nemzetiségi vezetőknek. Hajdu Tibor egy másik állítása szintén történelmietlen felfogását mutatja: "Ma már /értsd: az 1960-as években/ nyilvánvaló, hogy a Károlyi-kormánynak mint polgári demokratikus nemzeti kormánynak egyetlen ésszerű álláspontja lehetett volna: elismerni a nemzetiségek elszakadási jogát, s egyben magyar nemzeti szempontból előnyös határokat javasolni. Így sem lehetett volna a trianoni békében megvontaknál sokkal jobb határokat elérni, de valamivel jobbakat esetleg igen." uó. i.m.118. Az állítás történelmietlen, mert retrospektív, s mert naiv: feltételezi, hogy határkérdésekben tárgyalni lehetett volna a szomszédok burzsoáziájával, akik a trianoni határokkal sem voltak elégedettek. Helytelen a lenini álláspontot elvárni a köztársasági polgári demokratáktól, akiket éppen az a lényegi vonás tesz azokká, hogy nem mondanak le hazájuk hatalmas területeikről a szomszédos királyság szinte feudális urai számára. Ehelyett inkább tudomásul kell venni, hogy 1918 őszén - 1919 legelején a polgári állam megteremtése volt napirenden, s csak 1919 tavaszán, miután az emberek tömegei csalódtak a polgári rendszerben, vált történelmileg szükségszerűvé a munkásosztály diktaturája.

Szász Zoltán tanulmányához hasonlóan helyesen ítéli meg a Jászi-tervezetet Schönwald Pál is kitűnő könyvében: "A román anyanyelvű, illetve többségű területeknek széleskörű autonómiát ajánlott fel, ideértve a kormányzat átruházását is." A magyarországi 1918-1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései. = Bp. 1969. Akadémiai Kiadó. 53.

152. Világ 1918. nov.14. 3.

153. Uo. Jászi visszaemlékezésében Bokányi beszédének tulajdonítja a román küldöttség nyugtalanságát /Visszaemlékezés... 9-10./, amit valójában ő is okozott.

154. Komáromi tevékenységére ld.: Magyar Életrajzi Lexikon I.kötet. = Bp. 1967. Akadémiai K. 956.

155. Komáromi i.m. 28. Feljegyezte azt is, hogy a tárgyaló román küldöttség tagjait a román gárda tisztjei már a megyeház előtt várták. A román vezérférfiak és a gárda romániai kapcsolatainak feltárása csak a romániai, elsősorban a Bukaresti Központi Katonai Levéltár dokumentumai tanulmányozásával lehetséges.

156. Aradi Hírlap 1918.nov.14. 8.

157. Uo. 5-7. A népgyűlésen Apáthy és Somló Bódog is beszélt, az előbbi nem szerencsés hangnemben. Komáromi János i.m. 30.

158. Egyes források szerint 35 embert lőtt agyon ez a különítmény. A későbbi vizsgálatok talán megosztják a felelősséget ezek és a helybeli csendőrség között, az mindenképpen tény, hogy a vérengzés, amelyet a Központi Román Nemzeti Tanács propaganda-kampánnyal egészített ki, nagy-

mértékben rontotta a románok és magyarok viszonyát.

159. A kolozsvári Kertész Jenő visszaemlékezései szerint a vizsgálatot végző bizottság tagjai: Kertész, dr. Balázs Endre a magyar, dr. Purutiu és dr. Pordea a román nemzeti tanácstól. Két autón indultak a helyszínre. Megállapították, hogy a különítményt Urmánczy János földbirtokos bátyja, Nándor szervezte. A családnak a környéken 23 000 hold erdője s kastélya volt. A budapestiek parancsnokai elmondták, hogy Bánffyhungadtól átfésülték az erdőt, az ellenállókat kivégezték, s mivel a fagyos földbe nem tudtak sírokat ásni, harctéri szokás szerint elégették a halottakat. Kertész Jenő i.m. 171-9. A Világ tudni véli, hogy a katonák az elfogott parasztok egy részét átadták a csendőrségnek, s az végezte ki őket, egy csendőr főhadnagy parancsára.

A magyar-román vegyesbizottság, miután jegyzőkönyvet vett föl Jósikafalván, visszatért Kolozsvárra. Azonnal bevonták a csendőrséget, a főhadnagy ellen a honvédkerület megindította a hadbírószági eljárást. Erről azonnal értesítették a Központi Román Nemzeti Tanácsot. A felvett jegyzőkönyveket két neves kolozsvári demokrata, a magyar dr. Grandpierre és a román dr. Hatieganu /mindketten törvényszéki bírók, a háború alatt barátok és titkos antant-hívek/ irták alá. Az erdélyi politikai közhangulatot igen rossz irányba terelte az az esemény. Az ügyről a román vizsgáló-bizottság is jelentést adott ki, melyben részletesen leírta a különítményesek botbüntető és hullaegető kegyetlenségét. /A botbüntetést tömeges méretekben

majd a megszálló román hadsereg vezeti be Magyarországon./
Világ 1918.nov.14. 3., uo. 1918.nov.15. 7. Jászi Vissza-
emlékezés... uo.

160. Kertész i.m. 171-9. Kertész leírja, hogy Emil Hatieganu a későbbiekben Erdélybe érkezett francia tiszteket vitt ki Jósikafalvára, "megfelelő propagandát csinálni a magyar kegyetlenség ellen s emellett, hogy milyen sürgősen szükséges az antant előnyomulása." Uo.
161. Komáromi i.m. 32. A hirt Varjassy kapta Kolozsvárról. Világ 1918.nov.15. 7. A lap az Arad megyei főispáni hivatalt nevezi meg hírforrásként. Meg kell jegyezzük, hogy a legfrissebb román nagymonográfiában, amely témánkat foglalja össze, nem találtuk Mihali reakciós tettének megemlítését sem. Ld.1918. Unirea Transilvaniei... III.kiadás /1978-ban adták ki/, de nem tud Mihali követéséről az 1972-es kiadás sem. Mihali egyébként 16-án nyilatkozott a sajtónak: "Alaptalan rágalom, hogy én a nagyilondai népre lövöttem volna", ellenkezőleg, a román nép "hüségesen őrködött birtokom felett" - mondotta. Aradi Hírlap 1918. nov.17. 5. Máshogy írja le az eseményt:
- Kolozsvári Hírlap 1918.nov.15. 5. Liveanu szerint a román-magyar gárda lőtt a tömegre. i.m. 529.
162. Világ 1918.nov.14. 3. Dr.Székely Béla jelentése.
163. uo. 1. A Halkan, nyugodtan c. vezércikk. Kéri a románokat, okuljanak 1848-49-ből, nehogy ismét vér folyjon Erdélyben.
164. Világ 1918.nov.15. 1-4.
165. Uo.
166. Uo.

167. Uo. Emlékeztetünk arra, hogy Maniu nézetei mennyire hasonlók a magyar reakció vezéralakja, Tisza István gróf nézeteivel a magyar-román megegyezésben a pánszláv kérdés miatt.
168. Ekkor foglalt állást a szász Neugeboren a magyar javaslatok mellett.
169. Uo. az idézetek.
170. Szász Zoltán i.m. 327
171. Világ 1918.nov.15. 1-4.
172. Uo. Goldis ezeket mondotta: "... a románság szeretetéről biztosítja a minisztert és arra kéri, hogy az elutasító választ ne méltóztassék személye ellen irányuló sértésnek tekinteni. A románság mindig tudni fogja, hogy neki e kérdések elfogulatlan és igazságos kezeléséért hálával tartozik." Megjegyezzük, hogy Juhász Nagy Sándor i.m. 303./ szerint a román tárgyaló fél tagjainak egy része meglátta Jászi terveinek értékét /Goldist említi/ de Maniu hatására ők is a teljes elutasítást választották.
173. Világ 1918.nov.15. 1-4.
174. Uo. A lap 4 oldalas beszámolójának címe: "Aradon meghiusult a megegyezés. A magyar demokrácia békejobbját egyelőre elutasította a román sovíniszták imperializmusa." Jászi a Népszavában az erdélyi román politikusok taktikáját a "tulkövetelések" módszerének nevezte. Népszava 1918.nov.16. 5.
175. Kolozsvári Hírlap 1918.nov.16. 2-3. Hozzátette ehhez:

a magyar baloldal nem azért vivta ki a demokráciát, hogy most azt megszüntesse idegen imperialista törekvések miatt.

176. Világ 1918.nov.15. 1. Vezércikk.

177. Világ 1918.nov.16. 2. Godis ekkor jelentette be, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács a magyar kormánytól 160.000 /! / kézfegyvert, 5000 géppuskát és 10 millió koronát kér saját céljaira. A román nemzeti tanács 15-én egész nap tárgyalt, ekkor "döntötték el" a fentieket. Itt merült fel az is, hogy listát nyujtsanak be Jászinak, melyben a kinevezendő erdélyi román főispánok nevét tüntetik föl.

178. Ezt így fogalmazta meg: "...avem convingerea ferma ca acel popor dintre poporul romin si maghiar care va ramine definitiv stapin si domn peste Ardeal, va dobindi si va avea si va domina gurile Dunarii, ceea ce e egal cu dominatiunea de stat determinanta in orientul Europei." Ld. Iuliu Maniu: Ardealul in timpul razboiului. = Cluj 1921. 6-7. Idézi: Liveanu i.m. 546. Maniu ezzel a román burzsoázia céljait szolgálta, amely - mint Liveanu írja -: "Burgheria romina tindea la un rol dominant in intreg Sud-Estul Europei." Uo.

179. Szász Zoltán i.m. 327.

180. Előttünk ismeretlen okok miatt Hajdu Tibor i.m. 134. oldalán ezt írja: "A román vezetők nem tüzték még ki egyértelműen az elszakadás programját..." Ez a román küldöttség dokumentumainak ellentmondó állásfoglalás. A románok közül egyesek valóban nem tudták eldönteni, mi is volna

a jobb: független román Erdély vagy feltétlen csatlakozás Romániához, egyet viszont teljes határozottsággal tisztáztak Aradon, s ez a románlakta területek elszakadása volt. Vö. Szász Zoltán megállapítását: "Az aradi tárgyalásokon tisztázódott, hogy a Román Nemzeti Tanács a Magyarországtól való elszakadás útját választotta." I.m. 327. Szász Zoltán a román álláspontot helyesen elemezte tanulmányában.

181. Hajdu Tibor, Sajátos szemléletének megfelelően, a munkapárti reakció és a polgári demokrácia összemosásával kívánja lejártni a Károlyi-kormányt. I.m. 135. Szerinte Jászi polgári nacionalista politikája a "fejlődés gátja" volt.

181/a Jászi: A Monarchia jövője... 52-53. Jászi itt Magyarországot a dunai szövetség tagjaként képzei, amely biztosítaná a kisállamok szabad fejlődését "a germán és a szláv malomkő között." Uo. 76-77.

182. A Győri Nemzeti Tanácsban kerültek többségbe a szocialista köztársaság hívei. Világ 1918.nov.16. 3.

A Magyar Nemzeti Tanács november 11-i ismeretes felhívása előtt már egy héttel követelték egyes helyeken a köztársaság kikiáltását, többek között Temesváron.

Ld. Világ 1918.nov.6. 8.

183. Világ 1918.nov.16. 1.

184. Egy kolozsvári távirat 12-én: "Erdélyben a köztársasági mozgalom mind nagyobb mérvet ölt. Az erdélyi vármegyék kivétel nélkül mind a köztársasági államforma mellett készülnek állást foglalni." Világ 1918.nov.13. 3.

185. Képviselőházi Napló XLI. 457.
186. Uo. 461-462. /A kiemelés tőlem. - R.E./
187. Uo. 463. Károlyi ezt írta Kunfi beszédéről: "...beszéde dantoni szenvedélytől és meggyőződéstől vibrált, a hallgatóságot a lelkesedés könnyre fakasztotta." Károlyi M. Hit, illúziók nélkül. 186.
188. "Nu bucuram din toata inima de proclamarea republicei maghiare, insa bucuria noastra va fi fara margini atunci cind se va proclama republica romana." /Eredeti kiemelés./ Adevarul 1918.nov.24. 3. E román lap csak néhány sorban számolt be a Népköztársaság kikiáltásáról. Ld. még: Unirea Transilvaniei... 541-2. Eszerint az egyik román szónok kijelentette, hogy ők is el fogják üzni a Hohenzollern dinasztiát.
189. Preusz és a román szónok szavai: Világ 1918.nov.17., 9.
190. Vö. Schönwald Pál i.m. 40.
191. Vö. Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. 184.
192. OL K40 1918-IX-146.
193. Azzal érvel, hogy miért ne lehetne két Románia? Van hasonló eset a történelemben. - Aradi Hírlap 1918.nov.17. 7.
194. Aradi Hírlap, 1918.nov.17. 4.
195. OL K27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Az 1918.nov.19-i ülés jegyzőkönyve.
196. Világ 1918.nov.16. 2-3. /Az idézetben az én kiemelésem. R.E./
197. Uo. A lap Tisza, Wekerle mellett egy helyen Bethlen Istvánt - aki néhány nappal azelőtt még részt vett a Nemzeti Tanács ülésén -, is megemlíti a közismert reakciók között.

198. OL K27 Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek. Az 1918.nov.19-i ülés jkv. A román fiatalok bevonulásának erőltetése azért sem lett volna helyes, mert pl. a Brassói Román Nemzeti Tanács felhívást adott ki, hogy a román ifjak ne engedelmesskedjenek a Hadügyminisztériumnak. A Központi Román Nemzeti Tanács pedig kijelentette, hogy a román katonák fölött csak a román nemzeti gárda parancsnokának van joga rendelkezni, s azt meg is teszi. Világ 1918.nov.22. 1.
199. Világ 1918.nov.22. 1.
200. OL K40 1918-IX.242.
201. OL K40 1918-IX-268. 4. oldal. /Miniszteri fogalmazvány./ /A magyartalan fogalmazás az eredeti iratban!/ Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács is értesítette erről a kérdésről a kormányt: Horváth báró volt az elmúlt években a román tanítók közismert üldözője. Népszava 1918.nov.16. 6.
202. Clopotel, Ion i.m. 100. "Dupa esuarea tratativelor dela Arad d. Goldis a emis ideea unui protest catre popoarele lumii..." Megjegyezzük, a román manifestumról már 19-én tudott a kormány. Varjassy aradi kormánybiztos tudomást szerzett arról, hogy a Központi Román Nemzeti Tanács egy aradi tanárt bizott meg azzal, hogy a manifestumot francia nyelvre fordítsa. Ezt Varjassy azonnal tudatta Jászival.
203. Eredeti román szövegét Ion Clopotel közli említett könyvében, 100-101. Ml, tekintettel arra, hogy az a nagyjelentőségű dokumentum évtizedek óta nem jelent magyarul, teljes terjedelmében közöljük tanulmányunk Függelékében /3.sz. dokumentum/. A fordítás korabeli, átvétel a Világ

- 1918.nov.21. 3. oldalról. A következő idézeteket is innen vettük. Egyes korabeli hírek szerint a manifesztumot a prágai szikratáviró röpitette Európa minden országába. Aradi Hirlap 1918.nov.21. 1. /Vezércikk./
- A román szakirodalom 18-ra teszi keletkezését. Vö. Desavirsirea Unificarii Statului National Roman 388., Pascu: Marea Adunare Nationala de la Alba Iulia 362.
204. Világ 1918.nov.22. 3.
205. Aradi Hirlap 1918.nov.21. 1.
206. A román szociáldemokrata lap, az Adevarul 24-én jelentette: "...proclamatia aceasta a Consiliului National Roman s'a facut fara stirea si consimtamantul membrilor socialist din Consiliu." 1918.nov.24. 3.
207. Világ 1918.nov.22. 1. A magyar sajtó természetesen teret adott a románok belső vitáinak.
208. "La aceasta Romanie nu vrem sa ne alaturam. Noi vrem sa ne infratim cu Romania muncitoare, cu Romania republica, insa la nici un caz cu tara ciocioilor si-a unui Hohenzollern." /Eredeti kiemelések/ Adevarul 1918.nov.24. 1. Vezércikk. Az Erdély története II. kötet, 445. oldalán csonkán idézi ugyanezt!
209. Világ 1918. nov.22. 1.
210. Világ 1918.nov.23. 4. A nyilatkozatot Maniu az elmúlt évtizedek során politikai megnyilvánulásai sorába helyezi. Nem tudni, ide értette az 1916-os hűségnyilatkozatokat a Monarchia mellett? A mai romániai szakirodalom igen pozitív történelmi tetteknek nevezi - Maniuhoz és a többi korabeli román polgári vezetőhöz hasonlóan - a

- manifesztumot. Vö. Pascu: i.m. uo. Pascu: Adunaréa...
/tanulmánykötet/ 396.
211. A francia lapok különféle koholmányokat jelentettek meg a magyarok erdélyi kegyetlenkedéseiről. Magyarország 1918.nov.23. 8.
212. Erdély története. II.kötet. 438-9. Az erdélyi küldöttségek tevékenységének részletes leírását ld.
Desavirsirea... 385-6. Teodor Mihali Désről küldött egy főhadnagyot és egy ügyvédet Romániába, akik többek között fölkeresték Iorgát is. Iorga emlékiratából tudjuk, hogy ők is a bolsevik veszélyre hivatkoztak. Iorgát idézi: Desavirsirea... 386.
213. Romanul 1918.nov.21. 1.
214. Diószegi i.m. 26: "A győztes antanthatalmak mindegyike a háboru jogát alkalmazta a legyőzött ellenféllel szemben, és a békét, ha voltak is fokozati különbségek, annexiók és hadisarc alapján akarta megkötni."
215. Batthyány emlékiratai szerint már november 1-én átkeltek az első egységek /Beszámolóm. I.kötet, 275./.
Böhm Vilmos emlékirata szerint 14-én érkeztek az első hírek a román támadásról /Két forradalom tüzében... 86-89./.
A kérdés polgári szakértője, Horváth Jenő 13-ra teszi a támadás kezdetét /Magyarország és a nemzetiségi kérdés, 81./.
A Magyarország története 8. kötetében Siklós András szerint a fővárosba 13-án, Aradra "ezzel egyidejűleg vagy már azt megelőzően". /113./ Liveanu 13-ra /i.m. 550/ Kiritzescu 16-ra teszi a támadás kezdetét.
/La Roumaine... 457./

216. Világ 1918.nov.2. 4.
217. Hadtörténelmi Levéltár /HL/ Az 1918-1919 forradalom iratai. 9/1.cs. 157. folió.
218. Világ 1918.nov.6. 5.
219. HL 1918. 9/2., 264., 279.
220. HL 1918. 9/2. 261. A déli hadseregparancsnokság vezérkari főnöke megjegyzi: "a romániai helyzetre való tekintettel intézkedés nem tehető."
221. A Gyergyó környékén állomásozott 204. gyalogezred s a csiki medencében állott 1. lovashadosztály "hazafelé özönlik." Az Erdélyi Csoportparancsnokság felbomlik, osztrák állampolgárságu napidíjasai egyszerűen hazamentek Ausztriába. Szabó tábornok, aki a beteget jelentő osztrák Goldbach tábornoktól átvette a térség egységeinek parancsnokságát, az ebek harmincadjára került kincstári anyagokat átadta a székelyföldi magyar nemzeti tanácsoknak.
222. HL. 1918. 9/2.cs. 209.
223. Vö. a magyar HÜM térképeit: HL 1918 9/2.cs. 943.
224. OL K40 1918-IX-120. Maderspach Viktor jelentése a Jászi-minisztériumban.
225. HL 1918. 9/2.cs. 227. és 9/2.cs. 244-245: Szabó tábornok jelentéséből a HÜM-nek: "Bukarest közölte, hogy a román kormány kijelentése szerint a magyar határ nem lesz átlépve. Ezt a környék megnyugtatóására kihirdettetem." /November 9-i jelentés./
226. Juhász Nagy Sándor i.m. 304-5. A kormány nyilatkozatát minden magyar lap közölte. A csehek november 8-án már

Nagyszombatot is elfoglalták. A szerb-francia csapatok 9-én Ujvidékre, 13-án Szabadkára vonultak be.

227. Világ 1918. nov.12. 1.

228. HL 1918. 9/2. cs. 301. és 306. Az erdélyi csapatparancsnokság továbbította Koncz ezredes jelentését: "A románok haddi állapotba lépése közvetlenül várható." Annak ellenére, hogy Foch marsall kiadta a parancsot az antant és a társult államok hadseregeinek: 11-én 11 órakor fejezzék be a hadműveleteket. Ld. Szende Z.: A magyar... 156.

229. HL 1918. 9/3.cs. 323. Koncz ezredes kérte a Károlyi kormányt: lépjen közbe a román kormánynál, ne foglalja le a magyar tulajdont. Nem tudjuk, megtörtént-e ez, tény, hogy a későbbiekben a magyar kormány szikratávirón Bukarestbe küldött üzeneteire nem is válaszoltak a románok. A magyar kormány azt tudta elintézni, hogy napi 6 vonaton szállítsa a Magyarországra érkezett német csapatokat. Ezek gyors kivonását a belgrádi konvenció rendelte el XI. pontjában. 19-ig kellett kivonni a németeket Magyarországból. HL. 1918. 9/3.cs. 297.

Miután a németek kivonultak Bukarestből, a román hatóságok a megszállók civil alkalmazottait /németek, magyarok/ összegyűjtötték, s személyes holmijaik otthagytásával Orsován keresztül Magyarországra toloncolták. Sem élelmet, sem pénzt nem vehettek magukhoz. HL. 1918. 15.cs. 283.

230. HL 1918. 9/3. 350. és 381. OL K40 1918-IX-151. Este 6.25-kor már mindezt tudta a kormány. A belgrádi konvenció kimondja, hogy az antant-csapatok Magyarország belügyeibe nem avatkoznak, s a közigazgatás mindenütt magyar marad.

231. Világ 1918. nov. 13. 6., Aradi Hírlap 1918.nov.13. 2.
Arad és Vidéke 1918. nov.13. 3.
232. Az újabb csapatokról: HL 1918. 9/3. 404. A magyar rendeletről. OL K40 1918-IX-120.
233. Szende Z.: i.m. 93-94.
234. HL 1918. 9/3.cs. 447. és 457. /Tekuca, Sármező, Ojtoz/
A marosvásárhelyi kormánybiztos helyettese, dr.Pavlik Sándor is jelentette, hogy a románok röpcédulákat szór-
nak szét a határszéli falvakban. Kolozsvári Hírlap 1918.
nov.16. 4.
235. Világ 1918.nov.14. 8.
236. Pesti Hírlap 1918.nov.14. 3. A páncélvonatról: HL 1918.
9/4.cs. 559. A románok által először megszállt falvak
Maroshévíz térségében vannak.
237. KML. I. 267-70.
238. Unirea Transilvaniei /II.kiadás/ 553.
239. HL 1918. 9/4.cs. 570, 580, 583, 587. A kézdivásárhelyei
jelentést a határ túloldalán álló nagyobb román egységekről a Kolozsvári Katonai Kerület is megerősítette: 63.000 román katona áll készenlétben; a hirszerzés még a román csapatok pontos elhelyezkedését is megadta. HL 1918.
9/4.cs. 528-532.
240. Radulescu: Viharos évek. = Bukarest 1958.
51-53. A lapot azonnal betiltották, de néhány nap múlva Szocialismul címen ismét megjelent. Első számában ezeket írta: "Fronurile se rostogolesc, privilegiile se duc si contagiunea revolutionara se intinde amenintind existenta regimului capitalist de pretutindeni." 1918.nov.14.
Idézi: Unirea Transilvaniei... /II.kiad./ 507.

241. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.14. 1., Aradi Hirlap 1918. nov.10. 8. Utóbbi cikkben Feleky József, a Bukaresti Magyar Hirlap szerkesztője ad leírást a romániai helyzetről. Az említett kézdivásárhelyi jelentésben szerepel, hogy a "bojárok elleni lázadás két hét óta van, köztársasági mozgalomról beszélnek, azzal, hogy Ferdinánd király menjen vissza Németországba, ahonnan jött." A határon átküldött román járőröknek csak Bereckig van menetparancsuk, nehogy Magyarországra meneküljenek. HL 1918. 914 cs. 570, 586, 587.
242. A Csikszeredai Nemzeti Tanács Budapestre küldött jelentéséből: "... kérjük azt is közölni, hogy a románok megszállása fegyverszüneti célokból történik-e, vagy egyéb okokból?" HL 1918. 9/4.cs. 490-493. A lakosság félelméről: HL 1918. 9/4.cs. 558. és OL K40 1918-IX-212. Ebben a dokumentumban a Mátészalkai Nemzeti Tanács kéri a kormányt, hogy mivel az egész járásban nincsenek románok, "... járásunk a magyar haza határai között meghagyassék."
243. Mindezt Ujhelyi őrnagy, a kolozsvári magyar csapatok vezérkari főnöke jelentette 19-én a HÜM-nek. HL 1918. 9/4.cs. 612. Közölték azt is a románok: ha mindezt nem teljesítik, ők "cselekedni fognak." Végül valóban megtámadták a koslárdi raktárat, a tövisi nemzetőrök vették fel velük a harcot. HL. 1918. 9/5. 703.
244. November 14: HL 1918. 9/3. 464., 494., november 19. HL 1918. 9/4.cs. 612. Utóbbi iratban a vezérkari főnök "néhány zászlóalj" antant csapatot kér Erdély egész területére. November 20-án a HÜM katonapolitikai osztálya

- javasolja, hogy a "legjobban veszélyeztetett" helyekre kellene kérni az antant-csapatokat. A kérelem továbbítását az időközben megalakult Miniszteri Fegyverszünet-Bizottságra bízta. HL 1918. 13.cs. 645-6.
245. HL 1918. 9/4.cs. 628. Pótzászlóaljak voltak ekkoriban Désen, Székelyudvarhelyen, Kolozsvárott, Sepsiszentgyörgyön, Nagyenyeden. Fenti látszámban beleértendő a dévai géppuskás tanfolyam, ahol 4 tiszt és 3 sorkatona /!/ teljesített szolgálatot. /Természetesen a régebben fegyverben lévő csapatok nincsenek az idézett 376 fős számban./
246. A kolozsvári csapatok jelentése november 17-én. HL 1918. 9/4.cs. 528-532. Több tiszti járőr és géppuskás szakasz is szolgálatot teljesített Erdély különböző vidékein. Megjegyezzük, hogy egyes román gárdák is bejelentették létszámukat a magyar parancsnokságnak az első hetekben.
247. HL 1918. 9/4.cs. 693. 20-a körül a román megszálló erők már telefon-kapcsolatot létesítettek Romániával. HL 1918. 9/4.cs. 656.
248. HL 1918. 9/4.cs. 700-701. Ezt a táviratot "egy eltávozási engedélyt" kapott lakos adta föl Csikszeredán.
249. HL 9/5.cs. 695., 781., 787. A románok még a vasuti táviratforgalmat is megtiltották az elfoglalt helységekből. /781 irat/ dr.Vakar, a Gyergyószentmiklósi Nemzeti Tanács elnöke így zárta táviratát. "A Székelyföld elárasztása mérhetetlen következményekkel járhat." /695.irat./ Az erdélyi fegyveres ellenállás fő ereje a székelység volt, ezért félhetett az elnök a Székelyföld gyors elfoglalásáról. A románok összeszedték a lakosság fegyvereit. Világ 1918.nov.27. 3.

250. Teljes terjedelmében megjelent: Világ 1918.nov.27. 3.
/Ld. a Függelékben,sz. irat./ Vö. Pascu:
Adunarea... /Tan.kötet/ 397. Szász i.m. 328.
251. OL K40 1918-IX-364. Idézi: Siklós András a Magyarország
története 8.kötet 113. oldalán.
252. HL 1918. 9/5.cs. 803. A Gyimesbükön álló 8871-es sz.
vonaton szállítják a románok csapataikat a Karakó-híd
és alagút védelmére. A MÁV ezért egyes vonalakon beszüntette a forgalmat. HL. 1918. 9/5.cs. 802.
20-án Gyulafehérváron vették át a hatalmat. Pesti Hírlap
1918.nov.21. 2. Feleken a magyar vasuti tábla helyett a
"Romania Mare Are /Felek/" táblát tették ki.
HL 1918. 9/5.cs. 803. és 834.
253. HL 1918.14.cs. 454., 455., 456. Megbízta a Külügyminisztériumot, lépjen közbe a román kormánynál. Nem tudni, megtörtént-e ez. /Nov.22./ HL 1918. MFB 14.cs. 759. és
HL 1918. MFB 1.cs. 493. /A MFB átirata Vyxhez a hadifoglyok ügyében./
254. OL K27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Az 1918.nov.20-i ülés jegyzőkönyve.
255. KML I. 283-4. Kéri Károlyit, biztosítsa a V x-misszió és a kormány érintkezését. V x érintkezése Párizssal a Belgrád /Henrys vagy de Lebit tábornok/-Franchet-Párizs szolgálati uton történt. Vadász i.m. 246.
256. HL 1918. A Miniszteri Fegyverszüneti Bizottság iratai.
/A továbbiakban: HL 1918. MFB./ 1.cs., két számozatlan irat, november 21-i dátummal. Az egyik Linder fogalmazványa, a másik 1919. február 8-i dátumot visel, s leírja

a MFB létrejöttét. Ekkor /februárban/ kapta a bizottság Károlyi köztársasági elnök utasítását: "Engedékenység az ententtel szemben, németellenes irányzat." A bizottság eleinte Linder, később Bartha Albert hatáskörébe tartozott, majd utóbbi maga helyett Tánczos Gábor tábornokot jelölte ki, december 2-től, miután Tánczost Kolozsvárra helyezték, a bizottság felügyeletét Jankovich Arisztid ezredes látta el. Az ügymenetet a gyakorlatban Stielly intézte. A MFB iratai között található Vix eddig feldolgozatlan, a kormányhoz intézett átiratai, levelei, tiltakozásai.

257. A karhatalmakról: HL 1918. 9/5. 722., 727., 776. a páncélvonatokról: HL 1918. 9/5. 734. A létező négy un. improvizált /azaz páncél nélküli, de fölfegyverzett/ páncélvonatból hármat a románlakta vidékre küldtek /Arad, Nagyvárad, Piski/. Azért is szükség volt erre, mert a nagyszebeni katonai parancsnokság jelentette, hogy a behívott öt korosztályból senki sem jelentkezett katonának. HL 1918. 9/5. 785.
258. HL 1918. MFB. 1.cs. 419. és 579. Sepsiszentgyörgyön magyarok között is toborzott a román királyi hadsereg, bizonyára eredménytelenül.
259. A proklamációk szövegét ld. a Függelékben.
HL 1918. 9/6.cs. 898., Pesti Hírlap 1918.nov.26. 3.
Magyarország 1918.nov.26. 5. HL 1918. 9/6.cs. 915-916.
Kolozsvári Hírlap 1918.nov.26. 2. A repülőgépes terjesztésről: OL K40 1918-IX-538. /1. és 2. irat!/ A Károlyi-párt lapja, a Magyarország egy írása szerint a román

király azért küldi csapatait Erdélybe, hogy ezáltal kisebb legyen "a veszedelem, amely az ő trónját fenyegeti." Magyarország 1918.nov.26. 4.

260. HL 1918. 9/6.cs. 912-913. A kolozsvári katonai parancsnokság jelentése november 26-án.

261. Ahol magasabb román parancsnok vezette a megszállást, egy ideig megkímélték a lakosság javait: a Csikszeredai Nemzeti Tanács jelentette, hogy a várost egy gyalogezred, 500 lovas és egy tüzér üteg foglalta el egy tábornok parancsnoksága alatt. "Magatartásuk eddig megfelelő, nem erőszakoskodnak" - folytatja a jelentés. Az e napon kelt madéfalvi táviratból kiderül, hogy a román katonaság a "polgári lakosoktól ruhákat szed el, mert nincsen megfelelő ruházata." Uo. Egy 30-án kelt szászrégeni jelentés szerint a román járőr az üzletekben erőszakoskodott.
HL 1918. MFB. 14.cs. 165.

262. HL 1918. 9/6.cs. 936. A kolozsvári MÁV Igazgatóság jelentése nov. 26-án. A Székelyföldről kifelé menő fölösleges kocsikat Maroshévízen kellett leakasztani.

263. A helységnév-táblákról: HL 1918. 9/6.cs. 913. A cenzuráról. HL 1918. 9/6.cs. 933. /Még a lakosság hirdetményeit is cenzurázták./ A lapégetésről: HL 1918. MFB. 1.cs. 491. /A Budapesti Napilapok Szindikátusa jelentése Károlyihoz nov. 30-án./ A délvidéken a szerbek is azt az egyszerű megoldást választották. Uo.

264. HL 1918. 9/6.cs. 933., 934., 935. Csikszereda környékén megindították a hadsereg lakosság között szétosztott javainak összeszedését /kocsik, állatok, stb./ HL 1918. 9/6.cs. 1081. /A csikszeredai kormánybiztos 30-i távirata./

A lefegyverzett nemzetőrségek helyett a rendet román katonai járőrök tartották fent ettől kezdve. HL 1918. 9/5.cs. 861.

265. HL 1918. 9/6. 933.

266. Kolozsvári Hirlap 1918. nov.28. 3. Az ehhez hasonló nyilatkozatokat valószínűleg a romániai hadseregben szolgáló, Magyarországról a háboru alatt Romániába szökött tisztek tették, akik nyíltan hangoztatták Erdély Romániához csatolását. Világ 1918.nov.30. 3.

267. HL 1918. MFB. 10.cs. 1.10.26., HL 1918. 916.cs. 999-1000. Világ 1918.nov.28. 5-6. A román csapatok nem északra, Máramarossziget irányában indultak Dédáról /nov.28./, hanem Marosvásárhely felé nyomultak.

268. OL K40 1918-IX-435. Ez a hirszerző-jelentés azt is közli, hogy Vaida utasítására mintegy 600 budapesti román fiatalember indult Erdélybe, hogy végrehajtsa a Központi Román Nemzeti Tanács utasításait. A fiatalok jó része a Petru Maior kör tagja volt.

269. Világ 1918.nov.21. 4. Az első nemzetiségi szakelőadó az ukrán Stripszky Aladár lett.

270. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.22. 2. Uo. nov.24. 1., nov.30. 3-4. Batthyány belügyminiszter szerint minden megye 3-3 taggal képviselné magát ENT-ban, közülük egy állandóan Kolozsváron tartózkodna.

271. Világ 1918.nov.22. 5.

272. OL K40 1918-IX-1020 /Fratilor Romanii! című/ és OL K40 1918-IX-510 /Frati Romani! c./ Az utóbbi röpirat aláírójaként a Comitetul plugarilor si al muncitorilor szere-

pel. Ez a szervezet nem létezett. Az OPB nemcsak azt a hibát követte el, hogy a román röplapokban hemzsegték a helyesírási és fogalmazási hibák, hanem azt is, hogy nem létező szervezet nevében adott ki egy röpiratot. Ezeket a helyi magyar hatóságoknak kellett terjesztetni, ami - főleg november vége felé - nagy nehézségekbe ütközött. Ld. OL K40 1918-IX-625. /E jelentés szerint az egyik román röplap 23 sorában 24 hiba található./

273. Pesti Hírlap 1918.nov.20. 2. A táviratot lényegében véve helyes tartalommal közölte ez a lap. A szikratávirat teljes szövegét ld: Lenin Magyarországról. = Bp. 1954. Szikra. 42., 46. Vö. MMTVD V.kötet, 346.
274. Világ 1918.nov.23. 8. Sinkó Ervin társai: dr.Lészay Béla és dr.Lóránt Lenke.
275. Világ 1918.nov.23. 1.
276. Világ 1918.nov.24. 1-2., Aradi Hírlap 1918. nov.24. 3. Hajdu T. i.m. 252. szerint e proklamációt Jászi felesége, Lesznai Anna írta, November utolsó napjaiban Erdélyben terjesztették a még meglévő magyar hatóságok. Ahol erre nem volt mód, ott a román nemzeti tanácsokat kérte fel Erdélyi Jánoson keresztül a kormányzat. OL K40 1918-IX-550. Valószínűtlen, hogy ezek terjesztették a proklamációt.
277. KML I. 320-21. Jászi megoldásként azt javasolja: "meg kell valósítani a szocializmusnak már ma is életképes és komoly tartalmát."
278. Ez a nyilatkozat a Holland Sajtóiroda révén jutott el nyugatra. Világ 1918.nov.24. 1. Jászi nemzetiségpolitikáját egyes országok /pl. Svédország/ szociáldemokratái kedve-

zően fogadták. Világ 1918. nov.27. 2.

278/a OL K27 Az 1918.nov.28-i minisztertanácsi ülés jkve.

Jászit elsősorban Batthyány támadta, Kunfi pedig támogatta.

279. Kolozsvári Hírlap 1918.nov.26. 2., nov.29.1. Ez utóbbi írás címe: "A románok bevonulása Erdélybe nem komoly dolog." Világ 1918.nov.27. 5.

280. HL 1918. 14.cs. 611.613. és HL 1918 MFB 1.cs. 56.

Károlyi nov.27-28-án tárgyalta Vix-szel.

281. HL 1918 MFB 1.cs. 42-43. Vix eredeti átirata a Fegyverszüneti Bizottságnak. HL 1918. MFB 14.cs. 59. 64.

HL 1918. 9/6. 1076.

282. HL 1918. MFB 19.cs. 102., 1.cs. 367., 500-501., 532.

283. OL K40 1918-IX-663. /3. oldal./

284. Uo. /6. oldal./

285. Juhász N. S. i.m. 334-5., Világ 1918. nov.24. 8. és uo. 1918.nov.26. 8.

286. Koréh Endre i.m. 70-74. - Egy nov. 22-i Kolozsvári katonai jelentés szerint az erdélyi magyar nemzetőrség és polgárőrség összlétszáma 8282 fő. Ebből Kolozsváron tartózkodik 1086 fő. HL 1918. 9/5.cs. 742-743-744.

287. Szende Z. A magyar... 158. Tény, hogy a németek és a románok között több helyen összetűzések voltak.

288. Kolozsvári Hírlap 1918.nov.22. 3. OL K40 1918-IX-797. /Jelentés az aradi zlj. megalakulásáról./

289. A hadseregszervezésekre ld. Hajdu T. i.m. vonatkozó fejezeteit, valamint i.m. 88. Az uralkodó osztályokról Károlyi Mihályné ezt írja: "A munkások el voltak szánva az idegen támadók visszaverésére, de a középosztály és az

arisztokrácia magatartásából hirtelen eltűnt a hazafiság: román győzelemre áhitoztak." Együtt a forradalomban, 313.

290. Supka Géza 1924-ben felkereste Franciaországban Franchet tábornokot, aki kifejtette, hogy semmi esélye nem volt a magyar fegyveres ellenállásnak. Batthyány: Beszámoló. II.22.
291. Primipilus: A Székely Hadosztály és a Székely Nemzeti Tanács. = Uj Magyar Szemle, Bp. 1920. október. 3. szám, 272-281. - Világ 1918.nov.10. 5., Pesti Hirlap 1918. nov.10. 9.
292. Batthyány i.m. II. 261-4.
293. November közepén Székelyderzsi községben volt egy ezres létszámu népgyűlés Ebert Antal unitárius lelkész vezetésével. Ezen követelték a radikális földreformot, a birtokmaximum meghatározását, a hivatalnokok számának csökkentését és az iskolarendszer fejlesztését. Világ 1918.nov.15. 6. Kolozsváron, Marosvásárhelyen is alakultak székely nemzeti tanácsok.
294. Pesti Hirlap 1918.nov.13. 3., Világ 1918.nov.17. 9.
A budapestiek körében az erdélyi fejedelemség visszaállítása /kibővitve a románsággal, mint negyedik nemzettel/ is fölmerült. Primipilus i.m. uo.
295. Világ 1918.nov.21. 4. Jászi Ugron Gábor, Jancsó Benedek és Sebess Dénes előtt nyilatkozott. A kormány mindenestre folytatta a székelység segélyezését. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.21. 5.
296. OL K40 1918-IX-905. 1-6. oldal., Kolozsvári Hirlap 1918.

nov.29. 2-3. A résztvevők elhatározták, hogy fölveszik a kapcsolatot az erdélyi szászokkal. A Kolozsvári Hirlap 1918.nov.22. 4. oldalán közli kilenc erdélyi megye és Marosvásárhely etnikai adatait, azzal, hogy ebből a területből alakul meg a székely köztársaság /Háromszék, Csik, Udvarhely, Maros-Torda, Marosvásárhely Tjv., Torda-Aranyos, Brassó, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Beszterce-Naszód, összesen 1,305.899 lakos, ebből magyar 666.145, ez 51,01 %, szász 150.434, ez 11,52 %, román 460.033, ez 35,23 %. Ez az irás csak a három legnagyobb nemzetiséget veszi számításba./ A magyarság arányszáma ezen a területen sem lenne több, mint az egész régi Magyarországon. Az Erdélyi Magyar-Székely Nemzeti Tanácsról: Magyarország 1918.nov.26. 3. A gyűlésen megjelentek számát a Kolozsvári Hirlap 5000-re, a Világ 2000-re teszi. Világ 1918.nov.30. 2.

297. OL K40 1918-IX-366. /1-3./ és 484. Antalfy ez utóbbi dokumentum szerint azt írta Jászinak, hogy nemzeti tanács alakul a székelység megszervezésére, ez azonban a december 2-i román megszállás miatt nem valósulhatott meg.
298. 19-én a Homoródi járás 31 székely falut képviselő Székely Nemzeti Tanácsa írt a Magyar Nemzeti Tanácsnak Budapestre /OL K40 1918-IX-598/. Ekkor volt Kézdivásárhelyen és más helyeken is az integritást kimondó székely népgyűlés. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.27. 3. Brassóban a magyarság a 27-én tartott népgyűlésen foglalt állást az integritás mellett. OL K40 1918-IX-428.

Megjegyezzük, hogy román részről is fölmerült az erdélyi köztársaság gondolata. Jászi a nov.26-i minisztertanácsban számolt be Moldo-Ván Vazul kolozsvári román származású, magyarbarát professzor tervéről. Eszerint Moldován huszezres példányszámu, román nyelvű lapot indítana, mely az erdélyi köztársaság mellett agitálna. Ugyanakkor egy magyar lap jelenne meg olyan programmal, "mely kevesebbet jelentene, mint a kormány legutóbbi nyilván aradi javaslata." Ebből alakulna ki valamilyen középut, amely megoldaná az erdélyi helyzetet. Moldován Janovics Jenő útján 1,5 millió K-t kér a kampányra.

A kormány ezt a tervet egyhangulag elvetette, s ekkor indította be a már említett röplap-propagandát. OL K27.

Az 1918: nov. 26-i minisztertanácsi ülés jkv. A kolozsvári egyetem rektora ebben az időben javasolta, hogy 4 nyelven /magyar, angol, francia, német/ röplapot adjanak ki, mely az integritást védené. Somló Bódog járt az ügyben Jászínál, aki úgy döntött, hogy a röpiratot külföldön nyomatja ki. OL K40 1918-XVIII-473.

299. OL K40 1918-IX-388 /November 22-i székelyudvarhelyi jelentés: "Román katonaság Csik megye határszéli községeiben fosztogat.", ezért francia csapatokat kérnek. - HL 1918. MFB. 1.cs. 279. /Csik megye, nov.25./ és HL 1918. 13.cs. 647. /nov.28: összefoglaló jelentés: Fogaras, Nyitra-, Udvarhely-, Máramaros-megye, valamint Kalotaszeg, Poprád, Szolnok kér francia csapatokat./

300. HL 1918. MFB. 1.cs. 398-401., 563. Uo. 2.cs. 649.
OL K40 1918-IX-246.

Egy másik terv szerint egy teljes antant-hadosztályt kel-

lene Erdélyben elhelyezni, a Marosvásárhely-Nagyenyed-Gyulafehérvár vonalon. HL 1918. MFB. 1.cs. 564. A FB levele Vázhez november 29-én: "Az egyezmény III. pontjára vonatkozólag van szerencsém a magyar kormány óhaját mellékelte vázlaton közölni.

A pirossal megjelölt pontok volnának azon helyek, melyeknek entente csapatok által való megszállása az ország közbiztonságának, de különösen a nemzetiségi béke fenntartása érdekében szükségesnek mutatkozik.

A megjelölt cél azonban csakis akkor éretik el, ha olyan entente csapatok jönnek tekintetbe, melyek a magyaországi nemzetiségi törekvésekben nincsenek közvetlenül érdekelve, tehát franciák, angolok, esetleg olaszok és amerikaiak." HL 1918. MFB. 13.cs. 652.

301. Erről a kérdéstről részletesen ld. Hajdu T. i.m. 130-131.
302. HL 1918. 9/3.cs. 455.
303. Az erőszakos hatalomátvételre: HL 1918. 9/6.cs. 999-1000., OL K40 1918-IX-443. és uo. 1918-IX-646. /2-3-4. oldal./ Utóbbi irat szerint a szászvárosi járásban már 17-én magukhoz ragadták a Román Nemzeti Tanácsok a hatalmat. Az előbbi dokumentum arról ad hírt, hogy 26-án a Fogaras megyében megkezdődött a helyi Román Nemzeti Tanács hatalomátvétele. OL K40 1918-IX-386. Arad megyében megszüntették a virilizmust, elkezdték a községi tanácsok szervezését. Aradi Hírlap 1918.nov.22. 4. A tordai adóról: Magyarország 1918.nov.23. 4. A nemzetőrségek tevékenységéről: HL 1918. 9/5.cs. 865. /Nov.24-i brádi jelentés./ és OL K40 1918-IX-227. /Hunyad megyei jelentés./ A katonai intézke-

désekről: HL 1918. 9/3. 464. 494., Kolozsvári Hirlap 1918.nov.21. 3. és Magyarország 1918.nov.23. 4., valamint HL 1918. 9/4.cs. 659. A vasutbiztosításról: Arad és Vidéke 1918.nov.24. 2. Az áruk elszállításának meggátlásáról: HL 1918. 13.cs. 626. 627. A gyulafehérvári román gárda a kórházat is lefoglalta. HL 1918. 1.cs. 55. Az átvonuló német csapatokkal rendszeresen összetűztek a román rendőrségek.

303/a HL 1918. 9/4.cs. 486. Az erdélyi román és magyar ujságok között ekkor már dult a sajtóháború. Ld. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.24. 2.

304. Aradi Hirlap 1918.nov.28. 3. A román nemzeti gárda székhelye Arad volt, főparancsnoka a hadat viselt Al.Vlad. A 8-10 ezer fő valószínűleg tulzás. A nemzetiségi ellentétekhez: az aradi középiskolákat emiatt kellett november végén becsukni. Aradi Hirlap 1918.nov.27. 3.

305. HL 1918. 9/3.cs. 429. A Kolozsvári Román Katonatanács egyik ülésre bejutott két magyar tiszt, akik a döntésekről azonnal értesítették a hadügyminisztert. Elhatározták azt is a román katonatanácsban, hogy a kiszálló román gárdák tényleges létszámának legalább 2-2,5-szeresét kell jelenteni. A kolozsvári magyar csapatok vezérkari főnöke, Ujhelyi őrnagy is, jelentette, hogy a románok a gócpontokat birtokba akarják venni. HL 1918. 1.cs. 411. 2. oldal. A román gárdák fegyvereik jó részét az Erdélyen átvonuló német csapatoktól szerezték be. Sok esetben összetűzésre is sor került a németek és a román gárdisták között, mikor utóbbiak fegyvert, lőszert akartak rekvirálni. HL 1918. 9/5.cs. 517., 5879. Aradi Hirlap

- 1918.nov.21. 4. Ez a cikk arról számol be, hogy Kölkerhauser százados tárgyalásokat kezd a Román Nemzeti Tanács-csal a német-román összeecsapásokról.
306. Aradi Hírlap 1918.nov.26. 1. Vezércikk. Kolozsvári Hírlap 1918.nov.26. 1-2. Panaszkodik Goldis, hogy a németek túl lassan vonulnak ki az országból, ezért a román csapatok csak 2-3 hét alatt szállhatják meg a 26 megyét.
307. OL K40 1918-IX-663. /6.oldal./ E jelentés szerint az első két hét alatt Magyarországra nyomult csapatok 98 %-a erdélyi származású. Ez nyilván túlzott becslés.
308. HL 1918. 1.cs. 268. Takách-Tolvay ezredes, bécsi magyar katonai kiküldött már azt is jelenti, hogy a szervezendő erdélyi román hadsereg vezérkari főnökévé egy román származású volt császári és királyi vezérőrnagyot fognak kinevezni. OL K40 1918-IX-568. /1. oldal/ HL 1918. 9/4.cs. 662.
309. HL 1918. 9/5. 883. E távirat is a magyar kormány tudomására jutott. A távirat elírása: "A Román Nemzeti Tanács Katonai Osztálya, Wien."
310. HL 1918. 9/6.cs. 1003. A román gárdistákról nem szól az irat.
311. HL 1918. 15.cs.22. Ugyanebben a válaszban: 27-28-án az odaérkező romániai járőrt a szerb katonaság lefegyverezte és visszakisérte Romániába. HL 1918. 9/6. cs. 983.
132. November 28-án a hadügyminisztérium Vixtől érdeklődött aziránt, van-e a Cserna folyót demarkációs vonalnak elfogadó hivatalos megállapodás? HL 1918. 13.cs. 377., 378., 379. 29-én ismét szerb-román összetűzés történt: Zsidovin faluban egy román főhadnagy, mintegy 20.000 K-t rabolt a

lakosságtól. A szerb katonák letartóztatták, s a temesvári szerb katonai parancsnokságra vitték. HL 1918.

1.cs. 203-204.

A román-cseh kapcsolatokról az erdélyi lapok jelentették, hogy az erdélyi románok számára a cseh kormány szemet fog szállítani. Kolozsvári Hirlap 1918.nov.30. 2.

313. OL K40 1918-IX-461

314. Idézi: Szász Zoltán i.m. 328. OL K40 1918-X.242.

315. OL K40 1918-XIV-537. Pascu Adunarea... /tan.kötet/ 401. állítása szerint a kevert lakosságú falvak küldöttei a nem-románokat is képviselték a nemzetgyűlésen!

316. HL 1918. 2.cs. 507., Világ 1918. dec. 1. 1-2.

317. OL K40 1918-IX-657.

318. Pesti Napló 1918.nov.30. 1.

319. Szász Zoltán i.m. 330.

320. Kolozsvári Hirlap 1918. dec.1. 1. Jászi nyilatkozata: Világ, 1918.dec.1.1. /Válasz Réz Mihály kolozsvári nacionalista egyetemi tanár Jászihoz intézett nyílt levelére./

321. Avramescu és Dobrescu tette ezt a nyilatkozatot. Idézi Szász Zoltán i.m. 328.

322. Goldis tervezetét Glopotel idézi. A III. pont így hangzik "III. In scopul de a încunjura orice sguduire si pana la nivelarea desavirsita a diferentelor produse prin evolutia istorica intre teritorüle locuite de Romanii in Transilvania, Banatul-Fimisan, si Tara Ungureasca si intre Regatul-Roman de acum, Adunarea Nationala rezerva teritoriilor susindicate autonomie proprie, ale carei limite si continut se vor statori prin Constituinta care

se va compune din reprezentantii tuturor locuitorilor acestor teritorii fara de osebire de neam si lege in numar proportional si care se va convoca in scopul susindicat la timpul potrivit." I.m. 112. Az egyesülést az I.pont mondta ki. Uo. 111.

323. Clopotel i.m.116. Mihut így zárta hozzászólását: "...vrem simplu ca sa avem data conditia, ca nici pasibilitatea asupriri taranului sa nu mai fie." Autonómiát követelt Silviu Dragomir és Fraian Novac is. Ld. Pascu: Marea Adunare... 375.

324. Clopotel i.m. 115-6.

325. Aradi Hirlap 1918.dec.3. Idézi Szász Zoltán i.m. 330.
Clopotel i.m. 117. /Maniu beszéde./

326. Adevarul 1918.dec.1. Idézi még: Clopotel i.m. 118. és Szász i.m. 329.

327. Pascu 17 "jogszerinti" és 150 választott, összesen 167 szociáldemokrata küldöttről tud, Siklós András a Magyarország története 8. kötetében /114.p./ csak 18 küldöttet irt. /Pascu: Marea Adunare... 373. Megjegyezzük, hogy Pascu úgy részletezi az 1228 küldött megoszlását, hogy végeredményben 1450 fős létszámot ad meg. Uo./ A román szervezetek közül delegáltak: az Astra, a színházi szövetség, az aradi "Szövetség", a sajtó, a budapesti központi technikai tanács, a zenészek szövetsége, a különböző egyetemista szervezetek, a sportszervezetek, a nőszövetség, a nemzeti gárdák. Pascu uo.

328. Pascu szerint 53 román küldött érkezett Torontálból. Adatait a Gazeta oficiala 1919. dec. 14-i szából veszi.

Valószínű, hogy a hivatalos román lap a gyűlés után egy évvel Torontál küldötteit helytelenül szerepeltette. A Világ tudósítója, Jancsó Károly ugyanis szem- és fültanuja volt Suciú bejelentésének. Ld. Világ 1918. dec.3. 3-4.

329. Beszédében a dualizmus kori magyar nemzetiségpolitikát - joggal-bírált. Clopotel i.m. 120-21.
330. Clopotel i.m. 121-23.
331. Clopotel uo., Világ 1918.dec.3. 3-4. Általában 100 000-re teszik a megjelentek számát, a néhány ezer, vörös zászló alatt fölvonuló munkással együtt. Deac-Toaca i.m.312. oldalán már 130 000 emberről ír. - A határozat teljes szövegét ld. a Függelékben. A gyűlés leírását ld. Pascu: Marea Adunare... 377-81. Az elnökségbe tartozott Gh.Pop de Baserti-en kívül két püspök, valamint - elnökhelyettesi minőségben Teodor Mihali, Stefan Cicio-Pop, Ion Flueraş. Pascu i.m. 377. - Szász Zoltán i.m. 331. szerint a nemzetgyűlésben 30 szociáldémokrata kapott helyet.
332. Pascu i.m. 383.
333. Világ 1918.dec.3. 4. Pascu: i.m. 384. A magyar lapok is közölték a Kormányzótanács névsorát.
334. Az utóbbi, 3631.számú királyi rendelet II. cikkelye így határozza meg a Kormányzótanács és a királyi kormány jogkörét: "Art.II. Vor ramine in sa in administratia guvernului regal Afacerile straine, armata, cale ferate, postele, telegrafele, telefoanele, circulatia fiduciara, vamile, imprumuturile publice si siguranta generala a

Statului." A rendeletet Ferdinánd és az új miniszterelnök és külügyminiszter, Ion I.C.Bratianu írta alá.

Clopotel i.m. 130-133. /Az idézet a 132. oldalról./ -

A küldöttségre vonatkozóan: Iancu: Marele Sfat...

259-260., Clopotel i.m. 127. Pascu Marele Adunare...

385-86. /A hivatalos királyi rendeletek dec.11-i dátumot viselnek, ez magyar időszámítás szerint dec. 24-ét jelent./ A rendeletet csonka magyar fordításban a Világ 1918.dec.29. 5. oldalán közölte.

335. OL K40 1918-IX-677. /1-2.oldal/ Bizalmas jelentés Jászi számára az erdélyi helyzetről és a román nemzetgyűlésről.

336. Aradi Hirlap 1918. dec.6. 3.

337. OL K40 1918-IX-807., 811. Gyulafehérváron román prefektust neveztek ki; az alispán, a pénzügyigazgató, a posta és a városi tanács mellé román "népbiztosokat" állítottak. /Dec.10-11./ A többi tisztviselőt föleskették a román nemzeti tanácsra. OL K40 1918-IX-677.

338. Világ 1918.dec.5. 3.

339. Aradi Hirlap 1918.dec.5. 2 - Aurel Lazar kijelentette Ágoston Péter kormánybiztosnak, hogy Nagyváradot nem szállják meg a román csapatok. Világ 1918.dec.6. 5.

Isaac: Kolozsvári Hirlap 1918. dec.3. 3.

340. Clopotel i.m. 151.oldalán idézi Károlyi válaszát teljes terjedelemben. /Az utolsó félmondat az én kiemelésem. R.E./ A december 8-i minisztertanácsban tárgyalta a kormány a gyulafehérvári határozatokat. Erdélyi János az írásos választ 8-án estig kérte. OL K 27. Az 1918. dec. 8-i minisztertanácsi ülés jkv-e.

341. Stefan Pascu azt állítja, hogy a román csapatok megálltak dec. 1-én a Központi Román Nemzeti Tanács kérésére, nehogy az legyen a látszat, hogy "az egyesülés a bajonettok nyomása és fenyegetése alatt jött létre." Pascu: Marea Adunare... 385. Az igazság az, hogy a román csapatok egy percre sem állottak meg, sem a gyűlés előtt, sem utána, egészen januárig, amikor a Székely Hadosztály megállította őket a Királyhágónál.
342. HL 1918. 10/1.cs. 65. 1918.dec.2-i távirat. Kolozsváron a román lakosságot Gyulafehérvár után a gyülekező székely katonák bántalmazták. Ezt a Kolozsvári Nemzeti Tanács csak nehezen tudta megszüntetni. OL K40 1918-IX-755. A román néptömegeket Gyulafehérvárról a MÁV szállította haza december első napjaiban a legnagyobb rendben.
HL 1918.10/1.cs. 29.
343. Világ 1918.dec.3. 1. Vezércikk. Biró Lajos egy vezércikkben azt mondta ki: "Ha a rossz sors egy gonosz órában bukaresti uralom alá juttatná, nem is a Tiszáig terjedő magyar területet, hanem csak Erdélyt is, a bukaresti urak hamarosan elfelejtenék a nyugodt álmot."
344. Aradi Hírlap 1918.dec.3. 1-2. és 7., uo. 1918.dec.5. 1.
345. OL K40 1918-IX-862., Arad és Vidéke 1918.dec.4. 2.
346. Népszava 1918.dec.3. 1. A lap így jellemzi Romániát:
"... csonka a választójog, nincs meg az egyesülés és gyülekezés szabadsága, rabláncban a sajtó, elnyomva minden munkásmozgalom, a paraszt jobbágy, a zsidó sárgafoltos, ... a forradalom helyett a sötét középkor uralkodik."
347. Vö. Gulya Károly i.m. 8.

348. Világ 1918.dec.8. 2.

349. KM L I. 304.,

350. Juhász i.m. 334-5., 353-8.

351. OL K40 1918-IX-677. A román röpiratot Antalfy Endre, a Marosvásárhelyi Nemzeti Tanács elnöke küldte Budapestre. Mellékelt levelében kéri Jászit: segítsenek az erdélyi megszállt területeken.

III. Fejezet. A Népköztársaság válsága. Erdély elvesztése

1. A magyar külpolitika lehetőségei.

A Keletmagyarországi Főkormánybiztosság

A gyulafehérvári román nemzeti gyűlést megelőző és követő napokban a magyar kormánynak egy másik, legalább ennyire fontos kérdéssel is szembe kellett néznie. November végén Budapestre érkezett Milan Hodza, a Szlovák Nemzeti Tanács egyik vezetője. Néhány napig úgy tűnt, a magyar kormány megegyezhet vele az szlováklakta területek autonómiájáról, ami Magyarországnak nagy külpolitikai sikerét jelentette volna. A prágai cseh körök és a mellettük álló szlovák vezetők azonban elérték Párizsban a szlovák-magyar békés megegyezés meggátlását; december 3-án - miután Hodzát dezavualták - Franchet felszólította a magyar kormányt: vonja vissza hadseregét "Szlovákiából". A november végi - december eleji minisztertanácsokon a kormány elfogadta az antant követelését, s 6-án egy ideiglenes demarkációs vonalban állapodtak meg Hodzával. A prágaiak ezt a megállapodást sem fogadták el; álláspontjuk szerint túl kevés területet biztosított a leendő Cseh-Szlovákia számára. A cseh-szlovák probléma csak december 22-én oldódott meg, miután az antant a demarkációs vonalat a Hodzával kötött megállapodásban foglaltnál jóval délebbre határozta meg. A cseh és szlovák csapatok közben folytonosan nyomultak előre. Ehhez járult a román

hadsereg megszállása; mindez a magyar kormány helyzetét, általában az egész bel- és külpolitikát mindinkább válságba juttatta. Ezt az a tény is elősegítette, hogy a kormány - melyet Párizsban csak "helyi szervnek" ismertek el - még a demarkációs vonalak kijelölésébe sem szólhatott bele. Ezt Vyx egy jegyzékében nyíltan meg is mondotta: Magyarország legyőzött ellenfél, amellyel szemben a "győzelmes ántánt" nem tárgyal, hanem diktál.¹

December első hetében a kormánypárti lapok már beismerték: az ország a külpolitika terén teljesen bizonytalan helyzetben van. IsmereteseK Károlyi kísérletei az antanttal való kapcsolatok föl vételére: December elején is kérte egy jegyzékben, hogy magyar küldöttségek mehessenek nyugatra a legfontosabb kérdések megtárgyalása céljából. A magyar jegyzék a svéd diplomácia segítségével eljutott Washingtonba, de a francia külügyminiszter, Pichon felszólította szövetségeseit: "hallgatással válaszoljanak". A magyar kísérlet eredménytelen maradt - közép-európai kérdésekben ekkor már a francia diplomácia akarata érvényesült az esetek legnagyobb részében.²

Ebben a kétségbeejtő helyzetben a budapesti Külügy- és Hadügyminisztériumban megindult az új, közép-európai irányultságú külpolitika kidolgozása. A Hadügyminisztériumban a katonapolitikai osztály terjesztett elő egy tervet, mely szerint Magyarországnak a lengyelekkel és az ukránokkal kellene kapcsolatba lépnie. E terv alapjában katonai, hadászati fogantatású, célja elsősorban a cseh és román hadseregek érintkezésének megakadályozása. Reális eleme a cseh-lengyel és román-ukrán ellentét. A Külügyminisztérium, elismerve a tervezet bizonyos

foku realitását, közölte a katona-politikai osztállyal, hogy a kormány már megtette a megfelelő lépéseket a kapcsolat felvételére Lengyelországgal és Ukrajnával.

Ezek után a HÜM katona-politikai osztálya kidolgozta a Szerbiához való közeledés tervét. Ebben elsősorban a román törekvésekkel szembeni fellépés játszotta a fő szerepet. Alapvető lenne - mondja a tervezet - Ukrajnán kívül Szerbiával is a legszorosabb kapcsolatba lépni, mert így "egy, Romániát minden oldalról körülzáró block" keletkezne. Ebben a tervben az egyre kevesebbé váló, majd 1918 közepén megoldódó szerb-román ellentét volt a reális elem.³

E külpolitikai elképzelések részben, vagy egyáltalán nem valósulhattak meg. A következő hónapokban ugyanis egyre erősebbé vált a lengyel-ukrán ellentét, s mivel Magyarország az esetleges Románia elleni, magyar-ukrán közös fellépés miatt Ukrajna felé közeledett, Franciaország pedig Lengyelországot támogatta, a magyar külpolitika érdekellentétbe került a franciával. Ukrajnában megindult a polgárháború, így a magyar polgári külpolitika e két állam irányában kudarcot szenvedett. Ami a Szerbia felé való közeledést illeti: a szerbek a románokkal fennálló ellentéteiket az 1919 januárjában megnyíló békekongresszuson kívánták diplomáciai eszközökkel feloldani, nem pedig a vesztes, el sem ismert magyar kormánnyal folytatandó tárgyalásokkal.

1918 végén, 1919 elején tudatosodott Budapesten a magyar külpolitika teljes kilátástalansága. A kormány polgári tagjai egyre erősebben érezték, hogy két világ közé kerültek: egyik az imperializmus, a másik a leninizmus. Egyik lehetőséget sem

ismerték el Magyarország számára elfogadhatónak, ezért még december elején is a wilsonizmust tartották kivezető utnak. Wilsonizmuson ekkor minden eddiginél liberálisabb polgári demokráciát értettek. A kiábrándulás ebből csak 1918 legvégén következett be, amikor az elmélyülő külpolitikai válság egyre általánosabb belpolitikai válsággal párosult; akkor, amikor egyes politikai erők már a nyugati orientáció teljes föladását, sőt, az Oroszország felé való, közeledést követelték.⁴ E politikai csoportot az egyre erősebbé váló kommunista mozgalom, a baloldali szociáldemokraták és szocialisták képviselték - a kormánynak velük szemben is föl kellett vennie a harcot. Így aztán a belpolitikában is nehéz helyzetbe került az októbrista demokrácia: az összeomlással fenyegető külpolitikai helyzetben az országon belül legalább két fronton kellett védekeznie, a jobb- és baloldali támadások ellen. A megmaradt ország lakossága a rossz gazdasági helyzet, az egyre szorongatóbb energiahány, a külpolitikai tehetetlenség, az elhuzódó agrárreform miatt fokozódó mértékben a baloldali ellenzék táborába került.

Ilyen körülmények között a kormány nemzetiségi politikáját is egyre élesebb támadások érték. Jobbról Rákosi Jenő kísérelte meg a nem-magyarok elszakadását Jászi - és a kormány - számlájára írni. Ebben az esetben valójában arról van szó, hogy a politikai jobboldal megkísérelte a nemzetiségi kérdést fölhasználva lejáratni a kormányt, hogy ezáltal maga előtt nyithassa meg az utat a hatalom felé. A kormánypártok lapjai állandó harcban álltak a reakciós ujságokkal.

A baloldal részéről a nemrégén megjelenő Vörös Ujságban

a kommunisták támadták a kormány nemzetiségi politikáját. Ez az álláspont egyenlőségjelet tett a kormányt képviselő politikai csoportok és a szomszéd országok imperialistái közé, s természetesnek tartotta, hogy "a nemzetiségi burzsoázia nem óhajtott a magyar burzsoáziával osztozkodni a rablásban, amikor egyedül is rabolhat." A kommunisták álláspontja már ekkor is: elvetendő minden polgári megoldás, az esetleges árnyalatoktól függetlenül.⁵

Ettől kezdve, talán a kommunista álláspont ellensúlyozása miatt a szociáldemokrata miniszterek is nyilatkoztak a nemzetiségi kérdés megoldásáról. Kunfi az antant államok számára nyilatkozott, kifejtette, hogy Magyarország föderatív köztársaság lesz. Ezt az álláspontot támasztotta alá Jászi több nyilatkozata is. December elején, a gyulafehérvári román határozatok ellensúlyozása érdekében szikratávirón üzenetet juttatott el Nyugat-Európába. Kérte, hogy bármely nemzetközi szakintézet ellenőrizze a magyar statisztika helyességét. Ugy gondolta, hogy a magyar többségű területeket esetleg meg lehetne tartani, ha az antant beleegyezne a népszavazásba. Egy másik állásfoglalásában kijelentette, demokratikus konföderáció alakulhatna az országból. Ez biztosítaná a gazdasági egység fennmaradását. Minden ellenkező esetben magyar irredenta alakulna ki.⁶

A vezető gazdaságpolitikusok véleménye szerint az integritás úgy menthető meg, ha a magyar gazdaságpolitika radikálisabb és demokratikusabb a környező országokénál. Ebben az esetben Magyarország vonzereje nagyobb lesz a magyar és nem-magyar néptömegek felé; ez lehet az alapja a majdani kon-

föderációnak. Ezért kell mielőbb bevezetni a radikális adórendszert és lebonyolítani a földosztást. Szende Pál még december közepén is - amikor a román csapatok már a Marosnál állottak - így vélekedett: lehetetlen, hogy "a román, tót és szerb nép millióit elszakadásra lehetne bírni azzal, hogy szakadjanak el attól az országtól, amelyben demokratikus adórendszer van, amely minden földművelőt földhöz akar juttatni."⁷ Ez az alapjaiban gazdasági tényezőkben gondolkodó szemlélet nem vette figyelembe a nem-magyar tömegek nemzeti felszabadulás iránti vágyait, nem beszélve arról, hogy a nemzetiségi területek jó részét már megszállták a szomszéd államok.

Egy szempontból viszont érthető - ha nem is reális - a többek között Szende által képviselt álláspont. A polgári radikálisok és a baloldali szociáldemokraták szemlélete szerint ugyanis a szomszéd országokban küszöbön áll a forradalom, amely Magyarországhoz hasonlóan demokratikussá alakítja át ezeket az államokat. Ilyen körülmények között Magyarországnak nagy szerepe lehet - s e szerep egyik alapvető követelménye és feltétele az integritás megőrzése, ami ebben a gondolatmenetben egy nagy, gazdaságilag és katonailag erős, demokratikus konföderációt jelent. Jellemző ebben az összefüggésben a már idézett Szende Pál egy megállapítása: "Románia, ahol a parasztok elnyomása sokkal nagyobb, mint a román parasztoké volt Erdélyben, forradalom előestéjén áll és nem vonhatja ki magát a világtörténelmi fejlődés törvényei alól."⁸

A forrongás, forradalmasodás bizonyos jelei kétség kívül megmutatkoztak egész Közép-Európában, mégsem mondható reális-

nak az a szemlélet, mert a nyugati győztes hatalmak, elsősorban Franciaország éppen ezt a zónát kívánták "egészségügyi övezetté" kiépíteni, ami a gyakorlatban a forradalmi mozgalmak elfojtását, az ellenforradalmi államok katonai, gazdasági, diplomáciai támogatását jelentette.

Ilyen körülmények között a magyar kormány helyzetét belső és külső propagandával, s bizonyos belpolitikai, adminisztratív jellegű intézkedésekkel kísérelte megszilárdítani.

A propaganda terén az Országos Propaganda Bizottság nem mindig sikeres tevékenysége mellett megemlítjük a december első napjaiban megszervezett Területvédő Ligát, melynek Lóczy Lajos neves földrajztudós, egyetemi tanár lett az elnöke. E szervezet mellett az egyházak és a kormány nyugatra küldött megbízottjai egyre erősödő propaganda-munkát végeztek, melynek fő célja az integritás elfogadtatása volt.⁹ December elején készült el Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke vezetésével a Szózat című, nyugatra szánt röpirat, mely angol, francia, német nyelven tudatta a külfölddel a magyarországi demokratikus nemzetiségi politika céljait. A kormány minden hasonló megnyilvánulást segített. Jászi javasolta, hogy az OPB 20 autót és 3 repülőgépet kapjon a munka megkönnyítésére. Erre azért is szükség volt, mert jelentések érkeztek Erdélyből a kormányhoz, hogy a propaganda-iratok sok esetben nem juttathatók el a nem magyar tömegekhez. Meg kell állapítanunk, hogy a propaganda elsősorban a nemzetiségi tömegek közé beékelte magyar etnikai csoportok között volt eredményes. December elején - többek között a Felsővisói Járási Magyar Nemzeti Tanács kérte terjedelmes jegyzékben a kormányt,

akadályozza meg a járás elszakítását az országtól. Vannak nyomai annak is, hogy román lakosok kérték írásban a kormányt, lakóhelyük Magyarországon maradjon.¹⁰ Az esetleges sikereket is számítva, tény, hogy a megszállás egyre előrehaladottabb volta megakadályozta a propaganda-tevékenység sikerét; a megszállók mindenütt elkobozták a magyar nyelvű dokumentumokat, újságokat, de még a leveleket is.

Tekintettel arra, hogy a román megszállás miatt a keletmagyarországi területek igazgatása Budapestről egyre nehezebbé vált, elhatározta a kormány a Keletmagyarországi Főkormánybiztosság megszervezését. A gondolat már november végén fölmerült. December első napjaiban az Erdélyi Nemzeti Tanács két vezetője, Apáthy és Vincze a fővárosban jártak, Batthyány belügyminiszterrel megbeszélték a részleteket. A 6-i minisztertanácsra a belügyminiszter előterjesztette a javaslatot a Főkormánybiztosságról. Székhelye Kolozsvár lenne, költségvetésére egyenlőre 1 millió K-t utalnának ki, mert az erdélyi adóhivatalokba - Apáthy és Vincze jelentése szerint - nem folyik be pénz. A kormány tagjai elfogadták Batthyány terveit; Jászi adott hangot bizonyos ellenvéleménynek, miszerint a tervet a kényszerhelyzet miatt lehet csak elfogadni. Javasolta, vegyék fel a kapcsolatot ez ügyben a szászok vezetőivel. Kétség kívül, az erdélyi magyar főhatalom megszervezése ellent mondott Jászi nemzetiségpolitikai terveinek, sőt, az aradi tárgyalásokon kifejtett nézeteinek, melyek szerint az egyes területeket az ott többségben élő nemzet igazgatná. December elejére be kellett látnia, a helyzet megváltozott.¹¹

Néhány nap múlva Apáthy és Vincze vitte a kinevezéseket

Kolozsvárra, ahol a Főkormánybiztosság a 10-e utáni napokban megalakult. Tevékenységének a kormány által meghatározott célja a magyarság érdekeinek védelme a megszállókkal szemben. Ennek ellenére egyes jobboldali erők saját céljaikra kívánták kisajátítani; a Kolozsvári Hírlap - a decemberben ismét fel-lángoló népmozgalmakra utalva - kijelentette, hogy a Főkor-mánybiztosság legfontosabb feladata "lecsapni" azokra, akik Erdélyben is oroszországi állapotokat akarnak.¹²

A Főkormánybiztosság 13-án kezdte meg működését, 14 ügy-osztállyal, egy szakosztállyal és egy segédhivatallal. Az ügyosztályok és vezetőik: Elnök: Apáthy István. Elnöki ügy-osztály: Vincze Sándor. Pénzügyi: dr. Wertheim Mór pénzügyi ta-nácsos. Ennek egy alosztálya élére Szathmári Ákos tanárt ne-veztek ki. Népjóléti: Jordáky Lajos, Közélelmezési: Jászberé-nyi András. Kataszteri és földmérési: dr. Temesvári Imre ka-taszteri főmérnök, Katonai: Bodor Sándor százados.

A románokkal való érintkezéssel megbízott ügyosztály: dr. Kertész Jenő. Sajtó- és propaganda: Szentmiklósi József. Ifjúságnevelési ügyosztály: Kőrössy György. Közlekedés: Ujhelyi Ferenc /Szociáldemokrata párt/. A fegyverszünet betartásának ellenőrzésével megbízott ügyosztály: báró Petricherich-Horváth Emil volt nagyszebeni kormánybiztos. Közbiztonság: Lengyel Albert, Czala J. Lajos /mindketten szociáldemokraták/. Köz-igazgatási ügyosztály: dr. Papp József. Jogi szakosztály: dr. Deák Albert. Kulturális ügyosztály: Janovics Jenő. A segéd-hivatalt Ámon Ottó vezette. A kinevezetteknek miniszteri osz-tálytanácsosi rangjuk volt.¹³

A Főkormánybiztosság ettől kezdve állandó kapcsolatban

volt a kormánnyal. Kolozsvár megszállásáig /december 24-ig/ a kelet-magyarországi területek igazgatását végezte, szorosan együttműködve az erdélyi katonai parancsnoksággal. A helyzet alakulása miatt a legtöbb dolga a román hatóságokkal való érintkezéssel megbízott ügyosztálynak volt. Ennek az volt az oka, hogy a román csapatok tevékenységüket az élet minden területére kiterjesztették.

2. Az erdélyi helyzet a román megszállás kiteljesedése időszakában

November végén, december elején a Magyarországra nyomuló román csapatok parancsnokai több alkalommal kijelentették, hogy Erdélyt csak a demarkációs vonalig szállják meg. Még december első hetében is azt hirdették. 4-én Kertész Jenő és Russ György, a MSZDP kolozsvári titkára Marosvásárhelyre utazott, ahol Gherescu ezredes, a 13. román dandár parancsnoka közölte velük, hogy nem lépik át a demarkációs vonalat, csak abban az esetben, ha ettől északra "anarchia" lesz. Megígérte, hogy a legfiatalabb öt magyar korosztályt átengedik Erdély magyar felébe. Ekkor utazott Kolozsvárról egy küldöttség Haller polgármester vezetésével Mosoiu tábornokhoz. Ő már azt is elárulta, hogy - mint előző fejezetünkben már leírtuk - megkapták az engedélyt az egész Kelet-Magyarország megszállására az antanttól. Mégis megnyugtatta a kolozsváriakat: a Maros alsó folyását nem fogják átlépni, sőt, Kolozsvárt sem fogják megszállni. Ezeket a jó híreket azonnal kihirdették a székely zászlóalj és a 21. ezred katonái előtt! Erre azért volt szükség, mert a létszámban egyre növekvő székely csapa-

tok katonái fegyveresen akartak ellenállni a hódítóknak.¹⁴

Az ellenállás gondolata nem valamiféle "székely nacionalizmusból" keletkezett. Táptalaja, kialakítója az a hir-özön volt, mely a megszálló erők székelyföldi tevékenységéről érkezett Kolozsvárra, a székely csapatok központjába. Az otthoni híreket székelyföldi vasutasok, postások, vagy a román kényszermunka és internálás elől megszökött székely fiatalok hozták, sokszor életük kockáztatásával.

A megszállók ugyanis nem úgy viselkedtek Erdély megszállott, magyarlakta keleti felében, ahogy rölapjaikban hirdették. Az egyre növekvő megszállt területeken a magyar nemzeti gárdákat lefegyverezték, bevezették a toborzást a román hadseregbe. A magyar Hadügyminisztérium által behívott kelet-magyarországi katonaköteleseket vagy lefoglalták, vagy internálták, de nem engedték bevonulni a magyar hadseregbe. A hírközlő eszközöket lefoglalták, a magyar postások, távirászok mellé román cenzorokat ültettek. December első napjaiban a kormány több ízben tiltakozó táviratot küldött Iasi-ba a román kormánynak. A táviratokat nem a csepeli szikratávirón küldték, hanem a Hadügyminisztériumon keresztül; a szikratáviró francia ellenőrzés alatt állott.¹⁵ A román kormány távirataira - a tiltakozás teljesen eredménytelen maradt.

A berendezkedő román katonai hatóságok elrendelték, hogy a városokat csak nők hagyhatják el. A felsőbb magyar hatóságok rendeleteit semmisnek tekintették. A magyar hadsereg tulajdonát képező fegyvert, lőszert, egyéb hadianyagot összeszedték, elkobozták. Azokat a helybeli magyar hivatalnokokat, akik vonakodva hajtották végre a megszállók töménytelen rendeleteit,

vagy akik vezetésével esetleg ellenállás alakulhatott volna ki, letartóztatták, internálták, sok esetben Romániába szállították őket. A polgári lakosságot hadimunkára rendelték, az ellenállókat, parancsmegtagadókat összeverték, meggyilkolták. Bevezették a magyar törvényhozásban 1848-ban megszüntetett, Romániában még létező botbüntetést. Ennek igen sok halálos áldozata volt. A magyar szervek, ha csak tehették, jegyzőkönyveket vettek föl azokról a személyektől, akik ilyen eseteket láttak. A számtalan eset közül a helyzet szemléltetésére csak egyet ismertetünk. December első napjaiban Kiss Ferenc hetedik gimnazista tanuló édesapját a román csapatok elhurcolták Székelyudvarhelyről, mert megtagadta a román hűségeskü letételét. A diák édesanyja tiltakozott ezek ellen - 25 botra ítélték. Sérüléseibe belehalt. Kiss Ferenc ezután a megszállók elleni lázadásra buzdította osztálytársait - 50 botütést kapott. Tulélte, felgyógyulása után átszökött a vonalakon, Szatmárnémetibe ment, ahol jelentkezett az 1. Székely csoport parancsnokságon.¹⁶ December végén - január elején a botbüntetést már egész Erdélyben alkalmazzák. A lakosság megfélemlítésének egyik leghatásosabb eszköze volt - de az ellenállás szándékát is fokozta.

A román csapatok ellátása gyenge volt. A hiányok pótlására a fegyvereken kívül élelmiszert, ruhát is vettek el a polgári lakosságtól, a legtöbb esetben minden fizetség nélkül. A fosztogatások napirenden voltak.¹⁷ Nemegyszer a magyar állam kórházaiból is elvitték a kötszert és egyéb egészségügyi anyagokat, azzal az indoklással, hogy ezek is "hadiszerek". Besztercén a magyar nemzeti gárda ütköztet vívott a kórház

megvédeése céljából a román gárdával - a kórházat végül a románok elszállították.¹⁸ Ezek oka elsősorban a román csapatok felszereltségének elégtelensége. Egy december 14-i hadügyminisztériumi jelentés így ír: "A megszálló román csapatok felszerelése rossz, a legénység kimerült, meglátszik rajtuk az éhezés." Az erdélyből kivezető vasutvonalak alagutjait beakarták robbantani, nehogy bármiféle katonai- és egyéb anyagot, élelmiszert a magyar hatóságok elszállíthassanak.¹⁹ Egyes helyeken megindult a vasutasokkal és a postásokkal szembeni hajsza. Tucatjával tartóztatták le őket, ha nem tudtak románul, sokat megverték. A verések okozta sérülések miatt számos vasutas nem járhatott munkába. Egy jelentés szerint "voltak esetek, hogy egyes megvert egyéneknek el kellett menniük a prefektushoz és megköszönni a verést." Azoknak a szerencséseknek - például a Székelyudvarhelyről elhurcolt 35 tisztviselő közül visszaengedett 18 személynek - akiket nem Romániába internáltak, minden második nap jelentkezni kellett a prefekturán. Lakásukat fegyveres katona őrizte.²⁰ Különösen üldözték azokat a magyar hivatalnokokat, akik a lakosságot fölszólították a behívott korosztályok bevonultatására. A magyar hivatalnokokat fölszólították, hogy a magyar kormánytól érkező rendeleteket nem küldhetik szét. A saját rendeleteiket is csak román nyelven közölhették a magyar lakossággal a magyar hivatalnokok. Ezen rendeletek ellen a megszállás első időszakában még tiltakoztak a magyar szervek, később, megismerve a román csapatok "igazságszolgáltatását", letettek erről.²¹

Különös gonddal ügyeltek a román megszálló szervek a 18-50 év közötti erdélyi férfi lakosság utazásának megtiltására.

Falragaszokon hirdették ki Erdély-szerte: ezek a korosztályok nem hagyhatják el lakóhelyüket, nem vonulhatnak be a magyar hadseregbe, nem kaphatnak utazási engedélyt. A fenti korhatárok alá- és fölé eső férfiak utazási igazolvánnyal utazhattak csak. A rendeleteket megszegőket letartóztatták. Erre példa az erdőszentgyörgyi, havadi és havadtői eset: e falvakból 30-40 székely legény megszökött, elindult bevonulni. Küllőrege a román nemzeti gárda tartóztatta le őket. A hasonló esetek gyakori ismétlődése után a Fegyverszüneti Bizottság - eredménytelenül - tiltakozott Vyxnél.²² Sok híradás szólt ezekben a napokban arról, hogy a román hadsereg az elfoglalt részekben soroz. Más jelentések szerint csak a román lakosságból soroznak, a magyarokat "csak" hadimunkára viszik. Egy forrás szerint az erdélyi románoknak nem tetszik a sorozás: "Azt beszélik az erdélyi románok, hogy ebbe nem mennek bele, és ha kell, Ferdinánd királyt is Károly császár sorsára juttatják."²³ Az erdélyi románok joggal félhettek a sorozástól: a román csapatoknak szükségük volt a katonára, mert egyes csapatestekből sok volt a szökés, azokból is, melyeket Ukrajnába vittek a bolsevik forradalom leverésére. Az erdélyiek nem akartak Ukrajnába kerülni, ezért tiltakoztak nem egy esetben a sorozás ellen.

A román parancsnokság egyik fontos célja volt a megszállt területen a magyar lakosság elzárása az ország többi részétől. Ezért aztán elvették a beérkező levelek legalább 2/3 részét, a budapesti hírlapokat a sinek mellett, levéve a mozgó postáról, elégették. Különösen nem kedvelték a Világot és a Népszavát. Bevezették a cenzurát, nemcsak a sajtóban, hanem még a

MÁV belső levelezésére vonatkozóan is. Elvették a csomagokat. Cenzurálták, ellenőrizték a telefonbeszélgetéseket, a köz- igazgatásra vonatkozó táviratokat lefoglalták, ki sem lehetett ezeket kézbesíteni. Így megszüntették a MÁV és a postaszolgálat szavatosságát a küldemények fölött, megbénították a közigazgatást. Gherescu ezredes, a 13. román dandár parancsnoka három nyelvű rendeletet ragasztott ki, melynek 3. pontja így szól: "A katonai hatóságoknak jogában áll a sajtót, mindennemű hirdetményt cenzurázni; vizsgálhat mindennemű bel- és külföldi levelezést s a kétes levelek továbbítását megakadályozni."²⁴

A román katonai hatóságok nem érték el teljes mértékben céljukat. Elsősorban a vasutasok vállalkoztak levelek, sajtó, sőt, köztársasági propagandaanyagok átcsempészésére a demarkációs vonalon. Egyes szociáldemokrata munkások is vállalkoztak propagandaanyag szállítására. Ezért december elejétől megszigorították a vonatok ellenőrzését. Több helységben /Szászrégen, Maroshéviz, Tövis, stb./ elfogtak vasutasokat és szociáldemokratákat, letartóztatták és megverték őket. Rácz János kocsirendező, Hajdu András állomásmálházót "bolsevik rőpirat terjesztésének gyanuja miatt" tartóztatták le Szászrégenben. Maroshévizen Bencze Péter mozdonyvezető, Tőkei József és Magyar Ferenc fékezőket és más MÁV-alkalmazottakat tartóztattak le. Szabadonbocsátásuk érdekében a MÁV közbenjárt, eredménytelenül.²⁵

Előző fejezetünkben irtuk, hogy a román hatóságok a magyar nemzeti gárdákat lefegyverezték, ezzel fő céljuk az ellenállás letörése volt. Decemberben a román csapatok olyan

helységeket is megszálltak, ahol vegyes, magyar-román gárda létezett. Ilyen esetben feloszlatták azt is, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy bármilyen magyar-román közeledést megakadályozzanak.²⁶

Kiemelkedő fontosságu volt ezekben a hetekben a vasut, mindkét fél számára. A román hadsereg elsősorban csapatszállításra használta, a magyar kormánynak pedig a vasut hozta az erdélyi szenet, fát az energiahányban szenvedő Budapestre.

Mint előző fejezetben írtuk, Románia nagy mennyiségű vasuti kocsira és mozdonyra tartott igényt. A magyar kormány ezt elfogadta. November végén, december elején a MÁV Kolozsvári üzletvezetősége tárgyalta Maroshévizen a 7. román hadosztály parancsnokával, Masoiuval, s az első román lovashadosztály parancsnokával, Leccea-val. Mindketten megígérték, hogy a vasuti forgalmat semmilyen irányban nem fogják megakadályozni. December elsején értek véget a tárgyalások, de még a hónap közepén is ugyanaz volt a helyzet, mint korábban: egyes román parancsnokok újabb és újabb, egymással össze nem hangolt követeléseket támasztottak a MÁV-val szemben. Ez nagyon megnehezítette a forgalmat. A hónap elején egy francia ezredes és egy romániai vasuti tiszt kívánta beutazni a Brassó-Kiskapus-Nagyszeben, valamint a Kiskapus-Tövis-Arad-Budapest vonalat, azzal a céllal, hogy fölmérjék a vonalak teljesítőképességét, a mozdony- és kocsikészletet. A megfelelő adatokat a kolozsvári MÁV üzletvezetőség megadta számukra. Valószínűleg azért volt szükség erre az utazásra, hogy kiderítsék: mennyi francia vagy román csapat szállítható a magyar

főváros irányába. A Fegyverszüneti Bizottság tiltakozott a francia-román vasuti szemle ellen.²⁷

December 9-től a MÁV szénhiány miatt csökkentette járatait: fővonalon naponta egy vonatpár, mellékvonalon 2-3 naponta egy vonatpár közlekedett. A brassói román katonai parancsnokság úgy rendelkezett, hogy december 11-től csak egy vonat közlekedhet az ország belseje felé. A megszálló csapatok fokozatosan parancsnokságuk alá vették a nagyobb állomásokat. Szükségleteiknek megfelelően szállítottak el Romániába mozdonyokat, vasuti anyagokat.²⁸

Az erdélyi vasutak kérdését a Consiliul Dirigent közlekedési "minisztere", Boila december közepén kívánta véglegesen megoldani. 15-én táviratilag magához rendelte a kolozsvári MÁV igazgatót, ezzel az indoklással: "Az Üv. üzletvezetőség területén levő egész szervezet és működés feletti tényleges rendelkezési jogot igénybe kívánom venni." Markos üzletvezető táviratilag közölte Vázsonyi kormánybiztossal, hogy nem tesz eleget a Nagyszebenbe rendelő "utasításnak". A Fegyverszüneti Bizottság Boila táviratát szó szerint közölte Vyxszel, tiltakozva a belgrádi konvenció megszegése ellen. Ezzel az ügy - Kolozsvár megszállásáig - lezárult, maradt a korábbi helyzet: egyes állomások elfoglalása, katonai erővel történő igazgatása.²⁹ Miután már elég nagy területek kerültek román megszállás alá, lehetővé vált a Consiliul Dirigent számára, hogy ezeken a részeken beindítsa a vonatközlekedést. A román "közlekedésügyi miniszter" december 21-én közölte a Dácia hírügynökséggel, hogy megindítja az első vonatjáratokat a Brassó-Püski és Brassó-Székelykocsárd vonalakon. Mindkét vana-

lon egy személy- és egy gyorsított személyvonat közlekedett ettől kezdve.³⁰ Rendszeressé vált a román hadsereg részéről teljes vonatszerelvények követelése, mégpedig a demarkációs vonal magyar oldaláról a román oldalra kellett ezeket a MÁV-nak átküldeni. A magyar kormány, mely túl mereven ragaszkodott a belgrádi katonai egyezményhez, arra hivatkozva, hogy az antant az egész Magyarország területén használhatja a vasutakat, utasította a MÁV-ot a kért szerelvények átadására.³¹ Ezzel az volt a politikai célja, hogy meggátolja a románok tiltakozását a magyar kormány ellen a szövetségeseknél. Lényegében véve azonban meggyorsította a megszállást a túlzott engedékenységgel, így hozzájárult a válság növekedéséhez. Egyes esetekben azonban tiltakozott a román tulkapások ellen a Fegyverszüneti Bizottság. Végül Vix megbízásából Landrot francia katonatiszt intézkedett. Tudatta a MFB-vel, hogy a MÁV magyar személyzettel, de a szövetségesek ellenőrzése alatt bonyolíthatja le a forgalmat.³² Ez lényegében véve a román érdekeket szolgálta, mert a szövetségesek ellenőrzése gyakorlatilag a román hadsereg ellenőrzését jelentette. A magyar személyzet elismerésére azért volt szükség, mert a románoknak nemcsak vasuti felszerelésből, de személyzetből sem volt meg a szükséges létszáma. A magyar kormány egyes esetekben engedékeny volt, saját érdekeinek biztosítása miatt. Ilyen eset volt a Budapest-Predeal vonat beállítása. Ehhez járult a kormány, azzal a feltétellel, hogy a szénellátás biztosítása céljából a zsilvölgyi bányákat nem szállja meg a román hadsereg. Ez a lehetőség a megszállók számára, akik Kelet-Magyarország gazdasági adottságait akarták kiaknázni, elfogadhatat-

lan volt.³³

Végezetül a romániai csapatok hadicéljairól kell szólnunk.

A megszálló ezredek és dandárok parancsnokai /Mosiu tábornok, Gherescu ezredes/ az őket fölkereső magyar küldöttségeknek úgy nyilatkoztak, hogy Magyarországra nem mint hódítók, hanem mint rendfenntartó erők, sőt, protektorok /?/ jönnek. Nem egy alkalommal megígérték - Gherescu egyszer még "ezredesi becsületszavára" is - a vagyon- és személybiztonságot, a politikai jogok szabad gyakorlást. Ezen ígéretekkel szemben, röplapokon, falragaszokon számtalanszor kinyilvánították, hogy a magyarországi románság felszabadítójaként érkeznek az "ősi román földre", melyet egyszer s mindenkorra Romániához csatolnak. Ennek megfelelően jártak el az alsóbb parancsnokságok: fennhatóságuk alá vették a demarkációs vonalig terjedő magyar polgári és katonai közigazgatást, gazdasági életet. November végétől a román parancsnokságok többször hangoztatták: nem lépik át a demarkációs vonalat - csak ha az attól északra lakó román lakosságot sérelmek érik. Ezzel egyidőben a Marostól északra lévő román nemzeti tanácsok igen sok összeütközést provokáltak a magyar gárdákkal. Mint előző fejezetünkben írtuk, ezeket használta fel a román nagyvezérkar főnöke, Presan tábornok az antant főparancsnokság előtt azon kérése alátámasztására, hogy a román királyi csapatok átléphessék a Marost.

A legfontosabb ok azonban mégsem ez volt. December elejétől, ha nem is olyan mértékben, mint november elején, ismét fellángolt a parasztmozgalom. A munkásság pedig - elsősorban

az erdélyi nagyipari munkásságnak mintegy 40 %-át kitevő zsilvölgyi munkások³⁴ - egyre hatékonyabban léptek föl a megszálló csapatok munkásellenes intézkedései ellen.

3. Munkás- és parasztmozgalom december első felében

Az erdélyi munkásmozgalom központja a forradalom egész időszakában a Zsilvölgye volt. Itt összpontosult az erdélyi munkásságnak majdnem fele, így ellenállásuk jóval hatékonyabb volt, mint bárhol Erdélyben. A terület Magyarország egyik legnagyobb szénlelőhelye, jelentősége mind a szállításban, mind a lakosság fűtési igényeik kielégítésében igen nagy volt. A belgrádi egyezmény szerint a bányavidék román megszállás alá kerülne - de a konvenció aláírásakor egyik fél sem számolt a petrozsényi, piski munkásság álláspontjával.

A petrozsényi magyar nemzeti tanács november végén tárgyalást kezdett a megszálló erők egyik helyi parancsnokságával, amely kijelentette, hogy meg fogják szállni a bányavidéket, s szenet csak Romániába és Erdélybe engednek szállítani. Közölték, hogy a román csapatok néhány nap múlva megérkeznek. E hirre a petrozsényi és hátszegi csendőrség elhagyta helyét, a bányavidéken a magyar államnak ettől kezdve nem voltak fegyveres erői. December 4-én, az esti órákban érkeztek a román előőrsök Petrozsénybe. Másnap a helyi magyar és román nemzeti tanács képviselői Romániába utaztak, ahol ismét tárgyaltak az ott állomásozó román csapatok parancsnokaival. Ezek azt kérték, mindenki maradjon a helyén, dolgozzon tovább,

senkinek nem lesz bántódása. Ezt a - mint később kiderült, hamis ígéretet azért tették, hogy a széntermelés továbbra is folyamatos legyen, a napi több száz tonna szenet a megszállók használhassák föl.³⁵

Ez a magyar kormány helyzetét igen megnehezítette volna, ezért több alkalommal is tiltakoztak a petrozsényi szénbányák románok által történő kihasználása ellen.³⁶ Az események azonban úgy alakultak, hogy tiltakozás nélkül is - amely általában eredménytelen volt - megtarthatók a szénbányák. A petrozsényi nemzeti tanács ugyanis jelentette, hogy a Tirug-Jiuban állomásozó román csapatok fellázadtak, megfélemezésükre francia egységeket rendeltek ki, ezért egyenlőre nem kell tartani Petrozsény megszállásától. A magyar lapok azt is jelentették, hogy a fellázadt csapatok katonái közül sokan hazamentek falvaikba.³⁷ Rövidesen kiderült, hogy a román megszálló erők ügyes taktikával mégis meg tudják akadályozni a szén Budapestre szállítását. A bányavidék vasuti szállító-központja Piski volt, ahová 13-án és 14-én román egységek vonultak be, néhány száz katonával. Parancsnokuk azonnal utasította az állomásfőnököt, hogy Magyarországba csak az ő engedélyével mehetnek szerelvények. A román hadvezetőség úgy tervezte, hogy - miután megerősítették a piski csapatokat - északról foglalják el a bányavidéket. A MÁV ezekkel az eseményekkel kapcsolatban átiratot szerkesztett, s kérte a Fegyverszüneti Bizottságot, azonnal tiltakozzon Vixnél. Ennek semmi hatása nem volt, s december közepén azzal kellett számolni, hogy a magyar főváros világítása és fűtése megszűnik.³⁸ Ettől kezdve a polgári demokratikus forradalmat nemcsak a politikai, hanem a gazdasági

katasztrófa is fenyegette.

Ebben a nehéz helyzetben ismét a román és magyar munkásság ellenállása juttatta szénhez Magyarországot. A piskire bevonuló román csapat tisztjei ugyanis fizikai erőszakkal szándékoztak a helyi munkásmozgalmat letörni. A Népszava ezt így jelentette: a román tisztet "az állomáson foglalkoztatott elvtársak piros jelvényeit leszaggatták és elvtársainkat végig pofozták." A Népszava kiemelése.³⁹ Ezek hatására a környékbeli és petrozsényi munkásság fölfegyverkezett, s néhány nap alatt szinte mindegyikük belépett az MSZDP Hunyad megyei szervezetébe. Válaszul a román tisztetek erőszakoskodásaira, december 14-15-én Piskiben a bányavidék 30 000 munkása névében ötven küldött gyűlt össze, hogy megvitassa a kialakult helyzetet. 14-én megérkezett Jumanca, a nagyszebeni Consiliul Dirigent munkaügyi minisztere, aki arra kívánta rábírní a bányászok küldötteit, hogy fokozzák a széntermelést, s fogadják el a román csapatok bevonulását a bányavidékre. A Consiliul Dirigentnek az volt a célja, hogy Magyarországot elzárja a szénszállításoktól.

A munkásság természetesen nem fogadta el Jumanca javaslatait, helyette garantálni kívánta a magyarországi forradalom eredményeit. Ezért a munkáskongresszus elfogadta a zsilvölgyi szakszervezetek 6 pontos követelését, de ehhez egy hetediket is fűzött. E pontok gazdasági és politikai követeléseiket tartalmazták: meg kell őrizni a szervezkedési és gyülekezési szabadságot, a szénelosztás során Magyarország is kapjon szenet, a megszállás után is; a zsilvölgyébe küldött élelmiszereket, ruhákat a megszállók ne kobozzák el, hanem engedjék át a bá-

nyászoknak. Kijelentette a kongresszus, hogy elhagyják a bányavidéket, ha követeléseiket nem teljesítik. Közölték Jumancaval, nem engednek beleszólást a nagyszebeni román kormánynak a széntermelésbe és elosztásába. Kérték, ezt tolmácsolja a Consiliul Dirigentnek.⁴⁰

Eközben a petrozsényi magyar és román nemzeti tanács berendezkedett az autonómiára. Tehette ezt, hiszen szénért minden árucikket meg lehetett vásárolni. A két nemzeti tanács együttes ülésen mondotta ki, hogy csak olyan államban kívánnak élni, amelyben minden szociális és politikai jogot megkapnak. Kijelentették, ha nem lesz ilyen állam, akkor Petrozsény és környéke önálló köztársasággá alakul. Hasonlóképpen nyilatkozott a petrozsényi munkástanács is, melyben román és magyar munkások együtt vettek részt.⁴¹

Válaszul a román hadvezetőség 15-én kirendelte a 10. vadászrezred egy zászlóalját a petrozsényi szénbányák "biztosítására". Piskiből már csak három szén-vonatot engedett ki a román vasuti őrség. 19-én a Fegyverszüneti Bizottság már így írt Vixnek: "Az ekképpen teremtett helyzet veszélyezteti a zsilvölgyi széntermelést, amely a már így is katasztrófális szénhelyzetet menthetetlenné, a főváros gázgyárának a már végsőkig reducált üzemeit is lehetetlenné teszi."⁴² A román kormány végül is a december 20-a utáni napokban elrendelte a petrozsényi szénbányák átvételét.⁴³

A megszállás előrehaladtával az erdélyi szociáldemokrata munkásmozgalom hanyatlása következett be. A megszállt helyeken a szocialista munkásokat sok helyen letartóztatták, megbotózták, internálták. A szociáldemokrata gyűléseket betil-

tották, azzal az indokkal, hogy a munkások a román hadsereg ellen izgattak. A szakszervezeti gyűlések megtartását egyes helyeken csak úgy engedélyezték, ha azon jelen volt a helyi román nemzeti tanács egy tagja és egy román katonatiszt. Több helyen volt ekkoriban kisebb-nagyobb munkabeszüntetés és fegyveres bányász-lázadás, de ezeket a román hadsereg a csapatok átcsoportosításával leverte. A román katonai parancsnokok több helyen önkényesen leszállították a bányászok napidiját, s amikor azok megtagadták a munkát, csapatokkal kényszerítették őket a további termelésre.⁴⁴

A szociáldemokrata munkásmozgalom decemberi átmeneti hanyatlása a hónap végén s a következő év első heteiben szűnik meg, amikor a baloldali román szociáldemokraták megalakították az első román kommunista csoportot Budapesten.

December első felében még egyszer föllángolt az erdélyi parasztság mozgalma is. A Hadügyminisztérium 10-i összefoglaló jelentése így ír: "Erdélyben a vidéki birtokosok kirablása és elpusztítása nagyobb mérveket űlt."⁴⁵ Nemcsak a magyar, hanem - a román nagyvezérkar jelentései szerint is - a román népesség is "bolsevizálódott". A román vezérkari jelentések elsősorban Arad, Hunyad, Szolnok-Doboka megyéket említik a román parasztmozgalom helyeiként. A polgári magyar kormány megkísérelte megvédeni a magyar birtokosokat, többnyire sikertelenül.⁴⁶ Egyes helyeken a román parasztok ellen a helyi román nemzeti gárdák léptek föl, de előfordult az is, hogy a rosszul fizetett gárdisták fosztogattak. Néhány községben a román parasztok a helyi román nemzeti tanács ellen is föllépett. Nem véletlen, hogy az Arad megyei Román Nemzeti

Tanács december közepén kiáltványban fordult a románsághoz. Ebben kifejtették, hogy "a központi hatalmak, ez a négyfejű sárkány ma földre tiporva fekszik. A román szabadság várázsos vára máától fogva nyitva van." Felszólítja a románokat: fékezze meg azokat a "román testvéreket", akik megbontják a rendet."⁴⁷ Az események azt mutatják, hogy a román parasztság zöme szabadság alatt ekkoriban nemcsak a nemzeti, de a társadalmi felszabadulást is értette. Az egyesülést korántsem kívánták minden feltétel nélkül, ahogy azt Gyulafehérváron kimondották.⁴⁸

Az erdélyi parasztság mozgalmait a román megszállásig tartottak, az után a román csapatok elsőrendű érdeke volt a parasztság mozgalmainak megfékezése. Magyar részről ekkor ismét fölmerült a román és magyar polgárság megegyezésének lehetősége. Tókos százados Erdélyből küldött jelentésében beszámolt a bolsevizmus terjedéséről a románság között, következtetése szerint "az ő vezetőségük is kénytelen lesz közeledni hozzánk."⁴⁹ Ez azonban nem következett be, hiszen a megszállók nem tárgyalni kívántak a magyar kormánnyal, hanem minél nagyobb területeket elfoglalni a békekonferencia összehívása előtt. A munkás- és parasztmozgalmak kérdését a megszállás után ők maguk akarták elintézni.

December közepétől a magyar kormány legnagyobb gondja már nem a szegény rétegek mozgalma volt, hanem a román csapatok inváziója a demarkációs vonaltól északra fekvő területek ellen.

4. Kolozsvár és Kelet-Magyarország megszállása.

Az erdélyi magyar államhatalom megsemmisülése

A magyar kormányhoz - mely mit sem sejtett a Franchet-től Presannak adott engedélyről, mely szerint a demarkációs vonaltól északra eső területeket is megszállhat a román hadsereg - sorra érkeztek az Erdélyi Katonai Parancsnokság jelentései a román csapatok előrenyomulásáról. December első tíz napjában a román hadsereg elfoglalta Nyázádtót, Mezőbándot, Mezőmadarast, Nagyenyedet. Marosvásárhelyről egy román ezred indult Marosujvár, Aranyosgyéres és Torda felé. Elfoglalták Besztercét, amely a demarkációs vonalra esett.⁵⁰ Kolozsvárott híre ment, hogy Erdély fővárosát is megszállják. Az ott tartózkodó székely csapatok több alkalommal a helyi románokkal, ezért a román nemzeti tanács székházát magyar tiszti őrség védte a bántalmazások ellen. Erre azért volt szükség, mert Hatieganu a székely egységeket "székely csőcseléknek" nevezte. A kolozsvári magyar vezetők ekkor még nem tudták, hogy a román nemzeti tanácsok szándékosan okoznak összetűzéseket, azért, hogy Presannak legyen mire hivatkoznia a francia hadvezetőség előtt.⁵¹

A hadügyminisztériumban már december 10-én megállapították, hogy az Aranyosgyéres és Torda irányába mozgó román csapatok "Kolozsvárt látszanak veszélyeztetni!" 11-én az MFB jegyzékben követelte Vixtől, hogy ezek a román erők vonuljanak vissza. Együttal megkérdezték Vixet: a román csapatok az antant egységeinek tekintendők-e? A francia alezredes közölte: "...Románia elismertetett, mint az entente szövetséges hatalma és hadserege résztvesz a fegyverszüneti szerződésben meg-

állapított területek megszállásában éppoly címen, mint az entente többi nemzetei."⁵² Vix e mondata azt bizonyítja, hogy a budapesti antant-misszió parancsnoka is tájékozatlan volt: nem tudott a román csapatok végső szándékairól.

A december elején lábrakapott, Kolozsvár és Észak-Erdély elfoglalásáról szóló hírek hatására Tánczos tábornok, a MFB elnöke jegyzékben kérte Vixet, jelölje meg véglegesen a megszállás alá kerülő stratégiai pontokat. Vix elküldte a jegyzéket Henrys tábornoknak, aki válaszában megírta, hogy a Vix-misszió nem dönthet a kérdésről. Henrys még Vix előtt is eltitkolta a román csapatoknak adott, a megszállással kapcsolatos engedményeket.⁵³ Ennek az lehetett az oka, hogy meg kívánták előzni a magyar csapatok esetleges összevonását a nemsokára meginduló román offenzíva előtt. A magyar hadvezetés december első napjaiban ugyan kapott egy utasítást Berthelottól, mely szerint ki kell üríteni Kolozsvárt. 7-én Böhm tiltakozott Berthelotnál e parancs ellen, 10-én pedig a debreceni karhatalommal erősítették meg a kolozsvári magyar erőket.⁵⁴

A helyzet csak 14-15-én vált világossá, amikor a magyar katonai hírszerzés elfogta a román vezérkar főnökének egy táviratát, melyben utasítja a román csapatokat a demarkációs vonal átlépésére, egész Erdély elfoglalására. A kormány előtt ekkor váltak egyértelművé a román célok, ekkor rémlett föl a teljes Kelet-Magyarország elvesztése. Böhm - aki ekkor már hadügyi államtitkár volt - 15-én 13 órára magához kérette Stiellyt, közölte vele az elfogott román vezérkari távirat tartalmát, s utasította, azonnal tárgyaljon Vix-szel ez ügyben. Erre 16 órakor került sor. Vix aláírta, hogy nem tud a román támadási parancsról, de este tíz órakor érintkezésbe lép Berthelot-val. Kijelentette, hogy a románok csak egyes stratégiai pontokat

foglalhatnak el, s valószínűleg a német csapatok lefegyverzése miatt kaphattak támadási parancsot. Vix tájékozatlanságát, egyben jóindulatát bizonyítja, hogy Stielly jelenlétében utasította a hozzá beosztott román összekötő tisztet: távira-tilag utasítsa a román csapatokat, ne lépjék át a Marost, vagy ha már megtették, vonuljanak vissza. Vix vizsgálatot ígért egy másik fontos ügyben is: a nagyszebeni Kormányzótanács közlekedési minisztere, Boala utasította a MÁV kolozsvári vezetőjét, jelenjen meg előtte, hogy megbeszéljék az összes erdélyi vasutvonal átadását a Consiliul Dirigentnek. A magyar kormány ezt visszautasította. A fenti két ügy természetesen szorosan összefügg; a vasutak átvétele román kézbe a reguláris alakulatok gyorsabb szállítását jelentette.⁵⁵

A magyar kormány utasítást adott a felderítés fokozására. A december 17-i HÜM összefoglaló jelentés beigazolta az addigi híreket: "A felderítés megállapította, hogy a demarkációs vonal főbb pontjain /Piski, Marosujvár, Marosludas, Marosvásárhely, Beszterce/ reguláris román csapatok állanak készen, hogy az előnyomulást megkezdjék."⁵⁶ A kolozsvári katonai parancsnokság azonnal utasításokat adott a csapatoknak a fegyveres ellenállásra. Lehallgatták a Szászrégeni Román Nemzeti Tanács egy beszélgetését a Kolozsvári Román Nemzeti Tanáccsal, melyben az utóbbival tudatták: "közelednek az ünnepi napok", azaz a román csapatok karácsonyra akarják elfoglalni Kolozsvárt.⁵⁷

A román csapatok már 15-én megindultak és megközelítették a demarkációs vonalat. 15-16-án öt katonavonatot indítottak Tövis felé, de átkelni nem tudtak, mert a Maros-híd sineit egy magyar század fölszedte 15-én délután. Mihálcfalvánál a Maros-hídon szintén nem engedték át a román katonavonatot, ezért a magyar parlamentert, Várady főhadnagyot a román kato-

nák agyonlőtték. Ezen a napon, 16-án szállták meg Segesvárt és Medgyest. Hamarosan befejeződött a román ezredek fölvonulása a demarkációs vonalhoz.⁵⁸ Egy német jelentés szerint "a román hadsereg egyáltalán nincs felszerelve", ezért a visszavonuló németektől elveszik köpenyüket, csizmájukat, hogy csapataik ruházatát biztosítsák. Fegyverzetük olyan gyöngye, hogy Waecker őrnagy, Mackensen segédtestje szerint egy jól felszerelt zászlóaljjal ki lehetne őket verni.⁵⁹

16-án a román csapatok céljait is megismerhette a magyar kormány. 15-ről 16-ra virradó éjjel Landrot francia alezredes táviratilag kérte a Consiliul Dirigentet, hívja föl a román csapatokat a demarkációs vonal betartására. Válaszul 16-án délelőtt Nagyszeben hívta Landrot-ot, kérve, érje el a magyar kormánynál a visszavonulást, mert a románoknak "parancsuk van a Marost átlépni és egészen a Szatmárnémeti-Nagykároly-Nagyvárad-Arad vonalig előnyomulni." Landrot azonnal táviratozott Serthelotnak Bukarestbe, utasítást kérve az ügyben.⁶⁰ Ekkoriban a magyar kormány is tiltakozott a szikratávíron a román kormánynál a megszálló csapatok tevékenysége ellen. Válasz egyszer sem érkezett.⁶¹

Ezen az éjszakán a magyar katonai hírszerzés elfogta Presan egy másik parancsát is, amely elrendelte az előnyomulást az egész vonalon. 16-án Stielly és Vix tárgyalt Landrot jelenlétében. Utóbbi Beresteanu román katonatisztől olyan jelentést kapott, mely megegyezett az éjszaka elfogott Presan-paranccsal: a román hadsereg megkezdte a demarkációs vonal átlépését, azért, hogy megvédje az észak-erdélyi románság életét. Az első vonal, melyet el kell érniök, Déstől Kolozsváron át Aradig húzódik, a Szatmárnémeti-Arad vonalig csak a későbbiekben nyomulnak előre.

nició kellett volna. Apáthy, Fényes, Kratochwill telefonáltak Károlyinak, Kratochwill futárt is küldött Budapestre a telefonon nem közölhető részletes információkkal - de hiába. A kormány nem tudott fegyvert adni, mert mindent elszállítottak a Csallóközbe és Salgótarján védelmére. Kratochwill a németektől kívánt tüzérséget szerezni, de azok a nehéz fegyverzet jó részét eladták a román hadseregnek, mivel hazaszállítani nem tudták volna. Ilyen körülmények között jött a parancs a fővárosból: engedelmeskedni kell az antant követeléseinek.⁶⁴ Most mutatkozott meg teljes valóságában a minden oldalról megtámadott polgári demokrácia teljes katonai csődje; képtelen volt a hadügyi vezetés a rosszul felfegyverzett román csapatok egytödénének megfelelő mennyiséget kiállítani.

A 17-re összehívott minisztertanács Nagy Vince belügyminiszter javaslatára utasítást adott Fényesnek, hogy a magyar csapatokat a demarkációs vonaltól lassan vonja vissza. Apáthy hatáskörét ekkor terjesztették ki a már megszállt területekre is. Az erdélyi csapatok parancsot kaptak a románok átengedésére a demarkációs vonalon. A parancsnokságok egyenlőre a helyükön maradtak, de az időközben megszervezett ~~xxkxx~~ székely ezredet 18-19-én Nagyváradra irányították. A 21. ezred Kolozsváron maradt, azzal, hogy csak az utolsó pillanatban fogják kivonni.⁶⁵

Az események fölgyorsultak. 17-én délelőtt 11.30-kor Vix hívatta Stiellyt. Közölte vele a nemrégén érkezett Berthelöt-távírat szövegét. A francia tábornok így írt Kolozsvárról: "Ezen városnak, az én parancsomra, mint stratégiailag fontos pontnak román csapatok által kell megszállva lennie addig is, míg francia csapatokat tudok oda küldeni." Stielly azonnal fölhívta Vixtől a kormányt. Böhmöt az éppen üléselő miniszterta-

nácsból hívták ki, 11.45-kor. Közölték Vix-szel, hogy Kolozsvár megszállását mint stratégiai pontot tudomásul veszik, de a magyar csapatokat a városban hagyják, az esetleges összetűzésért a felelősséget a szövetséges főparancsnokra hárítják. Párizsban elővette Presan táviratát is, melyben a román nagyvezérkar főnöke is kéri a magyar egységek kivonását Kolozsvárról, hozzátéve, hogy a megszállók később francia csapatok lesznek.⁶⁶

Ezután nagyobb erővel indult meg a demarkációs vonal átlépése. 18-án délben Fényes László adta át egy román ezredesnek a fontos székelykocsárdi Maros-hidat. Előtte a székely katonák kijelentették: "inkább ott halnak meg, de nem adják át Erdélyt". Fényes nehezen tudta rábeszélni őket a visszavonulásra. A zeneszóra történő hid-átadáskor Fényes többek között ezeket mondta a román főtisztnek: "...ugy a magyar kormány, mint az egész magyar nemzet nevében kijelentem, hogy a magyar nemzet soha, sem a Maroson tuli földről, ahonnan Önök most jönnek, sem arról a földről, ahova most mennek, lemondani nem fog."⁶⁷ Ezzel a demarkációs vonal, amelyhez eddig a kormány ragaszkodott, amelyet külpolitikája talpkövének tartott - megszűnt létezni.

A 18-i minisztertanácsban - miután Károlyi bejelentette Berthelot parancsát - a miniszterelnök és Jászi a kormány lemondását javasolta, fölismerve a helyzet tragikusra fordulását, azzal, hogy a kormányzást vegyék át a francia csapatok. Buza Barna egészen más állásponton állott: kijelentette, az erőszakot erőszakkal kell visszaverni; ezután Jászi is a románok kiverését javasolta. Végül Böhm javaslatát fogadták el; utasították a Főkormánybiztosságot, fogadja el Kolozsvár megszállását, de a magyar csapatokat ne vonják ki a városból.⁶⁸

Ezt megtáviratozták Apáthy-nak. Atávirattal egyidőben ért Kolozsvárra Antalfy Endre, a Marosvásárhelyi Nemzeti Tanács

elnöke, aki Neculcea tábornok üzenetét hozta. A román parancsnok közölte, hogy megszállják Kolozsvárt, ezért gondoskodják a Főkörmánybiztosság a magyar csapatok és a nemzetőrség eltávolításáról. Este összeült a magyar és székely nemzeti tanács, s megfogalmazta a választ. Eszerint a megszállást elfogadják ugyan, de a katonaság és nemzetőrség kivonása a hadügyminiszterre tartozik. Kérték, mivel Kolozsvár magyar etnikumu város, a rendet a magyar nemzetőrség tarthassa fenn. A választ 18-án éjjel Antalfy vitte egy kolozsvári küldött társaságában, aki-nek az volt a megbízatása, hogy a város мүкincseinek megkímélésére kérje a román tábornokot. Rónai és Fényes tárgyalások folytatására elutaztak a Marosujváron álló román csapatokhoz. E nap estéjén a kolozsvári helyőrség tüntető fölvonulást rendezett. 69

Fényes és Rónai Nagyszebenbe is el akartak utazni a Kormányzótanácshoz, Stefan Cicio-Pop telefonon azzal utasította el őket, hogy a miniszterek Bukarestben vannak, tárgyalni ugysem tudnának. 70

Eközben megérkezett a HUM által kidolgozott "Irányelvek az országrészek katonai kiűritéséről" szóló utasítás Kolozsvárra. Ebben a kormány közli, hogy tudatta Vix-szel: "semmiféle további engedményt tenni nem hajlandó, tehát nem hajlandó arra sem, hogy a demarkációs vonalon innen fekvő területeket katonailag kiűritsa." Viszont ellenállni sem szabad, "mert a fegyveres ellenállás az országba benyomult ellenséges erőkkel szemben végeredményben sikerrel aligha járhat." Ezért minden magyar csapat szervezzen kiűritő bizottságot, mely a fegyverzetet és a legértékesebb javakat /köz- és magánvagyon/ egyaránt/ elszállítja. A kolozsvári katonai kerület gyűjtőtáborává egy Nagykárolytól északra fekvő községet jelöltek ki. Az utasítás szerint

az öt bevonuló korosztályt fogadó katonai parancsnokságok a helyükön maradnak, csak erőszak hatására vonulhatnak vissza. Erre az esetre a kolozsvári katonai kerület személygyűjtő állomásává Szatmárnémetit jelölték ki. A Bóhm által aláírt parancs szerint a harcképes csapatok lassan, az ellenséges előnyomulást közvetlenül megelőzve vonuljanak vissza.⁷¹

E parancs Kolozsvárra érkezése után Beresteanu, a Consiliul Dirigenthez kirendelt román összekötő tiszt távirati utasítást kapott a román nagyvezérkar főnökétől, melyben felszólítják, hogy a kolozsvári magyar katonai parancsnokságtól követelje a magyar csapatok kivonását a városból. Ezt Beresteanu azonnal megtette, s a kolozsvári magyar katonai és polgári vezetés ismét döntenie kényszerült. A Beresteanuhoz küldött Kratochwill-táviratból kiderül, hogy parancsot adtak a magyar csapatok visszavonására a Kolozsvár-Torda-Enyed-Gyulafehérvár-Zám vonalig, de a póttesteket - a bevonuló fogadása miatt - meghagyták helyükön. Kratochwill arra kérte a román csapatokat, hogy előnyomulásukat hangolják össze a magyar egységek visszavonulásával. Ezzel egyidőben az Erdélyi Katonai Parancsnokság kérte a hadügyminisztert, hogy a kerületi parancsnokságot is vonják vissza Debrecenbe, Nyíregyházára vagy Szolnokra.⁷²

E kérésre a HÜM igen ellentmondásos távirati parancsban válaszolt. Kijelentette ugyanis, hogy mivel a románok Vix és Landrot szerint csak stratégiai pontokat szállhatnak meg, ezért a magyar csapatok mégis maradjanak a helyükön. Ezt a HÜM így indokolta meg: "A román hadsereg nyilvánvalóan hódítani és a békekötésnek prejudikálni akar. Ez ellen a magyar kormány erőiesen tiltakozni fog. A kérdés tisztázása az entente hivatalos megbízottjaival folyamatban van." Ezért a kolozsvári parancs-

nokság tiltakozzon a román hadvezetőségnél mindenfajta román követelés ellen.⁷³

Ez az utasítás zavart keltett Kratochwillban és Apáthyban, mivel ellentmondott a néhány nappal azelőtt kiadott, a visszavonulást elrendelő, Böhm által aláírt parancsnak. Apáthy táviratilag kérte a helyzet tisztázását Budapestről, 21-én, hiszen közben a román csapatok többször is követelték Kolozsvár kiürítését: "Kérem tiszta helyzet teremtését, mégpedig a legsürgősebben. E nélkül semmiért sem felelhetek." - írta Apáthy.⁷⁴

A kormány képviselői fölkeresték Vixet, aki 21-én 18 órakor táviratozott Beresteanunak Nagyszebenbe, kijelentve, hogy a magyar katonai hatóságok Kolozsvárt maradhatnak a város megszállása után.⁷⁵

Ebben a tisztázatlan helyzetben, amikor a kormány a Fő kormánybiztosságtól, ez pedig a kormánytól várta a helyzet megoldását, szervezték meg az erdélyi októbrista erők a kolozsvári magyar nagygyűlést, december 22-én.

A gyűlés gondolata először a gyulafehérvári román nagygyűlés megtartása után merült föl. December 5-én a hadügyminiszter egy Jászihoz intézett átiratában említette meg, hogy az erdélyi magyarságnak is tömeggyűlésen kellene kimondania "a románoktól való teljes függetlenségüket."⁷⁶

A szervezés nem sokkal ezután megindult. A nagyszebeni Consiliul Dirigent nyilvánosan kijelentette, hogy nem gördit akadályt a gyűlés megtartása elé, mégis, a kolozsvári magyar vezetés tudomására jutott, hogy a Kormányzótanács titokban utasította a román nemzeti tanácsokat és nemzetőrségeiket, hogy akadályozzák meg a magyar tömegek Kolozsvárra utazását. A már megszállt magyar területeken a gyűléshez csatlakozást kimondó magyar táviratokat rendszeresen elkobozták a román hatóságok.

Lehallgatott beszélgetésekből kiderült, hogy 22-ére Kolozsvárra mozgósítanak a román nemzeti tanácsok sok román, azért, hogy megzavarják a magyar nagygyűlést. A gyűlés előtti napokban számos magyar nemzeti tanács jelentette, hogy a román hadsereg betiltotta a férfi lakosság utazását Kolozsvárra.⁷⁷ Emil Isac román költő és Erdélyi, budapesti román megbízott tiltakozott Jászínál a gyűlés megtartása ellen. A kormány válaszul különvonatokat küldött Nagyváradra, Aradra, Dévára és Nagyenyedre, hogy ezek szállítsák a lakosságot Kolozsvárra 21-22-én.⁷⁸

A magyar sajtó a gyűlés előtti napokban százezres várható tömegről beszélt, akik ki fogják kiáltani az önálló erdélyi köztársaságot. 20-án nagyobb összetűzésre került sor Kolozsvárt, melynek magyar és román részről egyaránt voltak halálos áldozatai.⁷⁹

Ebben a pattanásig feszült helyzetben került sor több tízezer résztvevővel a nagygyűlésre. A kolozsvári magyar vezetők negyedmillió embert vártak - ennek csak töredéke jött el a gyűlésre, elsősorban a megszállás, a létbizonytalanság és a román nemzeti gárdák erőszakoskodása miatt, melyek során még a magyar kormány különvonatait is lefoglalták.

A gyűlést először az Ipartestület székházában kívánták megtartani, de a tömeg oda nem fért, ezért a Mátyás király téren zajlottak az események. A vármegyék és városok küldöttei előtt először Apáthy beszélt. Elismerte, hogy legyőzték Magyarországot, de "annyira nem győztek le - mondotta - hogy a körülöttünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk." Apáthy után a román szociáldemokraták balszárnyához tartozó Strengar-Demian és Avramescu beszélt. Előbbi kijelen-

tette, hogy a román szocialisták nem azonosítják magukat a gyulafehérvári határozattal. Avramescu tiltakozott beszédében a megszállás ellen. Összehasonlította Magyarországot és Romániát, majd azt kérte: mondják ki a svájci mintájú, független erdélyi köztársaságot. Ezután Vincze Sándor beszélt, aki tiltakozott a megszállás és a román királyság, mint államforma visszaállítása ellen.

A gyűlés végén határozatot hoztak. Ez többek között kimondotta: " ...a magyarországi népköztársasággal állami közösségben kívánunk élni. Az egységes és csonkítatlan Magyarország keretén belül követeljük minden itt élő nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot." ⁸⁰

A hangulat a gyűlés előtt, alatta és utána - egyes visszaemlékezések szerint - gyászos, kétségbeesett volt Kolozsváron. Még a gyűlés előtti napokban érkezett a városba Mosoiu fenyegetése: ha a magyar csapatokat nem vonják vissza, kénytelen lesz a nagygyűlést "ágyuival üdvözölni" a Feleki hegyről. ⁸¹ A gyűlés ezért a megfélemlítettség légkörében zajlott. Eredménye nem volt több egy rosszul sikerült demonstrációnál. A román csapatok már a város határában állottak.

Ebben a feszült helyzetben a magyar kormány egyre inkább belátta, hogy nem bízhat sem a francia misszióban, sem a fegyverszüneti egyezményben. Az MFB december 19-én egy jegyzéket fogalmazott, mely ezt a kiábrándulást és csalódottságot tükrözi. E jegyzék leírja a cseh, szerb, román megszállók tevékenységét, mellyel megbénítják a magyar államhatalmat, elzárják a megszállt területeket az ország többi részétől. Mindezekért a kormány kételkedését fejezte ki abban, hogy a szövetségesek be akarják-e tartani a fegyverszünetet. Felszólítják Vixet, intézkedjen az összes, nekik bejelentett ügyben, ellenkező esetben a magyar kormány "esetleg kénytelen lenne a fegyver-

szünet további végrehajtására vonatkozó tárgyalások folytatását is céltalannak tekinteni." Vix meggyőzésére fölemlítik az egyre terjedő, erősödő forradalmi hangulatot. A jegyzéket, mely kétség kívül megkérdőjelezte az antantba vetett bizalmat, Károlyi egyenlőre nem engedte elküldeni.⁸²

A miniszterelnök bizonyos fokig ugyanis még mindig bizott az antant hatalmak belátásában. Annál inkább tette ezt, mert 21-én elérte Vixnél, hogy a francia misszió egy tisztjét Nagyszebenbe küldje, aki értesíti Mosoiu tábornokot arról, hogy a magyar katonai hatóságok Kolozsváron maradhatnak. Hasonló értesítést küldtek erről Neculceanak Marosvásárhelyre. 22-én egész napon át folytak a tárgyalások Károlyi, az MPB és Vix között, lényegében eredménytelenül. Mindezt 23-án vágta el Vix átírata, melyben közölte: megérkezett Berthelot parancsa, melyben végleg engedélyezi a román csapatok előnyomulását, s Máramarossziget, Nagybánya, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Dés, Kolozsvár megszállását. A hadügyminiszter a parancsot 26-án továbbította a csapatokhoz.⁸³

Vix ugyan azt is közölte jegyzékében, hogy a román csapatokat majd francia egységek váltják föl a fenti helységeken, de a megszállás addigi menete egyértelművé tette e kormány és a magyar közvélemény előtt, hogy Erdély és egész Kelet-Magyarország - ha csak meg nem védi a magyar hadsereg - elveszett Magyarország számára.

Mindez egyre inkább fölébresztette a fegyveres önvédelem gondolatát, annál is inkább, mert december közepétől több helyen is eredményesen vették föl egyes magyar csapatok a harcot a megszállókkal. Így volt ez egy alkalommal a tövisi Maros-hidnál, így történt Branyicskánál, Marosillye mellett, s Marosujváron is, ahol a felfegyverkezett bányászok ütköztek

meg a román csapatokkal. Több helyen megtámadták a román gárdák a visszavonuló magyar csapatokat, többek között december elején Magyarlápason, ahol számos halálos áldozata volt román részről a támadásnak.⁸⁴ Az ellenállás a megszállókkal szemben egyre erősebbé vált - ezért is érdekében állott a román hadseregnek mielőbb elfoglalnia Észak-Erdélyt, nem beszélve az újra kibontakozó forradalmi mozgalmakról.

Eközben a román csapatok megtették az intézkedéseket Kolozsvár megszállására. 23-án az Apahidára érkező Gherescu román ezredes magához rendelte a város polgármesterét, hogy megbeszélje vele a román bevonulást. Megfenyegette Kolozsvárt: ellenséges tevékenységnek minősítené, ha a polgármester nem teljesíti az utasításait. Mindezt Fényes 23-án délelőtt telefonon jelentette Károlynak, aki Hohenlohe alezredest azonnal Vixhez küldte. A francia misszió parancsnoka ígéretet tett arra, hogy 24-én egy francia tisztet küld Kolozsvárra, akinek a feladata a fegyverszüneti egyezmény betartásának ellenőrzése lesz. Erről az eredményről Böhm telefonon értesítette Apáthyt, Károlyi jelenlétében.⁸⁵ Kolozsvár védelme ekkor már lehetetlen volt, ugyanis a székely csapatokat néhány nappal azelőtt elvezényelték a városból; a 21. ezred egy zászlóalja Bratkán, egy zászlóalja Bánffyahunyadon /a nagyváradi vonal biztosítása miatt/, a 32. ezred Zsibón, a két székely huszárezred pedig Tasnád térségében állott.⁸⁶ Emiatt a kormány már csak abban bízhatott, hogy a kolozsvári román bevonulás rendben, vérontás nélkül zajlik le. Ezért volt szükség a Vix által ígért francia tisztre, talán az ő jelenlétében a megszálló erők nem alkalmaznak megtorlást a Főkormánybiztosság vezetői és a magyar lakosság ellen. Elterjedtek ugyanis a hírek arról, hogy

a bevonulás után letartóztatások, internálások lesznek.⁸⁷

A kormány utolsó reménye sem valósult meg, a Vix által ígért francia tiszt nem indult el időben, csak 25-én. Vix azt is megígérte, hogy 23-án táviratban szólítja fel a román csapatokat a fegyverszünet betartására, de ez a távirat sem ért Kolozsvárra.⁸⁸ Így aztán a város megszállása a román parancsnokság tervei szerint történt. Haller polgármester 23-án délután Apahidán meghallgatta Gherescu bejelentéseit: a bevonulásra 24-én délelőtt kerül sor. A megszállásnak csak katonai jellege lesz; a rendőrség kivételével minden fegyveres erő előre lefegyverzendő. Kijelentette, csak a román gárdát tűri meg a városban. Haller ellenvetésként megemlítette a belgrádi konvenciót, erre Gherescu kijelentette: "nem ismer semmiféle szerződést". 23-án 18 órakor mindezt tudta már a kormány. Azonnal Vixhez fordultak, aki mást nem tudott mondani, csak azt, hogy "mindent meg fog tenni".⁸⁹

23-án megérkeztek Kolozsvárra a román szálláscsinálók, 40 tiszt számára kértek ellátást. A magyar csapatok utolsó, 400 fős egysége is elhagyta e napon a várost, Mera faluba vonult. Csak mintegy 20 katona maradt Kolozsváron. Teljes erővel folyt a fegyverek és anyagok elszállítása. A román csapatok tudták ezt, ezért időben fel akarták robbantani a Sztána melletti vasuti hidat. A kiküldött robbantókat a magyar katonák időben elfogták. A román csapatoknak ekkor már nem kellett számolnia a német egységekkel? Kolozsvárról 21-én délután kivonultak az utolsó német katonák.⁹⁰

A megszállás a tervek szerint, 24-én, karácsony délelőttjén történt meg. 12.45-kor már a budapesti kormány előtt volt Botka kolozsvári rendőrkapitány jelentése a bevonulásról.

Eszerint 4000 gyalogos és két úteg tüzérség vonult a városba, zenészó mellett. A környező román falvak lakossága fogadta őket, nagy lelkesedéssel. Az utcákon lévő magyar nemzetőröket összeverték és kifosztották. A magyar államhatalom jelvényeit, zászlóit letépték, összetaposták. Súlyosabb incidens nem történt. Egy másik jelentés szerint a bevonuló román csapatok "...rossz benyomást keltettek. Rongyosak, piszkosak." ⁹¹

A kolozsvári lapokban megjelent Haller Gusztáv polgármester felszólítása a lakossághoz: a román csapatok a legkisebb rendzavarást is halállal büntetik, ezért mindenki tartózkodjon az incidensektől. A Kolozsvári Hírlap címlapján francia és magyar nyelvű nyílt levél jelent meg: "Parancsnok ur! Románok!...A román hadsereg az antant megbízásából lép e földre. Kolozsvár kulturcentrum. Nem ellenségként várjuk a román hadsereget. A fegyvert letettük." ⁹²

Haller a város határában fogadta a csapatokat, s átadta Kolozsvárt. Egy román esperes a Mátyás-téren beszélt a megszállókhoz, majd a helyi román vezetők szóltak. Gherescu válaszában felhívta a románságot: "bizonyítsák be az ellenség földjén azt, hogy ők mindig igazságosan és becsületesen jártak el." Ez a megfogalmazás azt bizonyítja, hogy a román hadvezetés még mindig nem érezte saját földjének a megszállt területeket.

24-én délután a megérkezett Neculcea vezetésével román küldöttség ment Apáthyhoz. A tábornok kijelentette, hogy a közigazgatásba nem avatkozik. Apáthy tiltakozásai után hozzájárult 50 magyar nemzetőr, 15 csendőr és 100 rendőr fegyverben tartásához, azzal, hogy a román gárda teljes létszámban megmarad. A közrendet vegyes járőrök fogják fenntartani, melyek 2-2 román katonából, gárdistából, magyar nemzetőrből és 1-1 csendőrből és rendőrből áll. A telefont, postát, ujságokat

Neculcea cenzura alá vette. Apáthy mindezek ellen ünnepelesen tiltakozott. 27-én jelent meg válaszul Neculcea 19 pontos rendelete a magyar lapokban: elrendelte az ostromállapotot, bevezette az internálást, a gyülekezési tilalmat. Fölszólított a fegyverek beszolgáltatására. Apáthy az ezt megelőző napokban hiába tárgyalt a Kolozsvárra érkező francia tiszttel, Vierne kapitánnyal. Megszigorították Budapest felé az utazást, megkezdtek a munkanélküliek összegyűjtését kényszermunkára. Lupu őrnagy parancsot adott ki, miszerint "levelet földadni csak nyitva lehet". A csomag- és pénzeslevél-forgalmat beszüntették. Neculcea a lej árát két koronában állapította meg.⁹³ A szinmagyar városra a rendeletek özöne zúdult. 31-én függesztették ki az újabb utasításokat. Eszerint a románok ellen fellépőket meg nem szállt területen is letartóztatják, haditörvényszék elé állítják. A nem kolozsváriaknak 3 napon belül el kellett hagynia a várost. A magyar hadseregbe tilos bevonulni; aki elmegy, soha nem térhet vissza. Mindenki köteles civilben járni; a katonatiszteknek azonnal el kell hagyniok Kolozsvárt.⁹⁴ E rendeleteket - melyek teljes mértékben ellentmondtak a belgrádi konvenciónak - elsősorban az egyre erősödő ellenállás letörésére adták ki.

25-én Kratochwill ezredest, az erdélyi magyar erők főparancsnokát megfosztották irodáitól. Az év utolsó napjaiban megindultak a tárgyalások a magyar parancsnokság eltávolításáról. A tárgyaláson részt vevő francia tiszt fölszólította a tárgyaló feleket, mindenképpen szüntessék meg a bolsevizmust, legyen az akár magyar, akár román. A jobboldali beállítottságu Kratochwill ezt meg is ígérte.

Míg e tárgyalások folytak, Budapesten a kormány minden

nap tanácskozott az erdélyi helyzetről. Károlyi táviratban kérte az amerikai és francia vezetést a belgrádi konvenció betartására. Jegyzékeit Bédy-Schwimmer Róza svájci követ továbbította, aki ekkoriban tudatta Károlyival, hogy Taylor, az amerikai Board of Trade elnöke a közeljövőben Ausztriába és Magyarországra utazik. Látogatásához Budapesten nagy reményeket fűztek.⁹⁵ A 28-i minisztertanácson Jászi javaslatára elfogadta a kormány a székelység akcióinak fokozott támogatását. A Székely Nemzeti Tanácsnak kiutaltak százezer K-t, Nagy Vince javaslatára. A 29-i ülésen a kormány az ukrán követ jelentését tárgyalta, miszerint az északkeleti területeket is el akarják foglalni a románok. Jászi kifejtette, hogy taktikai előny Magyarország számára, ha területeit minél több ellenség foglalja el.⁹⁶ Ezek a megállapítások kétség kívül a kormány gyengeségét, tehetetlenségét bizonyítják. Hozzá kell a teljes külpolitikai sikerhez számítanunk az elmélyülő belpolitikai válságot is. A Radikális Párt 30-i ülésén maga Jászi is ezt mondta: azonnal ki kell sajátítani a nagybirtokot, le kell törni a "mozgótóke garázdálkodását", s szocializálni kell a termelési eszközöket. Hozzátette, ha ez nem megy, akkor inkább jöjjön a bolsevizmus.⁹⁷

Ebben a polgári demokrácia számára kiutaltan helyzetben érkezett az év utolsó napjaiban Magyarországra Berthelot tábornok. 28-29-én Temesváron volt, ahol Róth Ottó kormánybiztossal tárgyalt. Innen Szegedre utazott, ahol Vix-szel tanácskozott, majd tovább utazott Aradra. Szegeden az MFB vezetői elé terjesztették a megszállók okozta sérelmeket, de Berthelot kijelentette: információszerzés céljából jött Magyarországra, a megszállásnak pedig ugysem lesznek politikai céljai, ezért nem intézkedik. A magyar küldöttség tagja volt Rau Gottlob,

a magyar szénbizottság elnöke, aki ezenet akart kérni az ország számára, eredménytelenül. Erdélyi Jánost is fogadta a francia tábornok, akitől rengeteg információt kaphatott a román-magyar kapcsolatokról. Berthelot aradi tartózkodása idején történt a zászló-affér, melynek során összetűztek a Berthelot üdvözlésére kivonuló magyarok és románok. A korabeli Közép-Európára jellemző ez a kép: a győztes nagyhatalom képviselőjének szeme láttára lövöldöznek egymásra az ezer éve együtt élő két közép-európai kis nép fiai. Berthelot, aki eddig csak hírből ismerte az erdélyi helyzetet, bizonyára meglepődött a történetek miatt. Aradról Nagyváradra utazott, ahol a 95 %-ban magyarok lakta város kormánybiztosát Agoston Pétert fogadta. Megigérte neki, hogy a belgrádi konvenció betartásának ellenőrzésére francia tiszteket fog kirendelni.⁹⁸

Ezek után - rövid szatmári látogatást közbeiktatva - érkezett Berthelot december 30-án Kolozsvárra.

Apáthy, aki a vasuton várta Berthelotot, még aznap délután tárgyalt a tábornokkal. Abból kiindulva, hogy meggátolják a magyar-román összeecsapást, egy Nagybányától Kolozsváron át ~~Magyará~~ Dévágig húzódó demarkációs vonal létrehozásában állapodtak meg, mely vonaltól keletre a román csapatok tartják fenn a rendet, nyugatra pedig egy 15 km széles semleges folyosó húzódik, ettől nyugatra állanak a magyar csapatok. A román területről - Kolozsvárról is - kix kell üríteni az összes magyar katonai szervet, a parancsnokságot is. Ezért az erdélyi parancsnokság Bánffyhungyadra települ át.⁹⁹

Kratochwill fentieket tartalmazó, 1919. január 2-i jelentése nem érhetett időben a fővárosba, mert egy héttel később a HÜM a Fegyverszüneti Bizottságnál az iránt érdeklődött,

igazak-e a sajtóban megjelenő hírek, miszerint Erdélyben új demarkációs vonal van? Jelentések érkeztek közben a HÜM-be, hogy a román csapatok Kolozsvár megszállása után nem álltak meg, hanem előrenyomulva, elfoglalták Zsibót, s márkó felé tartanak.¹⁰⁰ Egy január 24-i, Vixnek küldött átiratból tudjuk, hogy a kormány az Apáthy-Berthelot egyezményt csak 10-én tudta meg, miután Apáthy futárja Budapestre érkezett. A kormány álláspontja szerint Apáthynak nem állott módjában kormányát tudósítani, egyébként is csak egy órát beszélhetett Berthelettel.¹⁰¹ Lényegében véve az új demarkációs vonal a kormány számára nem volt elfogadható, mert a belgrádi konvencióban foglaltaknál rosszabb határvonalat szabott meg. A román csapatoknak sem volt elfogadható, hiszen ők már egy hónapja megkapták az engedélyt az egész Kelet-Magyarország megszállására. Az új demarkációs vonal nem is képezte vita tárgyát, mert a román csapatok tovább nyomultak nyugat felé.

Berthelot csak néhány napig tartózkodott Kolozsváron, majd tovább utazott Nagyszeben-Brassó felé. Távozása után megindult a Keletmagyarországi Főkormánybiztosság - azaz a legfőbb magyar államhatalmi szerv - szétszúzása.

A Nagyszebenben állomásozó 7. román hadosztály parancsnokságától január 9-én távirat érkezett Apáthyhoz azzal a sajátos kérdéssel, hogy ő tulajdonképpen milyen hivatalból be, melyről a román parancsnokságnak hivatalosan nincs tudomása. Apáthy azonnal táviratozott Budapestre, ahonnan 11-én a Vix-misszió értesítette Mosoiu tábornokot arról, hogy Apáthy a magyar kormány hivatalos kolozsvári képviselője. Ez a távirat még meg sem érkezett a román parancsnokságra, amikor a Főkormánybiztosságon és Apáthy lakásán román katonák házkutatást

tartottak; forradalmi röplapokat kerestek. Ettől kezdve lehetlenné tették a Főköormánybiztosság működését, ezért Apáthy lemondott. A kormány felkérte, vállalja továbbra is e fontos megbízatást. Ez megtörtént, mire 14-én berendelték a román katonai parancsnokságra, s felelőssé tették az erdélyi románellenes atrocitásokért, s nem sokkal ezután letartóztatták. A román tábornok 900 ezer K hadisarcot vetett ki a Főköormánybiztosságra.

A kormány, élén az új miniszterelnökkel, Berinkeivel, 15-én tiltakozó táviratot küldött Berthelotnak és Franchetnek. Vix megígérte a kormánynak a teljes elégtételt Apáthy ügyében; a francia alezredes nyilván fölismerte a helyzet képtelenségét: bolsevik röpiratokat keresnek egy konzervatív polgár lakásán. Ettől kezdve Grandpierre Emil vezette a Főköormánybiztosságot, bár tevékenységet már alig fejthetett ki.

Apáthy letartóztatásával tulajdonképpen az erdélyi magyar főhatalom megszűnt. Az Apáthy ellen felhozott vádak szerint - melyeket az erdélyi román sajtóiroda hozott nyilvánosságra - a Főköormánybiztosság vezetője bolsevizmusra szőlította fel az erdélyi magyarságot, s az ő műve a román hódító hadsereggel szembeni magyar ellenállás.¹⁰²

19-én Budapesten nagyszabású tüntetést rendeztek Apáthy letartóztatása miatt. E napon utazott Kolozsvárra és Nagyszebenbe Vix munkatársa, Ameil kapitány, hogy kivizsgálja az ügyet. 22-én már Budapesten volt Ameil jelentése: Nagyszebenben bebizonyították előtte, hogy Apáthy röpcédulákat terjesztett, melyek a román királyi dinasztia, a Consiliul Dirigent és a királyi román hadsereg ellen bujtották föl a lakosságot. Ezért Ameil sem tudott tenni semmit Apáthy érdekében. Vix tu-

datta ezt a kormánnyal, szemére vetve Berinkeynek, hogy a missziót nem értesítette senki az Apáthy-Berthelot féle demarkációs vonalról. A kormány hivatalosan értesítette Vixet, hogy nem ismeri el a demarkációs vonalat.¹⁰³

Ezalatt Kolozsvárott befejeződött a magyar államapparátus megsemmisítése. Január 20-án Tamasiu román prefekt erőszakkal eltávolította Grandpierret a hivatalából, s még e napon kinevezték a város új, román hivatalnokait /polgármester, főügyész, lakáshivatal-vezető, stb./. ¹⁰⁴

Ezen a napon Budapesten is nagy változások zajlottak le. 20-án kinevezték hadügyminisztériumi államtitkárrá az egykori k.u.k. hadsereg ezredesét, Stromfeld Aurélt, aki már ekkor is - akárcsak később, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökeként - a fegyveres honvédelem híve volt.

E napokban ült össze a világháborút lezáró párizsi békekonferencia, s nem sokkal később a nagyhatalmak vezetői nyilvánosan rosszallásukat fejezték ki egyes kormányok - saját szövetségeseik - hódító törekvései ellen. Ez az álláspont bátorítólag hatott Budapesten.

A hadügyminiszter már január 25-én kidolgozott egy jegyzéket, melyben kijelentette: "Az ország közvéleményének nyomása és a románokkal szemben álló csapatok hangulata megkövetelik, hogy az 1918. évi november 13-iki belgrádi katonai egyezményben biztosított jogainkat megvédjük. Engedve a helyzetben rejlő kényszernek, a hadügyminiszter utasította a románokkal szemben álló csapatok parancsnokait, hogy a jövőben fegyverrel gátolják meg, ha a románok jelenlegi helyzetükből még tovább előnyomulni akarnának." A Vixnek elküldendő jegyzék kimondja, hogy a magyar csapatok hozzájárulnak a stratégiai pontok megszállá-

sához, de ezt a továbbiakban be kell jelenteni, létszámadatokkal együtt a Hadügyminisztériumba. A magyar csapatok pedig ezen túl nem vonulnak ki a megszállt helységekből.

Ez a jegyzék az októbrista forradalom addigi legerélyesebb hangu megnyilvánulása az antanttal, lényegében a megszálló csapatokkal szemben. Stielly, akinek a hadügyminiszter átadta a jegyzéket, azonnal a miniszterelnökhöz vitte, s javasolta, hogy egyenlőre várjanak az elküldésével. Berinkegy úgy határozott, hogy a január 29-i minisztertanács dönt majd, elküldjék-e vagy sem.¹⁰⁵ A jegyzékben foglaltak minden esetben jelzik, hogy a magyar külpolitikában új folyamatok indultak meg, melyek egyik leglényegesebbike az engedékenységek fokozatos feladása, a fegyveres önvédelem gondolatának előtérbe kerülése.

Ennek egy igen fontos bizonyítéka az is, hogy Károlyi államelnök magához kérte a katonai tudásáról nevezetes Stromfeldet, s kijelentette előtte: "a legrövidebb idő alatt 100 000 főnyi hadsereget kell felállítani".¹⁰⁶ Ez azt mutatja, hogy maga Károlyi is belátta: az antant segítségével nem bízhat az ország, ezért magát kell megvédenie. A Stromfeld-gyűjtemény irataiból kiderül, hogy a hadügyi államtitkár 3 hadsereg felállítását tervezte, 12 hadosztállyal, külön szakosított egységekkel - ezekkel ki lehetne verni a megszállókat.¹⁰⁷

Ebben az időben - január végén - a front a Szilágycseh - Haraklány - Szilágybála vonalon húzódott. A magyar csapatok lassan vonultak vissza, de ha jól védhető ponthoz értek, megálltak s védelemre rendezkedtek be. Január 28-án Pathé francia tábornok parancsot adott a szembenállóknak a tüzszünetre. A magyar csapatok már 28-án, a románok csak 29-én szüntették be a tüzelést. A magyar hadvezetés új szemléletét tükrözi Strom-

feld parancsa: eszerint a Fegyverszüneti Bizottság közölje Vix-szel, hogy a jövőben Pathé mindkét félnek hozza tudomására, "ha valami kívánsága volna". Kéri Stromfeld, hangsúlyozzák Vix előtt: "csapataink természetesen csak addig alkalmazkodnak Pathé tábornok kívánságához, amíg a szemben álló románok nem tüzelnek" s nem veszélyeztetik a magyar hadállásokat.¹⁰⁸ Ezekben a hetekben - mivel a román csapatok nem vették figyelembe a különböző megegyezéseket, hanem minél nagyobb területeket akartak megszállni a békekongresszus területi döntései előtt - a kormány megkezdte a katonai védelem kialakítását Szatmárnémeti-Máramaros-Zsibó-Zilah-Csucs-Királyhágó térségében.¹⁰⁹ Erre a polgári demokratikus forradalom megvédése miatt volt életbevágóan szükség, hiszen a román csapatok december vége óta lendületesen nyomultak előre, s ha ezt nem tudják megállítani, néhány héten belül - tekintettel az alföldi terep nehezebben védhető voltára - Budapest is veszélybe került volna.

A román csapatokat végül január közepén, végén a fent említett vonalon megállították. A történeti mély elveszett, de a forradalmi honvédelem koncepciója új reményeket hozott 1919 tavaszára.

A polgári demokratikus forradalom alatti magyar-román kapcsolatok első fejezete ezzel véget ért. A következő nagyobb periódus /1919. március 31-ig/ már csak rövid út a Tanácsköztársaság alatti kapcsolat minőségileg, történelmileg egészen új fejezetéhez.

J e g y z e t e k

1. Vix átiratát idézi Böhm i.m.99. A kialakuló válságról Vadász i.m.250. A szlovák-magyar tárgyalásokról: Magyarország története 8.k.104-7. Vix december 3-i jegyzékéről: Világ 1918.dec.5.2.Károlyi proklamációja,melyben válaszol erre: Világ 1918.dec.5.1-2.
2. Pichon felhívására: KML.I.351. A külpolitika kilátástalanságáról: Világ 1918.dec.5.7. A lap ekkor még azt remélte, hogy Károlyi és Diner-Dénes részt vehet majd a béketárgyalásokon.
3. A két minisztérium tervezetei és levelezése: HL 1918-15-418-423.foliók és HL 1918-15-468-471. A szerb-román ellentétekről: Kecic, Danilo: Forradalmi munkásmozgalom a Vajdaságban 1917-1921. = Ujvidék é.n.121.
4. A wilsonizmusba vetett hitet és az abból való kiábrándulást tükrözik ~~Köb~~ek között: Világ 1918.dec.8.1. és uo.1918.dec.31.1. A kommunista program megvalósíthatatlanságáról: Világ 1918.dec.17.1. Eszerint Magyarország szegénysége miatt csak a szociáldemokrata program valósítható meg /politikai demokrácia, agrárreform, népjóléti intézkedések, közigazgatási reform/. Aki ennél többet akar - írja a lap - katasztrófába sodorja az országot.
5. A vita Rákosi Jenővel: Világ 1918.dec.4.1. A kommunista álláspont: Vörös Ujság 1918.dec.14.1. Jogosan bírálja ez az írás a kormány antant-orientációját a nemzetiségi kérdésben is.

6. Kunfi nyilatkozata: Világ 1918.dec.6.4. Jászi nyilatkozata a Hollandse Nieuwsbureau számára uo.1918.dec.6.3.; egy másik írása: uo.1918.dec.6.2. A népszavazásról: a kormány tagja, Juhász Nagy i.m.364-9.
7. Szende nyilatkozata: Világ 1918.dec.10.4.
8. Világ 1918.dec.7.5-6. E lap december 5-i vezércikke így irt: "...Várjuk meg, amíg a részeg sovinizmust, eszeveszett militarizmust a tulsó táborban is összetöri a demokrácia és pacifizmus."
9. Juhász Nagy i.m.364-9.
10. Az Akadémia Szózata: OL K 40 1918-XVIII-259. Az OPB támogatása: OL K 40 1918-XVIII-479. A propaganda hiányosságairól: OL K 40 1918-IX-878./dec.3./A felsővisói kérvényről és egyes románok /Máramaros/ kéréseiről: OL K 40 1918-IX-691./dec.6./ Jászi adata szerint Máramaros lakosságának mintegy 25 %-a román etnikumu./Uo./ Egy másik, Jászihoz érkezett jelentés szerint, melynek beküldője dr. Schmitt Sándor, aradi ügyvéd - több Arad megyei nemzeti-ségi falu /Mácsa, Szenrmárton, Elek, Kutas/ lakói tiltakoztak a Romániához való csatolás miatt. Schmitt álláspontja szerint a csatlakozást csak a román középosztály kívánja. OL K 40 1918-IX-708.2.old. - Egy főszolgabírói távirat tanúsága szerint az Ugocsa megyei Kisgercze és Nagygercze falu román lakosai mintegy 200-an megjelentek a főszolgabíró előtt s jegyzőkönyvbe vétették tiltakozásukat a gyulafehérvári gyűlés határozatai ellen. Tiltakoztak a helyi két román pap és két román ügyvéd tevékenysége ellen, akik Gyulafehérváron az ugocsai románságot "képviselték". A román lakosság a jegyzőkönyv szerint elmondta: "...mi e-

gyáltalában nem küldtünk senki képviselőtünkre. A leghatározottabban tiltakozunk Romániához való csatlakozásunk ellen." Kéri: román iskoláik legyenek, vallásukat szabadon gyakorolhassák, a hatóságokkal románul érintkezhesse-
nek. A Jászihoz e táviratot küldő főszolgabíró román szolgabíró kinevezését sürgette. OL K 40 Számozatlan.
/1918.dec.15.Halmi járás./

11. OL K 27 Minisztertanácsi jkv-ek. 1918.dec.6. A 8-i minisztertanácsi ülésen Batthyány javasolta, hogy Apáthy havi három ezer K-t kapjon reprezentációs célokra. A kormány megszavazta. A Főköormánybiztosság felállítását megelőző tárgyalásokat a Világ már 6-án jelentette. Világ 1918. dec.6.2.
12. Kolozsvári Hírlap 1918.dec.10.1.
13. Kertész i.m.171-3., Aradi Hírlap 1918.dec.14.7., Kolozsvári Hírlap 1918.dec.11.2. December 12-én székely nagygyűlés volt, ahol Sándor József bejelentette, hogy a Főköormánybiztosság mellé székely ügyosztályt létesítenek. Kolozsvári Hírlap 1918.dec.15.3.
14. OL K 40 1918-IX-663., HL 1918-10/1-161., Kolozsvári Hírlap 1918.dec.5.1., Világ 1918.dec.5.6. A székely csapatok hangulatáról ezt írja a kolozsvári katonai parancsnokság dec.8-i jelentése: "Bevonult székely katonáknál a románok iránti ellenszenv már az elkeseredéssel határos." HL 1918-10/2-276.
15. A román toborzásról: HL 1918-10/1-48. Egy Csikszerezdéből menekült magyar tiszt jelentése. A román kormányhoz intézett táviratok szövege: HL 1918-14-73 /dec.2. Tiltakozás a gyimesbükki és csikszépvízi nemzetőrség és ex

- csendőrség lefegyverzése miatt./ HL 1918-14-102./Dec.5.,
Tiltakozás a román csapatok sorozása miatt./ HL MFB
1918-19-251./Tiltakozás a sorozások miatt,dec.6.előtt./
HL 1918-14-79 /Dec.7.Tiltakozó távirat a gyergyószent-
miklósi és maroshévízi posta és telefon lefoglalása mi-
att./
16. HL 1918-2-731,732.
17. HL 1918-2-642. Udvarhely megye alispánjának távirata.
18. A besztercei kórház elszállításáról: HL 1918-10/1-143.
A csikszeredai kórházi egészségügyi anyagok lefoglalá-
sáról: HL 1918-1-111,112. A magyar kormány ezeket hadi-
szernek minősítő távirata: HL 1918-1-115./dec.13./ A ma-
rosvásárhelyi kórház tejet adó teheneit egy törzsorvos
/!/ hajtotta el.Az MFB tiltakozott ez ellen Vixnél,ered-
ménytelenül.
19. Az idézet: HL 1918-10/3-438. Az alagutak berobbantásá-
ról: HL MFB 1918-2-2091./Dec.20-i jelentés Kolozsvárról/.
Egyes helyeken még a magyar katonai irodákat is lefog-
lalták.Ezek jórészét megsemmisítették. HL 1918-10/2-276.
/Kolozsvári jelentés a marosvásárhelyi katonai irodák
megsemmisítéséről./ A katonai anyagok elszállítását a
Kolozsvártól nyugatra lévő román gárdák összevonásával
kivánták meggátolni december közepétől. HL 1918-10/5-
633.
20. A székelyudvarhelyi esetről: HL MFB 1918-22-számozatlan.
Páll József mozdonyvezető letartóztatásáról: HL MFB
1918-1-922 /dec.14./ A Budapest-Tövisi vonat mozgópostá-
jának személyzetét megverték,mert nem tudtak románul:
HL MFB 1918-5-2092. A román hadsereg szegény sorsu kato-
nái igen sok esetben elvették a magyar vasutasok szemé-

- lyi felszerelését: óráját, tárcáját, kését, stb. HL 1918-5-2163. E leírt esetben a vasutas jelentette a történeteket a román tisztnek, "...azonban eredmény nélkül, mert azt mondta, hogy a román katona nem lop." /Dec.20./
21. Az internálásokról: HL MFB 1918-2-2091., HL 1918-10/4-502. és OL K 40 1918-IX-1098. Az utóbbi két forrás az oklándi járásból történt internálásokról ír. A magyar rendeletek szétküldésének megtiltásáról: HL 1918-10/1-71-73. és HL MFB 1918-1-1888, 1889.
22. A fől sorolt esetek: HL 1918-10/4-527. A hadbavonulás megtiltása: HL 1918-10/3-411./Dobre román ezredes brassói rendelkezései. Dec.13-i jelentés./, HL 1918-15-251, 252. /Gyergyószentmiklósi jelentés, dec.12./, HL MFB 1918-1-1888, 1889., Aradi Hírlap 1918.dec.29.7., HL MFB 1918-2-1705, 1706./Brassói jelentés dec.20-án./ Az MFB tiltakozása Vixnél: HL MFB 1918-1-1221, 1222./dec.9./
23. Az idézet: HL 1918-10/3-438. A hadimunkáról: Apáthy távirata dec.9-én: OL K 40 1918-IX-806., HL MFB 1918-1-1591. Az MFB tiltakozó jegyzékéből Vixhez: "a román hadsereg Erdélyben saját embereinket munkára alkalmazza..., határozottan óvást emelünk ez ellen." Uo./dec.18./
24. Az idézet: HL 1918-1-291. A cenzuráról ezen kívül: HL MFB 1918-2-2815., HL MFB 1918-2-2258, 2259. - Posta, távirat, telefon: HL MFB 1918-1-1467. A Világ elkobzásáról: Világ 1918.dec.27.3. Ezekben az ügyekben az MFB többek között dec.24-én is tiltakozott Vixnél: HL MFB 1918-2-2259 és HL MFB 1918-1-1107, 1108.
25. HL 1918-1-151. Vázsonyi MÁV-igazgató jelentése, december 5-én. Budapesti közbenjárást kér szabadon bocsátásuk ér-

- dekében. A hadügyminiszter egyenesen a román kormánynak táviratozott: HL 1918-1-220, 222.
26. Így történt többek között Dedrádszéplakon: HL 1918-10/1-121./Kolozsvári távirat dec. 3-án./ A magyar fegyveres szervek lefegyverzéséről: HL MFB 1918-1-746., HL MFB 1918-2-2027./Mezőlaborc/, HL 1918-10/2-343, 344./Beszterce/
27. A MÁV tárgyalásai a román tábornokokkal: HL 1918-15-250, 251. A francia-román vasuti bizottságról: HL OPB iratai, 1918-1-763, 765. Az MFB tiltakozása: HL OPB 1918-1-762.
28. A vonatpárok csökkentéséről: HL MFB 1918-1-763, 765., OL K 40 1918-IX-788. Egyes állomások átvételéről: HL 1918-15-269, 270., HL 1918-10/2-284. A vasuti anyagok elszállítása: HL MFB 1918-1-1303. Az MFB tiltakozása Vixnél: uo. 1302. folio, dec. 13.
29. Romul Boila és Markos távirata: HL MFB 1918-1-1670, 1671. Az MFB tiltakozása vixnél: uo. 1581. Az MFB kéri Vixet, járjon közbe, hogy a "fegyverszüneti feltételekkel ellentétes intézkedésektől a románok tartózkodjanak." 15-én az MFB megbízottjának Vix megígérte, hogy kivizsgálja az erdélyi vasutak átvételére tett román kísérltet. HL MFB 1918-19-625. A tárgyaláson az MFB mellett ott volt a MÁV képviselője is. Ld. még: HL MFB 1918-1-1514, 1516.
30. A Dácia Hírnökökség jelentéseit Budapestre is eljuttatta. Közli: Világ 1918. dec. 22. 2.
31. HL 1918-14-121, 123.
32. HL MFB 1918-2-1868, 1869, 1870.
33. HL MFB 1918-1-1582, 1583./dec. 16./
34. Erdély története II., 433.

35. A tárgyalásokról: HL 1918-10/1-32,33,34., HL 1918-10/1-160./A helyi nemzeti tanács december 5-i távirata a HÜM-be./ A bevonuló előőrsökről: HL 1918-10/1-142. Eszerint a románok szorosan követték a németeket. A visszavonuló csendőrségről: HL 1918-10/1-89. A tervek szerint a vasutbiztosító őrségeket a román bevonulás megindulása után vonják vissza Piskire.
36. Vázsonyi december 5-e körül táviratot intézett ez ügyben Vixhez. HL MFB 1918-19-251.
37. A petrozsényi jelentés a HÜM-be: HL 1918-10/2-373./dec. 12./ A szökésekről: Világ 1918.dec.7.3.
38. Piski megszállásáról: HL MFB 1918-1-914,915. A Magyar Központi Szállításvezetőség dec.13-i jelentése.A piski román parancsnok utasítása: HL MFB 1918-1-1479. A megszállás előtti éjszakán a magyar vasuti őrség Marosillyére vonult vissza.Ez a forrás szól a MÁV átiratáról is. A Piskit megszálló csapat létszámát a fenti,1479.sz. forrás 200, a Világ 400 főre teszi.Világ 1918.dec.20.4. Valószínűleg mindkét adat helyes, hiszen a románok a munkásság ellenállása miatt erősítéseket kértek.
39. Népszava 1918.dec.19.4.
40. A kongresszus összehívásáról és a munkásság követeléseiről: Liveanu i.m.586-7., Népszava 1918.dec.20.3. A piski román tiszték erőszakoskodásairól: Népszava 1918.dec. 19.4., Világ 1918.dec.20.4. A kongresszus válasza Jumanának: OL K 40 1918-IX-956./Vázsonyi jelentése a kormánynak./

41. A két nemzeti tanács nyilatkozata: Világ 1918.dec.15.6.
Ezután föllendült a széntermelés; míg a német csapatok ott tartózkodása idején napi 250-280 vagont, december 11-én már 346 vagont raktak meg szénnel. A Munkástanács nyilatkozata: Adevarul 1918.dec.29., idézi: Liveanu, i.m. 585.:
"Minerii nu se vor alatura decit unui stat aranjat pe baze socialiste. Daca nici Ungaria nici Rominia nu va corespunde cerintelor, atunci Petrosenii se vor ajuta singuri cu localitatile din jur si va infiinta singur republica socialista independenta a Petrosenilor."
42. Petrozsény megszállásáról a 10. vadászezred által: HL 1918-10/3-469. A piski szénvonalokról egy dec.16-i jelentés: HL MPB 1918-2-937., valamint HL MPB 1918-1-1584, 1585, 1586. /dec.18./ A Vixhez küldött 19-i átirat: HL MPB 1918-2-1626. A tiltakozásnak nem lett foganatja.
43. Ezt a Világ jelentette, 1918.dec.24.1.
44. A botozásokról és letartóztatásokról Rónai Zoltán írt: Népszava 1918.dec.29.2. A gyűlés betiltásáról: Világ 1918.dec.27.8. A csapatok kirendeléséről a "bolsevik" szellemű bányászok ellen: MMTVD 375. A munkabér leszállításáról: december közepén a marosujvári bányászok napidiját 4 K-ra csökkentették. HL 1918-10/4-611. Előfordult az is, hogy a bányászok megfutamították a rosszul felszerelt, harcolni nem nagyon kívánó román egységeket, uo.
45. Már a 7-i összefoglaló jelentés is hasonlókat ír. HL 1918-10/2-202, 220. A 10-i: HL 1918-10/2-324.
46. A román nagyvezérkar jelentéseit idézi Liveanu i.m. 584. A magyar kormány Erdélyi román megbízotton keresztül tiltakozott a Consiliul Dirigentnél: OK K 40 1918-IX-73.
/Ebben a forrásban a borosbocsárdi magyar szőlő- és föld-

birtokosok kifosztása ellen tiltakozik a Jászi vezette minisztérium.

47. Gárdák a parasztek ellen: HL 1918-10/2-318./9-i távirati jelentés./A gárdisták fosztogatásáról is ez a forrás szól. Román parasztek a román nemzeti tanácsok ellen: Liveanu i.m.590. Az Arad megyei főlhívás: Aradi Hirlap 1918.dec. 12.4.
48. Liveanu idézi,i.m.540. egy Élesd melletti falu román parasztjának levelét az Adevarulhoz,melyben ez olvasható: "Noi vrem sa ne unim cu Romania republica,dar nu cu Romania lui Hohenzollern." /1918.dec.29./
49. HL 1918-15-461.
- 50.. A felsorolt helységek megszállásáról: HL 1918-10/1-117. /Nyárádtő/ HL 1918-10/2-276./Mezőbánd,Mezőmadaras/A Marosvásárhelyről induló támadásról: HL 1918-10/2-313.Besztercéről és Nagyenyedről: HL 1918-10/2-373.
51. HL 1918-10/1-161,162.Dec.5-i kolozsvári távirat.
52. HL 1918-1-396.Dec.15-i jelentés.HL MFB 1918-19-324. A kormány azért kérdezte meg Vixtől, hogy antant-csapatok-e a románok,hogy kialakítsa a velük szemben tanusítandó magatartást. HL MFB 1918-1-1271,1272. Vix válaszát 12-én jelentették Károlynak.A román csapatok antanthoz tartozását Kratochwill ezredes,kolozsvári főparancsnok kérésére kérdezték meg. HL 1918-2-612./nov.29./
53. Tánzos jegyzéke,Vix válasza: HL MFB 1918-19-1312,1313., illetve uo.2686. Károlyi 13-án látta a jegyzéket.HL MFB 1918-19-1312.
54. A Böhm-Berthelot táviratváltásról: OL K 27,az 1918.dec. 18-i min.tan.jkv-e.A karhatalomról: HL 1918-10/3-408.A forrás létszámot nem ad meg.

55. A vezérkari táviratról és az azt követő tárgyalásokról:
HL 1918-10/3-452. A HÜM dec.15-i összefoglaló jelentése.
Ezen kívül: HL MFB 1918-1-1514,1515,1516.
56. HL 1918-10/4-505.
57. Uo. és HL 1918-10/3-411.
58. HL MFB 1918-2-1734,1735. A parlamentter meggyilkolásáról:
HL 1918-10/4-497. /kolozsvári távirat december 16-án./
Segesvár, Medgyes megszállásáról: HL 1918-10/4-537./Dec.
17-i MÁV-távirat./ December 17-18-án 2000 fős román egy-
ség vonult be Nagyszebenbe. HL 1918-10/4-539.
59. HL MFB 1918-1-899.Dec.13-i jelentés.
60. HL 1918-10/4-497. Kolozsvári jelentés dec.16-án.Az úgy
egy pattant ki, hogy Küküllőszegre egy román hadosztály-
parancsnokság érkezett,mely értesítette a tövisi magyar
parancsnokot: " a román csapatoknak a demarkációs vonalon
való átlépése az entente tudtával és beleegyezésével tör-
ténik." Uo.
61. A Csikszeredai Nemzeti Tanács táviratban értesítette Bu-
dapestet a román csapatok tevékenységéről, ennek kapcsán
tiltakoztak a román kormánynál. A táviratra rávezetve:
"Ezen ügyben már a román kir. kormánynál óvás emeltetett."
HL 1918-10/1-198.
62. Presan második elfogott parancsáról: HL MFB 1918-19-625.
/Tárgyalás Vix és az MFB képviselője között./ A Beres-
teanu-jelentésről: HL SZKEB 1918-1-633-752. Fényes meg-
bizásáról: OL K 27 Az 1918.dec.14-i min.tan.jkv-e.I.rész.
Károlyi már ekkor föl kérte Fényest, utazzon Erdélybe,
nyugtassa meg a lakosságot, s tárgyaljon, "minden köte-
lezettség nélkül a románokkal."

63. A hajnali történetet a Világ írta meg: 1918.dec.17.3.
64. E tragikus órák története: Fényes László: A forradalom okai... 43-45. Ld. még uő: A székely katonaságról. Népszava 1930.jan.31.8. /E cikk válasz Kóréh Endre, a Székely Hadosztály egykori tábori papja/!/ sovínisza könyvére, melynek címe: A székely hadosztály és dandár.
65. Minisztertanács: OL K 27. Az 1918.dec.17-i min. tan. jkv-e. A csapatok visszavonásáról: HL 1918-10/4-543,558. HÜM összefoglaló jelentés dec.18-án.
66. HL MFB 1918-2-1661-1675.
67. Fényes László: A forradalom okai... 45-51. Az idézetek a 49. oldalról.
68. OL K 27. Az 1918.dec.18-i min. tan. jkv-e. Jellemző a helyzetre, hogy Böhm hivatalosan távirati parancsot adott Kolozsvárra a csapatok kivonásáról egy nappal korábban. Uo.
69. Világ 1918.dec.19.1-2. Kertész Jenő már korábban azt nyilatkozta az országos sajtónak, hogy elképzelhető, hogy "véres harcokra" kerül sor. Világ 1918.dec.17.3. E napokban a román bevonulást 21-re várták. A kolozsvári magyar vezetők e napokban többször beszéltek a színházakban és mozikban, rendre intve a magyar lakosságot. Schönwald i.m.56.
70. Világ 1918.dec.18.5.
71. Az Irányelvek: HL MFB 1918-3-2578=2581. A parancsot Kolozsvárra 18-án, a többi katonai kerülethez 19-én küldték el. HL MFB 1918-2-1782. /Az Irányelvek szövege, Tombor alezredes aláírásával./

72. Presan távirata Beresteanuhoz: HL MFB 1918-2-1922. A kolozsvári válasz: HL MFB 1918-2-1945. A kerületi parancsnokság visszavonásáról: HL MFB 1918-2-1922.
73. A HÜM távirata: HL MFB 1918-2-1921.
74. HL 1918-10/5-622. Kérte még a táviratában, hogy Vix maga sürgönyözzön meg Neculceanak és Mosoiunak a román csapatokat megállító parancsát.
75. Vix távirata: HL MFB 1918-2-1946.
76. OL K 40 1918-IX-735. A Hadügyminiszter az erdélyi helyzetről.
77. A Consiliul Dirigent hozzájárulásáról: Pesti Napló 1918. dec.22.7. A Főköormánybiztosság információiról: HL 1918-10/4-525,526. és 611. /Dec.17-i és 20-i kolozsvári távirati jelentések a HÜM-be./ A román hatóságok az utolsó napokban már a látszatra sem adtak: 17-én 200, el nem küldött táviratot adtak vissza a Kolozsvári Postaigazgatóságnak.
78. Aradi Hirlap 1918.dec.22.7., Pesti Napló 1918.dec.22.7. Világ 1918.dec.22.2.
79. Világ 1918.dec.19.2.
80. Az elhangzott beszédek: Aradi Hirlap 1918.dec.24.1., Népszava 1918.dec.24.3-4., Kertész i.m.II.98. - A gyűléshez a temesvári sváb nemzeti tanács is kifejezte csatlakozását, követelve Magyarország integritását. Világ 1918. dec.21.4. - A gyűlés létszáma pontosan megállapíthatatlan. Egyes lapok 100-120 ezerről, Kertész 10 ezerről ír.
81. Mosoiu üzenetét Erdélyi közölte Jászival. HL MFB 1918-2-1928. Vix táviratban kérte a román csapatokat, ne zavarják meg a 22-i nagygyűlést. Táviratai Mosoiuhoz és Necul-

- ceához: HL MFB 1918-2-1946. Kolozsvár tervbevett lövetésének hírért Károlyi 21-én jelentette be a minisztertanácsban: OL K 27. Az 1918. dec. 21-i min. tan. jkv-e.
82. HL MFB 1918-2-1818, 1819, 1820. Károlyi ráírta a jegyzékre: "egyenlőre nem küldendő el." HL MFB 1918-2-1791.
83. Vix eredeti átirata: HL MFB 1918-2-2059. A francia nyelvű iratban románul adták meg a városneveket, ezért az MFB azt kérte, hogy ezeket magyarul adják meg, "mert így érthetetlenek." OL K 40 1918-számozatlan., a Vix-jegyzék fordítása, jegyzetekkel ellátva.
84. A kibontakozó ellenállásról: Aradi Hírlap 1918. dec. 17. 2., Világ 1918. dec. 17. 3., Világ 1918. dec. 27. 3., HL 1918-10/1-143.
85. HL MFB 1918-2-2042, 2047., HL MFB 1918-2-2031, 2032, 2033.
86. HL 1918-10/4-610./Dec. 20., 21.00 órai állapot./
87. HL 1918-10/5-646. December 22-i kolozsvári távirat, mely hírt ad a román csapatok által állítólag tervezett le-tartóztatásokról.
88. Az MFB kérdőre vonta Vixet, de ő úgy védekezett, hogy az általa ígért tiszt csak 24-én érkezik meg Ujvidékről, ezért csak 25-én indulhat Kolozsvárra. A táviratról azt mondta, hogy Hughes-távirása véletlenül Belgrádba küldte, ezért nem érkezhettek meg Kolozsvárra, de utólag elküldeti. HL MFB 1918-2-2160 és HL 1918-14-282, 283. /Az MFB és Vix jegyzékváltása dec. 24-én./
89. A Haller-Gherescu tárgyalásról: HL MFB 1918-2-2031, 2032, 2033. Vix szavai a 2033-as folion.
90. A szálláscsinálók: HL 1918-10/5-669. Az utolsó magyar egységről: uo. A sztánai hídról: HL 1918-10/4-611. Ebből

- a jelentésből idézzük: "Egy ember elfogatott, aki azt vallja, hogy Kolozsvárról [nyilván a román nemzeti tanácstól] kapták a parancsot, hogy a magyarok elvonulását és az anyag elszállítását megakadályozzák." - A német kivonulásról: HL 1918-10/5-633./Dec.21-i kolozsvári távirat./
91. A rendőrkapitány jelentése: HL 1918-10/5-684. A másik jelentés: HL MFB 1918-2-2085.
 92. Kolozsvári Hirlap 1918.dec.24.1.
 93. Gherescu szavai a fogadáskor: Világ 1918.dec.25.7. Apáthy és Neculcea tárgyalása: uo.8., Kolozsvári Hirlap 1918. dec.25.1-2. Neculcea rendelete: Kolozsvári Hirlap 1918. dec.27.2. Apáthy és Vierne tárgyalása: Világ 1918.dec.27.3. /Vierne Vix helyetteseként érkezett a városba./ Az utazásról: Világ 1918.dec.27.3. A postaforgalomról és pénzügyekről: uo.1918.dec.28.3.
 94. Kolozsvári Hirlap 1918.dec.31.4.
 95. KML I. 330-332.,346.
 96. OL K 27 Az 1918.dec.28-i és dec.29-i min.tan.jkv-e.
 97. Világ 1918.dec.31.7.
 98. Berthelot utazásáról, tárgyalásairól: Világ 1918.dec.31.4.
 99. HL 1918-10/7-883. Kratochwill 1919.jan.2-i jelentése az erdélyi helyzetről. Leírja, hogy az erdélyi katonai kerület irodáiban román tisztek lovaglópálcájukkal levertek a magyar föliratokat. Kórén i.m.I.76-78. /Kratochwill visszaemlékezése./
 100. Az MFB nem tudott ekkor hivatalosan az új demarkációs vonalról. HL MFB 1919-3-3181.
 101. HL MFB 1919-4-4225,4226.
 102. Apáthy illetékességének megkérdőjelezéséről: HL MFB 1919-

- 33064,3065., HL MFB 1919-3-2911. A házkutatásról és le-
tartóztatásáról: OL K 27 Az 1919.jan.15-i min.tan.jkv-e.
Ld.még: Budapesti Hirlap 1919.jan.4.6.,uo.1919.jan.11.5.,
uo.1919.jan.14.2.,uo.1919.jan.16.3. és uo.1919.jan.19.5.
103. Az Apáthy elleni vádakról, a magyar kormány válaszával:
HL MFB 1919-4-3839,3838,3843,4243,4226,4227,4222. A tűn-
tetésről: Budapesti Hirlap 1919.jan.21.3.
104. Budapesti Hirlap 1919.jan.22.3.
105. Stromfeldről: HL Stromfeld gyűjtemény. Tevékenységéről,
terveiről korabeli utasításai,parancsai,jelentései,vala-
mint az 1920as Stromfeld-per e gyűjteményben található
anyaga ad képet. - A hadügyminiszter erélyes hangú jegy-
zékéről, Stielly és Berinkei tárgyalásáról: HL MFB 1919-4-
4288,4293,4292,4290.
106. HL Stromfeld gyűjtemény. A Stromfeld-per iratai,10.oldal.
Stromfeld vallomása 1920 június 6-án.
107. HL Stromfeld gyűjtemény.702.számú mikrofilm. A Stromfeld-
per anyagában található Tomber Jenő alezredes vallomása,
aki megerősíti a fentieket, bár ő összesen 21 hadosztály-
ról beszélt. Uo.3.old.
108. HL MFB 1919-5-5188./Jan.29 - febr.3. közötti jegyzékvál-
tás a HÜM és Vix között./ A frontvonalról: HL MFB 1919-
-4-1861,4760./1919.jan.22-i állapot./
109. Kóréh i.m.I.76-78./Kratochwill visszaemlékezése./ A Ma-
gyarország története 8.kötete a Máramarosszigettől Zámig
kialakult frontvonal huzamosabb ideig tartó megmerevedé-
sét ugyan a magyar hadsereg növekvő ellenállásával magya-
rázza,ami megfelel a valóságnak, de nem jut el a honvédő
konceptió kialakulásának fölismeréséig. Magyarország tör-
ténete 8.k. = Bp.1976.118.

Rövidítések jegyzéke

cs.	csomó
f.	folio
HL	Hadtörténelmi Levéltár
HÜM	Hadügyminisztérium
jkv.	jegyzőkönyv
k.	kötet
KML. I.	Károlyi Mihály Levelezése. I. k., 1905-1920. = Bp. 1978. Szerkesztette <u>Litván</u> György.
ME	Miniszterelnökség
MFB	Miniszteri Fegyverszüneti Bizottság /1918-1919/
NT	Nemzeti Tanács
OL	Országos Levéltár
OPB	Országos Propaganda Bizottság /1918-1919/
ő.e.	őrzési egység
PIA	Párttörténeti Intézet Archivuma
RNP	Román Nemzeti Párt
SZKEB	Szövetségek közti Katonai Ellenőrző Bizottság
MMTVD	A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai

Felhasznált levéltári források

Magyar Összágos Levéltár

K 27 fond: A Miniszterelnökség iratai. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának iratai, 1918-1919.

K 40 fond: A magyarországi nemzetiségek önrendelkezési jogának előkészítésével megbízott miniszter /Jászi-minisztérium/ iratai.

Hadtörténelmi Levéltár

Az 1918-1919-es magyarországi polgári demokratikus forradalom iratai:

- 1./ A HÜM egyes osztályainak iratai /katona-politikai, hadműveleti osztály, stb./
- 2./ A Miniszteri Fegyverszüneti Bizottság /MFB/ iratai. Itt találhatók Vix alezredes jegyzékei, átiratai, igen nagy számban./
- 3./ A Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság iratai. /SZKEB/

MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archivuma

Az 1918-1919-es forradalmakra vonatkozó, több száz darabból álló táviratgyűjtemény.

Felhasznált sajtóanyag

Adevărul

Arad és Vidéke

Aradi Hírlap

Budapesti Hírlap

Glasul Bucovinei

História

Kolozsvári Hírlap

Korunk

Magyarország

Napkelet

Népszava

Pesti Hírlap

Pesti Napló

Revista de Istorie

Románul

Századunk

Századok

Történelmi Szemle

Új Magyar Szemle

Világ

Virradat

Vörös Újság

Hadtörténelmi Közlemények

Társadalmi Szemle

Felhasznált szakirodalom és forráskiadványok

I. ROMÁN NYELVŰ

POPESCU-PUTURI, Ion - DEAC, Augustin /szerkesztette/:

Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie
1918. = București 1968. 773 p. /2. kiadás:
București 1972./

CONSTANTINESCU, Miron - PASCU, Ștefan /szerk./: Desăvârșirea
Unificării statului național român. Unirea
Transilvaniei cu vechea România. = București
1968. 515 p.

PASCU, Ștefan - MARINESCU, C. Gh.: Răsunetul internațional
al luptei românilor pentru unitate națională.
= Cluj-Napoca [Kolozsvár] 1980. 435 p.

PASCU, Ștefan: Marea adunare națională de la Alba Iulia.
Incununarea ideii a tendințelor și a lupte-
lor de unitate a poporului român. = Cluj
[Kolozsvár] 1968. 510 p.

CONTRIBUȚII bibliografice privind Unirea Transilvaniei cu
România. = București 1969.

LIVEANU, Vasile: 1918. Din istoria luptelor revoluționare
din România. = București 1960.

DICTIONAR Enciclopedic Român. = București 1966. IV. k.

CLOPOTEL, Ion: Revoluția din 1918, și unirea Ardealului cu
România. = Cluj [Kolozsvár] 1926.

GUSNIR-MIHAILOVICI, Clara: Mișcarea muncitorească din România între anii 1917-1921. Crearea P.C.R. = București 1960.

Moisuc, Viorica: Tratatul de la Trianon - consacrare internatîonale a legitimații Unirii Transilvaniei cu România. = Anele de Istorie, 1976.3.szám.

BRATIANU, Gheorghe I. : Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu. = București 1939.

DEAC, A. - TOACĂ, I.: Lupta poporului român împotriva cötropitorilor 1916-1918. = București 1978.

POPA, Mircea: Primul război mondial 1914-1918. = București 1979.

DEAC, A. - SPALATELU, I.: Prăbușirea imperiului austro-ungar. Formarea statelor naționale unitare din Centrul și Sud-Estul Europei. = Revista de Istorie, 1979. 3.szám.

NETEA, Vasile - MARINESCU, C.Ch.: Liga Culturală și Unirea Transilvaniei cu România. = Iași 1978.

SORA, Gheorghe: Vasile Goldiș, militant pentru desăvîrșirea idealului național. = Timișoara [Temesvár] 1980.

BRANISTE, Valeriu: De la Blaj la Alba Iulia. Szerkesztette: Valeria Caliman és Maria Elena Simionescu. = Timișoara [Temesvár] 1980.

DRAGHICEANU, Virgiliu: 707 zile sub cultura pumnului german. = București 1920.

IANCU, Gheorghe: Marele sfat național al Transilvaniei /1918-1919/. = In: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj. Tomul XVI. = Cluj [Kolozs-

vár] 1973. 259-78.p.

RUS, Traian: Lupta comună a țărănimii române, maghiare și germane din comitatul Murăș-Turda în toamna anului 1918 pentru libertate și pământ. = Revista de Istorie 33, 1980.4.szám, 691-706.p.

PASCU, Ștefan/szerk./: Istoria României. Compendiu./III. kiadás/ = București 1974,

BÁNYAI, Ludovic: Pe făgașul tradițiilor frățesti. = București 1971. Biblioteca de istoria.

CICALĂ, Ion: Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901-1921. = București 1976.

CURTICĂPEANU, Vasile: Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918. = București 1968.

II. ANGOL NYELVŰ

JÁSZI, Oszcar: Revolution and Counter-Revolution in Hungary. = New York 1969. With an introduction R. W. Seton-Watson. 239 p.

JÁSZI, Oscar: The Dissolution of the Habsburg Monarchy. = Chicago 1961. 482 p.

HORVÁTH, Jenő: Transylvania and the history of the Roumanians. A reply to professor R.W.Seton-Watson. = Bp. 1935.

RITCHINS, Keith: Woodrow Wilson and the union of Transylvania with Rumania, 1917-1918. = Revue Roumaine d'Histoire XVIII, 4.szám, 1979.okt-dec., 803-10.

MAMATEY, Victor S.: The United States and East Central Europe 1914-1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda. = New Jersey 1958.

ZEMAN, Z.A.B.: The Break-up of the Habsburg Empire, 1914-1918. = London-New York-Toronto 1961.

MACARTNEY, C.A.: The Habsburg Empire 1790-1918. = London 1970.

ROUCEK, C.: Contemporary Roumania. = Washington 1936.

II. MAGYAR NYELVŰ

KÁROLYI Mihály: Az új Magyarorszáért. Válogatott írások és beszédek. 1908-1919. = Bp. 1968.

KÁROLYI Mihály: Hit, illúziók nélkül. = Bp. 1977. Tények és Tanúk.

Károlyi Mihály levelezése. Szerk.: Litván György. = Bp. 1978.

JÁSZI Oszkár: Magyar kálvária, magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai. = Bécs 1920.

JÁSZI Oszkár: Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra. Klny. a Napkelet 1921. dec. 21-i számából. = Cluj-Kolozsvár 1921.

DIÓSZEGI István: Klasszikus diplomácia - modern hatalmi politika. = Bp. 1967.

PARKAS Márton: Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban.

A hadsereg szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában. = Bp.1969.

GRATZ Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története 1867-1918. = Bp.1934. II.k.

JUHÁSZ NAGY Sándor: A magyar októberi forradalom története /1918.okt.31 - 1919.márc.21./ = Bp.1945.

SIKLÓS András: A polgári demokratikus forradalom. In: Magyarország története.8.k.Főszerk.:Ránki György. 25-190.p. = Bp.1976.

Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai.képviselőház.- Napló.XLI.k.= Bp.1918.

TÓTH Zoltán,I.: Magyarok és románok.Szerk.:Csatári Dániel. = Bp.1966.

JANCSÓ Benedek: A román irredentista mozgalmak története. = Bp.1920.

CONSTANTINESCU,Miron: Erdély története.II.k. = Bukarest 1964.

GOLDIS, Vasile: A nemzetiségi kérdésről. = Bukarest 1976.

GOLDIS,Vasile: Válogatott írások. = Bukarest 1978.

HAJDU Tibor: Károlyi Mihály.Politikai életrajz. = Bp.1978.

HAJDU Tibor: A magyarországi polgári demokratikus forradalom. = Bp.1968.

JAKABFFY Elemér: Adatok a románság történetéhez a magyar uralom alatt. = Lugoj /Lugos/ 1931.

GULYA Károly: Az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására irányuló törekvések 1918-1919-ben. Acta Universitatis Szegediensis.Acta Historica.IX. = Szeged 1961.

SZÁSZ Zoltán: Az erdélyi román polgárság szerepéről 1918
őszén. = Századok 1972.2.szám.

CSÉCSY Imre: Vaida-Voevod, Károlyi Mihály és Zilahy Lajos.
= Századunk.Társadalomtudományi szemle. 1934.
3.szám.

KENDE János: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzeti-
ségi politikája 1903-1919. = Bp.1973. Értekezések
a történeti tudományok köréből.Új sorozat, 68.

SUPKA Géza: A Sibylla könyvei. In: Öt év múltán. A Károlyi-
korszak előzményei és céljai. = H.n.é.n.

KÁROLYI Mihályné: Együtt a forradalomban. = Bp.1973.

FÉNYES László: A háború elvesztése és a forradalom. In: Öt
év múltán.A Károlyi-korszak előzményei és céljai.
= H.n.é.n.

KERTÉSZ Jenő: A tíz év előtti Erdély napjai. = Korunk 1929.
2.szám.

Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. = Bp.1966.

ORMOS Mária: Még egyszer a Vix-jegyzékről. = Századok 1979.
2.szám.

ORMOS Mária: A belgrádi katonai konvencióról.=Történelmi
Szemle 1979.1.szám.

JANCSÓ Benedek: Erdély és a nagyromán aspirációk. = Bp.1918.

BATTHYÁNY Lajos: Beszámolóm. 2.k. = Bp.1927.

SCHÖNWALD Pál: A magyarországi 1918-1919-es polgári demok-
ratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései
= Bp.1969.

SZÁSZ Zoltán: Gyulafehérvár,1918. = História 1980.3.szám.

HORVÁTH Jenő: Magyarország és a nemzetiségi kérdés 1815-
1920. = Bp.1920.

RĂDULESCU, Gheorghe: Viharos évek /1917-1921/. = Bukarest
1962. Lapok a Haza Történelméből sorozat.

VADÁSZ Sándor: Vix és Károlyi. = Hadtörténelmi Közlemények
1969.2.szám.

LENIN V.I.: Magyarországról. = Bp.1954.

KÓRÉH Endre: A székely hadosztály és dandár története,
1918-1919. = Bp.1929.

FÉNYES László: A székely katonaságról. Fényes László elvtárs
nyilatkozata. = Népszava 1930.jan.31.8.p.

PRIMIPILUS: A Székely Hadosztály és a Székely Nemzeti Tanács.
= Új Magyar Szemle. = Bp.1920.október,3.szám.

OSVÁT Kálmán: Erdélyi lexikon. = Oradea-Nagyvárad 1928.

CSATÁRI Dániel: Román-magyar kapcsolatok. Történelmi vázlat.
= Bp.1958.

CSATÁRI Dániel: Osztag és nemzet 1918-1919-ben. = Társa-
dalmi Szemle 1969.2.szám.

GÁLDI László - MAKKAI László/szerk./: A románok története.
Különös tekintettel az erdélyi románokra. = Bp.é.n.

KECIC, Danilo: Forradalmi munkásmozgalom a Vajdaságban
1917-1921 között. = Újvidék é.n.

JANCSÓ Elemér: Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyé-
nek tükrében. 1914-1934. = Bp.1935.

LITVÁN György: Egy barátság dokumentumai. Károlyi Mihály és
Jászi Oszkár levelezéséből. = Történelmi Szemle
1975.2-3.szám.

ARDAY Lajos: Angol-magyar viszony a polgári demokratikus forradalom idején az angol levéltári források tükrében. = Történelmi Szemle 1975.2-3.szám.

L.NAGY Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918-1919-ben. = Bp.1965.

JEMNITZ János - LITVÁN György: Szerette az igazságot. Károlyi Mihály élete. = Bp.1977.

HETES Tibor: A magyarországi forradalmak krónikája, 1918-1919. = Bp.1969.

CHARMANT Oszkár: Az októberi forradalom után. = Új Magyar Szemle 1920.december.